

Rolanda Fugger Germadnik

Grofje Celjski

med zgodovino in mitom

Rolanda Fugger Germadnik

**Grofje Celjski
med zgodovino
in mitom**

Celje, 2013

zgodovini.ce 14

ISSN 1854-7591

© Rolanda Fugger Germadnik

Grofje Celjski med zgodovino in mitom

Izdalo in založilo

© Zgodovinsko društvo Celje

zanj

Tone Kregar

Sozaložnik

Pokrajinski muzej Celje

zanj

Stane Rozman

Uredniški odbor

Bojan Cvelfar, Tone Kregar, Marija Počivavšek,

Andrej Studen, Aleksander Žižek

Uredila

Marija Počivavšek

Lektor

Janko Germadnik

Prevod

Leemeta, Samo Seničar, s. p.

Oblikovanje naslovnice

Triartes, Domjan

Računalniški prelom

Andrej Mohorič

Tisk

Grafika Gracer

Naklada

300 izvodov

Celje, 2013

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929.52Celjski

94(497.4)“11/14”:929.52Celjski

930.1(497.4):929.52Celjski

FUGGER Germadnik, Rolanda

Grofje Celjski med zgodovino in mitom / Rolanda Fugger Germadnik ;

[prevod Leemeta]. - Celje : Zgodovinsko društvo : Pokrajinski muzej, 2013. -

(Zgodovini.ce, ISSN 1854-7591 ; 14)

ISBN 978-961-6845-04-5 (Zgodovinsko društvo)

271157760

Vsebina

ZAHVALA	5
NA KRATKO O GROFIH CELJSKIH (OK. 1130–1456)	7
Svobodni gospodje Žovneški (1130–1341)	7
Žovneško-Celjski kot vazali Habsburžanov (1308–1423)	9
Na poti k uresničitvi sanj (1423–1443)	12
Ulrik II. Celjski (1405–1456) in zaton družine	14
OBDAJAJO NAS MITI	17
Mitsko v slovenski narodni zgodovini	19
DRUŽINSKI PORTRET OD KRONIKE GROFOV CELJSKIH DO VALVASORJA	25
Kronika grofov Celjskih	26
Janez Vajkard Valvasor – polihistor, ki je ljubil »ocvirke«	28
Primož Trubar, srditi mož protestantizma	32
LOBANJE, KI SO SPREGOVORILE	37
Grofje Celjski kot navdih štajerske romantične literature	37
Literatura o Celjskih v slovenskem jeziku	44
O slovenskem zgodovinopisju in Celjskih v prvi polovici 19. stoletja	49
Celjski grofje v poljudnih in strokovnih delih slovenskega zgodovinopisja v drugi polovici 19. stoletja	57
Ostanki spomina na Celjske – materialna dediščina kot kulturni simbol	61
Celjski grofje – hit slovenske kulturne scene na prelomu 19. v 20. stoletje	67
Karl Verstovšek o jugoslovanski usmerjenosti Celjskih	71
Verstovškov vpliv na slovensko zgodovinopisje	72
In za konec	74
CELJSKI MIT MED OBEMA VOJNAMA	75
Celjski v poljudnih in strokovnih delih slovenskega zgodovinopisja	76
V osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih	85
V službi dnevne politike	87
V medvojni dramatiki in prozi	91
<i>Oton Župančič in Veronika Deseniška v letu 1924</i>	92
<i>Anton Novačan in Herman Celjski v letu 1928</i>	95
<i>Bratko Kreft in Celjski grofje v letu 1932</i>	98

Celjski na reliefu Marije Zavetnice na Ptujski gori	104
Celjski v medvojni likovni umetnosti	107
Odnos do grofov Celjskih v Celju in okolici	109
Veronika Deseniška – predmet mednarodnega spora	115
GROFJE CELJSKI V »DRŽAVI KMETOV IN DELAVCEV«	116
Znanstveno in šolsko zgodovinopisje o Celjskih	116
Okrogla miza 1982 – spremenjen pogled na plemstvo v zgodovini	130
O upodobljenih na Ptujski gori drugače	133
Odnos do Celjskih v Celju in okolici po letu 1945	134
Stavbni spomeniki – stvarna pričevanja celjske zgodovine	137
Celjski v literaturi po letu 1945	139
GROFJE CELJSKI V SAMOSTOJNI DRŽAVI SLOVENCEV –	
REPUBLIKI SLOVENIJI	141
Tri celjske zvezde v državnem grbu	141
Poudarjen zgodovinski interes za plemstvo	143
Celjski – plen sodobnih promocijskih teženj	151
SKLEP	154
COUNTS OF CELJE BETWEEN THE HISTORY AND MYTH	158
CITIRANA LITERATURA IN VIRI	163

ZAHVALA

Pričujoče delo je nekoliko predelana magistrska naloga Po sledih nekega mita (Mitološke razsežnosti grofov Celjskih), ki sem jo leta 2008 zagovarjala na ISH, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani, pred komisijo v sestavi red. prof. dr. Svetlana Slapšak, red. prof. dr. Peter Vodopivec in red. prof. dr. Janez Cvirn.

Najprej se želim zahvaliti svojemu mentorju dr. Petru Vodopivcu za potrpežljivo usmerjanje pri delu. Zahvaljujem se profesorjem programa magistrskega študija Zgodovinske antropologije na ISH, red. prof. dr. Juretu Mikužu, izr. prof. dr. Mojci Ramšak, izr. prof. dr. Radu Rihi, red. prof. dr. Svetlani Slapšak in red. prof. dr. Marti Verginelli, ker so mi odprli povsem nov pogled na preteklost in na možnosti nje-nega raziskovanja. Hvala tudi mojim sodelavcem iz muzeja, muzejski svetovalki Tatjani Badovinac, muzejskemu svetovalcu mag. Vladimirju Šlibarju in kustosu Alešu Stoparju. Prijazno in sproti so me opozarjali na sledove, ki so jih Celjski pustili na področjih umetnostne zgodovine in etnologije. Zahvaljujem se tudi Zgodovinskemu društvu Celje in Pokrajinskemu muzeju Celje, ki sta presodila, da je moje delo vredno objave.

Rolanda Fugger Germadnik

Celje, v decembru 2013

NA KRATKO O GROFIH CELJSKIH (OK. 1130–1456)

SVOBODNI GOSPODJE ŽOVNEŠKI (1130–1341)

Predniki grofov Celjskih so bili svobodni gospodje Žovneški, ki so imeli prepoznaven grb: tri rdeča bruna na srebrnem grbovnem polju. Na Žovneku pri Braslovčah so si okrog leta 1130 postavili družinski grad.¹ Njihova alodialna posest v porečju Savinje, ki je bila v 12. stoletju v upravnem pogledu ponovno vključena v Staro Kranjsko, je bila majhna, obsegala je gradova Žovnek in Ojstrica ter stolpasta gradiča Šenek in Libenštajn. V množici nesvobodnega nižjega plemstva so bili Žovneški ena redkih svobodnih plemiških družin. Čeprav jim njihov položaj ni omogočal poseganja v politiko takratnih vodilnih visokih plemiških družin (Andeških, Spanheimov, Babenberžanov, Traungaucev in ostalih), ki so se borile za prevlado v današnjem slovenskem prostoru, so Žovneški uživali velik ugled.

Večina takratnega višjega plemstva na ozemlju današnje Slovenije je izvirala iz nemško govorečega prostora: Bavarske, Avstrije, Zgornje Koroške in Saške. Porekla Žovneških do sedaj ni bilo mogoče odkriti. Njihov neznan izvor je številnim zgodovinarjem v preteklosti vzbujal domnevo, da so Žovneški potomci domačega slovanskega plemstva, ki se mu je kljub izgubi politične samostojnosti uspelo prebiti med konkurenčno tujo elito. Danes v slovenskem zgodovinopisju prevladuje teza, da so Žovneški potomci Askvina, sorodnika Heme, ki je bila žena Viljema II., mejnega grofa v Savinjski krajini. V prvi tretjini 11. stoletja je bilo vse današnje slovensko ozemlje v njuni lasti, leta 1036 pa so Viljema umorili in rod je po moški liniji izumrl. Vdova Hema je s posestmi bogato obdarila Cerkev, z obsežnim preostankom pa so se okoristili sorodniki.² Nekateri od njenih prednikov so bili pripadniki visokega slovanskega plemstva, to dejstvo pa so nekateri slovenski zgodovinarji, ki so zasnovali mit o grofih Celjskih, uspešno izrabili (o tem v nadaljevanju).

V današnjem slovenskem prostoru sta bila 12. in 13. stoletje čas nemirov in političnih preobratov. Žovneškim je uspelo, da so ohranili alodialno posest in s tem neodvisnost, vendar je bila v sedemdesetih letih 13. stoletja družina nevarno blizu izumrtja. Konrad I. je zaplodil številno družino, toda sin Leopold III. je kot nosilec družinske politike s sedežem na Žovneku leta 1286, kmalu po poroki, umrl

¹ Ivan Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, Spodnja Savinjska dolina, Založba Park, Ljubljana, 1992, s. 165.

² Peter Štih, Vasko Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva, Mohorjeva družba v Celovcu in Korotan v Ljubljani, Ljubljana, 1996, s. 72–74, s. 108. O različnih tezah glede izvora Žovneških glej Dušan Kos, Vitez in grad, Založba ZRC, Ljubljana, 2005, str. 408–409.

brez potomcev; prav tako sta brez potomcev umrla brata Konrad II. in kasneje Gebhard III. Vsi upi so prešli na Ulrika II., sina Ulrika I., ki je ob materi Ani Sternberški skupaj s sestro Ano odraščal na Lembergu. Poročil se je z Vovbržanko in je kot daljnoviden politik v obdobju hudih bojev med Habsburžani in Goriško-Tirolskimi v začetku 14. stoletja stopil na habsburško stran. Njegova presoja položaja se je izkazala za politično modro, saj so bili Goriški leta 1311 prisiljeni prepustiti Habsburžanom celotno Posavinje, ki je s tem dokončno prešlo v sklop dežele Štajerske. Ulrik je leta 1308 izročil žovneško alodialno posest Frideriku Lepemu Habsburškemu, jo prevzel nazaj v fevd in stopil v vazalni odnos s Habsburžani. Zveza Žovneških oziroma kasneje Celjskih s Habsburžani se je izkazala za vsestransko koristno v času, ko so se šele vzpenjali po družbeno hierarhični lestvici. Hermanu II. Celjskemu pa je uspelo, da je leta 1423 celjsko hišo in izvorno alodialno posest izvelkel izpod takrat že dušeče habsburške fevdne nadoblasti.

Tri pesmi, ubrane v maniri takratne viteške poezije na temo visoke duhovne ljubezni, ki so se ohranile do danes,³ odstirajo tudi zasebno plat Žovneških. Eden od njih, stroka se še odloča med Konradom I. in njegovim sinom Konradom II., se je namreč ukvarjal s pesništvom. Pesmi je iz srednjeveške nemščine v slovenski jezik prevedel dr. Anton Janko in ena izmed njih je sledeča:

»Slana in nenadni sneg
sta pobrala majsko cvetje,
gola gmajna sta in gozd.
Boljši čas vzcveti v obeh,
ko spet podari poletje
njima – meni ne – radost,
a morda mi podari jo
moja ljubljena Gospa,
sicer v žalost mi dehtijo
rožice in detelja.

Dana ji je vsa krepost –
srečenosno čisti, lepi,
ki me v večno skrb peha,
da ne vem, kaj je prostost,
mrem pod sužnjimi oklepi
zvest tlačan brez upanja.
Ko bi le mi dopustila

³ Anton Janko in Nikolaus Henkel, Nemški viteški liriki s slovenskih tal. Žovneški, Gornjegrajski, Ostrovrški, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1997, s. 29. V nadaljevanju Janko 1997.

poljubiti ustnice,
bi v življenje povrnila
mi zgubljeno upanje.«⁴

ŽOVNEŠKO-CELJSKI KOT VAZALI HABSBRŽANOV (1308–1423)

Pri zgodovinskem orisu celjske plemiške rodbine pisci običajno poudarjajo pomen Hermana II. Celjskega, ki je vodil celjsko hišo po smrti očeta Hermana I. (1385) najprej v sodelovanju z bratrancem Viljemom, po letu 1392 pa povsem samostojno. V nasprotju s tem je treba poudariti, da je temelje za Hermanov vzpon pripravil njegov ded Friderik I. Celjski, do leta 1341 še Friderik Žovneški; sprva sam, kasneje pa ob izdatni pomoči obeh sinov, Ulrika I. in Hermana I.

Friderik, ki je po letu 1317 začel samostojno pot, je razen z družinsko posestjo v okolici Žovneka razpolagal le še z Lembergom in Rogatcem, skupno s 6 gradovi. Prelomno je bilo leto 1322; takrat je umrl poslednji moški potomec grofov Vovbrških in Friderik Žovneški, ki je bil po materini strani dedič, si je uspel do leta 1333 z orožjem in denarjem pridobiti vovbrško dediščino v porečju Savinje s Celjem kot središčem. V Celje, ki je bilo takrat že naselbina s trškimi pravicami ob glavni prometni poti iz Podonavja in Panonije v Italijo, je Friderik Žovneški pripeljal svojo družino – ženo Diemuto iz družine Walsee, sinova Ulrika in Hermana ter hčerki Katarino in Ano. Družina se je ustalila na Starem gradu, grajskem poslopju na hribu nad Celjem, ki ga je Friderik povečal, prezidal, bivalno posodobil in utrdil.⁵ Poskrbel je tudi za »poslednje stvari«; v Celju je namreč že od 13. stoletja deloval minoritski samostan in v njegovi cerkvi si je žovneška, po novem celjska plemiška družina uredila grobnico.

Dobrih sedem let kasneje, natančneje leta 1341, je cesar Ludvik Bavarski Friderika Žovneškega povzdignil v grofa Friderika Celjskega. Leta 1372 je s privoljenjem fevdnih gospodov Habsbuških Žovneške ponovno povzdignil cesar Karel IV. Luksemburški. Družina je prvotni žovneški grb – dve rdeči prečki na srebrnem polju – zamenjala s tremi zlatimi zvezdami na modrem polju. Grb je bil sicer povzet po Vovbrških, vendar so mu Celjski vtisnili lastno identiteto do takšne mere, da so ga že njihovi sodobniki razumevali kot izključno znamenje grofov Celjskih.⁶

⁴ Janko 1997, s. 31.

⁵ Jože Curk, Grad Gornje Celje, v: Celjski zbornik 1957, Celje, 1957, s. 108.

⁶ Katja Žvanut, Heraldične upodobitve Celjskih: Pomen grba pri uveljavljanju politične in družbene identitete Celjskih, v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema-nova spoznanja, Celje, 1998, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 1999, s. 192.

Ohranjene listine izpričujejo sistematično in neumorno prizadevanje Friderika Celjskega po pridobivanju novih posesti in širjenju ekonomske moči družine, vse do njegove smrti leta 1360, s poudarkom na zaokroževanju obstoječih posesti v Posavinju in Posotelju. Nova gospostva z gradovi si je pridobival z neposrednimi nakupi, s prevzemanjem v zastavo, pri čemer so prednjačila denarna posojila deželnim knezom Habsburžanom ali kot fevd. Drugod, na primer v Savinjski in Šaleški dolini, si je skušal posest priboriti z orožjem; tako so Celjski izrinili gospode Ptujске. Že Friderik je pričel posegati po gospostvih z gradovi na Kranjskem in v Marki, sinova Herman I. in Ulrik I. pa sta po njegovi smrti nadaljevala očetovo politiko in si pridobivala posesti v Podravju, Pomurju in na Koroškem.⁷ Finančna moč Celjskih se je v 14. stoletju v veliki meri napajala iz vojaškega najemništva, saj so se udinjali tako Habsburžanom kot drugim velikašem po Evropi; prednjačil je Friderikov sin Ulrik I. v vojaški službi ogrskega kralja Ludvika Anžujškega. Leta 1377 so se na vojaškem pohodu proti litovskim poganom znašli kar trije Celjski – Herman I., Herman II. in Viljem. Poleg vojaške službe so bogat vir dohodka predstavljale tudi mitnine in brodnine; nekateri raziskovalci zastopajo stališče, da so Celjski s skrbno načrtovano politiko pridobivali v posest gospostva, ki so ležala ob pomembnih prometnih poteh.⁸ Tudi sorodstvene povezave so ustvarjali z enakim smislom za družbeni vzpon; povezovali so se z uglednimi visokoplemiškimi družinami: Ortenburškimi, Goriškimi in Schauenberškimi.

Njihove posesti so ležale v okviru srednjeveške nemške države, vendar so Celjski politične stike že od srede 14. stoletja navezovali tudi preko meja Svetega rimskega cesarstva – na Ogrskem in v Bosni. Vezni člen je predstavljal Ulrik I. Celjski, ki je bil v tesni zvezi z ogrskim kraljem. Ludvik je bil poročen z Elizabeto, hčerko bosanskega bana Štefana Kotromanića, z njeno sestro Katarino pa se je leta 1361 poročil Herman I. Celjski. Ko je leta 1370 Ludvik Anžujski postal po smrti Kazimirja III. Velikega, poslednjega moškega Piasta, še poljski kralj, je hotel zagotoviti pridobljeno krono svoji hčerki Jadvigi. Za to je bilo potrebno izpodriniti Kazimirjevo hčer Ano, in Celjski so se učinkovito vmešali v igro. Leta 1380 so Viljema Celjskega (sina Ulrika I.) poročili z Ano iz Krakova, odvečno kraljevo potomko. Dolg do Piastov so zarotniki poravnali leta 1402 tako, da so Ano (edino hčer Viljema in Ane) poročili z Jadvinim vdovcem, poljskim kraljem Vladislavom Jagielonskim.

Obdobje Hermana II. (1385–1435) je pomenilo ekspanzijo Celjskih preko matičnih dežel Štajerske, Koroške in Kranjske in celo Svetega rimskega cesarstva. Konec 14. stoletja se je namreč na obzorju celjskih političnih in sorodstvenih zvez pokazala

⁷ O posestnem širjenju grofov Celjskih glej: Miha Kosi, Grajska politika – primer grofov Celjskih, v: Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 60, št. 3, Ljubljana, 2012, s. 465–494.

⁸ Miha Kosi, Prometna politika celjskih grofov, v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema-nova spoznanja, Celje, 1998, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 1999, s. 165–180. V nadaljevanju Kosi 1999.

nova priložnost: Ludvika Anžujskega je na ogrskem prestolu nasledil Sigismund Luksemburški, potem ko se je poročil z njegovo hčerko Marijo. Srečno naključje in vojaški pogum sta hotela, da je Herman II. Celjski, edini živi sin Hermana I. in Katarine Kotromanić, po velikem porazu križarske vojske s turško pri Nikopolju leta 1396 sodeloval pri Sigismundovi rešitvi, kasneje pa mu je pomagal še pri notranjepolitičnih razprtijah. Sigismund je Hermana nagradil z mestom Varaždinom in grofijo Zagorje, z naslovi slavonskega in hrvaško – dalmatinskega bana ter gubernatorja zagrebške škofije, poleg tega pa je kot vdovec sklenil zaroko z njegovo hčerko Barbaro.

Poroka in kronanje mlade Barbare Celjske za ogrsko kraljico sta bila leta 1405, približno v istem času pa se je z ogrskim palatinom Nikolajem Garajjem poročila tudi Ana, še ena izmed hčera Hermana II. V to obdobje spada še poroka sina Friderika II. z Elizabeto Krško-Modruško, ki je izhajala iz vodilne plemiške hiše na Hrvaškem. V začetku 15. stoletja so bile torej celjske politične zveze in posestne razmere na Ogrskem in Hrvaškem vsestransko ugodne. Celjski so si pridobili dedni naslov Zagorskih grofov, Herman II. pa je skupaj s sinom Friderikom leta 1408 postal član Sigismundovega Zmajevega reda, elitne viteško-politične bratovščine, ki jo je soustanovila tudi Hermanova hči Barbara Celjska. Med člani celjske hiše se je Barbara povzpela najvišje, saj je bila kasneje okronana še z nemško in češko krono in se kljub času, ki ženskam v javnem življenju ni bil naklonjen, na dvoru uveljavila ter odigrala kot zakonska družica »poslednjega viteza« Evrope na Ogrskem vidno vlogo.

Razgledana in izobražena Barbara je zaradi svojih za žensko nenavadnih zanimanj in svobodomiselnega ravnanja vzbujala veliko pozornosti že pri sodobnikih. Na koncilu v Konstanci so jo kovali med zvezde, po Sigismundovi smrti pa je zdrsnila na nivo najbolj negativnega ženskega lika svojega časa. Pikantnim zgodbam naklonjeni kronisti in kasneje številni literarni ustvarjalci so poskrbeli, da se je nedokazana zgodba o »razvratni« Barbari ohranjala v zgodovinskem spominu do današnjih dni, sodobna zgodovina pa jo je končno začela objektivneje obravnavati.⁹

Zveza Celjskih s Sigismundom Luksemburškim se je izkazala za daleč najbolj perspektivno, saj se Herman II. kot najožji sodelavec Sigismunda ni pojavljal le v mednarodnih političnih vodah (med drugim na koncilu v Konstanci v letih od 1414 do 1418), Luksemburžan se je izkazal tudi za odličnega zaveznika v borbi proti skupnemu nasprotniku – Habsburžanom.

⁹ Franjo Baš, Grofje Celjski, Celjski zbornik 1951, Celje, 1951; Tamás Pálosfalvi, Barbara und die Grafen von Cilli, v: Imre Takács, Sigismundus Rex et Imperator, Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437, Ausstellungskatalog, Budapest-Luxemburg, 2006, s. 295–297.

Leta 1419 je izumrla rodbina Ortenburžanov, s katero je Celjske vezala medsebojna dedna pogodba iz leta 1377. Po njej je Celjanom pripadla dediščina, ki je obsegala grofiji Strmec in Ortenburg na Koroškem ter posesti na Kranjskem (Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem) in je pomenila največji porast celjske moči v okviru notranjeavstrijskih dežel. Ocenjujejo, da so Celjski skupno z novo dediščino obvladovali kar tri četrtine Kranjske.¹⁰ Sigismund Luksemburški, ki je bil leta 1414 skupaj z Barbaro v Aachnu okronan z nemško krono, jim je leta 1420 grofijo Ortenburg podelil v dedni fevd po moški liniji in tako so si Celjski dodali še naziv grofov Ortenburških. Ortenburg je predstavljal neposredni državni fevd, zato so v tem segmentu Celjski nastopali kot neposredni državni gospodje, podrejeni samo kralju.

V dvajsetih letih se je postopoma razkrival cilj grofa Hermana II. Celjskega – pridobiti si položaj državnega kneza. Do prelomnega dejanja v tej smeri je prišlo decembra 1423: vojvoda Ernest Habsburški se je odpovedal leta 1308 vzpostavljenemu fevdnemu gospostvu nad grofi Celjskimi, v zameno pa naj bi Celjski vrnili 14 gospostev in mest na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, ki so jih imeli v zastavi od Habsburžanov.¹¹ Odkupnina za svobodo je bila ogromna, toda za vzpon proti vrhu nujna. Dejstvo, da nisi vazal drugemu laičnemu knezu, je namreč po takratnem pravnem redu predstavljalo pogoj za pridobitev naziva državnega kneza.

NA POTI K URESNIČITVI SANJ (1423–1443)

Sijajni družbeni vzpon Celjskih so v tem času spremljale tudi tragedije in razprtije v družini. V manj kot desetih letih so namreč Hermanu II. umrli kar trije obetavni sinovi: leta 1417 Ludvik Celjski, ki je bil namenjen za dediča po Ortenburžanih, leta 1421 Herman Kilavi, škof v Freisingu in Tridentu, leta 1426 pa Herman III. za posledicami padca s konja. Le-ta je za sabo pustil hčer Marjeto, ki se je kasneje izkazala za najbolj trdoživo in je preživela vse svoje krvne sorodnike – člane celjske hiše. Najstarejši sin Friderik II. Celjski, ki naj bi mu pripadlo nasledstvo, se je zaradi nenadne smrti žene Elizabete leta 1422 v Krapini (krivdo so pripisali njemu) in kasnejše neperspektivne poroke z Veroniko Deseniško zapletel v nevarne prepire z očetom. Friderik se je zaradi domnevnega umora Elizabete moral zagovarjati na dvoru Sigismunda Luksemburškega v Budi, po vrnitvi pa ga je Herman strpal v zapor na celjskem Starem gradu in njegovo ženo Veroniko obtožil čaranja in zastrupljanja. Kljub oprostilni sodbi cerkvenega sodišča, po mnenju Dušana Kosa¹² je edino to sodišče lahko sodilo Veroniki, so jo po tastovem naročilu utopili

¹⁰ Peter Štih, Celjski grofje, vprašanje njihove deželnoknežje oblasti in dežele celjske, v: Grafenauerjev zbornik, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 1996, s. 239. V nadaljevanju Štih 1996.

¹¹ Podrobno o tem v: Štih 1996, s. 240–242.

¹² Dušan Kos, Problem Hermanovega sodišča, v: Zgodovina za vse, leto XVI, št. 2, 2009, s. 5–14.

na družinskem gradu Ojstrica. Iz Veronikine nesrečne usode je kasneje ljudsko in umetno slovstvo spletlo legendo, ki živi še danes: od tasta zavržena snaha je postala najmočnejša nosilka zgodovinskega spomina na grofe Celjske.

Okoliščine so Hermana prisilile, da je leta 1426 Friderika osvobodil in Celjski so ponovno vse svoje moči usmerili v rodbinski vzpon. Od daleč se je Celjskim nasmihal celo vladarski sedež. Bosanski kralj Tvrdko II. je leta 1427 sklenil dedno pogodbo s Celjskimi, da le-ti v primeru njegove smrti brez moškega potomca zasedejo kraljevi prestol v Bosni, saj jih je na deželo vezala krvna vez – mati Hermana II. je bila iz vladarske dinastije Kotromaničev. Interes Celjskih za bosansko kraljestvo je bil političen, še v večji meri pa ekonomski. Celjski so imeli preko svojih posesti vzpostavljeno prometno transverzalo, preko katere je tekel ves promet z gornjega Jadrana v osrčje srednje Evrope.¹³ V obdobju od leta 1418 do 1430 so Celjski v celoti ali v veliki meri obvladovali praktično vse važnejše prometnice preko današnjega ozemlja Slovenije, dela Koroške in obmejne Slavonije. V posesti so imeli 12 pomembnejših mest, več kot 30 trgov, preko 40 mitnic in na desetine brodov.¹⁴ Celjskim so na ta način v blagajno pritekali obilni mitninski dohodki, ki bi se s priključitvijo rudninsko bogate Bosne še izdatno povečali.

V središču političnih stremeljenj Hermana II. sta bili pridobitev naslova državnega kneza in vzpostavitev deželno knežje oblasti na osvojenih teritorijih. Naslov bi mu lahko podelil zet Sigismund Luksemburški, ki se je v vmesnem času okronal še s češko krono in bil leta 1433 okronan za rimskega cesarja. Stroka ni enotna, ali je Herman II. povišanje v kneza doživel ali pa je bila listina o pokneženju, izdana v Bratislavi neposredno pred Hermanovo smrtjo v letu 1435, zgolj fiktivna. Nesporno dejstvo je, da je Sigismund Luksemburški javno in z vsemi svečanostmi povišal v državna kneza Svetega rimskega cesarstva Hermanovega sina Friderika II. Celjskega in vnuka Ulrika II. v Pragi 11. novembra 1436. Grofija Celjska na Štajerskem in grofija Ortenburg-Strmec na Koroškem sta tako dobili status kneževine; Celjski so pridobili pravico do ograjnega sodišča v Celju ter rudarski in novčni regal. S tem so bili ustvarjeni pogoji, da se iz pokneženih grofij s pripojitvijo ostalih posesti oblikuje samostojna Celjska dežela.¹⁵

Sanje niso trajale dolgo; Friderik III. Habsburški se je vrnil z romanja v Palestino in se kot notranjeavstrijski deželni knez pritožil nad pokneženjem Celjskih pri Sigismundu Luksemburškem. Nova dežela, v kolikor bi se uresničila, bi namreč resno ogrozila celovitost habsburških dežel: Štajerske, Koroške in Kranjske. Pri-

¹³ Ignacij Voje, Balkanska politika celjskih grofov, v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema-nova spoznanja, Celje, 1998, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 1999, s. 105.

¹⁴ Kosi 1999, s. 175.

¹⁵ Štih 1996, s. 245.

tožba ni uspela, zato so se konec leta 1436 pričele sovražnosti in kmalu nato oboroženi spopadi med habsburško in celjsko hišo. Fajda se je končala leta 1443 brez pravega zmagovalca s premirjem in sklenitvijo več pogodb med obema sprtima stranema. V nasprotju s starejšo zgodovino, ki je smatrala, da so Celjski iz tega spopada izšli kot zmagovalci, je novejša zgodovinopisje ob ponovni preučitvi sklenjenih dogovorov mnenja, da so bili Celjski tisti, ki so morali popuščati. Konec koncev tudi z ustreznim argumentom, saj je bil leta 1443 Friderik III. že okronani nemški cesar in Celjski so bili politično dovolj trezni, da so se zavedali, kako »neproduktivno« je imeti vladarja za sovražnika, meni Štih.¹⁶ Spor se je razpletel tako, da so Habsburžani znova podelili Celjskim naziv knezov, toda brez že omenjenih deželnoknežjih pravic. Celjski so od leta 1443 naprej priznavali Habsburžane na Štajerskem za deželne kneze in sanje o samostojni Celjski deželi so se razblinile. Celjska grofija in grofija Ortenburg-Strmec sta poseben status obdržali še dolgo po izumrtju Celjskih, toda njun razvoj v samostojno deželo je bil dokončno preprečen. V Dunajskem Novem mestu sta poleg tega obe družini sklenili še en pomemben sporazum – obojestransko dedno pogodbo, po kateri v primeru izumrtja ene družine druga prevzame njeno dediščino; Habsburžani so jo z več nasledstvene sreče uresničili dobrih trinajst let kasneje.

ULRIK II. CELJSKI (1405–1456) IN ZATON DRUŽINE

Ulrik II. Celjski, ki se je medtem razvil v spoštovanja vrednega naslednika svojega deda Hermana II., je bil zdaj prisiljen svoje ambicije po suverenosti potešiti izven meja rimsko-nemškega cesarstva. Zaradi vstopa v visoko politiko se je v naslednjih letih, vse do svojega krvavega konca v letu 1456, zadrževal daleč stran od Celja. Medtem njegovega očeta Friderika II. pogosto zasledimo v Celju, na Žovneku in v Hrvaškem Zagorju. V njegovih rokah je bil nadzor nad številnimi gospodvi v družinski lasti, močnejše kot prej se ga je dotaknil tudi duhovni svet. Med njegovimi številnimi donacijami Cerkvi izstopata pozidava cerkve sv. Janeza v neposredni bližini Desenic okoli leta 1447, neposredno pred smrtjo pa ustanovitev samostana dominikancev v Novem Kloštru pri Polzeli. Za Ulrikovo družino, dva sinova in hčer, je skrbela žena Katarina Branković iz srbske despotske dinastije, s katero se je poročil v letu 1433 in je bila preko sestre Mare v svaštvu s turškim sultanom Muratom II.

Ulriku so se možnosti vzpona na visok položaj v navezi z ogrsko kraljevo družino ponudile že v času fajde s Habsburžani. Po smrti Sigismunda Luksemburškega v letu 1437 je ogrski, češki in nemški prestol zasedel njegov zet, avstrijski vojvoda Albreht II. Habsburški, ki je bil od leta 1421 poročen z Elizabeto Luksemburško,

¹⁶ Štih 1996, s. 249.

hčerko Barbare Celjske in Sigismunda. Albreht je za svojega namestnika na Češkem v letu 1438 imenoval Ulrika II., kar pa zaradi nasprotovanja češkega plemstva proti tujcem ni bila posrečena poteza, zato je bilo imenovanje v kratkem preklicano.

Albreht je v letu 1439 na bojnem pohodu proti Turkom umrl in Ulrik se je zelo potrudil, da se je uresničila želja vdove, ogrske kraljice Elizabete, da je bil v Székesfehérváru okronan s krono sv. Štefana njen sin Ladislav (rojen po očetovi smrti in zato imenovan Posmrtnik), kandidat za češki in ogrski kraljevi naslov ter položaj vojvode v deželi Avstriji. Po kratki epizodi s poljskim kraljem, ki je do leta 1444 zasedal ogrski prestol, so Madžari Ladislava leta 1445 priznali za kralja, čeprav nesrečna mati tega ni učakala, saj je umrla že v letu 1442. Varuštvo nad otrokom je pripadlo očetovemu sorodniku Frideriku III. Habsburškemu, Ivanu Hunyadiju, ogrskemu plemiču, pa mesto upravitelja ogrskega kraljestva za čas Ladislavove mladoletnosti. Ulrik je tokrat ne samo izpadel iz igre, pač pa se je celo zapletel v kratkotrajno vojno z ogrskim in hrvaškim plemstvom. Šele ob Ladislavovi polnoletnosti v letu 1452 je Ulriku v navezi z avstrijskimi deželnimi stanovni uspelo, da je kljub nasprotovanju Friderika III. in Ivana Hunyadija izvil mladega kralja iz rok Habsburžana. Ladislav je bil na Dunaju razglašen za deželnega kneza in v letu 1453 v Pragi kronan za češkega kralja. Ulrikov vpliv na mladeniča je bil velik, kazalo je, da se mu bodo vladarske pretenzije na Ogrskem uresničile, toda omahljivost mladega kralja in politične spletke na dunajskem dvoru so povzročili, da je moral Ulrik mesto za daljši čas zapustiti.

V letu 1454 so glavnega nasprotnika Eytzingerja odstranili in Ladislav se je ponovno obrnil k Ulriku II. Zdaj je Celjan, ki si je v vmesnem času poleg naslova slavonskega bana izbral še naslov hrvaško-dalmatinskega bana, lahko začel uresničevati svoje načrte. Med drugim mu je koristila nenadna smrt Ivana Hunyadija v avgustu 1456, zato je kljub tihemu nasprotovanju dela ogrskega plemstva (zlasti družine Hunyadi) v začetku novembra 1456 sedel na izpraznjeno mesto vrhovnega poveljnika in kraljevega namestnika na Ogrskem.¹⁷

Sovraštvo Hunyadijev do novega gubernatorja je odkrito izbruhnilo le nekaj dni kasneje v Beogradu, kjer se je zbirala križarska vojska na pohodu proti Turkom. 9. novembra 1456 je namreč Ladislav Hunyadi s pristaši v trdnjavi Kalemegdan v Beogradu po jutranji maši v neenakem spopadu umoril Ulrika II. Celjskega. Poslednjega Celjana so z velikimi slovesnostmi, kot z dramatičnim zanosom piše celjski kronist, pokopali v celjski minoritski cerkvi. Z njim je legel v grob zadnji

¹⁷ Podrobno o tem v: Peter Štih, Ulrik II. Celjski in Ladislav Posmrtni ali Celjski grofje v ringu velike politike, v: Igor Grdina, Peter Štih, Spomini Helene Kottaner: ženski glas iz srednjega veka, Nova revija, Ljubljana, 1999, s. 11–51.

moški potomec celjske hiše, saj je oče Friderik umrl v letu 1454, že prej pa so v rosnih letih pomrli tudi vsi Ulrikovi otroci. Ladislav Hunyadi je Ulrika preživel le za nekaj mesecev; obtožili so ga veleizdaje in spomladi 1457 v Budimu obglavili.

Nadaljevanje veličastnega pogreba je bil prozaičen, vendar nič manj dramatičen boj za dediščino Celjskih. Med številnimi kandidati so v prvi vrsti stali vdova Katarina Branković, dedinja po otrocih, ob asistenci Jana Vitovca, vojskovodje celjske hiše, krvni sorodniki grofje Goriški, ki so se sklicevali hkrati na dedno pogodbo iz leta 1437, madžarski kralj Ladislav Posmrtnik in Habsburžani. Najboljše izhodišče za dedovanje je imel cesar Friderik III. Habsburški, ki se je lahko skliceval na že omenjeno obojestransko dedno pogodbo iz leta 1443. Prihodnja leta so zaznamovali siloviti spopadi, ki so se delno končali že leta 1457 z nenadno smrtjo Ladislava Posmrtnika v Pragi, posledičnim umikom vdove Katarine in prestopom Jana Vitovca na stran Friderika III. Katarini je uspelo iztržiti zgolj malenkostno posest v dosmrtno uživanje in rento. Po umiku v Dubrovnik in začasno v Beli grad v Furlaniji se je vdova ustalila pri sestri Mari v Makedoniji in tam umrla v visoki starosti.¹⁸ Goriški grofje so bili po vojaškem porazu prisiljeni leta 1460 skleniti s Habsburžani mir v Požarnici na Koroškem in se dediščini v celoti odpovedati. Vsa ogromna celjska posest v okviru rimsko-nemškega cesarstva je padla kot zlato jabolko v roke Habsburžanom, ki so se na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem dokončno zasidrali vse do leta 1918.

Vitovec je svoj prestop na cesarjevo stran dobro vnovčil. Habsburžani so se mu oddolžili s posestjo na Koroškem, prigrabil si je nekatere celjske posesti v hrvaških deželah in naslov grofa Zagorskega. Nekdanjemu celjskemu vojaškemu najemniku je celo uspelo, da se je s svojimi nekdanjimi gospodarji povezal tudi krvno: hčer je poročil z Ivanom Montfortskim, sinom Marjete Celjske iz zakona z grofom Hermanom Montfort-Pfannberškim.¹⁹

Grofje Celjski so zapustili v srednjeveški kulturni dediščini v slovenskem prostoru neizbrisen pečat. Močan ekonomski položaj jim je omogočal, da so lahko večali svoj ugled s številnimi bogatimi donacijami Cerkvi. Med najlepše ohranjene spadata kapela Žalostne Matere božje v župni cerkvi sv. Danijela v Celju in celjski oltar v božjepotni romarski cerkvi na Črni gori (danes Ptujski gori). Herman II. Celjski je v začetku 15. stoletja ustanovil samostan kartuzijancev v Pleterjih, pripisujejo pa mu tudi ustanoviteljstvo pavlinskega samostana v Lepoglavi. Posebej nazorno je njihov pomen odražala knežja palača v Celju, ki je po mnenju številnih poznavalcev grajske arhitekture predstavljala enega najimpozantnejših dvorcev svojega časa na območju celotne srednje Evrope.

¹⁸ Ignacij Voje, Celjski grofi in Dubrovnik, Celjski zbornik 1990, Celje, 1990, s. 37.

¹⁹ Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, I, Celje, 1971, s. 265.

OBDAJAJO NAS MITI

Mitja Velikonja ob razmišljanju o prisotnosti mita v sodobnih družbah poudarja, da so mitske predstave sestavni del vseh družb in se pojavljajo v vseh obdobjih človeške zgodovine. Pri tem se sodobni človek prav nič ne razlikuje od svojih prednikov; ostaja v obnebu mitološkega pojasnjevanja stvarstva in je v neposrednem stiku s svojimi miti prav tako arhaičen, kot so bili njegovi predniki s svojimi miti. Iz tega izhaja, da se tudi naša doba, ki se šteje za racionalno, hrani s pravljicami.²⁰

Vsaka družbena skupina goji o sebi kompleksen sistem predstav, verovanj in simbolov. Gre za način njenega samodojemanja in samopredstavljanja. Ta družbeni pogled nase je zaprt in samozadostno povezan, zato je mitologija nadvse primerno sredstvo za razreševanje protislovij družbenega bivanja, meni Velikonja.²¹

Miti so v neprestanem gibanju – v rojevanju in umiranju. Vsaka »sprotna zdajšnjost« je ujeta med distanciranjem od starih mitov na eni strani in novo mitotvornostjo na drugi strani.²² Obstajata torej dva nasprotujoča si diskurza, pojasnjuje Velikonja, demitologizacijski, ki na temelju novih znanj razkrinkava stare mite in na osnovi teh istih znanj »prede« nove mitske zgodbe.²³

Miti niso domišljjske zgodbe, nasprotno, so »praktične« zgodbe, ki navajajo k politični akciji, so angažirane, mobilizirajo, povezujejo, razlagajo in sporočajo. Tisto, kar mit loči od pravljic, basni, utopij, legend ... nista vsebina ali struktura zgodbe, ampak politična angažiranost, mobilizatorska moč in praktični cilji, ki jih zasleduje.²⁴ Po njegovi definiciji je mit interpretativni presežek nekega (zgodovinsko resničnega) dogodka, ki ga v končni fazi lahko celo popolnoma predrugači ali izkrivi.²⁵ Zato je analiza mitologije neke družbe pravzaprav ugotavljanje, koliko je ta družba pripravljena kritično razpravljati o sebi, o svojih svetinjah in mitskih tiradah, ne da bi se pri tem počutila ogrožena. Analiza tovrstne mitske substance je preizkus, v kolikšni meri določena skupnost lahko prenese soočenja z belimi lisami, sivimi epizodami in črnimi pikami v svoji preteklosti in sedanjosti.²⁶

²⁰ Mitja Velikonja, *Masade duha: razpotja sodobnih mitologij*, Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Sophia, 2/96, Ljubljana, 1996, s. 190–191. V nadaljevanju Velikonja 1996.

²¹ Velikonja 1996, s. 26.

²² Velikonja 1996, s. 19.

²³ Velikonja 1996, s. 20.

²⁴ Velikonja 2003, s. 9.

²⁵ Velikonja 1996, s. 24.

²⁶ Velikonja 1996, s. 191, sklic na Nikola Dugandžija, *Svetovna religija*, Mala edicija ideja, Beograd, 1980, s. 13.

Današnji Evropejec še vedno v veliki meri živi mitološke podobe, ki so jih skonstruirale družbene skupnosti 19. stoletja. Konec 18. stoletja in celotno 19. stoletje je Evropo obvladoval proces formiranja narodov in nacionalnih držav. Proces, ki je zajel vse plasti prebivalstva in ki so ga lansirale in usmerjale (in bile ob tem same oblikovane) družbene elite, je rezultiral v rojstvu narodov. Narod je bil razumljen kot ozemeljsko, kulturno, politično in z zavestjo skupne pripadnosti utemeljena skupnost.

Oblikovanje narodov je bil proces, kot opozarja Vodopivec, ki se je v zahodni Evropi odvijal drugače kot tisti v srednji Evropi ali na Balkanu. Na dinamiko in končni rezultat so vplivali različni dejavniki, med katerimi Vodopivec zlasti izpostavlja socialno, kulturno in politično zrelost posamičnega naroda, stopnjo izoblikovanosti družbenih elit in ne nazadnje moč osrednje državne oblasti, od katere je bila odvisna učinkovitost ali neučinkovitost gospodarske, socialne in kulturne integracije državnega prostora.²⁷

Slikovito ilustrira proces oblikovanja narodov Schulze, ko pravi, da je povsem pregledno število učenjakov, publicistov in pesnikov »zvalilo« duhovna bitja – to so bili narodi v ideji, še dolgo pa ne v resničnosti.²⁸

Oblikovanje narodne zavesti je bil torej proces, ki je zahteval aktivno udeležbo vseh pripadnikov določene skupnosti, ki se je hotela afirmirati kot narod. Pri tem so po mnenju Štiha v veliki meri prav humanistične znanosti – filozofija, filologija, arheologija, etnografija in zlasti zgodovina – prevzele nalogo, da idejo o enem, nedeljivem in nesprenemljivem narodu s homogeno in povezano podobo zgodovine znanstveno utemeljijo. Narodi so bili zamišljeni kot socialne in kulturne skupnosti, ki so med seboj jasno zamejene, stabilne in objektivno določljive. Obležja, ki jih medsebojno razlikujejo, so jezik, zgodovina, običaji in narodni karakter. Časovno so nastanek narodov datirali v prazgodovino ali v zgodnji srednji vek in od takrat se praktično naj ne bi spreminjali, pojasnjuje Štih.²⁹

Da bi zgodovinopisje lahko naslikalo tem zahtevam odgovarjajočo zgodovinsko podobo naroda, si je moralo preteklost prisvojiti in prikrojiti. Zgodovina evropskih narodov je bila bolj skonstruirana kot pa rekonstruirana, in to toliko

²⁷ Peter Vodopivec, Srednja Evropa, nekdanja Jugoslavija in Balkan: novi ali stari nacionalizmi?, v: Glasnik Slovenske matice, leto XVII, št. 1-2, Slovenska matica v Ljubljani, Ljubljana, 1993, s. 4-5. V nadaljevanju Vodopivec 1993.

²⁸ Hagen Schulze, Država in nacija v evropski zgodovini, Založba c[†], Modra zbirka – Delajmo Evropo, Ljubljana, 2003, s. 181. V nadaljevanju Schulze 2003.

²⁹ Peter Štih, Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine, v: Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino, zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19. -21. oktober 2006, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2006, s.28. V nadaljevanju Štih 2006.

bolj, kolikor bolj je bila dvomljiva resnična kontinuiteta ljudskih narodov.³⁰ Tako nastala zgodovina je bila prepletena s številnimi miti, včasih do te mere, da – kot zapiše Štih – kot ni narodov brez zgodovine, tako tudi ni nacionalnih zgodovin brez mitov.³¹ Na novo oblikovan nacionalni pogled na preteklost posamičnega naroda je rezultiral v njemu lastni nacionalni zgodovini, ki je postala neločljiv del njegove narodne identitete.³²

MITSKO V SLOVENSKI NARODNI ZGODOVINI

Podobno kot drugi narodi Habsburške monarhije se je v 19. stoletju postopoma oblikoval tudi slovenski. Da je bil ta razvoj uspešen, je bilo odločilnega pomena, poudarja Vodopivec, da se je v obdobju, ki je zajemalo čas od približno leta 1840 do prve svetovne vojne, iz kmetске večine slovenskega prebivalstva izoblikoval dovolj močan sloj meščanstva in meščanskega izobraženstva. Te socialne in politične elite so postale nosilec in aktivni oblikovalec slovenske narodne zavesti in politike.³³ Širjenje moderne nacionalne in politične zavesti med slovenskim prebivalstvom je potekalo vsaj na dva načina: »od zgoraj«, s politično in ideološko akcijo narodno opredeljenih izobraženskih in meščanskih elit, ki so bile glavni pobudnik in usmerjevalec narodnega gibanja, in »od spodaj« s širjenjem in rastjo pismenosti prebivalstva ter poznavanja »narodnega književnega« jezika.³⁴ Tako slovenski kot tudi narodni razvoj večine srednjeevropskih narodov naj bi potekal v treh fazah; najprej v podobi jezikovnega nato kulturnega in na koncu političnega gibanja. V vseh fazah so imeli pomembno vlogo izobraženci, na eni strani kot glasniki jezikovnih, kulturnih in narodnih teženj in na drugi kot njihovi oblikovalci, usmerjevalci in pobudniki.³⁵

V primeru Slovencev prevladuje mnenje, da je bil odločilen dejavnik pri oblikovanju naroda in pri opredeljevanju narodne pripadnosti jezik. Vodopivec takšno stališče širi, saj je mnenja, da so poleg občutja zavezanosti materinemu jeziku in jezikovnega znanja na narodno opredeljevanje posameznika vplivale še politične, socialne in nacionalne razmere v neposrednem življenjskem okolju, osebna,

³⁰ Schulze 2003, s. 180.

³¹ Štih 2006, s. 26.

³² Štih 2006, s. 28.

³³ Vodopivec 1993, s. 3; isti, Slovenci v 19. stoletju. Miti in stvarnost, v: Temeljne prelomnice preteklih tisočletij, zbornik referatov, 30. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, 28.-30. 9. 2000, Rogla, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2001, s. 75, sklic na opombo 10: V. Melik-P. Vodopivec, Slovenski izobraženci, Zgodovinski časopis, 40-1986, št. 3. V nadaljevanju Vodopivec 2001.

³⁴ Vodopivec 2001, s. 75.

³⁵ Vodopivec 2001, s. 81.

politična in idejna prepričanja in posebej dinamika opuščanja tradicionalnih hierarhičnih občutij lojalnosti in družbenih predstav.³⁶

Protestanti v 16. stoletju so bili prvi, ki so Slovence opazili kot posebno skupnost; razumeli so jo kot jezikovno in ne kot narodno skupnost. Razsvetljenec Anton Tomaž Linhart je konec 18. stoletja protestantsko predstavo nadgradil in Slovence prepoznal kot posebno vejo slovanskega debla – kot poseben slovanski narod, ki ga poleg jezika opredeljuje tudi njegova posebna zgodovina. Slovenci naj bi po Linhartu obstajali kot narodnostna celota že v zgodnjem srednjem veku, v času kralja Sama in Karantanije. Na ta način so se Slovenci lahko merili z ostalimi evropskimi narodi, ki so svoj izvor prav tako utemeljevali v tem času. Linhartov koncept narodove zgodovine je kasneje povzelo in še dodatno utemeljilo slovensko znanstveno zgodovinopisje.³⁷

V tej zgodnejši fazi oblikovanja slovenstva naletimo med slovenskimi izobraženci na številne zagovornike avtohtonosti slovenskega naroda. Med njimi je po svoji gorečnosti in odmevnosti posebej izstopal Davorin Trstenjak – tako doma kot v tujini. Dokazoval je, da so Slovenci že od nekdaj prebivali na svojih tleh in celo, da so v preteklosti Slovanom pripadala številna druga ljudstva.³⁸

Trstenjak je spadal med »romantične zgodovinarje«, tako so generacijo poimenovali pozneje, in sodi v čas prve polovice 19. stoletja, ko je bilo slovensko zgodovinopisje še v povojih, če ga seveda primerjamo z zgodovinopisjem narodov zahodne Evrope. Razvoj stroke so med drugim omejevali majhno število slovenskih izobražencev nasploh, pomanjkanje strokovne izobrazbe in politična razdrobljenost slovenskega ljudstva med več dežel. Zavest vzajemne povezanosti, ki naj bi presegala deželno razdeljenost Slovencev, je sicer nezadržno pronicala med ljudi, toda proces je tekel počasi. »Romantične« zgodovinopisice so v drugi polovici 19. stoletja zamenjali univerzitetno šolani zgodovinarji. Z delom je pričelo slovensko znanstveno zgodovinopisje, ki je bilo, tako kot pri ostalih narodih srednje Evrope, pod močnim vplivom nemškega zgodovinopisja. Uporabljalo je splošno uveljavljene koncepte in metode dela, zato je bil tudi rezultat isti: z miti

³⁶ Peter Vodopivec, Začarani krog nacionalne zgodovine, v: Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino, zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.-21. oktober 2006, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2006, s.28. V nadaljevanju Vodopivec 2006.

³⁷ Peter Štih, Nacionalizem kot zgodovinski nesporazum (Spremna beseda), v: Patrick J. Geary, Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope, Studia humanitatis, Ljubljana, 2005, s. 231–233; isti, Slovenske predstave o slovensko-nemških odnosih v srednjem veku, v: Studia Historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije, letnik 1, št. 2, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za zgodovino in Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru, Maribor, 2001, s. 314–315.

³⁸ Peter Štih, Ej ko goltneš do tu-le, udari po konjih!, v: Zgodovina za vse, leto III, št. 2, Zgodovinsko društvo Celje, Celje, 1996, s. 69.

na gosto posejana nacionalna zgodovina. Izsledki zgodovinopisja so postali eno izmed orožij v rokah slovenskih kulturnih in političnih delavcev, ko so se v borbi za jezikovne, narodne in druge pravice obračali po podporo na širšo slovensko javnost, in se hkrati borili s tistimi koncepti nacionalnega zgodovinopisja, ki so delili evropske narode na »zgodovinske« in »nezgodovinske.«

Kot opozarja Melik, so med zgodovinskimi dogodki v času taborskih gibanj (eden prvih množičnih odzivov Slovencev na pobude svojih voditeljev) posebej poudarjali povezavo sodobnosti z obdobjem »slovenske svobode« pred tisoč leti.³⁹ Staroslovansko obdobje je bilo sinonim za srečni čas svobodne preteklosti Slovencev. Vmesno dolgo obdobje, čas fevdalizma in absolutizma, je bilo razumljeno in interpretirano kot čas zatiranja in nesvobode. Med zgodovinskimi pojavi, ki naj bi krepili Slovence v nacionalni samozavesti in jim dajali občutek, da imajo vendarle nekaj slavne preteklosti, so šteli Samovo državo v 7. stoletju, ki je poleg tega še združila Slovence in Čehe, slovenski obred ustoličevanja koroških vojvod, upor Ljudevita Posavskega v 9. stoletju, kar je Gruden komentiral kot upor Jugoslovanov proti frankovskemu gospodstvu, in delo sv. Cirila in Metoda.

Med srednjeveškimi dinastijami, ki so se bojevali za moč in veljavo na slovenskih tleh, so vzbujali med Slovenci simpatije češki kralj Otokar II. Přemisl v 13. stoletju in Celjski grofje oziroma knezi v 15. stoletju.⁴⁰

Nobena tradicija med slovenskim prebivalstvom ni bila tako široka in splošna kot tradicija bojev s Turki, ki so trajali na slovenskem ozemlju od začetka 15. stoletja do leta 1683, pri čemer je za najslavnejše dejanje in za prelomnico v teh bojih štela zmaga pri Sisku leta 1593. Kmečkih uporov so se spominjali s simpatijami in z naklonjenim razumevanjem, saj – kot razlaga Vasilij Melik – je med Slovenci v 19. stoletju imelo ogromno večino kmečko prebivalstvo, iz katerega je pretežno rasla slovenska inteligenca.⁴¹ Reformacija, slovenski knjižni jezik in Primož Trubar sta že delila duhove na liberalno in klerikalno razumevanje njihove pomembnosti za slovenski narod.⁴² Prav tako ni bilo enotnosti glede Napoleonovih Ilirskih provinc; njihova idealizirana podoba je rasla posebej med liberalno inteligenco ter v političnem in kulturnem zgodovinopisju.⁴³

³⁹ Vasilij Melik, Zgodovinska tradicija pri Slovencih v drugi polovici 19. stoletja, v: XIX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Ljubljana, 1983, s. 215. V nadaljevanju Melik 1983.

⁴⁰ Melik 1983, s. 216.

⁴¹ Melik 1983, s. 218.

⁴² Melik 1983, s. 219.

⁴³ Melik 1983, s. 220.

Našteto se v veliki meri sklada s predstavami o narodnih zgodovinah, ki so si jih v času romantike in nacionalnih bojev o lastni preteklosti izoblikovali ostali srednjeevropski narodi. Prvo obdobje narodove zgodovine je bil čas svobode, ki jo narod nato izgubi v tragičnih okoliščinah. Sledi čas razdrobljenosti in podložništva, ki traja več stoletij. Tretja doba pa je doba boja za nacionalno osvoboditev, ki jo spremlja zavest o tesni povezanosti skupnosti z vezmi, kot sta materni jezik in skupna nenaklonjena, tragična zgodovinska usoda. Osnovna značilnost teh pogledov na lastno zgodovino je, da jo obvladujejo miti in mitske predstave, ki pa nikoli ne prikazujejo preteklosti takšne, kot je bila, ampak takšno, kot »naj bi bila« oziroma »si jo želimo«. ⁴⁴

Seveda mitsko in legendarno v slovenskih gledanjih na zgodovino – podobno kot drugod v Evropi – ni le proizvod zgodovinopisja, ampak tudi narodopisja, literarnih ved, jezikoslovja, literarnih del in vsakokratnih nazorov izobraženskih ter narodnopolitičnih elit. Toda zgodovinarji so, opozarja Vodopivec, nekatere mitske predstave dopuščali, druge soustvarjali, tretje pa omogočali že s tem, da jih niso dovolj odločno zavračali. ⁴⁵

Peter Štih, eden izmed kritikov tradicionalno-nacionalnih interpretacij zgodovine, je nacionalno zgodovino Slovencev izpod peres slovenskih zgodovinarjev 19. in 20. stoletja ocenil kot klasičen zgodovinski mit, ki daje slovenski zgodovini podobo, ki je le-ta ni nikoli imela. Mitsko zastavljeno je bilo že izhodišče. Slovensko zgodovinopisje je izenačilo Alpske Slovence na splošno in Karantance s Slovenci in s tem postavilo začetek slovenskega naroda v 6. ali 7. stoletje, kar ni nič drugega, poudarja Štih, kot retrogradna nacionalizacija zgodovine. Nacionalizirane in mitizirane predstave o slavni zgodovini Slovencev so bile poosebljene v kralju Samu, samostojni Karantaniji in ustoličevanju njenih knezov, njihova šibka točka pa je bila, da so bile omejene na zgodnji srednji vek. Ker ni bilo državne tradicije, ki bi si jo lahko prisvojili, so v očeh slovenskih zgodovinarjev nacionalno afirmativno nekaj veljali le še protestantski pisci, kmečki upori in deloma Celjski grofje. Na nekdanji, minuli glorijski ni bilo mogoče v celoti zgraditi podobe, ki bi imela za narod zadosten zgodovinski identifikacijski potencial. Zato so vmesnih tisoč let slovenski zgodovinarji zapolnili z mitom o hlapčevstvu; v tem obdobju je zgodovina Slovencev interpretirana kot zgodovina majhnega in pridnega naroda, ki je zatiran stoletja dolgo trpel pod jarmom tujih gospodov, preden se je otrsela težkega križa nesreče ter uresničil svoje tisočletne sanje in postal nacija – narod s svojo državo. Pri tem so eni kot uresničenje tega nacionalnega sna razumeli že

⁴⁴ Peter Vodopivec, Zgodovinski miti in šolska zgodovina, v: Vloga mitov pri poučevanju slovenske zgodovine, Zbornik referatov, Laško, 22. – 23. marec 2002, Društvo učiteljev zgodovine, Ljubljana, 2003, s. 8. V nadaljevanju Vodopivec 2003.

⁴⁵ Vodopivec 2006, s. 54.

letnico 1918, drugi leto 1945, po najnovejši interpretaciji pa naj bi se to zgodilo z letom 1991.⁴⁶

V okviru slovenske nacionalne zgodovine so se tako izoblikovali nekateri temeljni miti, po katerih so bile vzgajane številne generacije Slovencev.

Govorimo lahko o treh osnovnih mitoloških sklopih, ki jih povzemam po razpravah Petra Štiha, Petra Vodopivca in Sergeja Vilfana. Prvi je mit o zlatem srednjem veku, ko naj bi Slovenci kot izoblikovan narod imeli lastno državo Karantanijo in ko naj bi se slovensko narodnostno ozemlje razprostiralo daleč tja do Donave in Dunaja. Mit je imel nalogo dokazati, da so tudi Slovenci državotvoren narod, nastal pa je lahko zgolj s projiciranjem nacionalnih predstav in pojmov 19. in 20. stoletja v preteklost, saj zgodnje fevdalne tvorbe še niso imele nacionalne narave, narodi pa kot posebne jezikovne in kulturne tvorbe še niso obstajali. Med srednjeveškimi ljudstvi, etnijami in nacijami je tako velika strukturna in vsebinska razlika, da jih ni mogoče kontinuitetno povezati, trdi Štih.⁴⁷

Pogosto artikuliran je bil tudi mit o tisočletnem slovenskem podložništvu (hlapčevstvu), pri čemer se razume, da so nastopali v vlogi podložnikov Slovenci, narod kmetov. Njihovi gospodarji so bile tuje plemiške družine. Predpostavljalo se je, da je slovensko plemstvo po propadu Karantanije postopoma izginilo ali se spojilo s fevdalno gospodo, ki je nasledila slovenski prostor; v večini primerov je šlo za Nemce. Konfliktu med tujim – nemškim plemstvom in slovenskimi podložniki je bil nadet, poleg socialnega, še nacionalni predznak. Ta izjemno globoko zasidran mit v zgodovinski stroki, politiki in široki javnosti je naletel na nasprotovanje šele v devetdesetih letih 20. stoletja. Treznejši nasprotniki so opozarjali, da so bili Slovenci zastopani v vseh slojih prebivalstva, čeprav res v manjši meri med plemstvom in meščanstvom kot med podložniki.⁴⁸ Jezik namreč pri opredeljevanju v srednjem veku ni igral vloge; bil je pokazatelj socialne razslojenosti in ne zgolj in samo nacionalne pripadnosti. Tudi s trditvijo, da se plemstvo, ki je izvorno res prišlo iz nemškega prostora, potem ko je že stoletja živelo v deželah s pretežno večino slovensko govorečega prebivalstva, obravnava kot tujce, se moderno slovensko zgodovinopisje ne strinja več. Plemiči so bili domačini, saj so čutili pripadnost deželi, kjer so se rojevali in umirali in zanjo poskušali upleniti čim več pravic.⁴⁹

⁴⁶ Štih 2006, s. 39.

⁴⁷ Štih 2006, s. 28.

⁴⁸ Sergij Vilfan, Slovenci – kmečki narod?, v: XXIX. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj, 28. 6. – 17. 7. 1993, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik, Ljubljana, 1993, s. 229–243.

⁴⁹ Vodopivec 2003, s. 9–10.

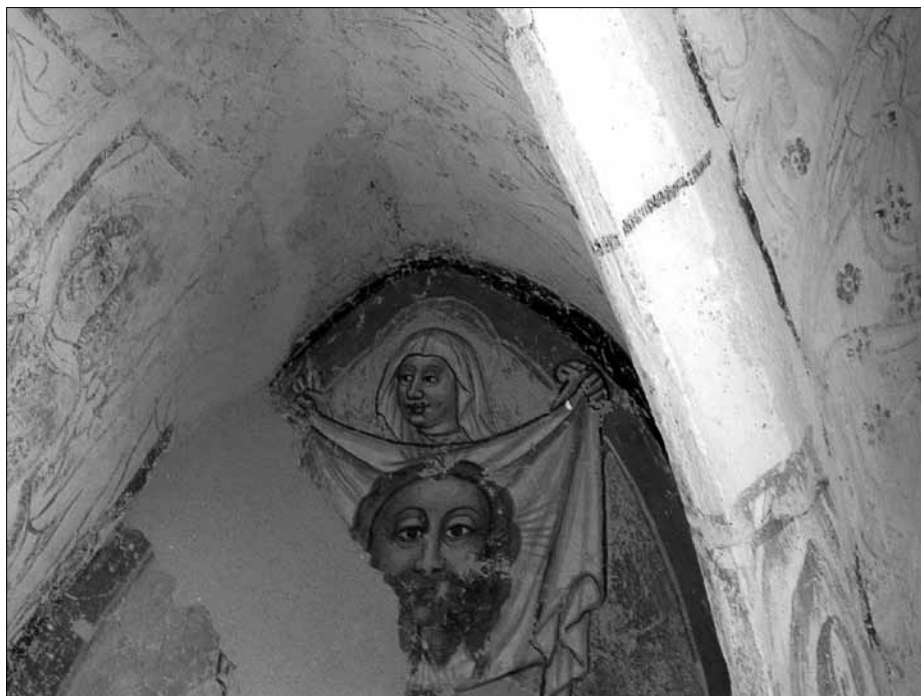
Prav tako moderno slovensko zgodovinopisje ne sprejema več mitološke predstave, da so Slovenci od izgube lastne države Karantanije naprej živeli v »tujih« državi pod »tujimi« vladarji. Mit o življenju Slovencev v tuji – nemški državi je neutemeljen. Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti, katerega vladarji so izvirali iz nemškega prostora, ni bila nemška nacionalna država; njen cilj je bil obnovljen rimski imperij. Tako imenovano nemško cesarstvo je hotelo združiti različna ljudstva in pokrajine krščanske Evrope.⁵⁰ Kasneje izpričana slovenska lojalnost habsburški vladarski hiši in državi dokazuje, da prebivalci slovenskega ozemlja Habsburške monarhije niso doživljali kot tujo, ampak kot svojo državo. Dvom o ustreznosti Avstro-Ogrske se je pričel postopoma porajati šele v času zaostrenih nacionalnih nasprotij konec 19. in v začetku 20. stoletja, popkovino z bivšo državo pa je pretrgala 1. svetovna vojna.

Zgodovinski mit o grofih Celjskih kot izvorno slovenski/slovanski plemiški družini, ki naj bi v poznem srednjem veku izkazovala s svojo politiko namero povezovanja prostora Južnih Slovanov v enotno državno skupnost oz. polagala temelje slovenske srednjeveške države, se je pojavil kot ostali slovenski nacionalni miti sredi 19. stoletja, v času postopnega oblikovanja slovenskega naroda.

Kdo so bili akterji mita, na kakšno zaledje se je mit naslanjal in kakšne so bile njegove razsežnosti?

⁵⁰ Štih 2006, s. 43.

DRUŽINSKI PORTRET OD KRONIKE GROFOV CELJSKIH DO VALVASORJA

Veronika s prtom – Veronika Deseniška? Freska v luneti nad oknom prezbiterija v cerkvi sv. Janeza v Ivanič Miljanskem, ok. 1448. Foto: Darja Pirkmajer. Povzeto po: Srša, 2009.

V časovnem intervalu, ki obsega obdobje od nasilne odstranitve zadnjega grofa Celjskega s političnega odra srednje Evrope, do velike eksplozije »romantičnega zgodovinopisja« konec 18. stoletja oz. v 19. stoletju, se je zgodovinski spomin na Celjske širil v strokovni in laični javnosti s pripovednimi viri; med zgodovinskim čtivom je po priljubljenosti prvo mesto zavzemala kronika. Za razliko od modernega zgodovinopisca, ki mu je ideal posredovati bralcu objektivno resnico o določenem segmentu zgodovine, čeprav si mora vedno znova priznati, da je takšen ideal nedosegljiv, so kronisti v preteklosti pogosto nekritično posegali po že napisanem, pri čemer je na izbor imel velik vpliv družbeni ugled avtorja. Posledica tega pristopa je, da velika večina narativnih virov 15., 16. in deloma 17. stoletja iz srednjeevropskega prostora enodušno ponuja negativno podobo o Celjskih. Po Mlinarju so k takšnemu stanju največ pripomogli humanisti, zlasti Enej Silvij Piccolomini (1405–1464) in krog madžarskih humanističnih piscev, ki se je zbiral na dvoru Matije Korvina, brata Ladislava Hunyadija, rablja in hkrati

žrtve Ulrika II. Celjskega.⁵¹ Piccolomini je imel na dejanja in značajske poteze Celjskih skrajno kritične poglede in jih je z ostro besedo v svojih delih pogosto tudi izpovedal. Po mnenju številnih zgodovinarjev ga je k takemu ravnanju vodilo razočaranje nad Ulrikom II. v času bojev za skrbništvo nad Ladislavom Posmrtnikom leta 1452, saj se je Ulrik II. obrnil proti Piccolominijevemu »delodajalcu« Frideriku III. Habsburškemu. Dodatno naj bi k nizkemu ugledu Celjskih v očeh visoko izobraženega in načitanega humanista botrovalo odstopanje Ulrika II. od idealne podobe kneza, kot so jo humanisti zagovarjali in pričakovali. In kot utemeljeno dodaja Mlinar, zgodovino vedno pišejo zmagovalci. Celjski so izumrli, še preden so si lahko zagotovili dostojnega »odvetnika« med zgodovinarji, ki bi preteklost naslikal v njihovo korist.⁵²

Začetniki zgodovinopisja v slovenskem prostoru so imeli, kot je razvidno iz ohranjenih del, dokaj dober vpogled v kronikalno literaturo o Celjskih. Ob skrbnem pregledu objavljenega pa je mogoče sklepati, da je k zgodovinski podobi Celjskih največ prispevala Kronika grofov Celjskih iz 15. stoletja, k njihovi popularizaciji pa tudi v določenih poglavjih na osnovi Kronike napisana Slava vojvodine Kranjske Janeza Vajkarda Valvasorja iz leta 1689. Kot zanimiv utrinek se v vmesnem času, v drugi polovici 16. stoletja, pojavita dva zapisa Primoža Trubarja o Celjskih. Čeprav zabeležbi nista bili daljši od nekaj vrstic, sta bili opaženi in jih nasprotniki »mitologizacije« Celjskih citirajo še danes.

KRONIKA GROFOV CELJSKIH

Kronika grofov Celjskih ali Celjska kronika,⁵³ kot se pogosto naslavlja, ima v procesu ohranjanja zgodovinskega spomina na grofe Celjske edinstveno mesto. Mlinar je v ožji izbor del, ki so se dotaknila Celjskih v času od 15. do 17. stoletja, uvrstil 61 piscev in od številnih kronik le-ta predstavlja eno redkejših, ki so bile deloma napisane še v obdobju živih Celjanov, deloma pa neposredno po njihovem izumrtju. Še večjo težo od sočasnosti ima dejstvo, da je Kronika grofov Celjskih

⁵¹ Janez Mlinar, Podoba Celjskih grofov v narativnih virih, Historia II, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2005, s. 192. V nadaljevanju Mlinar 2005.

⁵² Mlinar 2005, s. 193–194.

⁵³ Pri uporabljanju naslova Celjska kronika za Kroniko grofov Celjskih pogosto prihaja do zmede. Ignac Orožen je kot vikar pri župnijski cerkvi sv. Danijela v Celju v letih 1848–1854 namreč sestavil rokopisno kroniko o zgodovinskih dogodkih v župniji sv. Danijela, Celju in okolici, pri čemer je obsežno poročal o dogodkih v celjski grofovski hiši. Rokopisno kroniko še danes hranijo v župnišću sv. Danijela. Večino tu zbranega gradiva je v naslednjih dveh letih pripravil za tisk in ga objavil leta 1856 pod naslovom Celjska kronika. Tako se pod istim naslovom pojavljajo kar tri kronike, kar nepoznavalce pogosto bega, zlasti ker se tudi o prevodu Kronesove redakcije Kronike grofov Celjskih v slovenščino Modesta Golie iz leta 1972 pogosto govori kot o celjski kroniki.

edina, ki jo je pisal kronist (duhovnik ali menih iz celjskega minoritskega samostana ali pisar iz pisarne grofov), ki je živel v središču Celjske dežele – v Celju. Samo po sebi to dejstvo ne bi imelo veliko teže, saj je bil poslednji Celjski grof pogosteje opažen v srednjeevropskih prestolnicah kot v Celju, toda iz vsebine se da sklepati, da je bil kronistu omogočen »notranji« vpogled. Črpal je namreč tudi iz arhiva grofov Celjskih, zato predstavlja, kar se tiče številnih podrobnosti o celjski dinastiji, kronika edini vir podatkov, ki jih drugje ni mogoče zaslediti.

Franz Krones, univerzitetni profesor zgodovine v Gradcu, je prepise kronike, original ostaja vse do danes neodkrit, vzel pod drobnogled v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja. Študija, objavljena leta 1883,⁵⁴ še do danes ni presežena. Krones je obdelal vsega 17 do takrat znanih prepisov, od tega so jih hranili sedem v deželnem arhivu in univerzitetni knjižnici v Gradcu, enega v samostanski knjižnici v Vorauu, enega v knjižnici muzejskega društva v Ljubljani in osem v dunajski dvorni knjižnici in državnem arhivu.⁵⁵ Prepise je datiral v 16., 17. in 18. stoletje. Provenienca je znana le za nekatere, mogoče pa je sklepati, da je bila kronika priljubljeno branje v plemiških rodbinah in da so pogosto prepisi nastali pod peresi samostanskih bratov. Dva prepisa izvirata s Celjskega; enega je avtoriziral leta 1594 Christophen Solidum von Weisen, šolnik iz Konjic (Gonobitz),⁵⁶ lastnik drugega pa je bil Daniel Cupitsch, ki je v Celju umrl leta 1591 kot mestni pisar.⁵⁷

Da obstaja še več prepisov, dokazujeta dve kroniki, ki jih je Celju uspelo pridobiti. Prvi, ki naj bi nastal okrog leta 1650, je last Osrednje knjižnice Celje in izhaja iz zbirke znanega celjskega bibliofila Georga Skoberneteta.⁵⁸ Pečatni odtis na notranji strani pove, da je bila kronika prvotno v Schöllerjevi družinski biblioteki. Drugi prepis kronike hranijo v Zgodovinskem arhivu Celje; opravil ga je Gregor Hrovatič (Hrauatitsch) v samostanu Kostanjevica in ga datiral s 27. 11. 1659. V knjigo vložena dokumenta delno nakazujeta pot kronike: Nova Cerkev leta 1802 in Ponikva leta 1831.⁵⁹

Krones je bil mnenja, da je anonimni pisec pričel pisati kroniko v spomin na Hermana II. Celjskega in njegovo slavo. Delo naj bi zastavil kmalu po smrti Hermana in ga zaključil okoli leta 1460. Krones je pripisoval Kroniki Celjskih veliko težo,

⁵⁴ Franz v. Krones, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, Graz, 1883.

⁵⁵ Krones 1883, s. 18.

⁵⁶ Krones 1883, s. 12.

⁵⁷ Krones 1883, s. 15.

⁵⁸ Vlado Novak, Chronica ... der fürstlichen Grafschaft Cilli, Ms. 186, v: Katalog rokopisov Ms 1 – Ms 250, Oddelek za raziskovalno delo, Knjižnica Edvarda Kardelja v Celju, Celje, 1987, s. 52.

⁵⁹ Aleksander Žižek, Cronica dass ist Eigentliche und Rechte Erklärung ..., v: Zbirka rokopisov, Mali tiski 2, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, 1996, s. 13.

saj mu je pomenila pomemben korektiv prenapetemu pisanju Piccolominija in avtorjev, ki so po delih duhovitega papeža radi posegali in ga povzemali.⁶⁰

Kronika je bila, kot meni Grdina, v slovenski splošni, kulturni in slovstveni zgodovini zaradi znane družbeno politične klime zapostavljena, čeprav predstavlja enega najzanimivejših spomenikov besednega snovanja na Slovenskem v 15. stoletju.⁶¹ Kljub temu, da je bila kot predmet strokovnih raziskav zanemarjena, so jo pogosto uporabljali. Če prebiramo strokovne in poljudne prispevke o zgodovini Celjskih, ugotavljamo, da so pisci poljudnih člankov, literarnih del in zgodovinskih razprav pogosto segali po njej in jo uporabljali kot vir podatkov od začetka 19. stoletja dalje, deloma pa tudi že prej. Njena uporabnost in uporaba sta se še povečali po letu 1883, ko je izšla v Kronesovi redakciji, široko popularnost v slovenskem prostoru pa je dosegla s prevodom v slovenščino Modesta Golie leta 1972.

Kronika je bolj kot na strokovno zgodovinopisje izžarevala vpliv na oblikovanje splošne podobe o Celjskih in na enega temeljnih sestavnih delov mita o Celjskih – podobo Veronike Deseniške. Že Grdina ugotavlja, da je bil pisec Celjske kronike za človeka srednjega veka nenavadno pozoren do žensk s celjskega dvora, saj naj bi nežnejši spol odkrila šele renesansa.⁶² Celjski kronist se o Veroniki Deseniški pomembno razpiše, ne pozabi na Katarino Celjsko in sprotno omenja še ostale ženske – članice celjske hiše.

Pisci so vse do danes najpogosteje povzemali zgodbo o Veroniki Deseniški, ki jo je celjski kronist obravnaval z veliko simpatije, neštetokrat pa so citirali tudi znani in res dramatični opis pogreba Ulrika II. Celjskega v minoritski cerkvi v Celju.

JANEZ VAJKARD VALVASOR – POLIHISTOR, KI JE LJUBIL »OCVIRKE«

Leta 1689 je Janez Vajkard Valvasor v sodelovanju s polihistorjem Erazmom Franciscijem lansiral v slovenski duhovni prostor delo, za katerega lahko rečemo, da je »ponarodelo«. Slava vojvodine Kranjske, kot smo delo navajeni na kratko poimenovati, je slikovita mešanica, čeprav urejena po strogem, vnaprej izbranem konceptu, ki ga sestavljajo naravoslovni, zgodovinski, kulturološki etc. podatki, začinjeni pogosto z osebno noto avtorja; ne nazadnje je ta imel odločilno besedo pri izboru gradiva. Količina objav vseh mogočih zvrsti in vsakršne kakovosti

⁶⁰ Krones 1883, s. 32–34.

⁶¹ Igor Grdina, Celjska kronika, spomenik srednjeveške književnosti na Slovenskem, v: Jezik in slovstvo, letnik XXXVI, 1990/1991, Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 1991, s. 41. V nadaljevanju Grdina 1991.

⁶² Grdina 1991, s. 47.

do današnjih, tudi najtehtnejših znanstvenih del, ki črpajo iz Slave vojvodine Kranjske, je nepregledna.⁶³

Od 15 zvezkov celote sta zgodovini dežele Kranjske namenjeni 14. knjiga (od rimske dobe do avstrijske oblasti) in 15. knjiga (letopisi Kranjske pod avstrijskimi vladarji). Branko Reisp opozarja na širino izbranega gradiva. Valvasor se namreč ni omejeval kot njegovi sodobniki na politične in vojaške dogodke, ampak je segel veliko širše v življenje; po širini koncepta je presegal svojo in kasnejšo dobo.⁶⁴

Na zgodovinsko ustvarjalnost v slovenskem prostoru je imelo Valvasorjevo delo naslednji dve stoletji velik vpliv. Iz Valvasorja so ogromno črpali zlasti v 19. stoletju poklicni in nepoklicni zgodovinarji. Zgodovinski del Valvasorjeve Kranjske je do začetkov slovenskega znanstvenega zgodovinopisja predstavljal enega glavnih priročnikov za slovensko zgodovino.⁶⁵

Valvasor je Celjske večkrat bežno omenil, ker ga je k temu prisilil koncept celotnega dela. Celjski so bili namreč kot posestniki številnih gosposčin in nosilci pomembnih deželnih funkcij aktivno vključeni v dogajanja na Kranjskem, zato jih Valvasor ni mogel zaobiti, njegovi radoživosti pa gre zasluga, da je dodal še nekatera poglavja iz družinskega kroga, ki v osnovni koncept Slave niso sodili.

Obsežna poglavja je namenil Valvasor opisu spopadov med celjsko hišo in Friderikom III. Habsburškim, ki so v veliki meri pustošili mesta in podeželje na Kranjskem predvsem v letih faje 1436–1443, ko se Friderik ni mogel sprijazniti s povišanjem Celjskih v rang državnih knezov.⁶⁶

Nasprotje interesov med celjsko hišo in ogrsko plemiško rodbino Korvinov, ki se konča z izumrtjem Celjanov in dedovanjem Habsburžanov, podrobno obdela v dveh poglavjih, v 10. knjigi⁶⁷ in 15. knjigi.⁶⁸ Če povzamemo tisto, kar je bilo napisanega glede tekme med Celjskimi in Korvini – najprej bitka za vpliv na mladoletnega kralja Ladislava Posmrtnika, pri čemer je aktivno sodeloval Habs-

⁶³ Branko Reisp, *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*, Mladinska knjiga Ljubljana, Ljubljana, 1983, s. 253. V nadaljevanju Reisp 1983.

⁶⁴ Reisp 1983, s. 260.

⁶⁵ Reisp 1983, s. 253.

⁶⁶ Johann Weichard Freiherrn von Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain, Laibach-Nürnberg 1689*, 2te unveränderte Auflage, Rudolfswert, 1877–79, XV. Buch, Von den Jahr-Geschichten in Crain, unter der Oesterreichischen Regierung, V. Capitel, Von der Verlagerung unterschiedlicher Städte in Crain durch Grafen Ulrich von Cilly und Erstherzog Albrechten II., s. 334–341. V nadaljevanju Valvasor 1877–79.

⁶⁷ Valvasor 1877–79, X. Buch, Von den Landes-Fürsten und Herzogen in Crain, s. 282–284.

⁶⁸ Valvasor 1877–79, XV. Buch, VII. Capitel, Von dem Untergange deß leßten Grafens von Cilly und dem hernach entstandenem Kriege der Gräflichen Witwen wider den Keyser Friedrich, s. 351–362.

buržan, kasneje pa za prevlado na Ogrskem – lahko Valvasorjevo stališče strnemo v ugotovitev, da je pisec vse simpatije namenjal hiši Korvinov. Tudi umor Ulrika Celjskega v Beogradu je podan z izrazitim odporom do značaja in namenov žrtve in z veliko naklonjenostjo do družine Hunyadi. Ulrikova smrt se Valvasorju zdi logična posledica njegovih sovražnih naklepanj proti Ivanu Korvinu, junaškemu zmagovalcu nad Turki, in po njegovi smrti proti njegovima sinovoma – Ladislavu in Matiji. V bogatem baročnem jeziku slika Valvasor Ulrika kot zavistnega in nevoščljivega nasprotnika ogrskih junakov. Celo Bog naj bi spoznal Celjana za nevrednega, zato je s smrtjo njegovih potomcev preprečil, da bi se ohranilo njegovo seme. Celoten spor in končni spopad je Valvasor prikazal kot pravičen povračilni udarec Ladislava Korvina in ostalih Ogrov, ki so se edino s skrajnim dejanjem lahko ubranili pred uničevalnimi naklepi Ulrika II. Celjskega.⁶⁹

Posebej vredna zapisa in branja se zdi Valvasorju žalostna zgodba nesrečne in lepe Veronike, ki jo imenuje Madame Veronica. Valvasor zavzame stališče, da sta tako Herman kot Sigismund nasprotovala poroki zaradi sumljive smrti prve žene Elizabete in stanovske neizenačenosti para; to naj bi bila edina logična razlaga za silno Hermanovo jezo, ki se je izrazila v tem, da je dal do temeljev podreti Fridrihštajn na Kočevskem. Valvasorju se zdi vse pohvale vredno, da sodišče ni klonilo pred mogočnim starcem in je Veroniko oprostilo obtožb in komentira: »Tako se navadno veljavni izrek – kar hoče knez, to sodnik govori – pred tem poštenim sodiščem ni obnesel.«⁷⁰ Veronikino nasilno smrt (utopitev v kopalni kadi pod Ostrovcem) oceni Valvasor kot krivično in maščevalno dejanje Hermana, ki kljub poštenju, ki mu ga sicer pripisuje Celjska kronika, v tem primeru ni ravnal, kakor bi bil moral, ampak kakor je hotel. Brez dokaza, da je smrt zaslužila, namreč ni imel pravice Veronike usmrtiti.

Iz prikaza zgodbe je vidno, da se je Veronikina zgodba Valvasorja osebno dotaknila; preganjana lepota mu zbuja simpatije in sočutje in obširno polemizira s stališčem patra Martina Bautscherja⁷¹ o mestu njenega pokopa. Valvasor se s Celjsko kroniko strinja tam, kjer pisec poroča, da je Friderik dal Veroniko iz Braslovč prekopati v Jurklošter, Bautscher pa nasprotno trdi, da so jo pokopali v kartuziji Pleterje, kar se zdi Valvasorju povsem nelogično. Kartuzija je bila Hermanova ustanova, zato je težko verjetno, da bi si tast želel uživati večni mir v bližini osovražene snahe. Prav tako porabi Valvasor veliko prostora za opis Friderikovega življenja po smrti

⁶⁹ Die Ehre des Herzogthums Krain XI, 1689, prevod Mirko Rupel, v: Valvasor in sodobniki. Izbrano delo, Zbirka Naša beseda, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1971, s. 140–145.

⁷⁰ Die Ehre des Herzogthums Krain XI, 1689, prevod Mirko Rupel, v: Valvasor in sodobniki. Izbrano delo, Zbirka Naša beseda, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1971, s. 138.

⁷¹ M. Bauzer (Bavčer) je bil jezuit, ki je v letih 1657–63 napisal latinski rokopis o Goriški; glej: Peter Vodopivec, Zgodovinisje, geslo, v: Enciklopedija Slovenije, 15. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2001, s. 165.

Veronike, zgodbo je povzel po Megiserju, toda kot opozarja pod opombo, si je preskrbel še Celjsko kroniko, ki ji pri povzemanju očitno bolj zaupa.⁷²

Veronikina zgodba je bila objavljena v znameniti XI. knjigi, »knjigi gradov«, kot so jo poimenovali. Je najobširnejša knjiga Slave in vsebuje opise mest, trgov, starih in novih gradov, samostanov ter še drugih znamenitosti na Kranjskem. Bogato ilustrirana je, po besedah Branka Reispa, postala »ljudska knjiga« in se je kot taka približala najširšim ljudskim slojem.⁷³ Opisan in narisani so bili skoraj vsaki najmanjši gradič ali dvorec, kar je pomenilo, da je vsakdo v njej našel nekaj zase. Pot med ljudi je na ta način našla tudi zgodba o Veroniki Deseniški in zato toliko lažje razumemo, da se je Veronikin mit trdno zasidral v slovenskem prostoru.

Valvasor je podatke o dogodivščinah posamičnih članov celjske dinastične hiše črpal iz Celjske kronike, kot je razbrati iz opomb. Krones, ki omenja Valvasorjevo uporabo Celjske kronike kot vir za njegovo monumentalno delo, ne pove, katera kronika je to. V času Kronesove študije je edino Celjsko kroniko v slovenskem prostoru hranil muzej v Ljubljani; pridobil jo je iz družinskega arhiva grofov Erberg iz Dola pri Ljubljani.

Razen omenjene kronike Valvasor kot vir podatkov pri temah o Celjskih citira še delo Antonia Bonfina *Rerum Ungaricum decades* in delo Hyeronymusa Megiserja *Annales Carinthiae*.

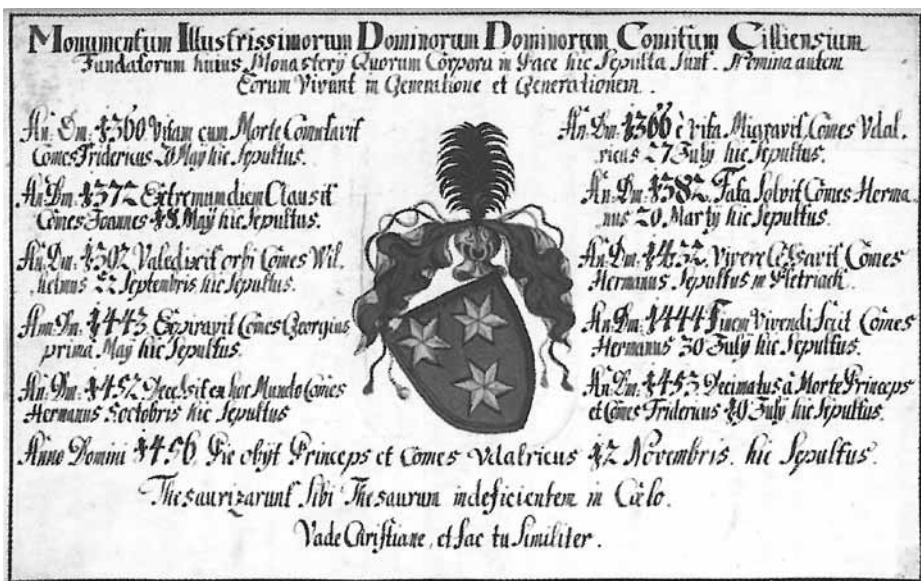
Negativna podoba Ulrika II. v Slavi nas ne more presenetiti, če pod drobnogled vržemo Bonfinija kot poglaviten vir podatkov Valvasorju. Bonfini je bil namreč uradni historiograf na dvoru Matije Korvina,⁷⁴ edinega preživelega iz spopada obeh plemiških družin. V *Rerum Ungaricum* je obravnaval zgodovino Madžarov od začetka do svoje sodobnosti; umrl je v letih 1502–1505 v Budimu, njegovo delo pa je v celoti izšlo leta 1568. Iz Mlinarjeve analize kronike izhaja, da je Bonfini podatke za obdobje ostrih spopadov med Celjani in Hunyadiji povzema po Piccolominiju in Thuróczyju in obenem z njimi tudi njune kritične besede. Svoje je brez dvoma dodala bližina Matije Korvina in bilo bi nenavadno, če bi kot uslužbenec Hunyadija ravnal drugače. »Dolga roka« Korvinov je segla preko dveh stoletij in odredila prostor Celjskim v nekdanji celjski sredini.

Hyeronimus Megiser je *Annales Carinthiae* I–III izdal v Leipzigu leta 1612 in je poleg zgodovine Koroške opisal tudi dele ostale slovenske zgodovine. Podatke

⁷² Valvasor 1877–79, XI. Buch, Von den Städten, Märckten, Schlässern und Klöstern in Crain, s. 200–204.

⁷³ Reisp 1983, s. 241.

⁷⁴ Antonio Bonfini, v: Mlinar 2005, s. 123–124.

Nagrobna plošča grofov Celjskih v minoritski cerkvi (cerkev Marije Vnebovzete) v Celju, kot jo je v začetku 18. stoletja skiciral Leopold baron Stadl; plošča je danes izgubljena. Povzeto po: Pahor, 2008, s. 162.

je povzema po Christalnicky, temu pa je za osnovo služilo obsežno gradivo, ki ga je okrog 1560 za Koroško zbral stanovski uradnik Jurij Stuberberger. Megiser je zastopal ne le deželno, ampak tudi nemško zgodovinsko stališče; Koroško je namreč obravnaval kot nemško deželo, Slovence pa kot vejo germanskega ljudstva.

PRIMOŽ TRUBAR, SRDITI MOŽ PROTESTANTIZMA

Kot zanimivost velja navesti še kratko zabeležko, ki jo je o Celjskih mogoče najti pri Primožu Trubarju (1508–1586). Njegova bibliografija obsega 26 del, od katerih je eno izšlo po njegovi smrti leta 1596, vsa ostala pa v obdobju od 1551 do 1582. O cilju enormnih prizadevanj Trubarja ne gre dvomiti; vsa energija, sredstva, volja in moč, ki so bili uporabljeni, so izvirali iz strastne želje po širjenju prave vere med prebivalstvom in postavitvi uradne protestantske cerkvene organizacije.

Vsebina Trubarjevih del je pretežno verska, zato je treba njegove poglede na družbeno stvarnost in trenutek, ki ga je živel, poiskati v uvodih k posamičnim izdajam knjig; sestavljeni so bili v maniri 16. stoletja in temu primerno obširni in izčrpni. Trubar, ki ga je navzlic fanatični verski gorečnosti nedvomno odlikovala trezna presoja družbenih in političnih razmer, se nam je najbolj razkril v delu, o katerem Mirko Rupel piše, da je »ena najzanimivejših slovenskih knjig 16.

stoletja« – to je »Catehismus z dvejma izlagama. Ena pridiga«, ki je izšla leta 1575. Poleg verske vsebine je vnesel Trubar v delo »toliko osebnega in toliko o domačih razmerah, da je le-tu mimo izvirnika gotovo moral zajemati iz svojega«. ⁷⁵ Rupel opozarja na ostre besede, ki se kar gnetejo Trubarju na jeziku, kadar govori o razmerah v katoliški Cerkvi. Razgreto je zavračal različno obredje, procesije in petje in gradnjo božjepotnih cerkva. Iz dela odseva njegovo stališče do pravic in obveznosti obeh, nasproti si stoječih stanov – plemiškega in podložniškega. Trubarjevo merilo ni bilo »od tega sveta« in ga zato ne želi preurejati. Nekdanji podložnik je plemstvu lojalen, toda najde besedo razumevanja za ljudi, izmed katerih sam izvira. Obsoja pa nasilje, naj gre za kmečke upore ali za krivice, ki jih ljudem prizadeva gosposka.

Primer starega in uglednega rodu so gospodje Reinski iz Strmola. Njihovo ime je znano v vsej kneževini Kranjski in v sosednjih deželah, »pri osebah visokega in nizkega stanu in jih vsi zelo časte, ljubijo in spoštujejo«, zato Trubar posveča delo 13-letnemu bratranču Francu Juriju Reinskemu iz Strmola, katerega oče in ded sta bila njegova prijatelja. ⁷⁶

V poglavju »Od višjih« se Trubar dotakne delikatnega vprašanja odnosa med stanovi; kdaj in kako morajo biti nižji sloji pokorni višjim. V verskih zadevah Trubar zagovarja stališče, da morajo biti podložniki sicer pohlevni, opozarja pa, da morajo biti pokorni tudi Bogu, ker je ta »ner te viši gosposočina«. V primeru, da jim njihov gospod dela krivico in silo v telesnih in zemljskih zadevah, sicer pa dovoljuje živeti v pravi veri, morajo kot pravi kristjani potrpeti tako silo kot krivico, zato tudi obsodi kmečke upore v letih 1515, 1525 in 1573.

V nadaljevanju pojasni, zakaj Bog krivično gosposko sploh dopušča. V odgovor navaja tri razloge. Pod prvim dopušča obstoj krivičnikov zato, da se nad njimi maščuje in tako dokaže svojo moč; z drugim v obliki hudobnih Bog preizkuša stanovitnost vernikov; tretji razlog pa je, da na ta način kaznuje svoje vernike zaradi njihovih grehov. Kot dokaz, kako Bog kaznuje višji stan zaradi njihovih grehov, navede usodo Celjskih knezov. »Inu nekar samuč le ti tirani, kir za vere volo te ludi love inu more, so tej ozgoraj imenovani štrafingi podvrženi, temuč tudi vsa žlaht gosposočina, kir s temi bozimi, nim podvrženimi silo inu krivico obhajejo, nih perdelane po krivim jemlo, preveliko štivro inu težke tlake nalagajo, so timu božjimu srdi podvrženi, bodo grozovitu na duši inu na telesu štrajfani, nih stan, žlahta inu oblast dolgu ne trpi, koker tu na dosti hudi nemilostivi gosposočini vidimo inu slišimo. Ta vogrška,

⁷⁵ Mirko Rupel, Reformacija, v: Zgodovina slovenskega slovstva I, ur. Lino Legiša v sodelovanju z Alfonzom Gspanom, Slovenska matica, Ljubljana, 1956, s. 230.

⁷⁶ Slovenski protestantski pisci, ur. Mirko Rupel, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1966, s. 217. V nadaljevanju Protestantski pisci 1966.

krovaska, slovenska inu družih dežel gosposčina, koker ti celski knezi so bili, kir so s temi bozimi vso silo, krivico obhajali, tu nih po sili jemali, nih ščere inu žene silovali, inu najsi so po odpustke v Rim hodili, bogate kloštre inu veliku kaplanij štiftali, so vsi ž nih imenom inu stanum zatreni inu hud konec vzeli.«⁷⁷

Trubar na vse sloje gleda skozi oči človeka, ki hoče oznanjati pravo versko resnico. Takole pravi v posvetilu k Noviga testamenta pusledni dejl 1577: »In ne samo svetopisemske zgodbe in kronike, ampak tudi zgodovina poganov in dnevne skušnje pričajo, da je gospod Bog zmeraj vsem (naj so bili cesarji, kralji, knezi, gospodje, plemiči, meščani ali kmetje, Judi ali pogani, da so le verni bili, tj. da so živeli in da so ravnali glede svoje vere, božje službe, opravila in poklica, glede življenja in dejanja po božji volji in božjem ukazu, razodetem v sv. pismu, ter gojili do vsakogar resnico, ljubezen, zvestobo, pravičnost in usmiljenje) čudežno pomagal iz velikih težav in nadlog, jih obdaril z vsakovrstnim blagoslovom in mnoga stoletja zapovrstjo ohranil njih pokolenje, ime, rod, gospodstvo, vlado, potomstvo in gospodarstvo.« Zgled takega rodu naj bi bili tudi Turjaški in rod gospodov Gallov Gallenberških, ki jim Trubar zapoje hvalnico v omenjenem delu.⁷⁸

Celjski grofje se vpletejo Trubarju v razmišljanje še enkrat, v pridigi na XXIII. nedeljo po sv. Trojici, ko razpravlja o vprašanju, ki so ga farizeji postavili Jezusu: »Ali se spodobi dati cesarju davek in dajatve?« Trubar farizeje enači s tistimi nasprotniki pravega evangelijskega pouka, ki se vedno trudijo, da bi pridigarje očrnili pri gosposčini in preprostem ljudstvu. Kristusove besede razlaga v smislu, da morajo vsi kristjani spoštovati svoje gospode in jim dajati vse dajatve, ki jim pripadajo. Še več. V primeru krivičnih ali celo prekomernih zahtev morajo biti verni, pokorni, se ne smejo upirati ali celo puntati, ampak morajo vse voljno potrpeti in se po pomoč obračati z molitvijo in prošnjo na Boga, da jih odreši nadloge. Razumeti morajo, da je oblast dana od Boga in da jo je Bog njim naložil v pokoro za njihove grehe in v preizkušnjo njihove vere. Bog bo prošnje trpinčenih uslišal in kaznoval samovoljne oblastnike, kot je to storil že večkrat v preteklosti in našteva primere iz Stare zaveze in sodobnega časa: »Inu še zdaj vidimo inu slišimo povesod, de, katera gosposčina, mala oli velika, nemilostivu s sujemi kmeti inu pokorniki okuli hodi, po sili inu po krivini tu nih jemle, prevelike štivre inu tlake nalagajo, hud konec vzemo, nih blagu do tretjiga erba ne pride, nih stan inu žlahta cilu pogina, koker so ti celski knezi, naj so si dosti kloštrov inu kaplanij štiftali, v Rim hodili, vsi poginili inu konec vzeli, zavolo kir so nih kmetom te lipe ščere posili jemali, ž nimi kurbali inu drugo krivino inu silo obhajali.«⁷⁹

⁷⁷ Protestantski pisci 1966, s. 242–243.

⁷⁸ Protestantski pisci 1966, s. 254–255.

⁷⁹ Protestantski pisci 1966, s. 97.

Omemba Rima se izrecno nanaša na Friderika II. Celjskega, za katerega je znano, da je dvakrat romal v Rim po odpustke. Obtožbe o posiljevanju lepih hčera podložnikov pa imajo verjetno izvor v ljudskem slovstvu.

Usoda grofov Celjskih je pomenila moralni nauk, s katerim je Trubar na eni strani tolažil podložne kmete, na drugi strani pa svaril plemstvo. Ob vsem napisanem si je vredno zastaviti vprašanje, zakaj je od številnega plemstva Trubar za svarilni vzgled postavil prav Celjske.

Izbor je mogoče utemeljevati z mislijo, da so bili Celjski pretečenemu stoletju navkljub še vedno tako živ spomin med plemstvom in ljudstvom, da so lahko zbudili ustrezne asociacije. Trubar sam se je lahko z njihovim spominom srečal v njemu dodeljenih župnijah, ki so bile vse tri v neposrednem središču ali vsaj okoli bivanja Celjskih. Kot je znano, je od škofa Bonoma dobil v uživanje dohodke od župnije Loka pri Radečah; omenjena župnija je bila sicer v njegovi pristojnosti od 1527 do 1542, ni pa jo nikoli neposredno sam upravljal ali stalno v njej bival. Osebo je v Loko prihajal v letih 1530–1535, ko je po posvetitvi kot vikar bival v bližnjem Laškem.⁸⁰ Kasneje je dobil beneficij sv. Maksimiljana v Celju, čeprav Trubar tu mogoče ni bil pogost gost, saj mu v Celju ni bilo treba bivati.⁸¹ Loka, Laško in Celje so kraji, kjer je bil spomin na Celjske po vsej verjetnosti še najbolj prisoten. Mogoče iz teh povezav izhajajo omembe o preganjanju lepih deklet in žena, ki so pogosta snov ljudskih pripovedi s tega področja.

Dodaten vir podatkov o Celjskih so bili Trubarju mogoče člani celjske družine Khlaus; Matija Khlaus je bil kot kaplan leta 1531 v Celju njegov stanovski kolega. Miha in Peter sta bila lekarnarja in očitno je Trubar znanstvo ohranil tudi po odhodu, saj si je z Mihaelom kasneje dopisoval. Omenja ga tudi kot posojilodajalca 100 goldinarjev v pismu deželnemu glavarju, oskrbniku in kranjskim odbornikom v pismu 5. 5. 1575; naslavlja ga Mihael Klaus iz Celja, rim. ces. veličanstva dvorni lekarnar.⁸² Ker je Trubar kar dvakrat imenoval Khlausa kot Schwaegerja, so nekateri raziskovalci Trubarjevega življenja domnevali, da naj bi bila njegova prva žena Barbara celo Khlausova sestra.⁸³

Mogoče pa je, da Trubarjeva temna podoba Celjanov izhaja iz starega nasprotja med Habsburžani in Celjskimi in se je z njo Trubar hotel prikupiti Maksimiljanu II. Habsburškemu. Za njegovo naklonjenost si je zelo prizadeval, zato mu je napisal posvetilo v delu Ta drugi dejl tiga noviga testamenta leta 1560; njegov

⁸⁰ Protestantski pisci 1966, s. 412.

⁸¹ Protestantski pisci 1966, s. 15.

⁸² Protestantski pisci 1966, s. 296.

⁸³ Protestantski pisci 1966, s. 439.

oče Ferdinand I. je bil v mladosti naklonjen protestantizmu, kasneje pa je bil do njega vsaj toleranten. Maksimiljan je imel več funkcij, od 1564 do 1576 je bil cesar in domnevali so, da so bili na njegovem dvoru ljudje, ki so razumeli slovensko.⁸⁴

Možna je še ena verzija; Trubar je bil po šolanju na Reki in v Salzburgu leta 1524 priporočen kot nadarjen učenec tržaškemu škofu Pietru Bonomu, humanistu, pesniku in dobremu poznavalcu razmer na dvoru cesarja Maksimiljana I. Trubar, ki je bil najprej Bonomov strežnik in pevec, se je pri njem seznanil z vrhunskim kulturnim izročilom svojega časa. Bonomo in njegov tržaški krog sta bila vsaj do Bonomove smrti v letu 1546 stalnica, kamor se je Trubar zatekal in kjer mu je bila nedvomno na voljo bogato založena knjižnica. V Piccolominijevem glavnem historiografskem delu *Historia Australis* je dal avtor sovražstvu do nasprotnikov cesarja Friderika III. Habsburškega prosto pot; zlasti so bili na udaru Hans Ungnad, Ulrik Celjski in Ulrik Eizinger.⁸⁵ Kot pravi Mlinar, so Piccolominijeve besede do Celjskih v *Historia Australis* postale »ostre kot nož« in da bi pisec bralcu izrisal pravo podobo Ulrika II., mu predoči razgovor med Friderikom in Ulrikom; v njem oče svari sina zaradi razbrzdanega ljubezenskega življenja. Piccolomini v uvodu pojasnjuje, da zgodbo bralcem pripoveduje zgolj zato, da bi le-ti lahko občudovali božjo previdnost, »ki dopušča, da taki knezi vladajo kot bič za ljudi.«⁸⁶ Misel, ki jo slabih sto let kasneje zasledimo tudi pri Trubarju.

⁸⁴ Protestantski pisci 1966, s. 412–413.

⁸⁵ Mlinar 2005, s. 73–74.

⁸⁶ Mlinar 2005, s. 193–194.

LOBANJE, KI SO SPREGOVORILE

Konec 18. in prvo polovico 19. stoletja je Evropo zaznamovala duhovna sfera romantike. Cvetele so številne znanstvene panoge in največji razcvet med njimi sta doživeli literatura in zgodovina. Neposredne preteklosti ni bilo mogoče idealizirati, zato so duhovni ustvarjalci iskali vrednote, za katerimi so se zaman ozirali v pričujoči sedanjosti, v starejših obdobjih – srednjem veku in antiki. Manija srednjega veka se je odražala v obnavljanju ostankov srednjeveške arhitekture in s posnemanjem gotskega stila pri novogradnjah. Tudi literatura je iskala srednjeveške snovi in posnemala srednjeveške oblike v vsem razponu svojih zvrsti – epiki, liriki in dramatiki. Poleg zagledanosti v srednji vek je zajela ljudi še vera v pleme in raso. Germansko pleme je veljalo za stvaritelja in gospodarja srednjega veka, po zgledu germanskega so se obravnavala tudi latinska, keltska, iberska in slovanska plemena.⁸⁷ Raziskovalci s področja historiografije so se posvečali lokalni, deželni in nacionalni zgodovini, pogosto brez kritične uporabe virov in z namenom, da bi pri bralcu zbudili rodoljubje. Prednost je imela deželna zgodovina s poudarkom na slavljenju starodavnih zgodovinskih pokrajin, dinastij in fevdalnih družin.⁸⁸

GROFJE CELJSKI KOT NAVDIH ŠTAJERSKE ROMANTIČNE LITERATURE

Celjski grofje so bili tako po svojih življenjskih zgodbah, visokih političnih ambicijah in zapletih ter dramatičnem finalu kot ustvarjeni za potrebe romantičnega literarnega ustvarjanja – zlasti dramskega. Ustvarjalci 18. stoletja so jih potegnili iz zapisov srednjeveških kronistov in historiografov ter jih popeljali na ljudske odre. Nekateri dramatik ali poeti s konca 18. in v začetku 19. stoletja so bili hkrati šolani ali ljubiteljski zgodovinopisci, na primer Johann Nepomuk von Kalchberg in v Celju živeči Anton Johann Supantschitsch. Poznavanje preteklih obdobj monarhične in deželne zgodovine je predstavljalo osnovo, ki je bralcem ponujala privlačne pripovedi. V času, ko je Evropa trepetala pred osvajalnimi apetiti Napoleona in je avstrijska monarhija utrpela nekaj ponižujočih porazov, so tako literarni ustvarjalci kot historiografi čutili dolžnost, da bi v družbi krepili čut pripadnosti dinastični habsburški hiši in posamičnim deželam. K temu je sodilo še slavljenje zmagovite preteklosti izbranih plemiških družin.

⁸⁷ Benedetto Croce, *Zgodovina Evrope v 19. stoletju*, Ljubljana, 1934, s. 50–51.

⁸⁸ Bogo Grafenauer, *Zgodovinopisje na Slovenskem v dobi romantike in njegova dediščina*, v: *Glasnik Slovenske matice* LIII, 1979, št. 2, Ljubljana, 1979, s. 41 in dalje. V nadaljevanju Grafenauer 1979.

Med literate, ki so bili konec 18. stoletja popularni in slavljani, ne le znotraj dežele Štajerske ampak tudi širše, šteje vitez Johann Nepomuk von Kalchberg (1765–1837) iz Mürzthala. Kot ljubiteljski zgodovinar⁸⁹ je za svoje dramske tekste zlahka poiskal primere iz avstrijske preteklosti. Leta 1791 je v Celju pri tiskarju Jenku izdal dramo *Die Grafen von Cilli. Eine Begebenheit der Vorzeit*. Velika popularnost drame je narekovala ponatis leta 1813 v Gradcu in ponovno leta 1817 pod novim naslovom *Friedrich, Graf von Cilli* ter še eno dramo s celjsko tematiko *Ulrich, Graf von Cilli*.

Vitez Johann Nepomuk von Kalchberg (1765–1837). Posneto po: Kalchberg, 1817.

V drami *Die Grafen von Cilli* je pisec v osnovnih potezah sledil historičnemu dogajanju v družini Celjskih v času poroke Friderika II. Celjskega z Veroniko. Nezaželeno poroka je povzročila razkol v družini in izzvala nasilno smrt neveste. Izven meja tega zgodovinsko potrjenega dogajanja si je avtor vzel široko umetniško svobodo. Za nosilko zla je izbral ogrsko kraljico in hkrati najmlajšo hčer Hermana – Barbaro, medtem ko domače kranjsko in štajersko plemstvo (Edling, Helfenberg, Liechtenstein, Stubenberg, Auersperg, Gallenberg in tudi oba Celjska – Herman II. in Friderik) ostaja nedolžno in kljub občasnemu omahovanju pozitivno naravnano. V duhu deželnega patriotizma in lokalne pripadnosti so Celjski oprani vse krivde. Zlo je bilo treba iskati zunaj štajerskih meja – na Ogrskem. Umirajoča Veronika v prisotnosti Ulrika napove izumrtje rodu.

V drugi drami predstavlja Kalchberg krvavi padec Ulrika II., »velikega moža«, s čigar smrtjo so za vedno ugasnile tri zlate zvezde – »und was das Traurigste ist, die Männer, welche seiner Thaten erwähnen – sind seine Feinde«.⁹⁰ Zaplet je podoben

⁸⁹ Johann Baptist von Winklern, *Chronologische Geschichte des Herzogthums Steyermark*, Gräß, 1820, s. 259–260. V nadaljevanju Winklern 1820.

⁹⁰ Johann von Kalchberg, *Die Grafen von Cilli, eine Begebenheit der Vorzeit*, Ulrich, Graf von Cilli, Grätz und Leipzig, brez letnice, Vorbericht.

Veronika Deseniška. Posneto po: Kalchberg, 1817.

tistemu v prvi drami, zamenjani so le nosilci dogajanja, medtem ko je sovražnik isti – Barbara v povezavi z Ladislavom Hunyadijem in ostalimi Ogri. Zadnje dejanje se odvija v Beogradu in je mešanica pisateljeve fikcije in opisov smrti Ulrika v Celjski kroniki. Prisotni so Katarina, Ladislav Posthumus in Matija Hunyadi kot zaveznik Celjskih. Skupaj poskušajo preprečiti napovedan umor Ulrika, ki ga naklepa od Barbare naščuvan Ladislav Hunyadi. Čeprav je avtorju prvenstvena dramatična napetost in privlačnost zgodbe, mora utemeljiti Ladislavovo ravnanje. Kot vzrok spopada navede nacionalna nasprotja med Nemci in Madžari. Ladislav Hunyadi poziva tovariše – srčne Madžare na boj proti osovraženemu Nemcu, ki jim grozi s suženjstvom in ogroža svobodo njihove dežele.

V uvodu k izdaji drame o Ulriku II. Celjskem Kalchberg pojasnjuje namene, ki so ga privedli do pisanja nadaljevanja. Prva drama *Die Grafen von Cilli*, piše, je bila sprejeta z odobravanjem in nekateri odri so jo izvedli z dopadanjem občinstva. Zato so mu prijatelji predlagali, da napiše še nadaljevanje iz zgodovine te nekoč tako sloveče plemiške družine. Posebej poudarja, da ni imel namena pisati zgodovino grofov Celjskih, ampak samo izpostaviti epizodo in jo preobleči v dramatično obleko.

Pet let po Kalchbergu je prav tako v Celju Pfanner izdal dramo *Der Erbstreit und die Übergabe der Grafschaft Cilli*.⁹¹ Avtor se je lotil občutljive teme boja za dediščino po smrti Ulrika II. Celjskega. Štiriletne srdite boje je zožil na čas neposredno po Ulrikovem pogrebu in na dileme vdove Katarine, kaj storiti z ogromno dediščino. Drama je sicer izliv vdanosti do vladajoče habsburške hiše, toda ko meščani podoživljajo umor Ulrika, se ga spominjajo v pozitivni luči. Ulrik je šel v boj z

⁹¹ Joseph Pfanner, *Der Erbstreit und die Übergabe der Grafschaft Cilli. Eine dramatische Geschichte in 5 Aufzügen, getreu nach ächten Original=Urkunden bearbeitet, Cilli, 1796*. Ponatis: Gräff, 1815, im verlage bey Josepha Miller. V nadaljevanju Pfanner 1815.

Grofica Katarina (Katakuzina) Celjska, roj. Branković, predaja Frideriku III. Habsburskemu celjske posesti. Posneto po: Pfanner, 1796.

Ogri kot »hungrige Tyger«. Drama se konča s sklenitvijo prijateljskega dogovora med Katarino in Friderikom III. Habsburškim in ves srd se izlije na izdajalske Ogre. Izdaja je opremljena z odličnim bakrorezom, na katerem sta na celjskem dvoru upodobljena Friderik in Katarina. Slednja se nanj obrača z besedami: »In Eüre Hände großer Friedrich übergebe ich das Wohl meiner Cillier.« (V Vaše roke, veliki Friderik, izročam blagor mojih Celjanov.) V zadnjem prizoru sedita Friderik in Katarina v slavnostni dvorani, obdana s simboli habsburške in celjske rodbine. Meščanom so zagotovljene vse pravice in Vitovec je povišan v zagorskega grofa. In Friderik jih potem nagovori: »Und nun meine Lieben. Kommt vor den Thron dessen, vor dem der höchste Erdenmonarch wie sein geringster Unterthan ehrfurchtsvoll seine Kniee beugt! Begleitet mir in den Tempel des Herrn, um von Ihm die Gnade mir zu erbitten, immer weiser, gerechter und wohl'thätiger Vater meines Volks seyn zu können!« Vsi prisotni vzkliknejo: »Gottes Segen über unsern edlen Friedrich! Über das erlauchte Haus Österreich, Steyermark, und alle ihm angehörige Staaten!«⁹²

Teksti štajerskih ustvarjalcev predstavljajo prelom s tradicijo srednjeveških kronistov (z izjemo anonimnega pisca Celjske kronike), ki so Celjske v večini primerov negativno obravnavali, jim pripisovali slabe značajске poteze in jih obkladali s slabšalnimi izrazi. Celjski grofje kot štajerski plemiči so sedaj, ko se plemstvu v odsevu francoske revolucije in kasnejših Napoleonovih pohodov izmikajo tla pod nogami, obujeni v spomin kot ugledna in mogočna dinastija. Krasi jih avreola žrtev tragičnih okoliščin. Izjema je ženska članica družine Celjskih – Barbara; podobno kot v predlogah kronistov ohranja tudi v obravnavanih dramskih tekstih podobo negativke. Skupaj z Ogri, ki jih žene nacionalno sovraštvo do Nemcev, ji je nadeta vloga uničevalke celjske hiše.

Tematika grofov Celjskih je postala predmet zanimanja tudi v njihovem dinastičnem središču – v Celju. Leta 1809 je pričel z delom na novoustanovljeni celjski gimnaziji Anton Johann Supantschitsch (1788–1833; v nadaljevanju Zupančič), nekdanji Vodnikov učenec, pisec narodopisnih, zgodovinskih, biografskih, literarnokritičnih, topografskih in leposlovnih spisov. V celjskem obdobju (1809–1819) je bil Zupančič priljubljen med slovenskimi dijaki in učencu Antonu Martinu Slomšku se je zapisal v spomin kot učitelj, ki je spodbujal dijake k uporabi in razvijanju materinega jezika.⁹³ Pisal je v nemškem jeziku in število objavljenih pesmi priča, da je bil brez dvoma vnet častilec poezije, hkrati pa je kot zavezanec zgodovinopisju vneto raziskoval celjsko okolico in se zapisal v letopise Joanneuma kot skoraj vsakoletni

⁹² Pfanner 1815, s. 160.

⁹³ Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis, Matica Slovenska, Slovenska zemlja VII. del, Ljubljana, 1926, s. 339–340. V nadaljevanju Kovačič 1926.

darovalec, predvsem na področju numizmatike.⁹⁴ Njegovi ideali so bili Bog, cesar in domovina,⁹⁵ zato so predstavljali predmet njegove poezije skozi vrsto let. Pogosta je tudi nota minljivosti vsega posvetnega, kjer so mu nudili grofje Celjski odlično izhodišče. Iz njegove zapuščine je razvidno, da je imel namen napisati zgodovino vsakega v celjskem okrožju ležečega kraja in nato sestaviti kroniko mesta Celja in kroniko grofov Celjskih.⁹⁶ To je bil velikopotezen načrt, ki se je na koncu izkazal za neuresničljivega. Vendar mu na začetku ni manjkalo elana. Kot številne druge ga je navdihoval Joanneum, leta 1811 zasnovana interdisciplinarna ustanova nadvojvode Janeza, ki je bila temelj štajerskega prebujajočega se deželnega patriotizma in matična zasnova današnjega deželnega muzeja, knjižnice in arhiva v Gradcu.

Zupančič je vzpostavil mrežo uglednih dopisnikov, ki so se v istem času ukvarjali z domoznanstvom na Štajerskem, arhivarjem Weningerjem iz Gradca in opatom Gotthardom iz Admonta, ki je tri desetletja kasneje postal eden izmed iniciatorjev in prvi predsednik Zgodovinskega društva za Štajersko.

V priljubljenem *Der Aufmerksame*, prilogi časopisa *Grazer Zeitung*, ki je izhajal v prvi polovici 19. stoletja, je Zupančič objavil v letih od 1813 do 1832 skupno kar 12 člankov v prozi in 32 pesmi.⁹⁷ Nekatera dela je tiskal v samozaložbi. Zupančičevi prispevki v obliki samostojnih publikacij na temo Celjskih so številni: piše o Veroniki Deseniški,⁹⁸ znani so odlomki iz Celjske kronike o Frideriku in Veroniki ter o smrti in pokopu Ulrika II.⁹⁹

Leta 1831 je objavil pesem z naslovom *Kaiser Friedrich der Vierte in der Veste Ober-Cilli*.¹⁰⁰ V njej pripoveduje znano zgodbo o begu in rešitvi Friderika III. Habsburškega pred Janom Vitovcem, ko ga le-ta oblega v Celju. Friderik se reši z begom po tajnem hodniku. Poanta zgodbe je v veri avtorja, da Habsburžane čuva Bog, zato bodo ostali do konca sveta. Celjske ima v mislih tudi v priložnostnih pesmih, kot je *Slovo (Der Abschied)*, ki je nastala 13. 9. 1818 kot prigodnica ob slovesu dijakov celjske gimnazije.¹⁰¹ Stari grad imenuje v njej za orjaško podobo

⁹⁴ Fran Ilešič, Slomškov učitelj Ivan Anton Zupančič (1788–1833), v: Zbornik Matica Slovenska, XIV. zvezek, Ljubljana, 1912, s. 103. V nadaljevanju Ilešič 1912.

⁹⁵ Janko Glaser, K bibliografiji Zupančičevih spisov, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, leto XXIV, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 1929, s. 197. V nadaljevanju Glaser 1929.

⁹⁶ Ilešič 1912, s. 105.

⁹⁷ Glaser 1929, s. 197.

⁹⁸ *Der Aufmerksame*. Ein vaterländische Volksblatt. In Verbindung mit der Grazer Zeitung, Graz, 1819, št. 17, št. 18. V nadaljevanju *Der Aufmerksame*.

⁹⁹ *Der Aufmerksame*, 1821, št. 110, 111, 112.

¹⁰⁰ *Der Aufmerksame*, 1831, št. 114, 24. 9. 1831, Graz; povzeto po Glaser 1929, s. 197.

¹⁰¹ Osrednja knjižnica Celje, Domoznanski oddelek, Ms 165.

ponosnega sveta očetov, ki ga čas peha v propad, a častitljive ruševine bodo večno živele v človeškem spominu.

Od načrtovanih krajevnih zgodovin je Zupančič uspel realizirati brošuri, ki ju je napisal v obliki popotniških dnevnikov: *Ausflug von Cilli nach Lichtenwald*, 1818 in *Ausflug von Cilli nach Sulzbach*, 1826. V obeh delih so Celjski sestavni del opisov preteklosti; posebej zanimiva za nas je Solčava, saj Zupančič omenja celo hišo, ki so jo po ljudskem izročilu zgradili Celjski grofje, da bi v kletih varno spravili svoje bogate zaklade.¹⁰²

Slovstvena kritika Zupančičevemu pesnjenju o ožji domovini pod okriljem Boga danes ni naklonjena, verodostojnost in prepričljivost mu priznava prej v delih z zgodovinskim ozadjem.¹⁰³ Sodobniki pa so mu bili očitno naklonjeni, saj mu je Anton Schlossar v antologiji štajerskih pesnikov objavil vrsto pesmi.

Zgolj za ilustracijo Zupančičevega pesnikovanja navajam pesnitev *Das Wappenschild des Grafen von Cilli*, ki jo je objavil v časopisih *Der Aufmerksame in Illyrisches Blatt* in velja za eno njegovih boljših del.¹⁰⁴

»Wie glomm das Gold von dreyen Sternen
Im blauen Feld so hehr, so mild!
Sie scheinen wie aus heil'gen Fernen
Der Hoheit und der Sanftmuth Bild.
Wie rein sind sie heraus gezogen
An ihres Himmels klarem Bogen!
Doch, sieh, bald trübten Redel flecken.
Der Sterne Gold, des Feldes Blau!
Und bald, ach, sollte ganz Sie decken
Des Unterganges furchtbar Grau!
Und mochten Sie sich ewig dünken,
Die Sterne mußten blutig sinken!
Es ging zu Grab mit Helm und Schilde
Graf Ulrich, der stolze Herr!
Der Herold rief, und brach die Schielde:
»Heute Grafen noch, und nimmer mehr!«
Und über seinen mächt'gen Stammen.
Schlug dumpf das Todeskor zusammen!

¹⁰² J. A. Suppantšitsch, *Ausflug von Cilli nach Sulzbach*, Marburg, 1826, s. 32.

¹⁰³ Plešič 1912, s. 119.

¹⁰⁴ *Der Aufmerksame*, št. 120, 9. 10. 1821; *Illyrisches Blatt zum Nutzen und Vergnügen*, št. 44, 2. 11. 1821, naslovnica.

Die Sterne, die so hell einst klammten,
Sie schwanden vom zerbroch'nen Schield!
Die Burg, der Könige entstammten,
Sie liegt in Trümmern öd' und wied!
Im tollen Stolz, im Qualen von Sünden,
So mußten Stamm und Sterne schwinden!«

Zupančičevo delo je v smislu literarnega upodabljanja Celjskih nadaljeval Johann Gabriel Seidl, učitelj gramatike na celjski gimnaziji.¹⁰⁵ Rojeni Dunajčan je s težkim srcem prispel v provincialno Celje in ga leta 1840 zapustil kot doživljenski zavezanec temu mestu. Prav tako kot predhodnik je bil Seidl zapsan zgodovini in pesništvu; kritika ga uvršča v sam vrh pesništva njegovega časa. Seidl se ni mogel upreti legendi o Celjskih; pisal je o Hermanu Celjskem in Ulriku II. Celjskem. Prav tako se je Seidl razpisal o Veroniki Deseniški.¹⁰⁶

Poleg Antona Zupančiča in Johanna Gabriela Seidla, ki sta v Celju dlje živela in delovala, so se celjske tematike posluževali še številni drugi štajerski pesniki. Anton Schlossar, poročen od leta 1876 s Celjanko Josefino Kartin, doktor prava, ki se je dodatno izpopolnjeval v filozofiji in zgodovini, je pesnil na temo Celja in Celjskih ter v antologiji nemškega pesništva na Štajerskem, ki jo je izdal leta 1880 v Gradcu, objavil izbor štajerske poezije iz prve polovice 19. stoletja. Število pesnikov, ki jih je navdihnili zgodba Celjskih, kaže, kako popularni in splošno znani so bili takrat na Štajerskem. Poeti so bili po izobrazbi najrazličnejših profilov, objavljali pa so pretežno v graškem listu *Der Aufmerksame*.¹⁰⁷

LITERATURA O CELJSKIH V SLOVENSKEM JEZIKU

Literarna dela v slovenskem jeziku so bila na Štajerskem v prvi polovici 19. stoletja odraz stanja slovenskega pisnega jezika; ustvarjanje je bilo hkrati spopadanje z iskanjem ustreznih izrazov in slovničnih pravil. Za razliko od večine, ki je ustvarjala v nemščini, se slovenski pisci ne navdušujejo nad grofi Celjskimi; slikajo jih kot krute izkoriščevalce in brezdušne povzpetnike.

¹⁰⁵ Gubo 1909, s. 350.

¹⁰⁶ Gabriel Johann Seidl, Veronika von Dessenitz, v: dr. Anton Schlossar, Johann Gabriel Seidl, seine Sagen und Geschichten aus Steiermark, Graz, 1881, s. 125–128; isti, Graf Ulrich von Cilli, v: Anton Schlossar, Steiermark in deutschen Liede, Graz, 1880, s. 256–259.

¹⁰⁷ Karel Seidl; August Mandel, jurist, Graz; Eduard Mautner (1824, Pešta), novinar na Dunaju; Karl Gottfried Ritter von Leitner (1800–), kratek čas služboval na Gimnaziji Celje (1824–1826), po upokojitvi kurator v Joanneumu; Rudolf Puff (1808–1865), pravo, profesor v Mariboru; Josef Hoinigg; Karl Kauzner (1770–1855), oficir.

V krogu koroških preroditeljev je bila še pred letom 1817 znana pesem Smrt kralja Matjaža. Služila je koroškemu slovenskemu pesniku Matiju Schneiderju, ki je po njej napisal tragedijo v treh dejanjih Ulrik, grof celjski.¹⁰⁸ Drama se ni ohranila.

Šele trideset let kasneje ponovno naletimo na tiskano besedo v slovenskem jeziku s tematiko Celjskih. V Drobotnicah je Anton Slomšek leta 1847 objavil pesnitev Janeza Arliča Očetova kletev.¹⁰⁹ Pesem je izhajala iz ljudske legende in se hkrati nanašala na istočasen dogodek, ko je štajerski deželni glavar leta 1846 kupil od kmeta ruševine Gornjega gradu v Celju. Pesem se navezuje na zgodbo o zlorabljenem dekletu, ki je bila očitno še prisotna med ljudstvom. Mojstrsko jo je upesnil že Johann Gabriel Seidl in jo lahko najdemo literarno upodobljeno kasneje še večkrat. Arličeva različica se glasi takole:

»Per Celi na skalovji – v Savino dol gledaje –
U starimu zidovji, slovečim na vse kraje,
Je svoje dni ošaben knez Urih gospodval,
Se ni človeške moči ne božje šibe bal.
Pred njega kmetič stopi ponižen in pohleven:
»Usmilenje imejte! Me vid'te, de sim reven;
»Edino moje dete, moj otrok mi je vzet,
»Kdo solz za njo prelitih bi znal le vsih preštet?!
»Veselje je edino za me in mater bila
»Hči dobra – pridna – zala, ko rožica premila.
»Odgovor prosim kneza: ste vzeli hčer mi vi?
»De žalostnim očetu se serce ohladi.
Hudičevo posmeha se knez ošaben kmetu,
De solznim se v britkosti topi serce očetu.
Ter vdari mu na uho zaperte hčerke stok.
In oče mu serdito besedo strašno reče,
De terdoserčnika u serce živo speče:
»Vi knez visoke glave – imate z menoj smeh,
»Pravica vam je šala, in rop per vas ni greh,
»Kmetiške srote prošnje vam nikoj ne veljajo,
»Ko led vam merzle persi milosti ne poznajo,
»Veselje vaše grešno se vam naj ogreni;
»Visoko zidan tabor se v kosce naj zdrobi!
»Knezija vaša verla – v razsipu bo ležala,

¹⁰⁸ Zgodovina slovenskega slovstva I, Do začetkov romantike, ur. Lino Legiša s sodelovanjem Alfonza Gspana, Slovenska Matica, Ljubljana, 1956, s. 39.

¹⁰⁹ Janez Arlič, Očetova kletev (Pergodba leta 1454), v: Pesmi za kratek čas, Drobotnice za novo leto 1847, II. Leto, s. 259–261.

»De moja kletev prazna ni, ona bo pričvala,
»Ta tabor, kterga slemen do megle gor kipi,
»Se naj u kratkih letah v razsip vam spremeni.
»Ta grad, u k'terim cesar sam snubit 'ma želje,
»Naj zibne vam u prah – naj mine gorno Cele!
»Pa sluha ino duha poprej ko nja ne bo,
»Ponižanga v sramoti bo vidilo oko.
»Poslopje, v kterim kmet usmilenja zdaj prosi,
»Obresti moje dôbe revežu naj nosi.
»Naj moje dobe enga za lastnika ima,
»Za gospodarja svojga naj kmeta on spozna.«

Gorno Cele v letu 1846.

»Na strme gore obrez vôda bije,
Med kamnjam se nekdajnih zidov vije,
In zgorej tik oblakov je razsip,
V polnočni grozi ga obsije šip.
»Je to, popotnik vpraša, slavno Cele?
Je tamo strah domače bil dežele?
Je to zidanje kneza Urha dom,
Ki sta raznesla ga vihar in grom?«
Globoke vidiš tu ozidje ječe,
Tam za oklepe kraj, za sulce, meče;
Planjava tu za igro in za boj,
Razpad še zdaj namen pokaže svoj.
In beršlen, ko zid sto rokam' objemle,
Zidovje do veršin 'z oserčja zemlje.
Železnih vrat ker zápeh je rožlal,
Stoletnih časov varh rijav,
Tam lesa škriple zdaj namesti vrat,
Trohliva varhinja za stari grad.
To Celskih knezov slavno je gradiše.
Pa blizo grada najdeš hišco malo,
Iz rezanga kamenja – gledat njo je zalo,
Tam grada stariga je gospodar;
Popotnik, nga prijazno nagovarj;
On je lastnik, on tamo sme ravnati,
Slobódno kosama sme grad prodati,
Prerokovanje kmeta on poterdi zdaj,
Kako pred 400 letam' je bil preklel ta kraj.

In kedar temna noč prihaja,
In vetrc rahlo drevje maja,
Se m' zdi, ko b' kneza Urha duh zdihval:
»Nekolni oče me, vsaj bom ti hčerko dal.«

Pesnitev je navdihnila Josipino Urbančič Turnograjsko (1833–1854), takrat drugo žensko, ki se je uveljavila v slovenskem slovstvu in so jo poimenovali »pomladanski cvet naše narodne romantike«. ¹¹⁰ Turnograjska, ki jo je vzgojil Ilirec Lovro Pintar, župnik v Preddvoru, je bila navdušena nad vsem slovanskim in je črpala ideje iz slovanske zgodovine, toda čut pripadnosti je bil tako močan, da je v njenih delih povsem prevladal. Iz zgodovine Celjskih je zajemala dvakrat; obakrat so v skladu z njenim pojmovanjem in pojmovanjem dobe, v kateri je živela, Celjski tretirani kot brezdušni izkoriščevalci.

V letu 1850 je napisala pod naslovom Očetova kletev kratko zgodovinsko skico. O Celjskih knezih govori kot o mogočni in bogati družini, ki živi v nedostopnem gradu. Leta 1454 je v tem gradu živel knez Urh, trdosrčna in hudobna duša, ki je staremu kmetu odpeljal lepo hčer in si jo pridržal. Ker je kljub prošnjam ne vrne očetu, starec prekolne grad in napove, da ga bo prevzel njemu enak-kmet. Prerokovanje se je izpolnilo in Turnograjska zaključi prigodbo z opominom človeškemu rodu – »da pod solncem vse mine«. ¹¹¹ Prav tako je iz domače zgodovine vzeta zgodovinska sličica o Veroniki Deseniški, ki jo je Josipina napisala leta 1850 ¹¹² in je bila izdana pod naslovom Nedolžnost in sila v Slovenski Bčeli (Celovec) 1. 2. 1851. Lah je poudaril, da je Josipina verjetno o usodi Veronike nekje prebrala, saj je neznan pisatelj prevedel to snov iz češčine in je bila objavljena v Gajevi Danici. ¹¹³ Njen namen je bil, da bi poudarila prevlado sile nad nedolžnostjo. Motiv Veronike Deseniške je bil z delom Josipine Turnograjske prvič uporabljen v slovenskem slovstvu, kasneje pa se je v slovenski literaturi pogosto pojavljal. Veronika je pri njej bitje izredne telesne in duševne lepote. Jerman, hudobni Miroslavov oče, Veroniko preganja zaradi nižjega stanu. Kljub temu, da je bila osvobojena njegovih obtožb, jo na Jermanov ukaz v temni noči

¹¹⁰ Dr. Ivan Lah, Josipina Turnograjska. Njeno življenje in delo, Slovenska ženska knjižnica, 1. zvezek, Maribor, 1921, s. 18. V nadaljevanju Lah 1921.

¹¹¹ Fran Erjavec, Pavel Flere, Starejše pesnice in pisateljice. Izbrani spisi za mladino, Učiteljska tiskarna v Ljubljani, Ljubljana, 1926, s. 31–33.
Očetovo kletev je kot spomin, ki še vedno živi med narodom, objavil še enkrat A. K. Cestnikov, v: Novice gospodarske, obertnijske in narodske, št. 43, Ljubljana 30. 5. 1857, s. 171 in št. 44, Ljubljana 3. 6. 1857, s. 175. Tokrat v navezi s plemenitenjem Teharčanov, kar je odkupnina Ulrika II. Teharčanom za umrlo Liziko s Teharij.

¹¹² Josipina Turnograjska, Nedolžnost in sila, v: Lah 1921, s. 64–66.

¹¹³ Lah 1921, s. 32.

umorijo in Josipina zaključuje: »Oj hudobne duše, polne neumnih predsodkov. Žalostna vam majka.«¹¹⁴

Turnograjska je bila na slovensko zgodovino silno ponosna. Silvija Borovnik je zapisala, da je avtorica skušala v ponemčenih Slovenkah z narodnimi junakinjami, lepimi, močnimi in nepremagljivimi devami iz slovanske zgodovine, prebuditi zanimanje za skupno preteklost in pod vplivom zahtev prebujajočega se slovenskega meščanstva tudi občutek za slovensko narodno stvar oz. vsaj zanimanje za branje in pisanje v slovenščini.¹¹⁵

Leta 1859 je Ferdo Kočevar (1833–1878), Žalčan po rodu, izdal najbolj popularno različico spomina o grofu Celjskem in Mlinarjevem Janezu s Teharjij.¹¹⁶ Leta 1892 je bilo delo prvič ponatisnjeno, ker je, kot pojasnjuje izdajatelj, knjiga že povsem pošla.¹¹⁷ Založnik je prvotno delo jezikovno prilagodil, prva izdaja je bila namreč pisana v štajersko-hrvaškem narečju. Zgodba se dogaja leta 1456 na Teharjih pri sv. Ani. Glavna junaka sta Pengarjeva Marjetica in Mlinarjev Janez. Ulrik Celjski, ki zalezuje teharsko lepotico Marjetico, je ujet in prisiljen, da Teharčanom podeli plemiški naziv. Teharski fantje spremljajo nato Ulrika pred Beograd, kjer je zadnji grof Celjski ubit, oba glavna junaka pa se po številnih zapletih srečno vrmeta v rodno vas. Slovenstvu strastno zavezani avtor je porabil vsako priliko, da zapoje slavo pogumu domačih ljudi. Tako mora celo ogrski Ivan Sibirski hvaliti Slovence: »To so Slovenci ... poznam jih po njihovih bronastih čeljadah in pogumnem in zvonkem ukanju, katero je vže marsikako zmago pridobilo. Pod celjskim grofom Ermanom so Slovenci s svojo hrabrostjo pri Nikopolji na Bolgarskem rešili vso ogrsko armado gotovega pogina. Sedaj se nam pa ni več treba bati, kajti zmaga nam bo gotova. Dobro jih poznam, kaki ljudje da so. Vsak je junak od nog do glave, kjer zadene, iskra šine, šest jih pade, kjer porine, grad vali se v sip in prah! Kako bi bil pa tudi grof Urh tako mogočen, če ne bi imel Slovencev.«¹¹⁸ Smrt Ulrika avtor komentira takole: »Grof je nečastno poginil, kot pretepač in rod njegov je vsahnil za večne čase. Ni je bilo ne hčere ne sina, ki bi podedoval za njim krivično nagrabljeno premoženje in slavno ime celjskih grofov. V malo letih vže pokazala je streha gornjega celjskega grada rebra.«¹¹⁹ Kočevarjeva naklonjenost Ogrom in zavračanje nemškega Ulrika v povesti je odraz njegove politične usmeritve; za-

¹¹⁴ Lah 1921, s. 66.

¹¹⁵ Mira Delavec, *Nedolžnost in sila: življenje in delo Josipine Urbančič-Turnograjske*, Gorenjski glas, Kranj, 2004, s. 156, opomba 428; Silvija Borovnik, *Pišejo ženske drugače?*, Mihelač, Ljubljana, 1995, s. 32.

¹¹⁶ Ferdo Kočevar, *Mlinarjev Janez, slovenski junak, ali vplemitenje Teharčanov*, Zagreb, 1859.

¹¹⁷ Ponatisi so sledili še v letih 1900, 1910, 1922 in 1939.

¹¹⁸ Ferdo Kočevar, *Mlinarjev Janez slovenski junak ali vplemitenba Teharjanov*, Celje, 1892, s. 120–121. V nadaljevanju Kočevar 1892.

¹¹⁹ Kočevar 1892, s. 147–148.

govarjal je združitev jugoslovanskih narodov v okviru ogrske krone, ker je menil, da so Madžari slovanskim zahtevam manj sovražni kot Nemci.¹²⁰

Podobno slovensko in slovansko rodoljubna ter začinjena z vrsto naukov o vzorni ženski je Iskračeva epska pesnitev, posvečena Veroniki Deseniški; izšla je nekaj let po Mlinarjevem Janezu, vendar ni nikoli dosegla njegove popularnosti. Pesem je posvetil Davorinu Trstenjaku, raziskovalcu »slovenske starodavnosti in rodoljubu«. Veronika je upodobljena kot šestnajstletna devica s Hrvaškega, ki postane žrtev Miroslava Celjskega. Predstavlja idealno podobo ženske 19. stoletja, ki jo zanimata zgolj vrt in cerkev; kot žena je usmiljena, blaga, utira možu pot in mu je zanesljiva opora. Celjski meščani so kot Nemci na strani Hermana in Veronika, preoblečena v viteza, se junaško bori za Miroslava. Hermanova žrtev postane zaradi izdaje Celjana in malobrižnosti Miroslava. V zgodbo avtor vpleta nostalgичne spomine na skupno slovansko preteklost, Sama, kraljeviča Marka in srbskega carja Lazarja.

Grajsko posadko predstavi kot Nemce, saj se pred Veroniko brani z besedami:

»Mi smo Nemci imenitni,
Vi pa ste za nič Slovenci,
Boste radi še bežali,
Kdar Celjani pridejo,
Glave bodo vam sekali
In jih lovskim psom metali.«¹²¹

O SLOVENSLEM ZGODOVINOPISJU IN CELJSKIH V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA

Duhovni naboj romantike je pospeševal številne znanstvene panoge, od katerih je največji razcvet doživelo nacionalno zgodovinopisje. Podobno kot drugje po Evropi so se tudi v deželah Habsburške monarhije zagledanci v preteklost pričeli vneto posvečati lokalni, deželni in nacionalni zgodovini, toda vsaj do štiridesetih let 19. stoletja še brez kritične uporabe virov. Grafenauer poimenuje to obdobje kot čas »romantične avstrijske historiografije.«¹²² Zanj so značilne romantične težnje po slavljenju starih zgodovinskih pokrajin, dinastij in fevdalnih družin.

¹²⁰ Janez Cvirn, geslo Ferdo Kočevar, Enciklopedija Slovenije, zvezek 5, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1991, s. 178.

¹²¹ Jožef Iskrač Frankolski, Veronika deseniška. Epična pesem v XV. spevih, Celovec, 1863, s. 40.

¹²² Grafenauer 1979, s. 41.

Zgodovinopisje, ki bi se osredotočalo na zgodovinski razvoj posamičnega naroda znotraj cesarstva, je bilo še na začetku poti.

Duša deželnega patriotizma na Štajerskem je bil nadvojvoda Janez (1782–1859). 26. novembra 1811 je ustanovil v Gradcu Joanneum, danes bi rekli študijsko interdisciplinarno središče, matično zasnovo današnjega deželnega muzeja, knjižnice in arhiva. Za kuratorja in predstojnika je bil izbran deželni glavar grof Ferdinand Attems, kot predstavnika stanov sta bila pritegnjena opat v Admontu Gotthard Kugelmayer in vitez Johann von Kalchberg. Nova ustanova je obsegala muzej z lastno knjižnico in arhivom, veliko čitalnico, inštitutom z zbirko dokumentov o zgodovini Štajerske, botanični vrt in predavalnice. Osnovo je predstavljala zbirka, ki jo je poklonil nadvojvoda Janez tudi v zgled ostalim Štajercem, kakšen mora biti odnos do preteklosti. Zbirka naj bi se dopolnjevala z zgodovinskimi, naravoslovnimi in tehničnimi prispevki iz vseh časov in iz vse dežele.¹²³ Z namenom, da bi domoznanstvo pospeševali, je bila 15. septembra 1813 ustanovljena stolica za avstrijsko državno zgodovino na liceju v Gradcu.¹²⁴ Avstrijsko rodoljubje je preraščalo v deželno, kar je v predmarčni dobi imelo za posledico vsesplošno poudarjanje deželne zgodovine. Šolska zakonodaja je v prvi polovici 19. stoletja omogočila pouk deželne zgodovine v srednjih šolah.¹²⁵ 29. avgusta 1814 je stanovski arhivar Wartinger izdal za uporabo šolam kratko, a jedrnat Zgodovino Štajerske.¹²⁶ 11. aprila 1815 je bil prvi javni preizkus na gimnaziji v Gradcu s področja deželne zgodovine in nagrade sta razdelila med učence Wartinger in Kalchberg.¹²⁷ Kot zanimivost velja omeniti, da se je v ohranjenem osebnem fondu Wartingerja v graškem deželnem arhivu ohranila ročno napisana Wartingerjeva zgodovina Štajerske, sestavljena posebej za potrebe celjske gimnazije.

V predmarčni dobi je pričela izhajati v glavnih deželnih mestih vrsta časnikov in časopisov s številnimi zgodovinskimi prispevki o stari slavi posameznih pokrajin; v Gradcu sta bila to *Der Aufmerksame* (1812–1842), priloga *Grazer Zeitung* in *Steiermaerkische Zeitschrift* (1818–1835). Pomembno vlogo so imeli strokovni zgodovinski časopisi, v katerih pa se v začetku prav tako čuti vpliv romantike.¹²⁸

¹²³ Winklern 1820, s. 259–260.

Winklern je v predgovoru zapisal, da je že od rane mladosti čutil ljubezen do domače dežele in deželnih knezov in da je bilo raziskovanje deželne zgodovine in zgodovine posameznikov, ki so odlikovali deželo, njegovo najljubše opravilo. Že leta 1820 posebej izpostavlja Veroniko Deseniško in opozarja, da Joanneum hrani njeno sliko. (c.d., s. 103)

¹²⁴ Winklern 1820, s. 264.

¹²⁵ Olga Janša – Zorn, Historično društvo za Kranjsko, izdala in založila Modrijan založba, Ljubljana, 1996, s. 9. V nadaljevanju Janša-Zorn 1996.

¹²⁶ Winklern 1820, s. 265.

¹²⁷ Winklern 1820, s. 266.

¹²⁸ Janša-Zorn 1996, s. 11.

Romantika je vzpodbudila nove delavce na historiografskem polju tudi med roje-nimi Slovenci, ki pa v zgodnjem času pišejo v nemščini in prvenstveno poudarjajo deželno zgodovino. Takšen je bil Anton Zupančič. Šele proti sredini 19. stoletja pride do premika, ki pozornost z deželne zgodovine prenese na zgodovino dežel, kjer živijo Slovenci. Tipičen predstavnik romantične šole, ki se v svojem navdu-šenju za vse, kar odraža narodovo preteklost in značaj, ni ukvarjal le z zgodovino, ampak je raziskoval tudi jezik, šege ter običaje, je bil na Štajerskem poet in narodni buditelj Anton Krempl (1790–1844).¹²⁹ Sledili so mu Ignac Orožen, Janez Trdina in Davorin Trstenjak. Trstenjak, ki je bil prav tako v celoti pripadnik romantično rodoljubne šole, je iskal s pomočjo arheologije, mitologije in lingvistike sledove Slovanov po vsem svetu.¹³⁰

V slovenskem zgodovinopisju je bil vpliv romantike velik in dolgotrajen in poseb- no na Štajerskem v tesnem sožitju z graškim krogom zgodovinarjev, ki so se zbirali okoli Joanneuma. V duhu oblikovanja naroda naj bi bila nacionalna preteklost čim starejša in slavnejša, zato so težišče narodne zgodovine iskali v politični in vojaški zgodovini. Pri tem so se tako zgodovinarji kot literarni ustvarjalci¹³¹ soočali s problemom, kako slovenski nacionalizem uskladiti z lojalnostjo do vladajoče avstrijske habsburške hiše.

Vodilni teoretiki novejšega slovenskega zgodovinopisja so tem prvim delom očitali zlasti pomanjkljivo delo na virih in nekritično povzemanje starejših hi- storiografskih del.¹³²

Grofov Celjskih se je dotaknil Anton Krempl, posebno poglavje sta jim namenila tudi Ignac Orožen in Janez Trdina. Krempl je avtor prve v slovenskem jeziku pisa- ne zgodovine z naslovom Dogodivšine štajerske zemle. Delo je izšlo leta 1845¹³³ in skuša poleg vojaške in politične zgodovine slovenskih dežel orisati tudi zgodovino vsakdanjega življenja. Do Celjskih je Krempl v mejah vedenja objektiven, stoji pa na okopih habsburške vladarske hiše in obravnava Celjske kot potencialne nasprotnike in nevarnost Frideriku III. Habsburškemu.¹³⁴

¹²⁹ Milko Kos, Pregled slovenske historiografije, v: Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev, Izbrane razprave, Slovenska matica, Ljubljana, 1985, s. 11. V nadaljevanju Kos 1985.

¹³⁰ Kos 1985, s. 11.

¹³¹ Igor Grdina, Konstituiranje slovenske narodne identitete, v: Od rodoljuba z dežele do meščana, Studia humanitatis, Ljubljana, 1999, s. 22–23. V nadaljevanju Grdina 1999.

¹³² Bogo Grafenauer, Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinopisja, v: Franc Kos, Izbra- no delo, Slovenska matica, Ljubljana, 1982; Milko Kos, Pregled slovenske historiografije, v: Milko Kos, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave, Slovenska matica, Ljubljana, 1985.

¹³³ Anton Krempl, Dogodivšine štajerske zemle. Z posebnim pogledom na Slovence, Graz, 1845. V nadalje- vanju Krempl 1845.

¹³⁴ Krempl 1845, s. 127–128.

Grb grofov Celjskih na družinskem deblu Žovneško-Celjskih. Posneto po: Orožen, 1854, priloga.

Obširnejše zgodovinsko delo na temo Celjskih je nekaj let kasneje prišlo iz rok Ignaca Orožna. Mladega celjskega vikarja, ki je bil navdušen za zgodovino, je za konkretno delo opogumil Wartinger, arhivar v Joanneumu.¹³⁵ Orožen je leta 1847 pričel pisati kroniko farne cerkve sv. Danijela v Celju, jo dokončal leta 1852 in do leta 1854 pripravil za tisk. Delo je izšlo pod naslovom *Celska kronika*. Grofom Celjskim je avtor posvetil celotno šesto poglavje – »Od povzdige saneških gospodov v grofovski stan do smerti poslednega celskega grofa«.¹³⁶ Orožen, ki je skrbno spremljal tekoče avstrijsko zgodovinopisje, je uporabil vse do tedaj objavljeno gradivo o Celjskih in črpal tudi iz arhivske zbirke v Joanneumu. Čeprav je šlo zgolj za kronološki prikaz dogodkov, so delo uporabljali številni poljudni pisci in ga v toku 19. stoletja na veliko prepisovali. Po Orožnu se vse do konca stoletja v

¹³⁵ Rolanda Fugger Germadnik, Ignacij Orožen (Laško, 30. januar 1819 – Maribor, 13. april 1900), v: *Studia Historica Slovenica*. Časopis za humanistične in družboslovne študije, letnik 7, št. 3–4, 2007, Maribor, 2007, s. 518.

¹³⁶ Ignac Orožen, *Celska kronika*, Celje, 1854, s. 25–92. V nadaljevanju Orožen 1854.

slovenskem zgodovinopisju ni nihče več teme Celjskih lotil tako podrobno. Njegovo delo je uporabljal celo Župančič, ko je v dvajsetih letih 20. stoletja ustvarjal dramo o Veroniki Deseniški. Orožen se je posvetil med drugim tudi značajskim opisom zadnjih Celjskih, predvsem Ulrika II., Friderika II. in Barbare, vendar se pri tem ni povzpел do lastnih sodb. V veliki meri se je naslonil na negativne Piccolominijeve ocene. Orožnova Celjska kronika je nastajala v času velikih slovenskih načrtov in predstavlja edino Orožnovo delo v slovenskem jeziku. Orožen je kasneje iz Celja odšel za župnika v Mozirje in tam za potrebe kraja sestavil kroniko, podobno Celjski, toda napisal jo je že v nemškem jeziku.

Leta 1866 je luč sveta zagledala prva slovensko pisana zgodovina slovenskega naroda. Izdala jo je Slovenska matica in kot avtor je bil podpisan Janez Trdina,¹³⁷ izstopajoča osebnost med zanesenjaki in vztrajnimi privrženci slovenstva v 19. stoletju. Danes je znan predvsem po sočnih zgodbah, pripovedkah in legendah iz svoje Dolenjske, čeprav je bil po temeljni izobrazbi zgodovinar in geograf. Leta 1849 je zaključeval srednjo šolo v Ljubljani in se pripravljal na visokošolski študij na Dunaju. Ker se je odrekel teološkim študijam, ni mogel pričakovati materialne podpore od sorodstva in je zato mrzlično zbiral potrebna finančna sredstva. Tako mu je bila več kot dobrodošla ponudba na novo ustanovljenega Slovenskega društva, da napiše zgodovino Slovencev, česar se pred njim ni lotil še nihče, za 50 goldinarjev. Trdino je k pisanju zgodovine spodbujal Dragotin Dežman (1821–1889).¹³⁸ Delo je končal v enem letu,¹³⁹ vendar je obležalo v predalu, saj so spremenjene politične razmere povzročile, da je slovstveno delo društva popolnoma zamrlo. Člani novoustanovljene Slovenske matice so ga leta 1866 izbrskali in objavili kljub protestom in nasprotovanju avtorja, ki se je zavedal šibkosti dela, napisanega brez potrebne znanstvene kritičnosti. »Odkar stoji svet, ni se nahajal med pravimi historiki še noben gimnazijec,« se je spominjal neprijetnih občutij ob izidu Janez Trdina in nadaljeval: »O kritiki nisem mogel imeti v osmi šoli še nobenega pojma.«¹⁴⁰

Delo je odslikava duhovnega stanja, ki je v vročih, prav nič pomladnih časih okoli leta 1848 vladalo na slovenskih tleh in Trdina je bil kot dijak v Ljubljani v enem od centrov dogajanja. Podoba sveta si je ustvarjal v štiridesetih letih, kar v slovenskem zgodovinopisju ocenjujejo kot obdobje, ko se je slovenska narodna zavest, kljub prejšnim posamičnim uporabam oznake »Slovenec«, šele pričela

¹³⁷ Janez Trdina, Zgodovina slovenskega naroda, Matica slovenska v Ljubljani, Ljubljana, 1866. V nadaljevanju Trdina 1866.

¹³⁸ Dragotin Lončar, Politično življenje Slovencev, Ljubljana, 1921, s. 31.

¹³⁹ Bleiweis, predsednik Slovenskega društva v pismu, ki je bilo objavljeno v izdaji leta 1866, zapiše, da je bilo oddano leta 1851.

¹⁴⁰ Janez Trdina, Moje življenje, Izbrano delo I, Naša beseda, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1971, s. 298–299. V nadaljevanju Trdina 1971.

formirati, podobno kot pri drugih habsburških narodih. Začele so nastajati prve izobraženske elite, ki so zavest o slovenstvu gradile z zahtevami po sodobnih političnih in kulturnih elementih, ki ustvarjajo narod. Zavest o pripadnosti skupnemu jeziku in izvoru se je počasi razpredala od vrha, od redkih izobražencev med širše množice. Toda zavest o deželni pripadnosti je bila še vedno močnejša od zavesti narodne pripadnosti. Melik in Vodopivec zastopata stališče, da je oklevanje Bleiweisa in somišljenikov leta 1848, ki ga del zgodovine ocenjuje kot konservativno, odraz njihove realne ocene razpoloženja med množicami. Preveliko propagiranje enotne Slovenije naj bi odvrčalo in celo škodilo gibanju za pristop k listi za Zedinjeno Slovenijo.¹⁴¹ Zwitter ocenjuje, da osnovna značilnost vseh teh programov ni bila zgolj zahteva po pravicah za slovenski jezik. Ker se ob Zedinjeni Sloveniji govori o posebnem deželnem zboru, je jasno, da je bila zamišljena kot samoupravna, ne samo kot administrativna enota.¹⁴² Zwitter je celo mnenja, da je ideja Zedinjene Slovenije živela v ustnih razgovorih med zavednimi Slovenci že od časov Napoleonove Ilirije, kot program za konkretno politično akcijo pa je nastala šele po marčni revoluciji leta 1848. Program Zedinjene Slovenije je po Zwitteru prehod od potencialne narodnosti, izražene v skupnosti jezika in kulturno pojmovane narodnosti v politično aktivno narodnost. Ni ga diktiral zdrav narodni nagon, ampak je bil formuliran.¹⁴³ Zelo zanimiva je tudi opazka Zwittera, da se je v določenih krogih razpravljalo ne samo o Zedinjeni Sloveniji, ampak tudi o zedinjenju Jugoslovanov. Pri tem misli na debate med dunajskimi Slovenci in kranjsko deputacijo 13 mož, ki je bila sprejeta na cesarskem dvoru pri nadvojvodi Ivanu v aprilu 1848.¹⁴⁴

V takšnih kulturnih in političnih razmerah je torej Janez Trdina kot dvajsetletnik v enem samem »dolgem počitniškem poletju«¹⁴⁵ spisal zgodovino slovenskega naroda. Današnje slovensko zgodovinsko pisanje je do Trdinove zgodovine prijaznejše, kot so bili sodobniki. Pripisuje mu dvojen pomen; delo je spisano v slovenskem jeziku in avtor je presegel zgodovinsko delitev Slovencev na dežele ter pisal o zgodovini Štajercev, Korošcev itd. kot o enotnem narodu – Slovencih. Orisana je vsa zgodovina slovenskega naroda, s posebnim poudarkom na socialnem in kulturnem življenju.¹⁴⁵ Vsebinsko poimenovanj Slovan, Slovenec, Sloven se pri Trdinu razlikuje

¹⁴¹ Peter Vodopivec, Slovenci v 19. stoletju: miti in stvarnost, v: Temeljne prelomnice preteklih tisočletij, zbornik referatov, 30. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Rogla, 28. – 30. september 2000, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2001, s. 71–84.

¹⁴² Fran Zwitter, Slovenski politični prerod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, Zgodovinski časopis, letnik XVIII, 1964 (?1965), Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Ljubljana, s. 114. V nadaljevanju Zwitter 1965.

¹⁴³ Zwitter 1965, s. 110.

¹⁴⁴ Zwitter 1965, s. 118.

¹⁴⁵ Matjaž Kmecl, geslo Janez Trdina, Enciklopedija Slovenije, 13. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1999, s. 320.

od današnjih. Iz uvoda je razvidno, da Trdina ob naštevanju narodov, ki prebivajo v Evropi, za besedo Slovani uporablja izraz Sloveni.¹⁴⁶ Sloveni kot velik narod se deli na več rodov: Čehe, Moravce, Slovake, Poljake...¹⁴⁷ Slovenci smo po Trdini šesti slovenski rod, »kamor Kranjci, Istrijani, Goričani, doljni Korošci in Štajerci, kakor tudi 20.000 prebivavcev videmskega okrožja na Laškem in 50.000 duš na Ogerskem spada. Noben slovenski rod ni tedaj tako razdeljen, kakor mi, nobeden ne prebiva v več deželah, kot mi, in vendar smo najmanjša veja slovenskega debla. Naš rod šteje le 1,500.000 duš, in še čudno je, da nas je toliko, zakaj proti severu so na nas pritiskali Nemci, proti izhodu Madžarji, in v jugu in zapadu Taljani.«¹⁴⁸ Iz vsega nadaljnjega teksta je razvidno, da Trdina uporablja oba izraza, Sloven in Slovenec, ko govori o Slovanih na splošno. V nadaljevanju potem Trdina Slovencev ne poimenuje po deželah, ampak zanje uporablja enoten naziv Slovenci in slovenske dežele.

Zanimivo je Trdinovo tolmačenje nastanka fevdalne družbe na Slovenskem. Slovenci naj bi bili po Trdini prvotno brez plemstva zato so nemški cesarji razdelili Slovence kot podložnike – kmete nemškim najemnikom in Slovincem, ki so se v bojih posebno izkazali. Žlahtniki naj bi povzeli navade Slovencev, tako da so celo tiste z nemškimi in češkimi imeni prekrstili v slovenska: Torre v Turn, Katzenstein v Kacijanar, Galenberg v Ostrovrhar.¹⁴⁹ Slovenski jezik je bil gospodar po vseh slovenskih pokrajinah, toda po razdelitvi se je moral umikati nemškemu in italijanskemu. Nemci so se naselili po gornjem Štajerskem in na zahodu Koroške in tudi slovenski graščaki so se v 14. stoletju pričeli spreobračati ter po nemško govoriti. Vse to je napovedovalo trše čase, »da bode treba novega bojevanja za staro pravico in narodnost«.¹⁵⁰

Celjskim grofom je pisec namenil posebno poglavje – Celjski boji. V uvodu Trdina oriše postopno kopičenje posesti na slovenskem ozemlju v rokah avstrijske hiše, ki se ji zoperstavi celjska kneževina.¹⁵¹ Vrtoglavi vzpon žovneških gospodov je po Trdini naravna posledica njihovih osebnostnih lastnosti. Bili so »umni«, junaški, varčni in zatorej bogati« ter »pogumni in neprestrašeni«. O narodni pripadnosti Žovneških je Trdina zapisal, da so bili »slovenski vitezi«. Habsburžane imenuje avstrijski knezi ali nemški Avstrijanci.¹⁵² V znamenju naštetih vrlin Celjski pridobijo posesti v vseh slovenskih deželah: »Razun tega, da je veči del Slovencev

¹⁴⁶ Trdina 1866, s. 1.

¹⁴⁷ Trdina 1866, s. 6.

¹⁴⁸ Trdina 1866, s. 9.

¹⁴⁹ Trdina 1866, s. 53.

¹⁵⁰ Trdina 1866, s. 55.

¹⁵¹ Trdina 1866, s. 56.

¹⁵² Trdina 1866, s. 57.

bil njim podložen (Celjskim, op. p.), postal je knez Herman tudi vikši poglavar Slavonije in Bosne in je tedaj s tem mogočno jugoslovensko državo osnoval.«¹⁵³ V nadaljevanju Trdina v podrobnosti opisuje boje med Friderikom III. Habsburškim in Celjskimi zaradi povišanja le-teh v status državnih knezov. Oba Celjana sta po Trdini junaška, le da je Urh še bolj zvit, nemiren in častilakomen kot oče. »V zaupanji v lastno krepost, v premedenost svojega sina, v vednosti Vitovčevo in v junaštvo Slovencev se vzdigne celjski knez nad svoja močnejša sovražnika.«¹⁵⁴ Trdina se pogosto, tako kot njegovi literarni sodobniki, znajde v zadregi; kot lojalen podanik ni zmožgal ali smel Habsburžanov očrniti, skušal pa je čim več slave ohraniti tudi za lasten narod. Najbolj se ta dvojnost pokaže ob orisu boja za Ljubljano, ki se ne vda, ker so Ljubljjančani imeli »avstrijsko misel in slovenski pogum«. ¹⁵⁵ Boj se konča s sporazumom, v katerem Miroslav IV. Urha Celjskega »od Avstrije ločenega, samostojnega vladarja spozna«, on pa njemu »besedo da, da vse celjske posesti zopet njegove postanejo, ako Urh brez otrok umrje.« Tu Trdina ponovno izpove zvestobo Slovencev habsburški hiši, ne da bi hkrati pozabil nenehno poudarjati pogum Slovencev na bojnem polju.¹⁵⁶ Trdina na kratko opiše še smrt Ulrika II. Celjskega v Beogradu leta 1456 in boj za celjsko dediščino, ki se konča v korist Friderika III. Habsburškega. Združitev osrednjih slovenskih dežel v Kranjsko deželo pozdravlja kot veliko zaslugo Friderika III. Na ta način naj bi nastala edina dežela, kjer živijo Slovenci strnjeni in varni; povsod drugod, na Koroškem, Štajerskem in Goriškem jih ogrožajo tujci – Nemci in Lahi. Zasluge, da je južni del Štajerske ostal kolikor toliko nacionalno čist, pripisuje grofom Celjskim.¹⁵⁷

Knjiga je naletela med zgodovinarji seveda na kritike. Janez Trdina je priznaval strokovno šibkost dela, je pa opozoril na drugo dimenzijo njenega pojava v slovenskem bralnem okolju: »Knjiga je spisana v pravem narodnem duhu. Ona izpričuje, kako vneto je bilo že takrat moje srce za domovino in slovenstvo. Baš radi tega je dosti koristila, kajti je budila v mladih bralcih rodoljubje. Nekateri so mi sami priznali, da jim je dala šele moja knjiga pravo narodno zavest in vročo ljubezen do slovenske domovine.«¹⁵⁸

Slava lastnega rodu je bila pred očmi dijaku Trdini, ko je ustvarjal zgodovino. Zato, kot pravi v spominih, mu zgodovinska dela, kot je npr. Mucharjeva Zgodovina Štajerske, pri pisanju niso pomenila nič, saj so ta dela usmerjena v zgodovino dogodkov in vladarjev, o ljudstvu pa ni bilo veliko besed, še posebej

¹⁵³ Trdina 1866, s. 57.

¹⁵⁴ Trdina 1866, s. 58.

¹⁵⁵ Trdina 1866, s. 60.

¹⁵⁶ Trdina 1866, s. 60.

¹⁵⁷ Trdina 1866, s. 62–63.

¹⁵⁸ Trdina 1971, s. 301.

ne o Slovencih. Kot je Trdina sam zapisal, so mu bili poglavitni viri podatkov Valvasorjeva Zgodovina vojvodine Kranjske, Vodnikova Zgodovina vojvodine Kranjske, ki je izšla kot učbenik in različne zgodovinske novele.¹⁵⁹ Prav tako je znano iz njegovih spominov, da je strastno zahajal v licejsko knjižnico in si še in še izposojal Linharta ter si delal zapiske iz dela, kjer je prvič uveljavljena slovenska zgodovinska koncepcija: proučevanje in obravnavanje zgodovine Slovencev kot narodnostne celote.¹⁶⁰ Drugi vzornik mu je bil Valentin Vodnik, ki je v priredbi Pesmi za brambovce leta 1809 naredil, po oceni Igorja Grdine, »prve korake na poti povezovanja cesarske ideje in zasnov slovenskega nacionalizma. Most med njima predstavlja kranjski deželni patriotizem, kar zaradi centralnega položaja Kranjske med deželami, ki jih poseljujejo Slovenci, ni nič čudnega.«¹⁶¹ Vodniku je sledil Jovan Vesel Koseski, ki je predhodnika v predmarčnem času celo prekašal v harmoniziranju slovenskega nacionalizma s habsburškim domoljubjem.¹⁶²

Po Trdinovi Zgodovini slovenskega naroda v slovenskih poljudno zgodovinskih delih in v literaturi tu in tam v vrstici ali dveh zasledimo misel ali sklicevanje na slovenski izvor Celjskih grofov in njihovo jugoslovansko usmerjenost.

CELJSKI GROFJE V POLJUDNIH IN STROKOVNIH DELIH SLOVENSKEGA ZGODOVINOPISJA V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA

V drugi polovici 19. stoletja je popularnost Celjskih v širši javnosti, slovenski in nemški, predvsem na Štajerskem, naraščala. Številni intelektualci so očitno čutili neustavljivo potrebo, da bi se v časopisih ali samostojnih publikacijah (čeprav pogosto povsem nekompetentno) podpisali pod zgodovinske prispevke o Celjskih.¹⁶³ Zgolj za predstavo o tem, kakšna zvrst pisanja je pogosto nastajala, citiram članek iz Slovenskega gospodarja: »Vsi kažejo (grofje Celjski, op.p.) nek enotni, rodbinski značaj. Bili so namreč v obče podvzetne časti lakomne osebe, vedno skrbni in delavni, povsod svojo korist pred očmi imajoči, pametni in vztrajni, in zlasti zadnji trije najhujšim strastim vdani. V telesnem oziru so bili po spričevanju sodobnih pisateljev in njihovih lubanj visokega suhega života in krepkih mišic – prave vitežke postavbe. Te dušne in telesne lastnosti nam že nekoliko razjasnijo,

¹⁵⁹ Trdina 1971, s. 296–297.

¹⁶⁰ Dušan Moravec, Bogo Grafenauer, Vlado Schmidt; geslo Anton Tomaž Linhart, v: Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992, s. 189.

¹⁶¹ Grdina 1999, s. 21.

¹⁶² Grdina 1999, s. 22–23.

¹⁶³ J. Šubic (op. zdravnik v Celju), Celski pokneženi grofi, v: Novice gospodarske, obertnijske in narodske, št. 9 in 10, Ljubljana, 1857; Heinz von Stein, Die Grafen von Cilli nach Valvasor, v: Kalchberg, Prenner und anderen alten Chronisten, Cilli, 1865; P. pl. Radics, Celjski grofi, Ilustrovani narodni koledar za leto 1897, Celje.

kako da jim je bilo mogoče v tako kratkem času pridobiti si toliko premoženja, veljave in časti. Ker so dobro gospodarili in na tenko računili, pripravili so si mnogo denarja.«¹⁶⁴ Pisci so zajemali iz Valvasorja in pogosto iz preglednih del avstrijske historiografije. Dopsch avstrijskemu zgodovinopisju očita, da avtorji Celjske obravnavajo zgolj kot štajerske grofe, niso pa upoštevali njihove vloge v ogrskih in hrvaških deželah,¹⁶⁵ toda ne glede na upravičenost kritike, so razprave imele v času nastanka velik vpliv na vedenje o Celjskih v slovenskem prostoru.

Bran in pogosto citiran je bil zlasti Franz Krones, profesor na graški univerzi, ki je Celjskim posvetil kar nekaj let študija in s poljudnimi članki v graškem Tagespostu (o Veroniki Deseniški 1863, o Ulriku Celjskem 1864, o grofih Celjskih 1873) ter z literarnimi teksti pripomogel k njihovi popularizaciji.¹⁶⁶ Na temo Celjskih je pripravljaj članke v strokovnem časopisju¹⁶⁷ in tudi predavanja – leta 1878 odmevno predstavitev Barbare Celjske.¹⁶⁸ Poglobil se je v historiografske vire za zgodovino grofov Celjskih, jih zbral in kot prvi številna objavil.¹⁶⁹ Skupek vsega pomeni obsežna in izčrpna študija o svobodnih gospodih Žovneških in Celjski kroniki kot viru za zgodovino grofov Celjskih.¹⁷⁰ Zdi se, da se je s tem kronskim delom zanimanje graškega profesorja za podrobnejše teme o grofih Celjskih izčrpalo.

Omeniti velja še njegovega učenca Alexandra Georga Supana, ki je izdal podrobno študijo o Ulriku II. Celjskem in prizadevanjih za pridobitev varuštva nad Ladislavom Posmrtnikom z veliko simpatije do (po mnenju Supana) krivične podobe o tem velikem možu v avstrijski historiografiji.¹⁷¹

¹⁶⁴ J. S. Gombarov, Celje in njegova okolica, v: Slovenski gospodar. List ljudstvu v poduk, letnik XII, Maribor, 1878, št. 20.

¹⁶⁵ Heinz Dopsch, Die Grafen von Cilli – Ein Forschungsproblem?, v: Südostdeutsches Archiv 17–18, 1974–1975, s. 11–12.

¹⁶⁶ Ulrich Graf von Cilli bei Frank, Graz, 1865; Veronika von Teschnitz, Geschichtliches Trauerspiel in 4 Aufzügen von Jean Litahorsky (pseudonim) und einem Vorspiel in einem Aufzüge von Louis Graf von Ortenberg. Frei nach einer Original=Novelle aus der Geschichte Steiermarks, von Frank bearbeitet, Graz, 1867. Literarne tekste o Celjskih so prispevali še: Franz Frisch, Der letzte Graf von Cilli, Wien, verjetno 1870; Markus Graf Bombelles, Der Graf von Cilli. Historische Drama in fünf Acten, Wien, 1879; Smolle Leo, Der letzte Graf von Cilli, Graz, 1907.

¹⁶⁷ Franz Krones, Graf Herman von Cilli, v: Mitteilungen des historische Vereins für Steiermark, št. 21, Graz, 1873, s. 106–136.

¹⁶⁸ Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark, št. 26, Graz, 1878, s. III.

¹⁶⁹ F. v. Krones, Die zeitgenössischen Quellen zur Geschichte der Grafen von Cilli mit Einschluß der sogenannten Ciller Chronik, v: Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 8, 1871, s. 3–120.

¹⁷⁰ F. v. Krones, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, Graz, 1883.

¹⁷¹ Alexander Georg Supan, Die vier letzten Lebensjahre des Grafen Ulrich von Cilli mit besonderer Berücksichtigung der Stände-revolution in Österreich in den Jahren 1451 und 1452, Wien, 1868, s. 103. V nadaljevanju Supan 1868.

V sedemdesetih in osemdesetih letih so poleg del do tedaj večinoma amaterskih in ljubiteljskih »slovenskih zgodovinarjev« pričeli objavljati strokovne članke z univerzitetno izobrazbo ustrezno podkovani gimnazijski profesorji. Študije so končali na Dunaju ali v Gradcu in pod vplivom avstrijske zgodovinske šole pričeli uporabljati nove kritične metode. Postali so utemeljitelji slovenske znanstvene zgodovine. Pod vtisom slovenskega narodnega gibanja in programa Zedinjene Slovenije so sprejeli slovensko zgodovinsko stališče Fran Šuklje, Anton Kaspret, Simon Rutar, Josip Apih, Ivan Vrhovec, Peter Radics, Josip Stare in Franc Kos.¹⁷²

Med slovenskimi zgodovinarji, ki so objavljali v drugi polovici 19. stoletja, je mogoče v odnosu do Celjskih zaznati določeno nihanje in omahovanje: pri strokovno podkovanih zgodovinarjih lahko govorimo o objektivnem podajanju. Toda Celjski niso jedro njihovega zanimanja, zato še naprej ostajajo neobdelano polje, v celoti prepuščeno avstrijskemu zgodovinopisju. Ko je Orožen v letih od 1868 do 1889 sistematično objavljaj kronološke preglede dekanij mariborske škofije, je znova in znova naletel na gradivo o grofih Celjskih. Leta 1883 je pod opombo zapisal, kako potrebno bi bilo, da bi nekdo v celoti obdelal in objavil zgodovino te mogočne srednjeveške plemiške družine.

Priložnostni pisci se prepustijo nacionalnemu valovanju druge polovice 19. stoletja, ki ga občutijo kot velik spopad med Slovani in Germani. V njihovih delih prevlada sovražna nastrojenost do grofov Celjskih kot nemških izkoriščevalcev slovenskega podložnika.

Vzpon in padec Celjskih je korektno popisal Janez Parapat v temi o turških vpadih v slovenske dežele.¹⁷³ Bogate dediščine, imenitne poroke in sreča pri kupčiji so po mnenju avtorja botrovale njihovemu vzponu. Ulrika II. Celjskega opisuje kot častilakomnega; v želji po položaju kraljevega namestnika na Ogrskem tvega in izgubi glavo. Celjskih se ponovno dotakne v razpravi o Kočevju, kjer naj bi bil spomin na Veroniko Deseniško še vedno živ. Domačini so radovednejšem celo v starološki župniji kazali hišico, kjer naj bi prebivala Veronika Deseniška; hranili so tudi star meč in stare listine. Parapat zavrača obremenjujoče Valvasorjeve in Piccolominijeve ocene Friderika, češ, da ni bil dosti slabši od drugih svoje dobe.¹⁷⁴

¹⁷² Peter Vodopivec, geslo Zgodovinopisje, v: Enciklopedija Slovenije, zvezek 15, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2001, s. 166.

¹⁷³ Janez Parapat, Turški boji v XV. in XVI. veku s posebnim ozirom na Slovence, v: Letopis Matice slovenske za leto 1871, Matica slovenska, Ljubljana, 1872, s. 1–158.

¹⁷⁴ Janez Parapat, Kočevje, v: Matica slovenska za leto 1874, Ljubljana, 1874, s. 79–81.

Nasprotni pol predstavlja Ivan Lapajne, ravnatelj meščanske šole in okrajni šolski nadzornik v Krškem, ki je leta 1884 izdal zgodovino Štajerske.¹⁷⁵ V uvodu piše, kako mu je Davorin Trstenjak odsvetoval to pisanje, ker takšne zgodovine preprosto ni: »Še Kranjska nima slovenske zgodovine, pa je bila bolj samostojna provinca, in je bolj narodno individualnost ohranila, kot pa slovenski Štajer.«¹⁷⁶ Lapajnetov pogled je izrazito nacionalno obarvan, saj slovensko prebivalstvo dojema kot sužnje nemške gospode: »Za nje se je moralo bojevati v vojskah, za nje delati v mirnih časih. Do toliko slave, do tolikega bogastva, kakoršno so imeli Celjski grofje, pripomogli so veliko čvrsti, zdravi, ubogljivi Slovenci, ki so bili skoro edini podložniki Celjskih grofov. Težko bi bilo naštevati vsa bojišča, kjer so se hrabri slovenski mladenči in možje bojevali za čast in slavo Celjskih grofov.«¹⁷⁷ Čeprav Lapajne občuduje mogočnost celjske rodbine in slika Ulrika kot moža »veličastne in orjaške postave, smelega in ponosnega postopanja; bil je neutrudljivo delaven, jako zgovoren in junaško srčen«, mu duša ne da, da ne bi ponovil ustaljenih, do vseh podrobnosti znanih namigovanj o njegovih, očetovih in Barbarinih moralnih lastnostih.¹⁷⁸ Ko razglablja o rodu Žovneških, navede Rutarja, ki meni, da so »Savinjski gospodje od kakega slovenskega plemiča, ker se nikjer ne omenja, da bi se bili naselili.«¹⁷⁹

Andrej Fekonja je v Domu in svetu leta 1895 in 1897 objavil podlistke, v katerih je bralstvo podrobno in izdatno poučil o zgodovini grofov Celjskih. Podatke je črpal iz Valvasorja, Trdine in Parapata. Zastopal je stališče, da so Celjski z združevanjem posesti in z usmerjenostjo na jug ustanavljali zametke nekakšne jugo-slovanske države: »Ker so si pa celjski grofi podvrgli poleg malone vse slovenske tudi mnogo hrvaške zemlje, ustanovili so tako rekoč nekako jugo-slovansko državo; kakor so tudi nekateri člani njihove rodbine sisali uprav slovensko mleko, akoprem niso morda bili baš slovenske krvi.«¹⁸⁰

V izvornem sedežu Celjskih, Celju, je od osemdesetih let dalje poučeval na gimnaziji profesor Andreas Gubo. Obsežno se je grofov Celjskih dotaknil v Zgodovini mesta Celja, posebno študijo pa je namenil Frideriku II. Celjskemu.¹⁸¹

¹⁷⁵ Ivan Lapajne, *Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*, Ljubljana, 1884. V nadaljevanju Lapajne 1884.

¹⁷⁶ Lapajne 1884, Uvod.

¹⁷⁷ Lapajne 1884, s. 123.

¹⁷⁸ Lapajne 1884, s. 94 -97.

¹⁷⁹ Lapajne 1884, s. 87; S. Rutar, *Jedinstvo slovenskih dežel*, v: *Ljubljanski zvon* II, 1882, s. 353.

¹⁸⁰ Andrej Fekonja, *Celje in okolica*, v: *Dom in svet*, Ilustrovani list za leposlovje in znanstvo, VIII. letnik, Ljubljana, 1895, s. 439.

¹⁸¹ Andreas Gubo, *Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart*, Graz, 1909, v nadaljevanju Gubo 1909; Andreas Gubo, *Graf Friedrich II von Cilli*, Celje, 1888-1890.

OSTANKI SPOMINA NA CELJSKE – MATERIALNA DEDIŠČINA KOT KULTNI SIMBOL

Doba romantike ni zanimala le burnega ustvarjanja v literaturi, ampak je vzpodbudila tudi željo po sistematičnem ohranjanju materialnih preostankov preteklih dob. V osrednjih prestolnicah in deželnih središčih nekoliko poprej so pričeli nastajati muzeji, na terenu pa se je vzpostavila mreža predanih iskalcev antikvitet. Le-ti so potem najdbe izročali osrednjim muzejem, dokler ni prevladal lokalni patriotizem in so tudi provincialna mesta pričela ustanavljati lastne muzeje. V Celju je bil takšen zbiralec že omenjeni Johann Anton Zupančič, ki je odločilno pripomogel, da se je v začetku 19. stoletja spomin na Celjske v mestu postopoma vse bolj krepil. Bil je v središču dogajanja, ko so leta 1811 pričeli obnavljati v letu 1798 pogorelo minoritsko cerkev, kamor so od leta 1333 dalje pokopavali člane celjske hiše. Pri tem so našli na grobnico grofov Celjskih, jo odprli in kot piše Ignac Orožen »surovo uničili«. Prav Zupančič je preprečil, da ob odprtju grobnice vsi zemeljski preostanki niso bili v celoti uničeni. Rešil naj bi lobanje in poskrbel za njihovo ohranitev. Kasneje so jih razstavili v preprosti stekleni omari za glavnim oltarjem.¹⁸² Eden izmed eksponatov, ki jih je Celje pred ustanovitvijo lastnega muzeja izročilo Joanneumu, je bila mrtvaška tančica iz grobnice. Žal se je, kot smo ugotovili v času priprav na razstavo o grofih Celjskih, v graškem muzeju sled za njo izgubila.

Lobanje članov družine grofov Celjskih, pokopanih v grobnici cerkve Marije Vnebovzete v Celju. Foto: Viktor Berk.

¹⁸² Gubo 1909, s. 342; Orožen 1854, s. 90.

Lobanje so kmalu postale predmet turistične atrakcije.¹⁸³ Tako Ignac Orožen v posvetilu svojemu prijatelju Mihaelu Plaskanu, ki je umrl kot gornjegrajski dekan v župniji sv. Frančiška v Stražah (danes Radmirje) in bil v štiridesetih letih nekaj časa tako kot Orožen vikar v Celju, piše, da so iz Rogaške Slatine prišli v Celje neki gostje iz Madžarske, da bi si ogledali rimske spomenike in lobanje grofov Celjskih. Mihael, ki je imel očitno smisel za humor, jim je postregel s šalo o dveh glavah Ulrika II. Celjskega:¹⁸⁴

»Is Slatne se neki dan madjarska gospoda v Celje pripelje ino željna, starinske spomenike po mestu ogledovati, prosi gospoda Mihata ji mertveške glave nekdanjih Celjskih grofov pokazati. G. Miha jo peljejo v kloštarsko ali nemško cerkev, kjer so te glave za velikim altarjem shranjene, ino jih tej gospodi kažejo. »Bog ve, katera teh glav je neki poslednega Celjskega grofa Ulrika?« pobara mlajši gospodična. G. Miha vzemejo na to berž edno prav majhno mertvaško glavico v roko ino rečejo: »Glejte, gospodična! To glavico je nosil posledni grof Ulrik v svojih otročjih letih; to le pa«, rečejo dalej Miha ter po drugi glavi sežejo, »je on imel, kadar so ga bili v Belgradu ubili. Le pogledjte, kako se še smertna rana na glavi pozna.« Gospa ino gospodična glavi, koje gospod Miha v rokah držijo, zdaj edno zdaj drugo ogledujete, se silno čudite ino se še le sčajmete, kadar gospoda smeh posili.«

Veliko zanimanje Madžarov za Celjske, ki se je izkazalo kasneje v 19. stoletju še večkrat, je bilo posledica podobe o Celjskih, ki so jo med izobraženstvo zanesli madžarski romantiki in nacionalisti. Celjskih sta se dotaknili dve veji umetnosti – dramatika in glasba. Pisci so svoje vedenje črpali iz del madžarskih kronistov 15. in 16. stoletja, ki so o Celjskih pisali skrajno negativno in slabšalno. Številni kasnejši rodovi madžarskih zgodovinarjev so njihova stališča povzemali. Zgodovinska dela so služila romantičnim literarnim ustvarjalcem; v času nacionalne romantike v prvi polovici 19. stoletja sta na Madžarskem nastali ena opera in dve drami na temo Celjskih.¹⁸⁵ Vsa dela se nanašajo na 15. stoletje, ki je v obdobju madžarske zgodovine slavno in je v navezi z znamenito družino Hunyadijev, katerim so bili grofje Celjski tekmeči. Medtem ko člani družine Hunyadi figurirajo kot mučenci za koristi madžarskega naroda, so Celjski očrnjeni preko vseh razumnih meja. Zgodovinska tematika je ustrezala nacionalni vznesenosti in strastem madžarskih pisateljev 19. stoletja.

¹⁸³ Ogleđ lobanj omenjata: Supan 1868, opomba 45, s. 118; Bella v. Kámánházy, Das Grab der Cillej, v: Literarische Berichte aus Ungarn, Zweites Heft, Zweites Jahrgang, X. Kleinere Mittheilungen, Budapest, 1878, s. 325–327.

¹⁸⁴ Ignac Orožen, Mihael Plaskan farmešter ino dekan pri sv. Frančišku v Stražah, v: Slomšekove Drobotnice za leto 1864, XVIII.letnik, Maribor, 1864, s. 137–138.

¹⁸⁵ Imre Szilágyi, Celjski grofje v madžarskem zgodovinopisju in literaturi, v: Historični seminar 3: zbornik predavanj 1998–2000, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, Ljubljana, 2000, s. 146–149.

Žalovanje za Ladislavom Hunyadjijem, Madarász Viktor, Madžarska narodna galerija, Budimpešta. Razglednica.

Leta 1856 so položili temeljni kamen za izgradnjo cerkvenega stolpa pri Marijini cerkvi v Celju. Slovesnost je vodil knezoškof Slomšek, ki je ob tej priliki kar s cerkvenega praga opravil priložnostni govor. Ko je govoril o zgodovini Marijine cerkve, je vpletel tudi grofe Celjske v smislu besed »sic transit gloria mundi«. Celjski grofje, »ki so od leta 1341–1456 svojih 115 let mogočni gospodarli u Minoritarski cerkvi svoj žerf gruft meli, pa so zginali – in še njih kosti so nasledniki iz žerfa vergli, le neke glavice še ležijo u zidani mizi za Velkim altarjem z nadpisom: *Celejensium Comitum et Principum panca reliquia hic acquiescunt.*«¹⁸⁶ Toda Slomšek le ni bil tako ravnodušen do Celjskih, kot bi se sklepalo iz nagovora. Ko so leta 1856 v Jurkloštru ustanovili župnijo, so preuredili tudi cerkev in jo med drugim na novo tlakovali; na posebno željo Slomška so ob tem iskali še Veronikin grob.¹⁸⁷

Sredi stoletja se je lov na eksponate v povezavi s Celjskimi okrepil. Karlmann Tangl je leta 1863 objavil tezo, da so na dveh votivnih reliefih v župnijski cerkvi v Spittalpu upodobljeni grofje Celjski, brata Friderik II. in Herman III. ter oče Her-

¹⁸⁶ Rokopisna Celjska kronika, vpis Ignaca Orožna, s. 374. Hrani arhiv Opatije sv. Danijela v Celju.

¹⁸⁷ Jože Mlinarič, Kartuziji Žiče in Jurklošter, 1991, s. 224. Sklic na Ignac Orožen IV/2, s. 307 in Miloš Rybář, Zgodovinska podoba kartuzije Jurklošter, Redovništvo na Slovenskem, Ljubljana, 1984, s. 154.

man II. Pri tem se je skliceval na upodobljeno zvezdo; votivna reliefa naj bi Celjski poklonili cerkvi ob priliki izumrtja zadnjega Ortenburžana, ko se je udejanila medsebojna dedna pogodba med celjsko in ortenburško hišo iz leta 1377. Reliefa sta se obravnavala kot celjska do nedavnega; danes avstrijska umetnostno zgodovinska stroka trdi, na osnovi novih stilističnih analiz in primerjav, da gre za upodobljence iz družine Ortenburg. Theresa Mayer in Chirstian Lackner interpretirata upodobljeno zvezdo kot zvezdo družine Sternberg.¹⁸⁸ Podobna usoda je doletela relikvarij sv. Krvi, ki je bil zaradi vgraviranega grba – treh zlatih zvezd – prvotno pripisan Celjskim. Danes ga stroka datira v sredino 14. stoletja z obrazložitvijo, da gre za grb grofov Ortenburških in Sternberških.¹⁸⁹

Relikvarij sv. Krvi, pozlačen, v. 30 cm, 14. stoletje, Župnijski urad Baldramsdorf, Avstrija. Posneto po: Meyer, 1991, s. 271–272.

Na Ogrskem je grof Janos Keglevich leta 1815 poklonil narodnemu muzeju v Budimpešti tako imenovani kelih iz Torne, še danes eno najlepših del madžarske mehke gotike iz začetka 15. stoletja. Kelih je bogato figuralno krašen, med drugim s podobama sv. Barbare; v ženskem obrazu s krono in vihrajočimi lasmi so sodobniki prepoznali Barbaro Celjsko.¹⁹⁰ Leta 2006 je bila v Budimpešti razstava o umetnosti in kulturi na Ogrskem v času kralja in cesarja Sigismunda Luksemburškega. Razstavljen je bil tudi omenjeni kelih z dodatno obrazložitvijo, da je pripadal plemiču Pálu Ezdegeiju iz Torne, ki je bil pristaš

¹⁸⁸ Elisabeth Reichmann-Endres, 3/4/5: 2 Stifter-Reliefs der Grafen von Ortenburg aus der Stadtpfarrkirche Spittal an der Drau, v: 800 Jahre Spittal 1191–1991. Spuren europäischer Geschichte, Ausstellungskatalog, Stadtgemeinde Spittal an der Drau, 1991, s. 254–255.

¹⁸⁹ Therese Mayer, 3/5/16: Reliquiar des heiligen Blutes, v: 800 Jahre Spittal 1191–1991. Spuren europäischer Geschichte, Ausstellungskatalog, Stadtgemeinde Spittal an der Drau, 1991, s. 272.

¹⁹⁰ Kolba Judit, Ö.9. Kehely Tornáról, v: Művészeti Zsigmond király Korában 1387–1437, II. Katalógus, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1987, s. 416–417, s. 557.

Sigismunda Luksemburškega, član viteškega Zmajevega reda in celo ban Hrvaške in Slavonije.¹⁹¹

V Celju je po stoletnem zanemarjanju postal središnji objekt zanimanja Stari grad ali Gornji grad, podedovana in dozidana ter razširjena rezidenca grofov Celjskih. Dokler so Stari grad uporabljali v funkcionalne namene, so ga ohranjali. Večja popravila so bila izvedena v 16. stoletju, v letih 1567–1579. Pozneje grad ni bil deležen popravil; leta 1681 so bili že vidni sledovi propadanja. V sredini 18. stoletja je bil grad v skrajno slabem stanju. Leta 1748 so del strešne opeke prenesli na streho Mestnega gradu, ki je postal vojašnica. 1754. leta je Stari grad kupil baron Gaisruck ter mu odvzel ostrežje in številne lepe klesance za novogradnjo dvorca v Novem Celju. Zadnji udarec je celjska trdnjava doživela leta 1802, ko je mesto grad prodalo okoliškemu kmetu, ta pa ga je uporabljal kot kamnolom za klesano kamenje.

1. aprila 1845 ga je odkupil deželni glavar Matthias Konstantin, grof Wickenburg, s posredovanjem Johanna Lichtenegerja, oskrbnika Reifensteina za 620 guldnov srebra, ker je videl v razmerju mesta do gradu nespoštljiv odnos do pomembne in vplivne srednjeveške plemiške rodbine na Štajerskem. Na ta način se je končala doba zavestnega uničevanja grajskih ruševin.¹⁹² Wickenburg je grad podaril deželnim stanovom Štajerske, ki niso storili ničesar in razvaline so propadale naprej. Leta 1871 je bilo v Celju ustanovljeno Olepševalno društvo in leta 1883 Muzejsko društvo, ki je prevzelo v oskrbo tudi leta 1882 odprt mestni muzej. Cilj obeh društev je bil vzdrževati grad v stanju, ki bi omogočal varen in dostojen

Kelih iz Torne, pozlačeno srebro, v. 27,3 cm, začetek 15. stoletja, Madžarski narodni muzej, Budimpešta. Foto: András Dabasi.

¹⁹¹ Etele Kiss, 4.100, Kelch aus Torna, v: Imre Takács, Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismundus von Luxemburg 1387–1437, Ausstellungskatalog, Budapest, Szépművészeti Múzeum, Luxemburg, Musée national d'histoire et d'art, Budapest-Luxemburg, 2006, s. 390–391.

¹⁹² Gubo 1909, s. 361.

obisk vse številnejših turistov.¹⁹³ V ustanovitvenem statutu Muzejskega društva v Celju se v uvodnem delu kot razlog ustanovitve navaja tudi organiziran pristop k obnovi Starega gradu. Stari grad je bil od prodaje dalje ne le kamnolom, ampak tudi priljubljena točka za samotne sprehode in druženje. Na gradu so našli le nekaj podkev in žebeljev, prizadevni okoličani pa so obiskovalcem, ki so tja prihajali z veliko mero odnosa do edinega pomnika veličastne zgodovine, ponujali v odkup različne neavtentične predmete. Posebno pozornost je sklenilo društvo posvečati zbiranju predmetov, ki so pripadali svoj čas grofom Celjskim, »ker imajo posebno zgodovinsko težo«; po mnenju društva se temu do takrat ni posvečalo zadosti skrbi. Še vedno naj bi bilo mogoče najti predmete, ki izvirajo iz srednjega veka in pogosto nosijo grb grofov Celjskih; našli naj bi celo posodje z njihovim grbom.¹⁹⁴

Pogled na Celje s Starega gradu. Razglednico, odposlano pred l. 1914, hrani Pokrajinski muzej Celje.

Na spodbudo štajerskega deželnega konservatorja Luschina je Centralna komisija za varstvo spomenikov zaprosila za pomoč pri obnovi gradu deželni zbor. Pogajanja s celjsko mestno občino niso rodila rezultatov, zato je deželni odbor 17. 8. 1884 razvaline izročil v upravo celjskega muzejskega društva. Društvo je takoj zbralo 700 goldinarjev in še v istem letu odstranilo vegetacijo ter uredilo zasilne

¹⁹³ Bella v. Kámánházy, Das Grab der Cillej, v: Literarische Berichte aus Ungarn, Zweites Heft, Zweites Jahrgang, X. Kleinere Mittheilungen, Budapest, 1878, s. 325–327.

¹⁹⁴ AŠ MD Celje, Zweiter Thätigkeitsbericht des Musealvereines, 1886, s. 4, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje.

poti.¹⁹⁵ V letnem delovnem poročilu se je odbor pohvalil, da je uspel prebivalce mesta ob Savinji prepričati, da noben spomenik v mestu in okolici ni vreden toliko kot Stari grad, da se ga ohrani za potomce.¹⁹⁶ Razvaline Gornjega Celja so postale celo priljubljena točka obiskovalcev iz tujine, česar pred obnovitvenimi deli ni bilo mogoče trditi. Akcijam v letih 1885 in 1886 so sledili pomembni konservatorski posegi v letu 1890. Takrat so obnovili bergfrid s pomočjo štajerskih stanov in celjske mestne občine ter v dogovoru s Centralno komisijo za varstvo spomenikov na Dunaju. Muzejskemu društvu so letno zajamčili 600 goldinarjev. V letih 1906–1908 so bili obnovljeni vsi kritični deli.¹⁹⁷

V Celju kot sicer nacionalno ostro polariziranem mestu glede Gornjega gradu skoraj ni bilo nesoglasij; kot bi si ga lastila oba naroda, sta se oba zavzemala za njegovo obnovo. Nemško opredeljeni Knittl v času obnavljanja zapiše: »Menda se bodo našli plemeniti ljudje, ki bodo ta zgodovinski spomenik, ta visoki sedež slavnega nemškega plemstva ... znamenitost Celja, obvarovali.«¹⁹⁸ Enako pozorno spremlja uspehe nemškega muzejskega društva¹⁹⁹ časopis Domovina, ki ga je od leta 1891 dalje izdajal slovenstvu predani Dragotin Hribar. Ob priliki se celo razhudi zaradi hudega mestnega zanemarjanja gradu, saj gre vendar za simbol, ki je dolgo pričal o veliki moči slavnih Celjskih grofov. Hribar se razpiše: »Ako bi potem štajerska dežela, za ta zanimiv ostanek najmogočnejših svojih plemenitavev ne skrbela, morda ga danes ne bi bilo več.« Novi lastnik Gaisruck ga je namreč za »sramotno« ceno prodal kmetu Gorišku, ta pa ga je kamen za kamnom prodajal, dokler ni dežela tega ustavila z odkupom.²⁰⁰

CELJSKI GROFJE – HIT SLOVENSKE KULTURNE SCENE NA PRELOMU 19. V 20. STOLETJE

Josip Jurčič (1844–1881) je napisal dramski tekst na temo grofov Celjskih.²⁰¹ Jedro drame je zgodba o Veroniki Deseniški kot žrtvi Celjskih, ki jih avtor postavi v

¹⁹⁵ Jože Curk, Grad Gornje Celje, v: Celjski zbornik 1957, Svet za prosveto in kulturo okraja Celje, Celje, 1957, s. 146. V nadaljevanju Curk 1957.

¹⁹⁶ AŠ MD Celje, Thätigkeitsbericht des Musealvereines, 1884, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje.

¹⁹⁷ Curk 1957, s. 147.

¹⁹⁸ Michel Knittl, Cilli, Cilli, 1890, s. 100.

¹⁹⁹ Odbor muzejskega društva so sestavljali: Emanuel Riedl, rudaski svetnik kot predsednik, profesorji Deschmann, Fitz, Gubo in Marek, doktorji medicine Neckermann, Hoisl in Schneiditz, advokata dr. Glantschnigg in dr. Stepischnegg, profesor Pischek ter učitelja na mestni šoli Tisch in Besozzi. Povzeto po Satzungen des Musealvereines in Cilli, 1883, AŠ MD Celje, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje.

²⁰⁰ Dragotin Hribar, Črtice iz društvenega življenja v Celji v letih 1830–1860, Domovina, leto I., št. 4, 20. 6. 1891, Celje, 1891, s. 41–42.

²⁰¹ Josip Jurčič, Veronika Deseniška. Tragedija v petih dejanjih, Slovenska Talija, Zbirka dramatičnih del in iger, 53. zvezek, Ljubljana, 1886. V nadaljevanju Jurčič 1886.

vlogo nosilcev jugoslovanske združitvene ideje. Takole v drami razlaga Deseničar razsrjenemu Janku, ki vidi v Celjskih zgolj zlo silo: »Zakaj Celjski zbirajo posestva in bogastvo? Zakaj se družijo s cesarsko hišo? Zakaj zbirajo posesti večinoma po Štajerskem, Kranjskem, zakaj se podpisujejo vojvodi vseh Slovencev? Zakaj iščejo zveze s Frankopani in si želijo banstva Hrvatskega? To ima svoj pomen, ki ga lahko razumeš, če se spominjaš patra Tiburcija, ki je govoril o Samu kralju, o Ljudevitu, Zvonimirju in drugih hrvatskih kraljih, ki so vladali nad našim narodom. To delajo sedaj Celjani. Oni imajo svojo veliko misel.«²⁰² Gledano v celoti so Jurčičevi Celjski negativno obarvani, Herman II. posebej. Friderik je neznačajan, manj podvržen koristim rodu, a vseeno častilakomen. In ko Deseničarju Janko ugovarja, češ, da so Celjski sebični in samogoltni, Deseničar odgovori: »Svobodo jim hočejo uže sami iz rok izviti tisti, ki za nami pridejo, naj nas le oni državno zjedinijo, dečko...«²⁰³

Približno v istem času je ustvarjal Fran Detela svoj roman o Ulriku II. Delo je nastalo na pobudo Frana Šukljeta, zgodovinarja in kolega, s katerim sta skupaj bivala v Dunajskem Novem mestu, pomembnem za Celjske. Šolar predvideva, da je Detela pričel z delom leta 1881, zaključil pa ga je leta 1885.²⁰⁴ Dogodki ob prevzemu varuštva nad Ladislavom Posmrtnikom leta 1452 na Dunaju so bili le kulisa za osrednjo ljubezensko zgodbo. Ulrik je v romanu prikazan kot popoln vladar na višku moči, naslikan kot Herkul, obenem pa čeden, pameten in spreten politik. Pisatelj mu namenja veliko simpatije in jasno namigne, da so ga onemogočile in pokopale njegove čutne razvade.²⁰⁵ Detela se je za pisanje temeljito študijsko pripravil; zajemal je iz del Eneja Silvija Piccolominija, Michela Behaima in Johanna Hinderbacha, tajnika Friderika III.²⁰⁶ Leta 1883 si je celo dal poslati na Dunaj Orožnovo Celsko kroniko, izpisoval pa je tudi iz Valvasorja.²⁰⁷ Njegov zgodovinski roman je bil plod načrtnega dela, ne stvar trenutnega navdiha. Ker sta urednika zahtevala predvsem napeto in bralcem všečno zgodbo z veliko dramatičnega dogajanja, je roman izšel v okrajšani verziji kot podlistek v Ljubljanskem zvonu.

Pisec je v domačo slovstveno zgodovino leta 1891 prispeval še eno zgodovinsko obarvano delo – povest o boju za celjsko dediščino z naslovom Pegam in Lambergar. Za osnovo je vzel motiva narodne pesmi in pravljice. Jan Vitovec v

²⁰² Jurčič 1886, s. 9.

²⁰³ Jurčič 1886, s. 10.

²⁰⁴ Fran Detela, Veliki grof. Zgodovinski roman, v: Fran Detela, Zbrana dela, II. knjiga, uredil in opombe napisal Jakob Šolar, Mohorjeva družba v Celju, Ljubljana, 1963, s. 453. Opomba: original se ni ohranil. V nadaljevanju Detela 1963.

²⁰⁵ Detela 1963, s. 103–106.

²⁰⁶ Detela 1963, s. 454–455.

²⁰⁷ Jakob Šolar, Uvod, v: Dr. Franc Detela, Zbrani spisi, uredil Jakob Šolar, I. zvezek, Družba sv. Mohorja v Celju, Celje, 1932, s. XXXVI/XXXVII.

Pot na Stari grad. Razglednico, odposlano pred l. 1914, hrani Pokrajinski muzej Celje.

povesti nastopa kot hudoben Čeh, zaradi katerega je Kranjska trpela takšne boje in pustošenja, da se je zarezal kmetu v neizbrisen spomin.²⁰⁸ Povest je zasedla prvo mesto na razpisu slovstvenih nagrad Tomšič-Jurčičeve ustanove leta 1890. Kritiki so Deteli očitali, da se ni opredelil v narodnem pogledu, saj osrednji junak Gregor, čeprav je Slovenec, nemoteno prehaja iz nemške v slovensko sredino, »kakor da so vsi istega jezika in čutenja«. Komentator se je spraševal, ali se ni Detela omenjenemu problemu izognil namenoma.²⁰⁹ Detela se je v uvodu opredelil le do teze o državnih ciljih Celjskih: »Z bistro glavo in s hrabro pestjo so si bili ustanovili celjski grofje v teku let nekakšno jugoslovansko kneževino, ki je obsegala v petnajstem stoletju južno Štajersko, del Koroške in Kranjske, Hrvaško in Medmurje in bila tesno zvezana s srbsko kneževino in z Bosno«. ²¹⁰

Koliko so bili grofje popularni v slovenskem prostoru, izpričuje dejstvo, da sta bili ob odprtju Deželnega gledališča v Ljubljani leta 1892 na programu kar dve predstavi na temo Celjskih: septembra 1892 je bila odigrana Jurčičeva Veronika Deseniška, decembra istega leta pa je doživela krst prva slovenska romantična opera o Mlinarjevem Janezu in plemenitenju Teharčanov.²¹¹ Zgodba o po-

²⁰⁸ Detela 1963, s. 131–132.

²⁰⁹ Detela 1963, s. 491.

²¹⁰ Detela 1963, s. 131.

²¹¹ Anton Funtek, Teharski plemiči. Spevoigra v treh dejanjih. Uglasbil dr. Benjamin Ipavec, Zbirka dramatičnih del in iger, 55. zvezek, Dramatično društvo v Ljubljani, Ljubljana, 1890.

plemenitenju Teharčanov je skrajno poenostavljena. V tekstu so prikazani kot bojevit rod, zvest domači grudi in Celjskim. Tudi Ulrik II. se ne izkaže za skrajno negativno osebo. Kot mož besede jih na dan sv. Ane poplemeniti in jim podeli dve zvezdi iz svojega grba. Fantom se zahvali za zvestobo v preteklosti in se nadeja zvestobe tudi v bodoče. Dogodek se zaključí z napitnico plemstvu, teharskemu rodu in grofu.

Navdušenje nad predstavo je bilo vsesplošno.²¹² Domačini – Slovenci na Teharjih in v Celju ter širši regiji so uprizoritev doživeli kot dokaz ali potrditev zgodovinskega obstoja Slovencev, saj se komentatorju po ogledu opere Teharski plemiči 22. februarja 1893 v Ljubljani zapiše, da je igra Nemcem in vsem, ki pravijo, da Slovenci nimajo zgodovine, dokaz o nasprotnem, saj predstavlja kos slovenske zgodovine. Je kos slovenske narodne kulture in slovenske izvirne glasbene umetnosti.²¹³ Piscu se zdijo zgodovinski spomini, četudi so v dnevnem življenju brez pomena in nepraktični, »velike važnosti v narodovem življenji«. Zgodovinski spomini so vir navdušenja in samozavesti in to sta dejstva, ki imata v narodovem življenju velik pomen.²¹⁴

V sklop v slovenskem jeziku objavljenih tekstov o grofih Celjskih spada povest Zadnji grof Celjski, ki je bila objavljena v zbirki Naš dom v Celju prvič leta 1898 in so jo zaradi povpraševanja ponatisnili leta 1908. Avtor povesti ni podpisan, zato sodimo, da gre za prevod iz nemščine. Podrobno navajanje dejstev kaže, da je bil avtor dober poznavalec do takrat izdanih zgodovinskih del o grofih Celjskih. Povest daje vtis zgodovinskega članka, predelanega v pripoved, z dodatkom avtorjevih osebnih pogledov, mnenj in sodb o dejanjih zadnjega grofa Celjskega. Prikazana so Ulrikova dejanja – od odvzema ogrskega kralja Ladislava Posmrtnika iz rok Friderika III. Habsburškega, do izгона Ulrika II. z Dunaja in iz kroga Ladislavovih zaupnikov, pohod Celjskega nad Ivana Hunyadija, vrnitev v Ladislavov krog in nato prevzem namestništva na Ogrskem, smrt v Beogradu in pokop. Piscu imponirata Ulrikova drznost in pogum, ki jima doda nekaj nadvse prikupnih potez pozornega sina in ljubeznivega soproga. Ulrikovo nerazumno politično ambicioznost na Ogrskem obrazloži kot posledico nerazložljive notranje sle po oblasti, ki se ji Ulrik sam ne more upreti. Vodilo mu je, biti zapisan v svetovno zgodovino, če mu je usoda že namenila mesto zadnjega v izumirajočem rodu. Iz dela veje, če že ne simpatija, pa vsaj poskus obrazložitve Ulrikovih

²¹² Štajerski Slovenci v ljubljanskem gledališču, priloga Domovini, št. 4, Celje, 5. 2. 1893.

²¹³ Teharje in »Teharski plemiči«, v: Ilustrovani Narodni koledar za navadno leto 1894, leto VI, Celje, 1894, s. 93–94. V nadaljevanju Teharje in ... 1894.

²¹⁴ Teharje in ... 1894, s. 92. Mož, ki je skrbel za ohranjanje spomina na poplemenitenje Teharčanov, je bil Jožef Pečnak (rojen 1815 v Kresnikah pri Teharjih); na Dunaju je študiral tehniko in se na starost vrnil na Teharje, kjer je bil neusmiljeni boj z nemškimi občinskimi odborom. Kot navedeno delo: s. 93.

političnih potez, ki so ga odmikale od dežele in mu kratile uživanje mirnih uric v krogu ljubljene družine in ogromnih bogastev.²¹⁵

KARL VERSTOVŠEK O JUGOSLOVANSKI USMERJENOSTI CELJSKIH

V literaturi in poljudnih zgodovinskih delih je številne namige o jugoslovanski usmerjenosti grofov Celjskih jasno in deklarativno izrazil klasični filolog Karel Verstovšek (1871–1923)²¹⁶ na občnem zborovanju Zgodovinskega društva za Spodnji Štajer 22. oktobra 1905 v Celju. Naslov njegovega predavanja je bil Celjski grofje in jugoslovansko ozemlje. Nagibe, ki so ga vodili pri formiranju teze o državotvornih ciljih Celjskih, je Verstovšek razkril v zadnjih stavkih govora: »... Nam, ki smo si tolikokrat želeli zaščite slovanskega plemena, se zdaj dozdeva ta država kot deveta dežela, katero si vedno slikamo z Jugoslovani vred le v neizrazitih podobah, da se tolažimo na boljšo bodočnost.«²¹⁷

V prikazu zgodovine Celjskih je kar nekaj nenatančnosti in interpretacij, ki ne prenesejo kritičnega pretresa, sicer pa govornik že na začetku pojasni, da mu gre zgolj za razmerje »te slavne rodovine nasproti slovenskemu ljudstvu in Jugoslovanom sploh«.²¹⁸ Prodor grofov Celjskih v slovanske dežele avtor utemeljuje z njihovim slovanskim pokolenjem. Ulrik naj bi gojil eno samo željo, da bi zasedel kraljevski ali vsaj vojvodski prestol. Zagotoviti si je hotel skupno ozemlje, ki bi sčasoma preraslo v deželo ali majhno državico.²¹⁹

Tudi na Hrvaškem naj bi Celjski zasledovali iste cilje: postati edini hrvaški bani in bosanski kralji.²²⁰ Nesreča za celjski rod je bilo vmešavanje v ogrske zadeve.²²¹ Njihovo načrtno usmerjenost na jug Verstovšek utemeljuje s porokami med Celjskimi in pripadnicami visokoplemiških družin iz Hrvatske, Bosne in Srbije: »Možitve same skoro z izključno slovanskimi rodovi nam docela razodenejo namen Celjanov«.²²²

²¹⁵ Zadnji grof Celjski, v: Naš dom. Zbirka povesti, pesmi in narodnega blaga, 2. zvezek, Celje, 1908.

²¹⁶ Karel Verstovšek, klasični filolog, profesor v Mariboru, poslanec Slovenske ljudske stranke v parlamentu na Dunaju, poverjenik za uk in bogočastje v Državi SHS.

²¹⁷ Karel Verstovšek, Celjski grofje in jugoslovansko ozemlje, v: Ilustrovani narodni koledar, 17, Celje, 1906, s. 165. V nadaljevanju Verstovšek 1906.

²¹⁸ Verstovšek 1906, s. 151.

²¹⁹ Verstovšek 1906, s. 157.

²²⁰ Verstovšek 1906, s. 157.

²²¹ Verstovšek 1906, s. 159.

²²² Verstovšek 1906, s. 163.

Verstovšek postane zanimiv v zaključku svojega referata, kjer oporeka Kronesovi trditvi, da so bili grofje Celjski nemškega pokolenja in trdi, »da ne določa rodovna kneževa ali kraljeva politične smeri v dotični deželi, vsaj trajne ne, temveč po največ ljudstvo kot narod«. Pri tem se sklicuje na takratne evropske zglede. Pod žezlom Celjanov naj bi nastala država na jugu, v kateri bi bivali izključno Jugoslovani. Takšna država bi imela veljavo zaradi Jugoslovanov, zaradi slovanskega plemena, ki bi to državo tvoril. Vladar bi bil lahko kdorkoli – Celjan, Frankopan ali Tvrdkovič. Za primerjavo ponudi Verstovšek kar Habsburško monarhijo: »Naša slavna cesarska rodovina Habsburžanov je tudi nemškega rodu; radi tega pa ne bode zabredel nobeden zgodovinar in trdil, da je Avstrija tudi nemška država; še trezni politiki si ne upajo več tega trditi«. ²²³

Na koncu si postavimo vprašanje, od kod ideja in tolikšna želja po jugoslovanski državotvornosti Celjskih v srednjem veku, čeprav je čas romantičnega zgodovino-pisja, ki je slavo nekega naroda iskalo zgolj v njegovi vojaški in politični uspešnosti, že minil. Odgovorimo si lahko zgolj s pogledom v splošne politične razmere, v katerih so živeli Slovenci konec 19. in v začetku 20. stoletja. Prevlada Nemcev in Italijanov je Slovence silila v iskanje novih rešitev glede njihove teritorialne in politične samouresničitve. Že v sedemdesetih letih se pojavijo prvi glasovi o povezavi z jugoslovanskimi narodi v okviru monarhije. Te želje se še okrepijo konec 19. in v začetku 20. stoletja, ²²⁴ ko se nacionalna nasprotja v Avstro-Ogrski do kraja zaostrijo in se zalezejo v vse pore življenja – od kulture do politike in gospodarstva. Vsaj mitska povezanost z ostalimi jugoslovanskimi narodi v preteklosti je pomenila v času stiske dragoceno oporo.

VERSTOVŠKOV VPLIV NA SLOVENSKO ZGODOVINOPISJE

Verstovškovo predavanje je pustilo v slovenskem zgodovino-pisju do leta 1914 in še kasneje neizbrisno sled, čeprav se sam ni več loteval vprašanja Celjskih. Že čez dve leti je izšla Kratka zgodovina slovenskega naroda Pavla Poljanca (Pivko Ljudevit), ²²⁵ s katero je avtor želel prispevati k narodni in nravni vzgoji slovenskega ljudstva. Delo je protinemško obarvano. Celjskim grofom, starodavnemu rodu verjetno slovenskega pokolenja, sta posvečeni kar dve poglavji. Po mnenju pisca so imeli Celjski namen iz velikanske grofije ustvariti slovensko jugoslovansko samostojno državo. In bi to izvršili, če ne bi »surovi Ogrji« Ulrika ubili.

²²³ Verstovšek 1906, s. 164.

²²⁴ Vasilij Melik, Slovenski državno pravni programi 1848–1918, v: Slovenci in država, zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU od 9. do 11. novembra 1994, SAZU, Ljubljana, 1995, s. 70.

²²⁵ Pavel Poljanec, Kratka zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana 1907. Ponatis iz »Novega slovenskega Štajerca«. V nadaljevanju Poljanec 1907.

Če bi Celjski postali jugoslovanski (slovansko-hrvatski) vladarji, bi naša dežela imela drugo lice. Slovensko ljudstvo je ljubilo Celjske grofe in še danes proslavlja njihova dela v narodnih pesmih. Avtor je mnenja, da se zgodbe o kralju Matjažu navezujejo na delovanje slavnih Celjskih grofov.²²⁶

Nasprotni pol nacionalno obarvanemu Poljančevemu delu predstavlja »zgodovinska učna knjižica«, ki je izšla na željo učne uprave štajerske kronovine za slovenske štajerske šole.²²⁷ Za osnovo ji je služilo delo F. M. Mayerja »Bilder aus der Geschichte von Steiermark«. Iz njega se poučimo, da se Slovincem po naselitvi v Noriku ni posrečilo, da bi ustanovili veliko samostojno državo, samo v vzhodnem delu Koroške je vladal slovenski knez. Zaradi redke naseljenosti in pritoka Bavarcev so se Slovenci v Zgornji in Srednji Štajerski ponemčili ali pa so jih izpodrinili novi priseljenci.²²⁸ Friderik III. Habsburški je opisan kot miroljuben mož, ki se je moral proti svoji volji zapletati v boje. Celjski grofje so bili vplivni, podjetni, tudi hrabri vojskovodje, skratka najmogočnejši med plemstvom. Žal slava ni trajala dolgo, ker so užaljeni ogrski velikaši umorili kneza Ulrika. Friderik III. – Hrabri je po njegovi smrti s pomočjo Vitovca ter s podporo zvestih Štajercev in Kranjcev osvojil skoro vsa celjska posestva in zopet je postal Habsburžan gospod velikemu delu Slovencev.²²⁹

Povsem nasprotno je o vlogi zgodovine v narodovem razvoju razmišljal dr. Henrik Tuma, deželni poslanec slovenskih trgov na Goriškem. V historizmu, ki pretirava s slavno zgodovino Italijanov, Hrvatov, Srbov in Madžarov, vidi oviro. Do danes je zgodovina več ali manj zgodovina posameznikov, zgodovina junakov. Slovenci pa, ugotavlja Tuma, imamo samo nejasnega kralja Sama in še za tega pravijo, da je bil priseljeni frankovski tujec, ki je za kratko dobo ustanovil vseslovansko državo. Če bi bila zgodovina samo zgodovina junakov, potem bi Slovenci res lahko sklepali, da zgodovine sploh nimamo. Moderno razumevanje zgodovine vidi njeno bistvo v slikanju življenja ljudstva, razdeljenega po rodovih, plemenih in narodih. Izsledki moderne zgodovine ne temeljijo na prisotnosti in številu kraljev in junakov v določenem okolju; moderno zgodovinopisje raziskuje življenje ljudi in iz dognanj o socialnem, ekonomskem in kulturnem življenju sprejema zaključke o moči in značaju – torej tudi o bodočem razvoju – določenega plemena. S tega stališča pa imamo Slovenci prav toliko slavno ali neslavno preteklost kot Hrvatje, Srbi, Madžari, Italijani ali Nemci, zaključuje Tuma.²³⁰

²²⁶ Poljanec 1907, s. 68.

²²⁷ Slike iz štajerske zgodovine, Ulr. Moserjeva knjigotržnica, Gradec, 1908. V nadaljevanju Slike ... 1908.

²²⁸ Slike ... 1908, s. 8–10.

²²⁹ Slike ... 1908, s. 20–22.

²³⁰ Henrik Tuma, Jugoslovanska ideja in Slovenci, Gorica, 1907, s. 6.

Radikalne teze Karla Verstovška in splošno stanje narodnega duha so pustili posledice v takrat najobsežnejšem delu slovenskega zgodovinopisja; v Zgodovino slovenskega naroda je misel o jugoslovanski naravnosti Celjskih sprejel Josip Gruden. Zgodovinar poglavje o Celjskih zaključí takole: »Niso bile osebne vrline, zaradi katerih je ljudstvo žalovalo po celjskih grofih, temveč zato, ker ga je prešinjala bridka zavest, da je zopet izumrl domač plemiški rod, ki se je dvignil do velike moči in slave in ki mu je bila odmerjena velika vloga v jugoslovanski zgodovini.«²³¹ Zgodovinski pomen njihove vlade je v tem, da niso le spajali pod svojo oblastjo razne slovenske dežele, ampak so jo razširili tudi po drugih jugoslovanskih pokrajinah: »Pripravljala se je neka jugoslovanska država pod okriljem celjskih grofov. Hitri propad njihovega rodu je razrušil velike načrte.«²³² V dokaz Gruden navaja poročne zveze Celjskih z bosansko in srbsko vladarsko hišo. Povišanje celjske grofije v kneževino in grofov v državne kneze nemške države Gruden razlaga kot domnevo, da bi se osnovala neodvisna državnica v slovenskih deželah.²³³

Odsev videnja in razumevanja vloge Celjskih v narodovi zgodovini je plastično upodobil Anton Aškerc v epski pesnitvi *Poslednji Celjan*, ki so jo sicer literarni kritiki raztrgali in je bila objavljena tik pred izbruhom 1. svetovne vojne: Celjski grofje so slovenskega pokolenja nameravali so ustanoviti celjsko kraljevino »vindiš ljudstva«, ki bi segala do meja srbske despotovine. Celjski izumro, a slovenski narod, ki ga pooseblja kmet, bo živel naprej: »Umril je naš graščak, pa kmet je več! Nas kmetov ne pokolje tuji meč! Mi niti nočemo nikdar umreti, živeti hočemo na lepem sveti!«²³⁴

IN ZA KONEC ...

O prisotnosti spomina na grofe Celjske v širšem jugoslovanskem prostoru priča srbski film z naslovom *Ulrih Celjski i Vladislav Hunjadi*, ki ga je beograjska kinoteka odkrila v Avstrijskem državnem arhivu. Posnel ga je leta 1911 Ilija Stanojević, ki je poleg Dobrice Milutinovića in drugih vodilnih srbskih igralcev v filmu tudi zaigral.²³⁵ Tema filma je ogrska zarota, ki se je končala z nasilno smrtjo Ulrika Celjskega leta 1456 v Beogradu in s smrtno obsodbo njegovega morilca leto dni kasneje.

²³¹ Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, reprint prve izdaje, ki je izšla v 6 zvezkih v letih 1910 do 1916, Mohorjeva družba, Celje, 1992, s. 268. V nadaljevanju Gruden 1992.

²³² Gruden 1992, s. 257.

²³³ Gruden 1992, s. 257- 260.

²³⁴ Anton Aškerc, *Poslednji Celjan*, Zbrano delo, Peta knjiga, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1990, s. 365.

²³⁵ STA, *Na Dunaju našli film iz leta 1911 o Ulriku Celjskem in Karadjordju*, v: *Delo*, št. 168, letnik XLV, 23. 7. 2003, Ljubljana, 2003, s. 6.

CELJSKI MIT MED OBEMA VOJNAMA

V obdobju med obema svetovnjima vojnama je aktualnost mita o Celjskih doseгла vrhunec saj je (občasno) postal del javnega življenja tako družbenih elit kot ljudskih množic. Uporabljala ga je dnevna politika; bil je predmet obravnave zgodovinske in umetnostno zgodovinske stroke ter literarne kritike; nudil je zgodovinski okvir literarnim ustvarjalcem različnih svetovnih in političnih nazorov ter različnih ustvarjalnih potencialov; utelešen v dramskih tekstih je bil pogosto na repertoarju poklicnih gledališč in amaterskih skupin. Še najmanj pozornosti mu je posvečala likovna umetnost. Mit o Celjskih se v tem obdobju ni razvil v kakšno novo dimenzijo, v novih političnih razmerjih in novi družbeni stvarnosti se je zgolj nemoteno razmahnil. Slovenska narodna zavest je bila v tem času izoblikovana in se je v boju z jugoslovanskim unitarizmom in centralizmom poglobljala. Poleg jezikovne in kulturne identitete se je postopno krepila tudi politična; ob zahtevah po čim večji politični avtonomiji Slovenije v Kraljevini SHS/Jugoslaviji so se že javljali prvi nastavki v bodočnost projicirane popolne politične suverenosti Slovencev.

Prelomni zgodovinski dogodki so bili eden izmed elementov utrjevanja in vzdrževanja zavesti o pripadnosti slovenskemu narodu. Glavni poudarek je bil na Karantaciji kot prvi slovenski državi. Karantanski mit ne samo, da v novi družbeni stvarnosti ni zgubljal na pomenu, prav v tem času se je še krepil. Po usodnem plebiscitu je bila »zibelka slovenskega naroda« priključena Avstriji in ni bilo izgleda, da bi se v bližnji bodočnosti priključila matični domovini. Izgubljena Koroška je postala travma slovenskega naroda, predmet obžalovanja in hvaležna tema za slovenske politične stranke.

Mit o slovensko–jugoslovanskih državniških načrtih Celjskih kot enem izmed dejavnikov na poti k politični suverenosti Slovencev je bil v medvojnem času prisoten, toda nikoli tako dokončno opredeljen in splošno sprejet kot karantanski mit; že v tridesetih letih so ga zavrnila eminentna imena slovenskega zgodovinarstva. O Celjskih v medvojnem obdobju se je veliko govorilo, vendar malo kritično in poglobljeno raziskovalo. Koncept zgodovinopisja, ki je iz sfere raziskovanega izrival elite, ki jim je bilo moč pripisati predznak nemštva, je bil sprejet že zgodaj. Politično zgodovinski mit o Celjskih je bil torej lebdeči mit, ki je občasno ustrezal določenim političnim elitam in strankam, ki so ga skušale izkoristiti za svoje cilje. Zato pa se je nemoteno in brez ovir še naprej širil tisti del zgodovinskega spomina, ki je pripovedoval o razbrzdanosti, ambicioznosti, pohlepnosti in brezkompromisnosti plemiške rodbine Celjskih. Novodobni pisci so ga prepisovali z »neznosno lahkostjo« iz zapisov pristranskih srednjeveških kronistov.

Obdobje velikega vzpona popularnosti Celjskih v času Kraljevine Jugoslavije je začela ženska roka. Leta 1918 je kratek zapis o usodi Veronike, ki umre kot žrtev nemoralnih Celjskih, vključila v prispevek o gradu Ojstrica pod Krvavico Milica Štrekljeva. Tragični dogodek se je zapisal v zgodovinski spomin okoliških ljudi. Na gradu naj bi imeli Celjski ječe, zato se je tam zgodilo marsikatero grozodejstvo, je poročala avtorica.²³⁶

CELJSKI V POLJUDNIH IN STROKOVNIH DELIH SLOVENSKEGA ZGODOVINOPISJA

V medvojnem obdobju se o plemstvu v slovenskem zgodovinopisju ni veliko pisalo, pri čemer Celjski niso bili izjema. Koncept, da je zgodovina slovenskega naroda zgodovina kmeta, katerega zgodovini je slovensko zgodovinopisje zato zavezano, je postajal vsesplošno sprejeto dejstvo. Podrobneje sta zgodovinski razvoj celjske plemiške rodbine obdelala Janko Orožen v drugem zvezku trilogije o preteklosti Celja skozi stoletja leta 1926 in Milko Kos v predavanju leta 1937, ki pa je bilo publicirano šele v osemdesetih letih preteklega stoletja. Prisotnost Celjskih v družbeni zavesti je vzpodbudila številne družboslovce, da so se do Celjskih vsaj opredelili: Antona Melika, Emilijana Lileka, Josipa Mala, Frana Kovačiča, Frana Erjavca in Metoda Dolenca. Ni mogoče prezreti, da so o Celjskih v presežnikih pisali v prvi vrsti pisci iz nekdanje dežele Štajerske, torej izvorne dežele Celjskih: Lilek, Kovačič in Orožen. Danes se kot prvi, ki je zavzel kritično držo do jugoslovanske oz. slovenske državotvornosti Celjskih, najpogosteje omenja Milko Kos, manj znano pa je razmišljanje Antona Melika iz leta 1919.

Z namenom, da bi ponudil bralcem prvi obširnejši vpogled v zgodovino pravkar združenih jugoslovanskih narodov, je Anton Melik v letih 1919 in 1920 izdal Zgodovino Srbov, Hrvatov in Slovencev.²³⁷ Melik je Celjske ocenil kot najimenoitnejšo in najmogočnejšo rodbino na slovenskem ozemlju, poleg Habsburžanov.²³⁸ Celjani niso pod svojo oblastjo spajali samo več slovenskih dežel, ampak so oblast razširili tudi po drugih jugoslovanskih pokrajinah. Imeli so tesne povezave s hrvaškimi in srbskimi mogočniki. Podelitev naziva državnih knezov jih je izenačila s Habsburžani, njihovo posest, po mnenju Melika, pa spremenila v samostojno državo, poleg habsburške.²³⁹ Težišče delovanja Ulrika je bilo na Ogrskem, kar je

²³⁶ Milica Štrekelj, Grad Ojstrica v Savinjski dolini, Časopis za zgodovino in narodopisje, XIV. letnik, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 1918, s. 83.

²³⁷ Anton Melik, Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Pota in cilji. Zbirka poljudno znanstvenih spisov, 1. zvezek, Tiskovna zadruga Ljubljana, Ljubljana, 1919. V nadaljevanju Melik 1919.

²³⁸ Melik 1919, s. 216.

²³⁹ Melik 1919, s. 217.

povzročilo propad rodovine.²⁴⁰ Melik odgovarja tudi vsem, ki govorijo in pišejo, da so Celjski hoteli ustvariti močno jugoslovansko državo. Če je obstajala takšna težnja pri Celjanih, piše Melik, potem je ni gnalo narodno razpoloženje, ker takšnega mišljenja doba ni poznala, tudi posamezniki ne. Celjski so bili Nemci in stremeli so za tem, da razširijo svojo posest in moč v pokrajine, kjer je šlo najlaže. V tem oziru je bil položaj najugodnejši v hrvaških deželah in v Bosni, kjer jim je lahko izdatno pomagal ogrski kralj Sigismund Luksemburški.²⁴¹ Melik opozarja še na dodatno posledico celjskega združevanja ozemelj, poseljenih s slovanskim življem. Če bi se Celjanom posrečilo združiti jugoslovanska ozemlja v eno državo, ki bi obstala, bi s tem storili eminentno nacionalno dejanje, čeprav so bili Nemci. Država bi sama po sebi postala narodna tvorba in družina Celjskih bi ponarodela, kot se je zgodilo že v številnih primerih. »Toda odločilno je sledeče«, za konec poudarja Melik, »tudi če Celjski ne bi izumrli in bi nadaljevali z ustanavljanjem ›jugoslovanske države«, ne bi uspeli, kajti čas je bil neprimeren. Turki so bili v ofenzivi in so pomikali meje vse bolj proti severozahodu. Celjsko gospostvo bi jim podleglo, tako kot so podlegle druge mogočne južnoslovanske državne formacije. Velik odpor bi nudili tako Habsburžani kot Ogri, ki bi v novi državi videli nasprotnika, ki ga je treba zatreti. Upiralo bi se plemstvo v Bosni in na Hrvaškem.«²⁴² »Skratka«, je povzel Melik, »Celjani jugoslovanske države ne bi mogli udejaniti, ker so bili temu nasprotujoči dejavniki preštevilni in premočni.«

Vse pozornosti je vreden zaključni del Melikovega razglabljanja, ker nakazuje smer nadaljnjega razvoja slovenskega zgodovinopisja. Melik zavzame stališče, da zgodovina nemških velikašev na slovenski zemlji ni zgodovina našega ljudstva, ki je bilo v tem času sestavljeno le iz kmetskega sloja. Udejstvovanje nemških velikašev je zanimivo in celo pomembno za lokalno zgodovino posameznih krajev, to pa je bilo po Melikovem mnenju tudi vse.²⁴³

Nastanek Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1918 je dala zagovornikom teze o Celjskih kot srednjeveških potencialnih združiteljih Jugoslovanov novega poleta. V Celju se je prvi javno oglasil profesor Emilijan Lilek, v Gradcu šolani zgodovinar. Zgodovina Celjskih mu je bila znana enako dobro kot zgodovina Bosne in Dalmacije, kjer je poučeval nad dvajset let, se v Celje vrnil v času najhujših nacionalnih bojev leta 1909 in se z žarom vrgel v borbo za slovensko stvar. Že v začetku leta 1920 je objavil v lokalnem časopisu v treh nadaljevanjih razpravo o

²⁴⁰ Melik 1919, s. 218.

²⁴¹ Melik 1919, s. 219.

²⁴² Melik 1919, s. 220.

²⁴³ Melik 1919, s. 221.

jugoslovanski politiki grofov Celjskih.²⁴⁴ Lilek je v svojem izvajanju nedvoumen. Žovneški so po njegovem mnenju sorodniki in nasledniki koroške slovenske rodbine Seliči-Breže, ki so bili upravitelji Savinjske marke. Zgodovinski pomen rodu Celjskih je v tem, da ni samo spajal raznih slovenskih (Štajerske, Koroške, Kranjske) in hrvaških krajev (Zagorje, Medmurje, Samobor, Trsat itd.), ampak je stopil v sorodstvo z goriškimi grofi, z ogrsko-hrvaškimi kralji, s hrvaškimi Frankopani, z bosenskimi Kotromanići in srbskimi Brankovići ter po teh rodbinskih zvezah in pridobitvah na Hrvaškem pripravljaj od severa proti jugu neko vrsto Jugoslavije. Lilek pripisuje prve poskuse združevanja bosenskemu kralju Stjepanu Tvrtku I. († 1391), ki je po njegovem mnenju že združil pod svojo oblastjo velik del srbskih in hrvaških pokrajin in želel razširiti svojo vladavino do Drave. Tako je kot prvi od jugoslovanskih vladarjev hotel ustanoviti državo, v kateri bi bili združeni Srbi, Hrvati in Slovenci.²⁴⁵ Iste težnje Lilek pripisuje Hermanu II. Celjskemu, kar naj bi dokazovale poroke, ki jih je sklepal za svoje otroke. Eno hčer je poročil z goriškim grofom, drugo s hrvaškim banom Nikolom Gorjanskim, sina Friderika II. pa z Elizabeto Frankopanko.²⁴⁶ Z vnukom Ulrikom II. je segel še dlje, do Srbije, ko je sklenil povezavo z vladarsko hišo Brankovićevev.²⁴⁷ Tudi Ulrik II. naj bi tako kot njegov ded gojil jugoslovanske sanje in težnje, ki jim je izpodrezal korenine Friderik II. z umorom Elizabete, kar je na Celjske pritegnilo srd Frankopanov in ostalih hrvaških magnatov. Zgodovinskega nasprotnika slovanskih teženj po združitvi vidi Lilek v ogrsko-nemških povezavah: »Kakor so se leta 906 združili Nemci in Madžari proti veliki Moravski državi in jo razrušili, pozneje pa proti češko-slovenski državi Otokarja II. ter takrat Slovence odcepili od severnih Slovanov (1278. leta), tako so tudi v XV. stoletju nemški cesar Friderik III. in ogrski Hunjadijevc preprečili osnutek jugoslovanske države pod okriljem celjskih grofov.«²⁴⁸ V podkrepitev svoje teorije Lilek navaja, da naj bi Friderik II. v Strigovi ustanovil samostan sv. Jeronima, ki je bil patron Dalmacije in izumitelj glagolice. Ulrik II. pa je dovolil svoji soprogi Katarini, da je imela ob sebi na celjskem dvoru pravoslavnega popa, ki je opravljal službo božjo po pravoslavnem obredu.²⁴⁹ Pisanje Lileka, ki je bil v Celju ugledna in spoštovana oseba, zlasti ga je cenil stanovski kolega Janko Orožen, je imelo nedvomno na domačem območju velik vpliv.

Vprašanju o Celjskih se ni izognil tudi ugledni publicist Fran Erjavec, ki je leta 1923 izdal kratek, a pronicljiv vsestranski pogled na položaj Slovencev v sodobnosti in

²⁴⁴ Em(ilijan) Lilek, Jugoslovanska politika celjskih grofov, v: Nova doba, leto II, št. 7 (15. 1. 1920), št. 8 (17. 1. 1920), št. 9 (20. 1. 1920), Celje, 1920.

²⁴⁵ Lilek 1920, št. 7, s. 1.

²⁴⁶ Lilek 1920, št. 7, s. 2.

²⁴⁷ Lilek 1920, št. 8, s. 1.

²⁴⁸ Lilek 1920, št. 9, s. 2.

²⁴⁹ kot zgoraj

preteklosti. Erjavcu je pokristjanjevanje nosilec germanizacije Slovencev, v spremstvu krščanstva pridejo kolonisti tuje krvi – Bavarci. Najznamenitejši gospodarji slovenske zemlje so bili koroški vojvode ter Goriški in Celjski grofje (ki so imeli tesne rodbinske stike z ostalimi jugoslovanskimi vladarskimi rodbinami) ter Cerkev. Vsi so močno vplivali na usodo in razvoj slovenskih dežel in slovenskega ljudstva.²⁵⁰ Celjski grofje so po mnenju Erjavca kovali »nekako jugoslovansko državo«, čeprav nezavedno. O skupni slovensko-hrvaški kmečki državi so sanjali baje slovenski in hrvaški kmetje v času kmečkih uporov, npr. leta 1573.²⁵¹

Fran Kovačič je bil mnenja, da je v srednjem veku dejansko obstajala možnost nastanka velike jugoslovenske države, katere zameetek bi bila Spodnja Štajerska in nosilci grofje Celjski.²⁵² Kovačič že v Žovneških kot predhodnikih Celjskih vidi velike diplomate, pogumne viteze in izvrstne gospodarje. Stare in mogočne rodovine so izumirale ali gospodarsko propadle, le Žovneško/Celjski so se dvigali.²⁵³ Kovačič celo govori o zavezništvu med Celjskimi in Slovenci, saj zapiše: »V strašni bitki pri Nikopolju (28. sept. 1396) je med redkimi, ki so vztrajali pri Sigismundu, bil Herman Celjski s svojimi slovenskimi vitezi.«²⁵⁴

V poglavju Celjski grofje Kovačič predstavi bralcu dvig Celjskih, od povišanja v grofovski stan, do tragične smrti Ulrika II. Celjskega leta 1456. Popis pogrebnih svečanosti povzema po Celjski kroniki in komentira strahoten vik in jok, ki se je dvignil v cerkvi ob lomljenju štita z grbom Celjskih: »Če je ta popis pogrebne slovesnosti zanesljiv, se lahko sodi iz tega, kako velikanski ugled so imeli Celjski pri ljudstvu. Osebnostno so sicer zadnji Celjani imeli marsikaj na vesti, toda ob pogrebu zadnjega Celjana je množica nekam instinktivno začutila strahovito težo tragičnega trenutka. Ljudstvo je čutilo, da je z zadnjim Celjanom šlo v grobnico nekaj velikega, kar se je iztrgalo iz samega osrčja skupne narodne duše.«²⁵⁵ V pripombi še dodatno pojasni svojo misel: »Kakor pozneje pri Zrinjskih, so tudi pri Celjanih Habsburžani in njihovi oboževalci storili vse, da čim bolj očrniijo spomin Celjanov, da bi s tem udušili v slovenskem ljudstvu politično idejo, ki se kristalizuje v Celjanih.«²⁵⁶ Celjska dediščina je po hudih bojih v večini prešla v

²⁵⁰ Fran Erjavec, Slovenci. Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled, Znanstvena knjižnica, 6. zvezek, Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1923, s. 32.

²⁵¹ kot zgoraj, s. 33.

²⁵² Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis, Matica Slovenska, Slovenska zemlja. Opis slovenskih pokrajin v prirodnoznanstvem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem ozirju, VII. zvezek, Ljubljana, 1926, uvod. V nadaljevanju Kovačič 1926.

²⁵³ Kovačič 1926, s. 178–183.

²⁵⁴ Kovačič 1926, s. 187.

²⁵⁵ Kovačič 1926, s. 193.

²⁵⁶ Kovačič 1926, s. 193, opomba 60.

roke Friderika III. Habsburškega, kar je imelo za posledico germanizacijo bivše celjske grofije.²⁵⁷

Tudi v tem delu Kovačič ponovi teorijo o upodobitvi Celjskih na Ptujski gori: »Izvirni portreti Hermana II., njegovih sinov in hčera so nam ohranjeni edino na ptujsko-gorskem oltarnem reliefu. Bili so ljudje visoke, vitke postave, močnih kosti, ravnega tankega nosa, s potezami prelestne naslade krog usten, to so ljudje, v katerih divjajo hude strasti, ki jih ženejo k drznim činom pa tudi v moralno propast. To isto sklepajo fiziologi iz oblike njih lobanj, ki se hranijo v celjski minoritski cerkvi.«²⁵⁸

Med zgodovinarji, ki so v dvajsetih letih na Štajerskem sledili Verstovškovi, Grudnovi in Lilekovovi zvezdi, je bil med najbolj vnetimi celjski zgodovinar in takrat že predsednik Muzejskega društva v Celju Janko Orožen.

Leta 1927 je Janko Orožen izdal drugi del trilogije o zgodovini Celja in okolice ter ga skoraj v celoti posvetil grofom Celjskim. Že iz podnaslova knjige Srednjeveško Celje kot središče državotvornega stremljenja: doba narodne samostojnosti, Savinjska marka, knezi in grofje Celjani, je razvidno, da je bila Orožnu misel o grofih Celjskih kot državotvorni sili izredno pri srcu. Orožen za začetek poskusi izničiti demonsko podobo Barbare Celjske in oporeka Eneju Silviu Piccolominiju z besedami: »Ali Aeneas je bil zaklet sovražnik husitov in Celjanov in je prav tako kakor Jana Žižka razobličil tudi pravo sliko Barbare in Celjanov. Ako si odmisli mo iz sovraštva nanesene barve, tedaj dobimo v Barbari krepko, zdravo in lepo pa živo in strastno ženo, pravo hčer svojega rodu. Neki opisovatelj kostniškega cerkvenega zbora (Tomaž Prischuh) jo slika zelo simpatično, ali to je bilo v njenih mladih letih, ko se slabe strani njenega značaja še niso v polni meri razvile.«²⁵⁹

V želji, da bi jih ljudem približal in jih naredil v očeh bralcev še privlačnejše, Orožen slika Celjske kot orjake, visoke in širokopleče, z izrazitimi obrazi. Vse simpatije usmerja pisec na Hermana II.: »Grof Herman II. je bil velik mož, kar je čutil anonimni pisec Celske kronike in mu posvetil svoje delo. Bil je neutrudljiv in neuklonljiv delavec, ki je imel pred očmi bolj moč in bodočnost svojega rodu kot trenutno srečo njegovih članov. V sredstvih za dosego svojega cilja ni bil vedno izbirljen in čustva običajnega človeka so mu bila tuja; toda cilje je zastavil visoko in bližal se jim je z energičnimi koraki, le žal, da je kmalu usoda pokopala njegov rod in z njim njegovo delo.«

²⁵⁷ Kovačič 1926, s. 194.

²⁵⁸ Kovačič 1926, s. 189.

²⁵⁹ Janko Orožen, Zgodovina Celja, II. del, Celje, 1927, s. 74. V nadaljevanju Orožen 1927, II. del.

Orožen smatra zadnje Celjske že za ljudi prihajajoče renesanse, kot osebnosti močne volje in silnih strasti. Bili so že oddaljeni od srednjeveške verske gorečnosti in versko tolerantni; da pa se niso povsem uspeli izviti svoji dobi, kažejo številni cerkveni darovi ter skrb za cerkve in samostane. Glede politične vloge Celjskih Orožen v tekstu ne izraža niti kančka dvoma; Celjske v narodnem pogledu vidi kot »velik plus naše preteklosti« »Da izhajajo iz vrst domačega plemstva, temu ne more nihče resno oporekati. Ženili so se sicer tudi s hčerami nemških velikašev, ali glavne njihove rodbinske zveze so bile slovanske, zlasti jugoslovanske. Na slovensko ozemlje se je opirala njihova moč in posest jugoslovanskega ozemlja je bila glavni cilj njihove aktivnosti. Pri tem je vseeno, ali so se nacionalnega značaja svojega političnega stremljenja zavedali ali ne. V življenju se vrše mnogi koristni procesi na nezavesten način in prav tako se je v zgodovini ustvarilo že mnogo pozitivnega, ne da bi se bili nositelji dejanj in idej v dovoljni meri zavedali, katere vrste so notranji nagibi, ki jih vodijo. Za nas je tu fakt: rod domačega porekla si ustvarja na slovenskih in jugoslovanskih tleh svoje od deželnega gospoda nezavisno ozemlje, svojo državo. Zares veliko poglavje iz v političnem oziru sicer borne zgodovine slovenske veje našega naroda.«²⁶⁰

Konec dvajsetih in v tridesetih letih sta mnenje o vprašanju državitvornosti Celjskih povedala pravni zgodovinar Metod Dolenc in vodilni medievist v slovenskem zgodovinopisju Milko Kos.

Metod Dolenc je leta 1929 kot rektor ljubljanske Univerze kralja Aleksandra I. za praznik sv. Save 27. januarja izkoristil vsakoletno rektorsko pravico do nagovora slavnostnih gostov na temo trenutno aktualnega vprašanja. Polemika okoli Celjskih in dramskih del o Celjskih je vzpodbudila dr. Metoda Dolenca, ki se je po lastnih besedah najbolj zanimal za kazensko pravo in pravno zgodovino slovenskega »življa«, da je pripravil razpravo o kazenski pravdi proti Veroniki Deseniški.²⁶¹ Avtor je pretresel pravnne postopke zoper Deseniško v dramskih delih Josipa Jurčiča, Otona Župančiča, Antona Novačana in hrvaškega dramatika Josipa Evgena Tomiča. V nasprotju z literarnimi ustvarjalci, ki jim je Dolenc dopuščal *ius poeticum*, je sam želel izrisati na podlagi redkih obstoječih virov sliko sodnih razmer v času sojenja in odgovoriti na vprašanja, kakšnega stanu je bila Veronika in kakšen vpliv je utegnilo to imeti na njeno pravdo, kako se je glasila obtožba, kdo in v kakšni obliki je obtožbo predlagal, kakšen je bil sestav sodišča, kako se je sodba sklenila in v katerem jeziku ter kakšne so bile posledice ukazane usmrtitve Veronike Deseniške.

²⁶⁰ Orožen 1927, II. del, s. 124–125.

²⁶¹ Metod Dolenc, *Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško*, Založba rektorata Univerze kralja Aleksandra v Ljubljani, Ljubljana 1930. V nadaljevanju Dolenc 1930. Opomba: Zaradi nujne odsotnosti avtorja na slovesnosti je bilo predavanje natisnjeno, ne pa izvajano v živo.

Ko je Metod Dolenc kritično pretresel zgodovinske vire o konkretni pravdi in redke obstoječe vire o sodni praksi v srednjem veku, je na koncu presodil, da je edini dramski prikaz pravnega postopanja zoper Veroniko, ki bi bil pravnozgodovinsko možen, tisti od Otona Župančiča. Pri Župančiču Herman Veroniko zapre, ker je nevarna čarovnica, ki je sinu zastrepila srce in um s čarovnijami. K njej pošlje kneza s Teharij, pravdača, ki naj bi dosegel Veronikino priznanje. Pravdač – tožnik v današnjem pomenu besede, priznanja ne dobi in na podlagi tega dejstva zagotovi Hermanu, da Veronike nepristransko sodišče ne more obsoditi. Pravica in dolžnost od njega terjata, da jo v primeru, če ni priznanja, on sam brani pred sodniki. V Župančičevi drami si nato Herman prilasti *ius gladii*, vzame torej pravico v svoje roke in naroči zastrepitev Veronike. Vendar Župančič ne dopusti, da bi se Hermanov ukaz uresničil; Veronika umre pred zastrepitvijo. V Župančičevi drami pravde pred sodniki torej ni, ker dejansko ni bila možna.²⁶²

Po mnenju Dolenca Veronika ni bila niti sojena niti oproščena od nekega sodišča. Pripovedka celjskega kronista o oprostitvi Veronike pred sodiščem je bajka. Hermanovi višji sodni gospodarji so bili Habsburžani, zato je imel le dve možnosti: Veroniko je lahko dal prešestnajstiti ali pa poklicati pred cesarskega krvnega sodnika. Mestnega sodnika ni moglo biti, ker je bilo Celje v času procesa trg, vendar tudi v primeru, da bi Celje imelo mestne pravice, to ne spremeni dejstva, da mestno sodišče ni smelo soditi plemstvu, kamor je Veronika brez dvoma spadala. Razen tega Dolenc opozarja, da niti Piccolomini v zapisih o grofih Celjskih ne govori v primeru Veronike o sodnem postopku.²⁶³ Če bi do postopka prišlo, bi bilo to tako v nebo vpijoče nasilje Hermana, da bi to Piccolomini kot zaklet sovražnik Celjskih zagotovo z veseljem zapisal.²⁶⁴ Sklepna misel Dolenca je, da je bil pisec Celjske kronike slabo poučen v sodnih zadevah in je sledil bolj sodni praksi, kakršno je poznal v svojem času. Takrat je v mestu že deloval mestni sodnik, po deželi pa je potoval krvni sodnik Habsburžanov.²⁶⁵ Tudi sicer je kronist delal pogoste napake, ko je poročal o dogajanju pred letom 1435. Pesniki Jurčič, Novačan in Tomič so bili zavedeni, ker so sledili piscu Celjske kronike. Po mnenju Dolenca so imenovani pisci moderne sodne prilike prenašali na razmere v poznem srednjem veku. Iskali so zamisli v srednjem veku, niso pa se poglobili v srednjeveško pravno zgodovino.

Metod Dolenc se je vprašanja Celjskih dotaknil še enkrat leta 1935, ko je pri Akademski založbi Ljubljana izdal knjigo o pravni zgodovini slovenskega ozemlja. Menil je, da so Celjski vsekakor imeli državniške načrte. Nasilna odstranitev

²⁶² Dolenc 1930, s. 8.

²⁶³ Dolenc 1930, s. 17.

²⁶⁴ Dolenc 1930, s. 18.

²⁶⁵ Dolenc 1930, s. 19.

Veronike in »diplomatično rovarjenje« Celjskih grofov mu je dokaz o velikem poletu, ki so ga nameravali izvesti kot državniki.²⁶⁶ Toda, bilo bi zgrešeno, pravi Dolenc, če bi smatrali, da so nameravali ustvariti slovansko ali slovensko nacionalno državo. V tej dobi namreč še ni govora o nacionalnih čustvih v modernem smislu besede, kot jih je prinesla francoska revolucija konec 18. stoletja. Če bi Celjani ustvarili omenjeno veliko državno tvorbo, bi v njej prevladovala nemška orientacija, prav tako kakor pri Habsburžanih.²⁶⁷

Odločilno za stališče zgodovinske stroke do Celjskih je bilo mnenje takrat vodilnega medievista v slovenskem zgodovinopisju Milka Kosa. O Celjskih je spregovoril že leta 1932 v Jugoslovanskem istorijskem časopisu in v beograjski Pravdi. Jasno se je opredelil do vprašanja leta 1933, ko je izdal Zgodovino Slovencev od naselitve do reformacije.²⁶⁸ Posebej je izpostavil vprašanje o zgodovinskem pomenu Celjskih grofov in o njihovi vlogi v jugoslovanski zgodovini. Teorijo o celjskem gospostvu kot zametku bodoče jugoslovanske države Kos zavrača kot nestvarno. Politični cilji Celjskih so bili usmerjeni tudi proti Avstriji, Ogrski in severu. Kos prav za zadnjega člana rodbine Ulrika II. poudarja, da bi zaradi njegove izrazito na Ogrsko usmerjene politike bilo središče njegove oblasti tam in ne južno od Drave in Donave. Spojitev Ogrske s priključeno Srbijo, Hrvaško in slovenskimi deželami bi združila velik del Jugoslovancev in v resnici bi bile dane možnosti za nastanek večje državne tvorbe na jugoslovanskem ozemlju. Toda to so le ugibanja, ki ne pritičejo zgodovinarju, ugotavlja. Uresničitev nove države na slovanskem jugu bi vzbudila ogorčeno nasprotovanje pri ogrskem in hrvaškem plemstvu. Resno grožnjo taki državi bi gotovo predstavljala turška nevarnost, ki je zlomila Srbijo in Bosno ter si prilastila večji del Ogrske in Hrvaške. V nadaljevanju Kos opozarja, da se Celjski niso mogli širiti proti jugu iz nacionalnih ozirov iz preprostega razloga, ker je bil nacionalizem v današnjem pomenu besede takratnemu času neznan. Obstajala je zavest o pripadnosti državi, neke vrste državni nacionalizem. Celje je spadalo v rimsko nemško državo, zato so bili Celjani Nemci. Celjski so podobno kot Habsburžani, Luksemburžani ali številne velike dinastične rodbine stremeli k uveljavitvi moči lastnega rodu. To jim je bil edini cilj.²⁶⁹ Kot je razvidno iz zapisa, so Kosova stališča v veliki meri le bolj natančno razdelana stališča Antona Melika iz leta 1919. Ni pa se Kos pridružil mnenju Metoda Dolenca glede sojenja Veroniki Deseniški. Kosu je še vedno relevanten vir Celjska kronika, saj vztraja, da je Herman II. postavil Veroniko pred celjsko sodišče, češ, da je sina s čarovnijo

²⁶⁶ Metod Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Sostavni očrt, Akademsko založba Ljubljana, Ljubljana, 1935, s. 70. V nadaljevanju Dolenc 1935.

²⁶⁷ Dolenc 1935, s. 71.

²⁶⁸ Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, Kosmos. Zbirka poljudno znanstvenih in gospodarskih spisov, spominov, potopisov, itd., Ljubljana, 1933. V nadaljevanju Kos 1933.

²⁶⁹ Kos 1933, s. 219–220.

premotila. Celjsko trško sodišče jo je po zaslugi njenega zagovornika oprostilo, toda Herman jo je dal na gradu Ojstrica utopiti v kadi leta 1425.²⁷⁰

Najbolj polemično se je Celjskih lotil Milko Kos v predavanju Grofje Celjski v januarju 1937, nekaj tednov po petstoti obletnici pokneženja Celjskih v novembru 1436.²⁷¹ V predavanju je Kos še bolj izčrpno kot leta 1933 orisal pomen in veljavo, cilje in uspehe plemiških gospodov z Žovneka, kasnejših grofov Celjskih. Poudaril je potrebo po kritičnem pretresu do tedaj napisanega, saj so sodobniki Celjskih kot historiografija novejših stoletij vpletali v svoje prikaze mnogo takega, kar sta narekovala strast in hoteno ali nehoteno pretvarjanje zgodovinskih resnic. Kos Celjskim ni zmanjševal avreole izjemno uspešne dinastije, ki si je pridobila ogromne posesti, niti ne političnih spretnosti, ki so zadnje tri Celjske pritegnile v srednjeevropsko politiko. Ni jih kot ostali avtorji okrcal kot v moralnem smislu sporne ljudi, saj se s svojimi ravnanji v ničemer niso razlikovali niti od pristašev niti od nasprotnikov. Je pa z jasno besedo zavrzel vsa namigovanja o prisotnosti jugoslovanskih državnih idej v političnem planiranju Celjskih: »Če so Celjani to svojo dinastično politiko usmerjali tudi proti vzhodu in jugovzhodu, delali so pač to zato, ker jim je tako kazalo in so srečna naključja to s seboj prinesla. Na sever so jim zveze branila nasprotstva do njihovih največjih tekmecev, Habsburžanov, na jugu v Italiji, postavim v Benetkah, so njihovo dinastično politiko onemogočale posebne tamošnje prilike. Na vzhod in jugovzhod nasprotno so jim pa odprle pota tesne zveze z Luksemburžani, posebno s kraljem Sigismundom. Iz njih je izšla celjska sila in veličina.«²⁷² Celjanom je bila gonilna sila želja po uveljavitvi lastne dinastije. Kos Celjskim ne pripisuje nobenega nacionalnega videnja ali teženj in povezovalnih idej na podlagi nacije; trdi, da slovenski prostor v 14. in 15. stoletju ne pozna nacionalnega gibanja. Nasprotno pa se pri Čehih, na Ogrskem in na Poljskem javlja »neke vrste državni nacionalizem«, ki se izraža v obliki borbe proti Nemcem. Nosilec tega nacionalizma je plemstvo. Ogrska, prebujena v takšnem državnem nacionalizmu, ki ga vodi in usmerja ogrsko plemstvo, vidi v Ulriku II. nemškega vrinjenca. Oblasti željnemu ogrskemu plemstvu je ekspanzijska politika celjske hiše odveč in jo doživlja kot grožnjo lastnim interesom.²⁷³

Slovensko zgodovinopisje se za poglobljene raziskave rodbine Celjskih ni odločilo, je pa bilo vprašanje Celjskih toliko aktualno, da je Akademsko založba temo načrtovala v obliki samostojne publikacije. Leta 1935 je namreč založba napovedala izdajo velike serije z naslovom Slovenska zgodovina v monografijah.

²⁷⁰ Kos 1933, s. 216.

²⁷¹ Milko Kos, Grofje Celjski, v: Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave, Slovenska matica, Ljubljana, 1985. V nadaljevanju Kos 1985.

²⁷² Kos 1985, s. 267.

²⁷³ Kos 1985, s. 267–268.

Načrt je obsegal vrsto samostojnih knjig, ki bi v obliki monografij obravnavale zgodovino Slovencev in slovenske zemlje od najstarejših časov do najnovejše dobe. Uredništvo zbirke je prevzel profesor zgodovine na ljubljanski univerzi dr. Milko Kos. Teme, ki naj bi z leti postale predmet obravnave, so bile: Uvod v zgodovino Slovencev, Slovenska zemlja v starem veku, Kolonizacija slovenske zemlje, Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev, Celjski grofje in njihova doba, Kulturno življenje Slovencev in slovenske zemlje v srednjem veku, Mesta in njihov razvoj na Slovenskem, Cerkev in cerkvene razmere med Slovenci v starejši dobi, Slovenski kmetijski pundi, Reformacija med Slovenci, Slovenski narodni preporod, Gibanje prebivalstva na Slovenskem od 18. stoletja do današnjih dni, Politična zgodovina Slovencev od 1848–1918, Prevrat in osvobodjenje 1918–1919 itd.²⁷⁴

V OSNOVNOŠOLSKIH IN SREDNJEŠOLSKIH UČBENIKIH

Ravnatelj meščanske šole v Celju Josip Brinar je v dvajsetih letih izdal vrsto zgodovinskih učbenikov za meščanske šole. Z namenom utrjevanja snovi je pripravil za učence osnovnih šol publikacijo *Domoznanstvo*, ki deluje kot zbirka kronološko urejenih slik prelomnih obdobij in osebnosti v zgodovini vseh treh narodov. Celjskim grofom je namenil posebno poglavje. Poljudnemu pregledu zgodovine dinastije sledi zgovoren zaključek: »Grofje Celjski so bili nemškega mišljenja, kakor vsi tedanji plemenitniki po Slovenskem, toda sorodstvo in občevanje jih je vezalo tudi z jugoslovanskimi velikaši (Brankoviči, Frankopani). Ako bi se bilo uresničilo njih stremljenje, bi bili že takrat združili Slovence in velik del Hrvatov v mogočno slovansko državo. Ali pa bi bila tudi dinastija Celjanov ponarodela in kako bi kljubovali Turkom, Bog ve ...«²⁷⁵ Edino obdobje, ko so bili Slovenci samostojni, je bil čas Karantanije. Po neuspešnem uporu Ljudevita Posavskega so Slovenci izgubili dokončno zadnje trohice samostojnosti »do svojega vstajenja po svetovni vojni, t. j. za celih 11 stoletij«. ²⁷⁶ Izgubi samostojnosti je sledilo razkosanje slovenskih pokrajin in ponemčevanje Slovencev. Prebivalstvo se je odtujilo, poučuje Brinar šolarja, Štajerec je pričel sovražiti Kranjca, Primorec se ni brigal za Prleka in Prekmurca. Zato se zdi Brinarju naravnost čudežno, da so Slovenci po tisoč let trajajočem suženjstvu in medsebojnemu odtujevanju še ohranili globoko zakoreninjeno čustvo skupnosti, ki je zmoglo ustvariti deželo Srbov, Slovencev in Hrvatov.²⁷⁷

²⁷⁴ Pratika Akademske založbe za poslovno leto 1935–1936, ur. Silvester Škerl, Akademska založba, Ljubljana, 1935, s. 16.

²⁷⁵ Josip Brinar, *Domoznanstvo*. Zemljepisni podatki in zgodovinske slike o kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Založila Goričar&Leskošek v Celju, Celje, 1923, s. 59.

²⁷⁶ Josip Brinar, *Domoznanstvo*. Zemljepisni podatki in zgodovinske slike o kraljevini Jugoslaviji, Založila Goričar&Leskošek v Celju, Celje, 1929, s. 50. V nadaljevanju Brinar 1929.

²⁷⁷ Brinar 1929, s. 61.

Seveda pa so se znašli na šolskih klopek tudi učbeniki, ki Celjskih niso niti omenjali; takšna je zgodovinska čitanka Antona Nerata, učitelja na I. deški osnovni šoli v Mariboru. Ob Štefanu Nemanji, sv. Savi, Dušanu Silnem in kraljeviču Marku zaman iščemo člane iz rodbine Celjskih. Nerat v Ljudevitu Posavskem vidi vojskovodjo, ki je poizkusil združiti Jugoslovane, z njegovim porazom pa tudi Slovenci izgubijo zadnje ostanke samostojnosti in slovenske vojvode nadomestijo nemški grofje.²⁷⁸

Leta 1928 sta Anton Melik in Janko Orožen izdala učbenik *Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol*, I. del, ki ga je odobrilo Ministrstvo prosvete v Beogradu 18. julija 1928. Moči sta združila pisca, ki sta se v pogledu na vlogo Celjskih v zgodovini Slovencev razhajala: Melik je ideji o slovensko-jugoslovanski državitvornosti Celjskih in nasploh pomenu plemstva v slovenski narodni zgodovini nasprotoval, Orožen pa je čas Celjskih videl kot eno redkih svetlih obdobjev v sicer politično revni preteklosti slovenskega naroda. Toda podroben vpogled v tekst nam razodene, da se je Orožnova percepcija Celjskih lahko izživela le v naslovu poglavja, ki se glasi: »Celjski grofje ogrožajo habsburško oblast in si osnujejo svojo državo.« Pompoznemu in zavajajočemu naslovu sledi korekten in izčrpen zgodovinski prikaz »mogočnega rodu Celjanov«, ki mu med vsemi ostalimi plemiškimi rodovinami na Slovenskem ni bilo enakega, v vsebini pa ni nobene teorije o državitvornih namenih Celjskih. Naslovi podpoglavij so: Pričetek Celjskega rodu, Herman II., Veronika Deseniška, Celjani postanejo državni knezi, Vojna med Celjani in Habsburgovci, Smrt kneza Friderika, Knez Ulrik II., Rod Celjanov izumre in Boj za celjsko dediščino. O izvoru rodu avtorja ne razglabljata, češ, da se je ohranilo premalo podatkov. Poudarjena je leta 1436 pridobljena neodvisnost Celjskih od Habsburžanov in njihov izrazito samostojen položaj v vlogi državnih knezov ter samostojen položaj njihove grofije kot državne kneževine.²⁷⁹ Celjsko-habsburške pogodbe iz leta 1443 lahko v njuni interpretaciji razumemo kot uspeh Celjskih.²⁸⁰ Propad družine pojasnjujeta kot posledico prevelikega pohlepa zadnjih Celjskih po moči in rezultat njihove nasilne narave, ki jim je nakopala številne nasprotnike.²⁸¹

Leta 1938 je izšel učbenik za srednješolce izpod peres dveh gimnazijskih profesorjev v Ljubljani – Binterja in Štruklja. Avtorja mladini grofe Celjske predstavljata kot izjemen dinastičen rod, ki se je uspešno zoperstavil Habsburžanom. Habsbur-

²⁷⁸ Anton Nerat, *Zgodovinska čitanka namenjena učencem višje stopnje osnovnih šol*, Založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, Ljubljana, 1924, s. 16.

²⁷⁹ Dr. Anton Melik in Janko Orožen, *Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol*. I. del, Založila Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1928, s. 71. V nadaljevanju Melik-Orožen 1928.

²⁸⁰ Melik-Orožen 1928, s. 72.

²⁸¹ Melik-Orožen 1928, s. 73.

žani so sinonim za nemške fevdalce, ki že od Ljudevita Posavskega dalje gospodarijo Slovincem.²⁸² Po izgubi maloštevilnega slovenskega plemstva se izoblikujeta dva socialno in narodnostno ločena sloja: nemški plemiški in slovenski tlačanski sloj. Meščanstvo je šele v nastajanju in ne nudi opore slovenski misli.²⁸³ Povišanje Celjskih v državne kneze omogoči nastanek samostojne kneževine iz celjske posesti na Slovenskem. Sredi habsburškega ozemlja je zrasla samostojna celjska kneževina s knezi, ki so v vsem enakopravni svojim bivšim fevdnim gospodom Habsburžanom.²⁸⁴ Z izumrtjem Celjskih so Habsburžani izgubili poveljavnega nasprotnika; s priključitvijo celjske kneževine so se ustalili in znova utrdili na slovenskem ozemlju za dolga stoletja.²⁸⁵

V SLUŽBI DNEVNE POLITIKE

V povojnih kaotičnih razmerah in v burnem rojevanju nove politične stvarnosti je vprašanje grofov Celjskih zanimalo bolj zgodovinarje kot politike. Jih je pa dnevna politika izkoristila, pri čemer je prišlo do zanimive polarizacije, da je namreč Celjske kot zgodovinske združevalce Jugoslovanov v prvi vrsti v svoj zakup vzel liberalni tabor in njim pripadajoče stranke, medtem ko katoliški tabor manj. V medvojnem obdobju so slovenski liberalci z nekaj izjemami zagovarjali centralistično in unitaristično politiko v odnosu do Beograda in novonastale države. Katoliški tabor se je zavzemal za čim večjo avtonomijo Slovenije v kulturnem, političnem, jezikovnem in gospodarskem pogledu, v odnosu do Celjskih kot jugoslovanskih združiteljev pa je bil bolj zadržan. Za ene in druge pa je veljalo, da so se na Celjske le občasno sklicevali. Grofje Celjski so kot inštrument medvojnne strankarske politike na Slovenskem igrali obrobno vlogo. Tako jih prvič zasledimo v uvodniku liberalnega Slovenskega naroda ob obletnici združitve 1. 12. 1920; uvodničar je naštel vse, ki so kdaj sanjali in delali za združitev Jugoslovanov. Tako so se v družbi carja Dušana Silnega, kralja Zvonimirja in velikega osvoboditelja »Jugoslovenov« Petra Karađorđevića znašli tudi grofje Celjski.²⁸⁶

Poenostavljen oris zgodovine slovenskega naroda, uporaben za dnevno politiko, je podal Silvo Kranjc v slavnostnem zborniku ob dvajsetletnici Jugoslavije leta 1938. Zgodovinska podoba, ki so jo Slovincem zgodovinarji in politiki vtisnili v kolektivni spomin, je strnjena v nekaj stavkov: »Slovinci smo narod, ki je zaradi

²⁸² Bogdan Binter, Vojteh Štrukelj, Zgodovina Jugoslovanov za tretji razred srednjih šol, Jugoslovansko profesorsko društvo, Sekcija Ljubljana, Ljubljana, 1938, s. 31. V nadaljevanju Binter-Štrukelj 1938.

²⁸³ Binter-Štrukelj 1938, s. 43–44.

²⁸⁴ Binter-Štrukelj 1938, s. 134.

²⁸⁵ Binter-Štrukelj 1938, s. 136.

²⁸⁶ Ob obletnici našega ujedinjenja, v: Slovenski narod, 2. 12. 1920, št. 276, leto LIII., Ljubljana, 1920, s. 1.

geografske umeščenosti že zgodaj izgubil svojo državno samostojnost in zaradi stalnega iskanja opore pred Obri, Madžari in Turki na zahodu prišel pod kulturni in politični vpliv Frankov in Nemcev. Germanskemu zahodu smo Slovenci ušli ob redkih prilikah, ko je bil ta politično oslabljen. Prvič se je to zgodilo v 9. stoletju, v času Ljudevita Posavskega. Ob koncu srednjega veka je mogoče podobne težnje razbrati iz politike grofov Celjskih. Najintenzivneje se je želja po umiku izpod nemške prevlade pokazala v času Napoleonove Ilirije v začetku 19. stoletja.«²⁸⁷

Ko sta se 1. 12. 1918 združili Država SHS in Kraljevina Srbija v Kraljevino SHS, se je pred Slovence postavilo vprašanje slovenskih simbolov v novo nastali državi. Zastava ni predstavljala problema; obveljala je belo-modro-rdeča trikolora, ki je simbolizirala boj Slovencev za narodove pravice od aprila 1848 dalje.²⁸⁸ Hujši problem je bil slovenski grb v skupnem jugoslovanskem grbu. Predlog, da naj bi Slovence predstavljal kranjski deželni grb, je vlada v Ljubljani zavrnila; preveč naj bi spominjal na pravkar pokopano habsburško nadvlado.²⁸⁹ Zato je bil na seji ministrskega sveta 28. 2. 1919 v začasni grb novo nastale države za slovenski del sprejet grb stare Ilirije.²⁹⁰ Slovenski grb je bil sestavljen iz bele zvezde in polmeseca na modrem polju. Že takrat naj bi se protestno oglasil zgodovinar Josip Mal, češ, da »ilirski grb« nima niti historične povezave z zgodovino Slovencev, niti ne odgovarja resničnemu ilirskemu grbu, ki ima upodobljeno zlato galero na modrem polju.²⁹¹

Vprašanje grba je bilo s to odločitvijo začasno odloženo, vsaj do polemik okoli ustave. Ustava naj bi bila tisti temeljni akt, s katero so se namenili na novo združeni narodi urediti osnovna vprašanja. Volitve v ustavodajno skupščino so potekale šele dve leti po nastanku države, jeseni leta 1920. Ustavodajna skupščina je pričela z delom 12. decembra 1920. O splošnih določbah o obliki, imenu države, uradnem jeziku in o državnem grbu je ustavodajni odsek prvič sklepal v februarju leta 1921. Osrednja vlada je ponudila možnost, da v novi skupni državni grb svoja obeležja vnesejo vsa tri plemena – Srbi, Hrvati in Slovenci.

O vsebini grba, ki naj bi reprezentiral Slovence, je v tem času javno razmišljal dr. Josip Mal, ki je v Slovincu, glasilu katoliške Slovenske ljudske stranke, objavil

²⁸⁷ Silvo Kranjec, Slovenci na poti v Jugoslavijo, v: Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana, 1939, s. 32.

²⁸⁸ Peter Vodopivec, Slovenska zastava ima svojo zgodovino, v: Tretji dan. Krščanska revija za duhovnost in kulturo, letnik XXXIII (304/305), št. 1–2, Društvo SKAM in Medškofijski odbor za mladino, Ljubljana, 2004, s. 33. V nadaljevanju Vodopivec 2004.

²⁸⁹ Vodopivec 2004, s. 34.

²⁹⁰ Vinko Mirt, Slovenski grbi, v: Glas Korotana, 9, Celovec 1984, s. 40, sklic na opombo: Službene novine, št. 229, 14. 10. 1922, s. 4. V nadaljevanju Mirt 1984.

²⁹¹ Mirt 1984, s. 34, sklic na opombo 13: X. Y. (=dr. Mal) Slovenec, 18. 4. 1919. (V citirani številki Slovenca prispevka Josipa Mala nisem našla, se pa večkrat omenja tudi v drugi literaturi).

članek. Mal je zavrnil trenutno veljavni slovenski grb – srebrn mesec z zvezdo na modrem polju kot grb s simboli, ki so za Slovence brez zgodovinske podlage.²⁹² Prav tako bi bila zanj nesprejemljiva kombinacija historičnih grbov dežel, v katerih so Slovenci živeli do leta 1918. Grb bi bil oblikovno težaven in politično sporen, če bi vanj vključili grbe dežel, ki smo jih leta 1918 izgubili in bi s tem namigovali, da ne priznavamo mirovnih pogodb, ki so bile ravnokar podpisane. Zato je Mal menil, da je najbolj umestno, da Slovenci sežejo po »grbu staroslavskih celjskih grofov« – treh zlatih šesterokrakih zvezdah na modrem polju. Mal je izbiro grba utemeljeval z zgodovinskimi dejstvi: visokim položajem, ki so ga zavzemali Celjski med hrvaškim in ogrskim plemstvom ter sorodstvenimi zvezami z bosenskimi in srbskimi vladarji. Namignil je na pomembno vlogo, ki bi jo odigrali grofje v zgodovini južnih Slovanov, če ne bi nenadoma izumrli. Razen tega je Malu odločilno, da so Celjski grofje kot državni knezi imeli suvereno oblast na velikem delu ozemlja, ki sestavlja današnjo Slovenijo in ne dvomi, da bi se iz celjskega teritorija razvila sčasoma neodvisna državnica. Ker pa je grb Celjskih kasneje prevzelo mesto Celje, je Mal predlagal, da naj bodo v grbu Slovenije tri srebrne zvezde namesto zlatih na modrem polju. Po njegovem mnenju ta grb odgovarja heraldičnim pravilom, je zgodovinsko utemeljen, lep zaradi enostavnosti in barvne kombinacije in hkrati primeren tudi za čase, ko se bodo priključile Sloveniji trenutno izgubljeni dežele. Mal je grb povezoval še širše, v jugoslovanškem okviru. Tri zvezde mu predstavljajo edinost treh plemen enega naroda, kar se mu zdi simbolično, saj so si Slovenci najbolj želeli državnega edinstva.²⁹³ Na Malov članek se je odzval anonimni pisec v Jutru in Mala obdolžil separatizma. In to duševnega separatizma, ki mu je vsaka skupnost s Srbohrvati načeloma in še bolj čustveno mrzka. Pisec je mnenja, da takšni ljudje brez potrebe naglašajo slovensko plemensko ločenost, razliko, samobitnost in neke zasluge, ki nam jih nihče ne jemlje in noče jemati.²⁹⁴ Mal je očitke zgodovinsko in heraldično očitno slabo podkovanega pisca v celoti zavrnil.²⁹⁵

18. februarja je bila v Beogradu seja vladnih strank, na katero so pozvali tudi poslance zemljoradniške, socialdemokratske in muslimanske stranke. Na tem sestanku je poslanec dr. Gregor Žerjav, eden najbolj zavzetih zagovornikov unitarizma in centralizma v ustavodajni skupščini, izjavil, da je proti temu, da se grb deli v tri dele, češ, da slovenskega grba ni in ga ne potrebujemo. To, kar se imenuje slovenstvo v vpeljanem državnem grbu, je izmišljotina. Zahteval je, da naj se vsaj briše beseda »slovenski«. Poslanec dr. Bogumil Vošnjak z liste Samo-

²⁹² Podrobno je o grbu kraljestva Ilirije pisal dr. Janko Polec: Grb kraljestva Ilirije, v: Slovenski pravnik, 17, št. 3 in 4, Ljubljana, 1923, s. 91–94.

²⁹³ Listek. Josip Mal, Grb Slovenije, v: Slovenec, 9. 2. 1921, leto XLIX, št. 31, Ljubljana, 1921, s.1–2.

²⁹⁴ Grb Slovenije, v: Jutro, leto II, št. 35, 10. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 2.

²⁹⁵ Josip Mal, Grb Slovenije, v: Slovenec, 11. 2. 1921, leto XLIX, št. 33, Ljubljana, 1921, s.1–2.

stojne kmetijske stranke ga je podprl. Skupni sklep na seji je bil, da se vpeljani državni grb ohrani, brišejo pa se plemenski nazivi.²⁹⁶ Popoldan istega dne je bila seja ustavnega odbora in poslanec Jugoslovanskega odbora Anton Sušnik (Slovenska ljudska stranka) je predlagal, da se sprejmejo v grb za Slovenijo tri srebrne zvezde.²⁹⁷ Slovenski centralisti naj bi po pisanju Slovenca sodeč nastopali proti kakršnekoli izrazu slovenske samobitnosti. Tako dr. Gregor Žerjav kot dr. Bogumil Vošnjak z liste Samostojne kmetijske stranke sta se v ustavnem odboru borila proti temu, da bi v skupni državni prišel tudi slovenski grb.²⁹⁸

Naslednjega dne, 19. februarja, je bila po pisanju Jutra seja radikalno-demokratskega komiteja. Dr. Žerjav je ponovno sprožil vprašanje grba, ker se je radikalna stranka branila brisati imeni plemen. Žerjav je bil mnenja, da če ostaneta v grbu samo ime Srbov in Hrvatov, bodo to izrabile separatistične stranke, češ, da ni enakopravnosti vseh treh plemen. S strani srbskih poslancev je padel predlog, naj se vnese poleg srbskega in hrvaškega historičnega grba tudi ščit, ki bo primerno spominjal na preteklost slovenskega plemena. Žerjav je predlagal, da se sprejme celjski grb s tremi šesterokrakimi zlatimi zvezdami na modrem ščitu. Sprejet je bil še dostavek, da se polmesec ne odstrani, ampak se ga namesti pod tri plemenske ščite, da se s tem spominja tudi rojakov muslimanske vere. Ljuba Jovanović je bil zadolžen, da predlog radikalov prenese ustavnemu odboru.²⁹⁹

Seja (14. po vrsti) ustavnega odseka je bila istega dne popoldne. Ko se je razpravljalo o nazivu, jeziku in grbu države, je Ljuba Jovanović v imenu radikalne in demokratske stranke zahteval, naj se slovenski ščit v grbu sestavi tako, da bo imel tri zvezde in polmesec pod njimi. Mnenje komunistov o grbu je izrazil Sima Markovič kratko in jedrnato, da jim je namreč glede državnega grba »... pač čisto vseeno«. Seja se je zaključila z glasovanjem in na glasovanje je prišel tudi drugi člen o grbu ter bil izglasovan s sledečo vsebino: »Grb kraljevine je dvoglavi beli orel v poletu na rdečem ščitu. Vrh glave je krona kraljevine. Na prsni ima orel ščit, na katerem so srbski grb (beli križ na rdečem ščitu z ognjenimi žarki v vsakem kraku), hrvaški grb (25 rdečih in srebrnih polj) in slovenski grb (petokraka zvezda in polmesec pod njo). Državna zastava je modro-bela-rdeča v horizontalnem položaju glede na vertikalni drog.« Rezultat glasovanja je bil 32 glasov za in 10 proti.³⁰⁰

²⁹⁶ N. p., Spor za ime in grb Jugoslavije, v: Jutro, leto II, št. 43, 19. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 1.

²⁹⁷ Najnovejša poročila. Seja ustavnega odbora, v: Slovenec, 19. 2. 1921, št. 40, leto XLIX, Ljubljana, 1921, s. 4.

²⁹⁸ Politične novice. Dr. Žerjavova dediščina iz Avstrije, v: Slovenec, leto XLIX, št. 41, 20. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 3.

²⁹⁹ N.p., Celjski grb kot predstavitelj Slovenije, v: Jutro, leto II, št. 44, 20. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 1.

³⁰⁰ Seja ustavnega odbora, v: Slovenec, letnik LIV, št. 42, 22. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 1.

Očitno razprava in takratno glasovanje še nista bila dokončna, saj je bila v končni tekst predlagane vidovdanske ustave le sprejeta varianta s celjskimi zvezdami, za katero pa so glasovali zgolj liberalci in poslanci Samostojne kmetijske stranke. Proti so bili narodni socialisti in socialni demokrati, SLS in komunisti pa se niso udeležili glasovanja.

Na Vidov dan, 28. 6. 1921, je ustavodajna skupščina Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, sicer močno okrnjena, sprejela ustavo. Člen 2 je določal, da je grb kraljevine dvoglavi bel orel v letu na srebrnem ščitu. Na vrhu obeh orlovih glav je nameščena krona kraljevine, na prsih pa ima orel ščit s srbskim, hrvaškim in slovenskim grbom. Slovenski grb so sestavljale tri zlate šestokrake zvezde in pod njimi bel polmesec, vse na modri podlagi.³⁰¹ Za razliko od Malovega predloga so bile zvezde zlate in dodan je bil polmesec, po mnenju Boža Otorepca po pomoti.³⁰² Kot kažejo navedki Vinka Mirta, je pri uporabi grba vladala velika nedoslednost; v Beogradu je na sedežu vlade vsaj do leta 1931 ostajal v uporabi začasni slovenski grb iz leta 1919 – bela zvezda z belim polmesecem.³⁰³

Eden redkih politikov, ki je v javnosti nastopil z vprašanjem o Celjskih, je bil Anton Novačan; o grofih Celjskih je imel samostojno predavanje leta 1926 v Mariboru. Zbralo se je številno občinstvo vseh slojev, tudi inteligenca, kot posebej poudari pisec članka. Podajanje predavatelja, ki je govoril o začetkih jugoslovenske državnosti na našem ozemlju, je bilo bleščeče. V dvournem predavanju je podal kratko vsebino obsežnega gradiva iz zgodovinskih virov o vlogi Celjanov in zlasti zadnjega Celjana Ulrika v smislu utrditve državnosti na naših tleh v rokah tega plemena. Novačan je namreč predstavil Celjane kot slovensko dinastično pleme, ki je na slovenskih tleh in s pomočjo slovenskega kmeta poskušalo utrditi posebno državnost. Tega žal ni doseglo, saj je Ulrik padel kot žrtev zahrbtnosti Madžarov in Habsburžanov, ki so se na koncu polastili imetja Celjanov. Novinar je bil mnenja, da je imelo predavanje v nacionalnem oziru veliko vrednost.³⁰⁴

V MEDVOJNI DRAMATIKI IN PROZI

Ko je Kovačič leta 1922 objavil prispevek o portretirancih pod plaščem Marije Zavetnice na Ptujski gori, je o upodobljenih članih Celjske hiše zapisal: »Ganljivo

³⁰¹ Ustava kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, letnik III, št. 87, 27. 7. 1921.

³⁰² Božo Otorepec, Grb, geslo v: Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1989, s. 378.

³⁰³ Mirt 1984, s. 48–50.

³⁰⁴ Mariborske vesti. Predavanje o celjskih grofih, v: Tabor, letnik VII, št. 143, 27. 6. 1926, Maribor, 1926, s. 2.

je, ko gledamo te ljudi tukaj zbrane pod Marijinim plaščem. Sij čistega verskega idealizma jih obdaja. A koliki kontrast med tem idealizmom in dejansko realnostjo! Koliko izmed njih je bilo srečnih? Čim višje so osebe, v tem slabši luči so nam ostale v dejanskem življenju. Kralj Žiga je silno veliko storil za cerkev, njegova zasluga je, da se je končal nesrečni razkol, a v življenju ni bil srečen. Barbara Celjska, ki se tukaj kot mlada žena tako otroško sklanja k Mariji, je bila pozneje žena brez vere in sramu, elegantni Friderik II. je v postelji umoril svojo ženo Elizabeto Frankapansko ...«. In nadaljuje: »Zgodovina celjskih grofov je kakor velika trilogija. Treba je le dramatika velikega talenta, da jih oživi. Za svetlobo in za senco mu ni treba skrbeti, dobrih in slabih del je dovolj v življenju mogočnih velikašev.«³⁰⁵

Kovačičevemu razmišljanju je sledil enkratni odziv med dramskimi ustvarjalci, ki se je dodatno napajal iz trenutnega političnega razmerja sil v slovenskem prostoru in iz zgodovinskih del, napisanih o Celjskih. Splet okoliščin je omogočil, da so bila do leta 1932 napisana in v vsem blišču uprizorjena kar tri dramska dela na temo grofov Celjskih, vsako s posebno avtorsko vizijo, kar je izzivalo, če ne drugega, vsaj živahne komentarje. Uglednim dramskim piscem so sledili ljubiteljski ustvarjalci in ponovno se je na amaterske gledališke odre vrnil v različnih priredbah Mlinarjev Janez. Tematika Celjanov je med obema vojnama zasedala vodilno mesto na slovenski dramski sceni.

OTON ŽUPANČIČ IN VERONIKA DESENIŠKA V LETU 1924

Pogosto komentirana drama takrat vodilnega slovenskega poeta Otona Župančiča Veronika Deseniška je bila slovesno uprizorjena v ljubljanski Drami na državni praznik zedinjenja, 1. decembra 1924. Iste leta je bila tudi izdana v knjižni obliki.³⁰⁶ Premiera si je v čast praznika zagotovila številne uradne goste, predstavnike države in drugih javnih služb. Sceno so krasili celjski grbi in prapori, kot uvod so zaigrali državno himno. Župančič je idejo o zgodovinski vlogi Celjskih v smislu prvih zediniteljev jugoslovanskih narodov položil na jezik Hermanu II. Celjskemu, ko le-ta govori o vnuku Ulriku: »On vem da bo prestavljal še mejnike, ki smo jih Celju doslej postavili, in jug zajel, dokoder gre naš jezik...«. ³⁰⁷ Prav tako Župančič vključi Kovačičevo-Stegenškovo teorijo o upodobljenih Celjskih na Ptujski gori, saj Herman naroča: »Zdaj smo izcela. Zdaj je Celje skup. In kot smo tu, tako nas naj izkleše iz kamena enega mojster Dalmatin, ki dela zdaj na ptujski Črni gori.

³⁰⁵ Stegenšek dr. A. - Kovačič Fr., Historični portreti na oltarni podobi župne cerkve na Črni ali Ptujski gori, Časopis za zgodovino in narodopisje, leto XVII, Zgodovinsko društvo V Mariboru, Maribor, 1922, s. 75.

³⁰⁶ Oton Župančič, Veronika Deseniška. Tragedija v petih dejanjih, Splošna knjižnica, Zvezek 28, Zvezna tiskarna in knjigarna, Ljubljana, 1924. V nadaljevanju Župančič 1924.

³⁰⁷ Župančič 1924, s. 70.

Da – Mati Božja zberi nas pod plašč s sorodstvom vsem, vsemi prijatelji, kar jih je z nami, tukaj ali v mislih: zanamcem poznim v kamen naj usekan spomin ostane na današnji dan.«³⁰⁸

Dnevni tisk se je do drame opredelil v skladu s politiko političnega tabora, ki ga je zastopal. Slovenski Narod in Jutro sta prekipevala od hvalnic, Slovenec je bil kritičen in zadržan. Vsi pa so poudarili poanto o Celjskih kot srednjeveških nosilcih jugoslovanske državnosti.

M. Z. je v Slovenskem narodu komentiral prvo predstavo Župančičeve tragedije kot uspešno kombinacijo pomembnega kulturnega dogodka in državnega praznika – kot spominski dan zedinjenja novo nastale države. Oton Župančič, »ubiralec najslajših slovenskih strun«, je bil deležen viharnega vzklikanja, lovora in cvetja.³⁰⁹

Kratki zabeležki je sledil naslednjega dne obširen članek Frana Albrehta, sestavljen iz fragmentov avtorjevega pogovora z Otonom Župančičem in iz katerega izvemo vse o vprašanju in dilemah, ki so spremljale avtorja pri pisanju drame. Po besedah Župančiča le-ta ni imel namena napisati historične drame, ampak »duševno dramo«. Zgodovina mu je služila le kot ozadje. Veroniko je lahko napisal šele, »ko so mi srca teh oseb zatrepetala v današnjem, mojem ritmu«.

Po Veroniki je avtor imel namen napisati še vrsto dram, v katerih bi prikazal rojstvo in razvoj slovenske duše vse do kmečkih puntov. Viri, iz katerih je črpal Župančič, so bili Valvasor, Celjska kronika, Megiser in zgodovinski spisi ter korespondenca Piccolominija. V razgovoru je Župančič kasneje izrekel misel, ki jo je bilo nato v medvojnem obdobju še pogosto slišati iz različnih ust: »Videl sem idejno, da bi bil ta mogočni rod na našem teritoriju kot protiutež Habsburgovcem ustvaril jugoslovansko državo. Ne zavedno – pač pa via facti.« Bil je mnenja, da je snov o Celjskih svetovna in obenem narodna. V kralju Matjažu je poet videl Celjane, ki so sicer v tej ljudski pesmi izgubili ime, dali pa ogrskemu kralju svoj značaj. Slovenski narod je te silake gledal, jih občudoval, jim odpuščal in o njih pel pesmi. »Vse to: ta sila, ta elementarnost Celjanov me je, kakor svoj čas slovenski narod, zgrabila, da sem zapel pesem o njih. Čutil sem se potomca in dediča starih narodnih pevcev slovenskih, ki so prikazovali in ne sodili!«³¹⁰

Jutro je o predstavi poročalo kot o dogodku, ki bo v anale gledališča zabeležen z zlatimi črkami. Pisec je mnenja, da je v Župančičevi Veroniki izražena misel

³⁰⁸ Župančič 1924, s. 72.

³⁰⁹ M. Z., Premijera Veronike Deseniške, v: Slovenski narod, št. 276, 3. 12. 1924, Ljubljana, 1924, s. 3.

³¹⁰ Fran Albrecht, Kako je nastala Veronika, v: Slovenski narod, št. 277, 4. 12. 1924, Ljubljana, 1924, s. 3.

ali bolje slutnja današnje Jugoslavije, rojene 1. decembra 1918. Prav ista ideja naj bi vodila roko Josipu Jurčiču, ko je pisal Veroniko Deseniško. Župančičeva prva tragedija je tako postala jubilejna slavnostna prigodnica, sijajna po predpripravah, po uprizoritvi in izvedbi.³¹¹

Slovenec je podrobno predstavil bralcu vsebino Župančičeve drame in posebej izpostavil odlomek, kjer Herman govori o bodočih načrtih, »ki merijo na ustvaritev ene države na zemlji, koder se govori naš jezik.« Celotno predstavo je označil za zgrešeno zaradi pogubne inscenacije, pomanjkanja enotnosti predstave in redkih igralcev, ki so bili kos vlogi.³¹²

Splošno znano je, da je še istega leta dramo pod kritično oko vzel tudi Josip Vidmar. Vidmar se je opredelil do Veronike Deseniške, češ, da v tem delu ne gre za upodobitev zgodovinske snovi, ampak za umetnino osebne vrste. Zato pri njem odpade vsakršno polemiziranje z avtorjem glede Celjskih kot elementom socialne ali politične opredelitve, ki naj bi tako ali drugače vplivala na usodo slovenskega naroda. Vidmarjeva podrobna in dosledna kritika je uperjena zgolj v tekst kot dramo. Označi ga za »nedonošeno in nedozorelo delo.« Razen jezika in številnih drobnih »čudovito lepih mest« drama ne najde milosti v Vidmarjevih očeh in jo raztrga od vrstice do vrstice.³¹³

Najostrejša idejna kritika je prišla izpod peresa Dragotina Gustinčiča v letu 1925.³¹⁴ Gustinčič, publicist in politični delavec, je bil med ustanovitelji KPJ v Sloveniji in je leta 1924 v Beogradu postal član politbiroja CK KPJ. Za Gustinčiča Veronika Deseniška ni tragedija mlade lepe žene, ki mora umreti v temni ječi, zanj je to tragedija miselnosti slovenskega intelektualca leta 1925 po Kristusovem rojstvu. Zakaj neki Slovenci vzdihujejo, se ironično sprašuje pisec, da so bili vedno samo sužnji, brez slavnega plemstva in vladarjev in domovine. Kot je razvidno iz Župančičeve drame, imajo grofe Celjske, ki so že celo stremeli za ujedinjenjem Jugoslovanov. Gustinčič ugovarja poetu, češ da nima pravice negovati kulta Celjskih grofov. Ti so govorili latinsko ali nemško in so poznali slovenskega kmeta, kar je isto kot slovenski narod, le v tistih trenutkih, ko so mu drli kožo z živega telesa.³¹⁵ Poet vzdihuje za preteklostjo, ki je bila naše suženjstvo in tema. Toda v svetu se rojeva nova kultura. Svet se »vžiga od vzhoda do zahoda«, medtem pa slovenski poet

³¹¹ O. Župančič, Veronika Deseniška, v: Jutro, leto V, št. 284, 4. 12. 1924, s. 5.

³¹² M., Narodno gledališče v Ljubljani. Veronika Deseniška, v: Slovenec, št. 279, 6. 12. 1924, Ljubljana, 1924, s. 5.

³¹³ Josip Vidmar, Oton Župančič, Veronika Deseniška, v: Literarne kritike, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1951, s. 202–213.

³¹⁴ Dragotin Gustinčič, Veronika Deseniška, v: Književna republika. Mesečnik za sve kulturne probleme, god. II, februar 1925, broj 6, knjiga druga (od sept. 1924 do dec. 1925), Zagreb, 1925. V nadaljevanju Gustinčič 1925.

³¹⁵ Gustinčič 1925, s. 281.

zamaknjeno gleda nazaj v gradove Celjskih grofov.³¹⁶ Svetovna vojna je dokončno razdelila svet na dva tabora, na tabor jetnikov in tabor gospodarjev zemeljskega bogastva. Poet je šel med gospodarje, očita Gustinčič.³¹⁷ Razen tega očita Župančiču jugoslovanstvo, saj Veronika nima več ambicij slovenskega jezika; sledi svoji temeljni misli in govori že jugoslov-E-nski.³¹⁸

Ko je Dramatično društvo v Celju leta 1925 uprizorilo dramo Veronika Deseniška, je uprizoritev izzvenela kot slavospev zgodovinski vlogi Celjskih in avtorju. Dramo so odigrali 17. februarja pred avtorjem osebno, ki si je predstavo ogledal skupaj s soprogo. Po tretji sliki se je dvignil zastor in predsednik društva Prekoršek je nagovoril nabito polno dvorano Celjskega doma, bivše Nemške hiše, trdnjave celjskega nemštva, ki so jo po letu 1918 Celjani preimenovali v Celjski dom. Govornik je poudaril dvoje: prvič, da je v tragediji izražena velika ideja starega celjskega grofovskega rodu – ustvaritev velike države južnih plemen in drugič, da se predstava odvija na tleh, ki so videla vso zgodovino celjskega »mogočnega« pokolenja. Župančič je na banketu po predstavi opozoril, da je delo pisano za tiste, ki poznajo čustvovanje, in da je v tem pogledu doseglo svoj pomen; ni pa ga doseglo pri »tako zvanih intelektualcih, ki mislijo zgolj z možgani in treznim umom.«³¹⁹

ANTON NOVAČAN IN HERMAN CELJSKI V LETU 1928

Novačanova drama je burila radovednost gledališkega občinstva že veliko pred uprizoritvijo. V intervjuju nekaj dni pred premiero je Novačan razkril, da je idejo nosil v sebi že od leta 1922. Oblasti so takrat prepovedale izdajanje časopisa Naša vas, glasila Novačanove republikanske stranke in Novačanu se je zdelo, da je njegova ideja »slovenske državnosti«, o kateri je sanjal vse žive dni, uničena zaradi tradicionalne kompromisarske drže naše družbe. Postavilo se mu je vprašanje, ali smo Slovenci sploh kdaj kaj hoteli. V Celju je v tem duševnem razpoloženju naletel najprej na zgodovino mesta Celja Andreasa Guba in nato še na Kovačičev članek o upodobitvi Celjskih na Ptujski gori. Začel je brskati po zgodovini in zgodba mu je sledila v Budim, Prago in Varšavo. Grofje Celjski so ga očarali, saj so po njegovem ob začetku renesanse na slovenskih tleh bili velik boj za državno samostojnost ozemlja današnje Jugoslavije. Iz Celja so se pletle niti na jug in vzhod, do Jadrana, v Bosno, v Zeto in Srbijo Jurija Brankovića. In temu cilju so, po mnenju Novačana, nasprotovale iste sile kot dandanes; slovensko državno idejo, ki je segala od Celja do Črnega morja, so uničili Habsburžani, Rim in Madžari. Cilji celjskih fevdalnih dinastov so se slučajno pokrivali, če bi uspeli, s sijajnim

³¹⁶ Gustinčič 1925, s. 282.

³¹⁷ Gustinčič 1925, s. 282–283.

³¹⁸ Gustinčič 1925, s. 284.

³¹⁹ Slavnostni večer v celjskem mestnem gledališču, v: Nova doba, leto VII, št. 18, 19. 2. 1925, Celje, 1925, s. 3.

razvojem naroda v bodočnosti. In narod je vedel, kaj lega v grob z Ulrikom, zato toliko žalovanja v Celjski kroniki. V grob je legal velik ropar in gospod, ki naroda ne bi več obiral, ker mu ni bilo treba. Po padcu Celjskih je delal Friderik Habsburški s slovensko zemljo kakor svinja z mehomo. Habsburžani so po Novačanu tudi namerno uničevali vsako sled za Celjskimi, zato je Celjska kronika iz leta 1515 okrnjena, grbov Celjskih ni moč najti v cerkvah in podobno. Razen tega obstajajo zgodovinska dejstva, ki dajo dvomiti o germanskem poreklu ali mišljenju Celjskih. In tudi če so imeli kakšno kapljo germanske krvi, po mnenju Novačana to ni bilo pomembno. Pomembno je, da so se ob uresničevanju svojih političnih ciljev borili s Habsburžani na naših tleh in za naša tla.³²⁰

Krstna predstava Novačanove drame Herman Celjski je bila dobrih štirinajst dni kasneje, 6. maja 1928, v ljubljanski Drami. To je bil gledališki dogodek prve vrste in dramsko poslopje je bilo nabito polno, »kakor ulj, preden roji; povsod napetost, razigranost in radostno vršanje«. Občinstvo je sprejelo vsako dejanje z navdušenjem in gromkim brezkončnim ploskanjem. Tretjemu, dramsko najmočnejšemu delu so sledile ovacije igralcem in avtorju, ki je na odru prejel cvetje in dokaze, »da je s svojim shakespearsko zasnovanim delom izvojeval popolno zmago«. Pisec je razumel delo kot mogočno dramo, v kateri Rim, Jeruzalem in nemštvo Habsburžanov kot zavezniki razkoljejo silni celjski hrast in ga uničijo v največji lepoti in moči. Novačanu je uspelo iz silne dobe podati dramatično borbo samih silnih osebnosti, skoraj nadčloveških v svojih ciljeh in sredstvih. V mogočni drami divjajo vse najsilnejše strasti: maščevalnost, častihlepje, ljubezen, lakomnost, verski in plemenski fanatizem, vse v plapolajočih zubljih.³²¹

Enako navdušujoč članek nad Novačanovo dramo je zaslediti v Jutru; dramo označujejo kot delo velikega literarnega talenta, ki ga odlikuje solidno poznavanje zgodovine, močan gledališki instinkt in odlična fantazija. Pisec apelira na avtorja, da naj Hermanu sledita Friderik in Urh, »nakar«, zaključuje, »bomo lahko postavili paradoks, da ima naš narod pomembnejše zgodovinske drame nego je njegova lastna zgodovina«. Tako je mogel izoblikovati Celjske samo Celjan, potomec njihovih tlačanov, ne kot maščevalec ampak kot pomirjevalec in poet. Herman je produkt slovenske širine in ne bi mogel nastati v gorenjskem miljeju. V njem se odpirajo slovenska okna daleč na jug in tri zvezde kažejo pota treh narodov k usodi enega – jugoslovanskega naroda. Herman je rodbinski despot, ki zasleduje jasno misel in verjame samo razumu in ne srcu. Takšni možje se rojevajo v vseh časih. Njihovo razumevanje sveta in življenja izziva konflikte s šibkejšimi

³²⁰ B. Borko (Božidar Borko), Pol ure z avtorjem »Hermana Celjskega«, v: Jutro, št. 95, 22. 4. 1928, Ljubljana, 1928, s. 11.

³²¹ Fr. Gov. (Fran Govekar), A. Novačan, Herman Celjski, v: Slovenski narod, št. 105, 7. 5. 1928, Ljubljana, 1928, s. 2.

dušami. Šibki, ki so v večini, se zatekajo v socialnost in se pogosto pomehkužijo v strasteh, močni pa nasprotno ustvarjajo novo družbo s pravicami individuuma in gospodujejo nad strastmi in vsemi časovnimi pojavi.³²²

Ocena v Slovincu izpod peresa F. K. se v marsikaterem pogledu ujema z oceno v Slovenskem narodu. Drami napoveduje zaradi njene sugestivne moči uspešen pohod po slovenskih odrih in v tujini. Avtor razume Novačanove Celjske kot današnje dojemanje zgodovinske snovi. Celjski nastopajo kot vladarji in kot ljudje z vsemi človeškimi strastmi: kot morilci, pohotneži, tirani in silaki. Takšni so prešli v ljudsko misel in v zgodovino. Bistvo Novačanovega dela je, da je postavil mogočen vladarski dvor, njegove velike ljudi in njih cilje v sredo slovenskih tal. Moteče pa je, da je avtor delo obremenil z lastnimi retrospektivnimi sentencami, kar drami jemlje nadčasovno vrednost. Domoljubno upesnjevanje naše zgodovine pravi poeziji ni v prid. Gledano v celoti, je za avtorja članka Hermanova drama poizkus slovenske historije, ki kaže prelivanje časovnega in osebnega v eno. Je poskus kolektivistične slovenske historije, v kateri se gnete plemstvo, duhovništvo in ljudstvo na istem časovno stisnjemem prostoru. V zgodovinskem smislu je Herman močno delo, kot drama ali celo tragedija pa je vsebinsko in stilno premalo zgneteno.³²³

Ostro kritiko je na račun Novačanovega Hermana izrekel Lojze Ude (liberalni demokrat, ki je zagovarjal avtonomijo Slovenije) v Svobodni Mladini, že ko je komentiral Novačanov intervju za Jutro. Ude očita Novačanu, da se je pri iskanju pomembnih poglavij v zgodovini slovenskega naroda ustavil pri čisto fizični, politično imperialistični sili Celjskih grofov, kar je, če ne drugega, daleč od idej, na temelju katerih se trenutno organizira moderna Evropa. Pisec se sprašuje, čemu je to potrebno. Odgovor si poišče v ugotovitvi, da se trenutno slovenski človek čuti slabotnega in plašnega, ni bojevit; želja pisca je, da bi bilo v slovenskem narodu več sile. Ude ta zbode tudi visoko vrednotenje germanske krvi pri Novačanu, kar razume kot vpliv ideje pangermanizma, ki kljub porazu v pravkar minuli vojni, nikakor ni mrtev. Ude zavzema stališče, da so Slovenci kot narod vstali iz čistega človečanskega duha; v njihovi zgodovini ni dokaza o sili. Slovenstvo je vstalo iz borbe za resnico, za pravico in svobodo človeka s te grude. Ta duh vodi Slovence od davnine, preko reformacije in bojev 19. stoletja do danes in isti duh nas sili, da smo Slovenci in bomo vztrajali kot Slovenci.³²⁴

Ko je Vidmar kritično ocenjeval Hermana Celjskega, je zapisal, da je državnostna ideja pri Celjskih kot edini takšen primer v zgodovini slovenske zemlje Nova-

³²² B. (Borko), A. Novačan, Herman Celjski, v: Jutro, leto IX, št. 108, 9. 5. 1928, Ljubljana, 1928, s. 6.

³²³ F. K., Anton Novačan: Herman Celjski, v: Slovenec, št. 105, 8. 5. 1928, Ljubljana, 1928, s. 7.

³²⁴ L. U. (Lojze Ude), Ali smo ali nismo?, v: Svobodna mladina, Mesečnik za sodobna slovenska kulturna vprašanja, št. 6–7, 1928, Ljubljana, 1928, s. 148.

čanu služila le kot izhodišče drame. Jedra Novačanovega dramskega ustvarjanja ne predstavlja nacionalno čustvo, razen kolikor je celotni predstavi dalo rahlo svečano in praznično atmosfero stopnjevane narodne zavesti. Dogodki so bolj ali manj prilagojeni zgodovinski resničnosti.³²⁵ Osebnosti, ki jih je pisec postavil na oder, pa so odraz sodobnosti. Novačan porabi zgodovinski okvir zato, da lahko spregovori o sodobnem svetu.³²⁶ Njegov Herman kot dominantna oseba drame ni obraz iz časa grofov Celjskih; je poučen primerek človečnosti, ki od Goetheja preko Nietzscheja zaposluje evropsko miselnost in ki prav v času nastajanja drame v številnih primerih vznemirja celotno evropsko življenje. To so demonične osebnosti, ki jim množice sledijo; tak je Herman Celjski.³²⁷ Herman ima svoj posebni etos. Cerkev in vera sta mu vladarski orodji, človečnost in vest obvezni le za neznatne in temne.³²⁸ Herman je orodje Boga, ki včasih zoper vso človečnost izvršuje voljo usode in pretvarja mračne sile v postave reda. Osrednje dejanje drame je boj med vladarjevo jasno mislijo in usodo, ki ji v zadevi Friderika in Veronike postavlja meje.³²⁹ Novačan je potvarjal in krivo tolmačil določene podrobnosti v zgodovini. Posledica je, da njegovo delo nima kakovosti, to je, nima duha časa. Združevanje ali bolje sila, da se je avtor moral uklanjati določenim zgodovinskim dejstvom, se je slabo skladala z liki, kot jih je orisal in si jih je zamislil Novačan. Iz povedanega sledita slabotna zgradba konflikta in pomanjkljiva logika dejanja. Zato pa je gledalec podvržen slavnostnemu in svečanemu razpoloženju v bujnih prizorih in polnokrvnosti življenja, kjer je Novačanova ustvarjalna moč nedvoumna.³³⁰

BRATKO KREFT IN CELJSKI GROFJE V LETU 1932

Jeseni 1932 je ljubljanska Drama odigrala še eno prestižno delo na temo Celjskih – Celjske grofe avtorja Bratka Krefta. Kreftova drama je imela močan idejni naboj in je po mnenju Hartmana pridobivala pristaše med mladim rodod. Krefta so igrali po vsej Sloveniji, pogosto v izvedbi amaterskih skupin.³³¹

Kreftova drama se je že v izhodiščih diametralno razlikovala od Župančičeve in Novačanove historične predstavitve o Celjskih. V intervjuju za Jutro je Kreft povedal, da je skrbno preštudiral vse razpoložljive vire in da se je držal zgodovine v 90 odstotkih. Cilj mu je bil, rekonstruirati Celjane takšne, kot so bili. Čas Celjanov

³²⁵ Josip Vidmar, Anton Novačan, Herman Celjski, 1928, v: Literarne kritike, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1951, s. 334. V nadaljevanju Vidmar 1951.

³²⁶ Vidmar 1951, s. 335.

³²⁷ Vidmar 1951, s. 336.

³²⁸ Vidmar 1951, s. 337.

³²⁹ Vidmar 1951, s. 338.

³³⁰ Vidmar 1951, s. 342.

³³¹ Hartman 1977, s. 49.

je bil čas razkola in začetek zatona fevdalizma in na obzorju se je javljala nova sila – meščanstvo. Po mnenju Krefta so bili Celjani koreniti fevdalci, ki pa so bili s slovenskim rodом samo toliko povezani, kolikor so izkoriščali slovenskega kmeta. Kreftov cilj je zato bil pobiti vse napačne predstave o Celjanih, ki so nastale kot proizvod nekaterih literatov in zgodovinarjev, katerih rodoljubje je prevladalo znanstveno objektivnost. Avtor je verjel, da bo drama pripomogla k večji jasnosti in da nihče več ne bo vpletal Celjskih grofov v slovensko nacionalno zgodovino. Njegovo stališče je bilo, da slovenska literatura te fevdalce preveč povečuje in dviga na piedestal.³³²

Po premieri se je pojavila še ena ocena o značaju dela v Jutru, ki jo je napisal Juš Kozak. Kreftu je pripisal, da je detroniziral Celjane in zasenčil Novačanovega Hermana. Novačan se je gibal med romantičnim individualizmom in poskusnim realizmom. Iz trte je izvil nekakšen nacionalizem Celjanov ter ga poskusil z zgodovino podpreti. Kreftov Herman pa je življenjski, je v času zakasnel fevdalec individualist, ki sta mu cerkvena in posvetna oblast le orodji. Tudi tokrat je Hermana kot pri Župančiču in kasneje pri Novačanu igral Levar, ki je, kot se duhovito pošali pisec, »za Celjana že toliko potu pretil in smrtne groze pretil, da bi mu lahko prepisali celjske razvaline«. ³³³

Kreftovo sklicevanje na zgodovino je zbudilo Antona Novačana, da se je oglasil iz Kaira z opozorilom, da slovenske zgodovine o Celjskih grofih še nimamo in da bo tisti zgodovinar, ki se bo lotil dela, moral biti popolnoma objektivni. ³³⁴ Piccolomini kot vir za Celjske je bil pač obupno pristranski. Novačan Kreftu zastavlja vprašanje, kdo sploh potemtakem spada v slovensko nacionalno zgodovino. Kreftovo očitiranje fevdalizma Celjskim se mu zdi nesmiselno, saj so slovenskega kmeta izkoriščali vsi. Mlinarjev Janez se zdi Novačanu, ki ni nikoli varčeval z besedami, »pravi habsburškoroški izbljuvek«. Pravi: »Celjski grofje so bili važen faktor v naši narodni zgodovini. Edini so zbrali skoro vso slovensko zemljo pod eno oblast v kritični dobi raznarodovanja. Nudili so Severu organiziran odpor, četudi le kot narodno nezavedni fevdalci. S tem odporom so udarili naši razkosanosti rahel pečat celote, vidne očem našega kmeta in vidne tujcem na jug in sever. To tezo postavljam še enkrat in se ne plašim borbe za njo. Celje stoji!« ³³⁵

³³² Kulturni pregled. Celjski grofje otvarjajo sezono. Današnja premiera v ljubljanski drami, v: Jutro, leto XIII, št. 217, 17. 9. 1932, Ljubljana, 1932, s. 6.

³³³ J. K. (Juš Kozak, Kulturni pregled. Kreftovi Celjski grofje, v: Jutro, leto XIII, št. 219, 20. 9. 1932, Ljubljana, 1932, s. 3.

³³⁴ Anton Novačan, Celjski knezi-Kraljedvorski rokopis-Dramatska umetnost in Bratko Kreft, v: Jutro, leto XIII, št. 231, 4. 10. 1932, Ljubljana, 1932, s. 3–4.

³³⁵ Anton Novačan, Celjski knezi-Kraljedvorski rokopis-Dramatska umetnost in Bratko Kreft, v: Jutro, leto XIII, št. 232, 5. 10. 1932, Ljubljana, 1932, s. 3–4.

Vsekakor je Kreft prepričal neznanega pisca v celjski Novi dobi, ki je komentiral uprizoritev grofov v izvedbi mariborskega Narodnega gledališča v Celju novembra 1932. Pisec priznava, da je Novačanov Herman dramsko močnejši, toda glede ideje ima večino na svoji strani Kreft. Celjani niso bili nikoli nacionalno zavedni in prav tako je ideja, da so kdaj hoteli združiti Slovence in Hrvate v eno državo, nesmiselna. Celjski so hoteli zgolj vladati, komu, to jim ni bilo pomembno. Neumno se je ponašati s prijateljstvom in naklonjenostjo ljudi, ki so nas zatirali in vse svoje moči zidali na ramenih hlapcev – naših prednikov. »Proč s temi hlapčevskimi mislimi«, vzklikne pisec, »poglejmo resnici v oči. Do danes smo se ohranili po zaslugi čistokrvnih in zavednih sinov slovenskega naroda, rojenih v bornih, skoraj razpadlih kmečkih kočah, ki so vztrajali navkljub zatiranju gospodarjev«.

Igra je vzbudila v Celju prav posebno zanimanje in je doživela velik uspeh. Celjsko mestno gledališče je bilo razprodano in občinstvo je namenilo prisotnemu Kreftu številne aplavze in ovacije.³³⁶

Iz komentarjev dobimo vtis, da se je dramska umetnost s Kreftovimi Celjskimi grofi dokončno odvrnila od vnašanja njihove nacionalne note v dramska dela. V Slovincu so Kreftovi Grofi ocenjeni kot drama iz življenja srednjeveških fevdalcev, katerim so tlačanili naši predniki. Pisec pritrjuje Kreftu, ki odločno zavrača vsako »neorgansko« narodno simboliko, ki so jo Slovenci zanesli v celjsko zgodovino iz narodne ali politične sentimentalnosti in v trenutku zanesenosti.³³⁷ Ocenjevalec meni, da predstavlja gibalno igranje razvoj in boj sil med seboj. Materialistični realizem pisatelja zgoščuje in sprošča borbo zgodovinskega mehanizma. Iz preteklosti ga nastavlja za prihodnost in za vsak čas na splošno, ampak manjka rešitve, ostane zgolj misel o brezplodnosti zločinov in nasilja. Drama je učinkovita in kaže na pisateljev velik dramatski in gledališki talent, toda delo je brez prave tragike zaradi pisateljevega osebnega nazora. Izkazuje mehanične življenjske zakone, ne odpira pa nobenih vrat v skrivnost življenjske usode. Drama je preveč načrtno zgrajena – prilagojena je zakonom materialističnega realizma, ki je pisateljev svetovni nazor. Občinstvo je igro toplo sprejelo. Lahko, da ga je pritegnila močna teatralika ali pa je pritrjevalo idejnemu zanosom, ki jih je v igri veliko. Pisatelj in igralci so bili deležni mnogo priznanja.³³⁸

Slovenski narod se je odzval na Kreftovo uprizoritev nazadnje. Tudi tu komentator označi Celjske grofe za Nemce, ki so jim tlačanili naši predniki. Dramo vidi kot dramatičnosti in teatralike polno zgodovinsko in socialno politično zanimivo

³³⁶ N. p., Bratko Kreft: »Celjski grofje«, v: Nova doba, leto XIV, št. 92, 14. 11. 1932, Celje, 1932, s. 3.

³³⁷ Fr. K., Bratko Kreft, Celjski grofje, v: Slovenec, letnik LX, št. 215, 20. 9. 1932, Ljubljana, 1932, s. 4.

³³⁸ Fr. K., Bratko Kreft, Celjski grofje, v: Slovenec, letnik LX, št. 216, 21. 9. 1932, Ljubljana, 1932, s. 4.

delo. Ocenjuje, da je avtor sledil zgodovinskim virom in jih trezno in nepopačeno izrazil v obliki drame iz leta 1428. Celjani so predstavljeni brez romantičnega sijaja: Herman kot tiran in stremuh, Friderik kot morilec in neznačajnež, Barbara kot razuzdanka, Ulrik je lahkomišeln in nagonski, že v mladih letih vdan celjskim strastem in koprnenjem. Kot protiutež nastopa Pravdač, nosilec avtorjevih nazorov in slovenski Hamlet. V drami se predstavijo vsi sloji, plemstvo, meščanstvo in kmečki stan. Meščan, tržan in kmet se začenjajo zavedati svojih pravic, pojavljajo se znamenja, da se bliža nova doba socialne pravičnosti. Vrata celjskega gradu grme pod simboličnimi udarci besnega slovenskega kmeta, ki kriči brez strahu: »Prokleti grofje!«³³⁹

Kreft je lasten odnos do Celjskih predstavil podrobneje v obširnem uvodu k tiskani drami. Celjske grofe enači s Habsburžani, oboji so zanj tuji gospodarji, ne slovenski fevdalni zastopniki, ki so jim Slovenci lahko zgolj tlačanili. V nacionalnem idealiziranju Celjskih vidi žalostno dejanje hlapca, ki si želi na ta način ustvariti herojsko fevdalno preteklost. Ponaša se s tem, da je na valptovem biču plapolala trikolora, ki jo je hlapec privezal sam, potem ko je gospodar že umrl.³⁴⁰

Kreft izpodbija jugoslovansko usmerjenost Celjskih in se pri tem sklicuje na stališče Antona Melika. Težišče Ulrika je bilo v letih pred smrtjo na Ogrskem; poroka Mare in Katarine Branković je zgolj obupno dejanje despota Brankovića, ki si s porokami hčera utrjuje položaj na obeh straneh, na Ogrskem in v Turčiji. Hčer Katarino izroči enemu izmed najmočnejših nemško-ogrskih velikašev Ulriku Celjskemu (1433), drugo hčer Maro pa sultanu Muratu II.³⁴¹ Pri zanikanju idej o nacionalnem in jugoslovanskem združevanju v času Celjskih Kreft citira misli dr. Milka Kosa, ki so bile objavljene v beograjski Pravdi januarja 1933 in kjer tudi Kos vztraja pri misli, da bi bilo središče politične moči Celjskih na Ogrskem.³⁴² Prav tako se Kreft opira na Kosa, ko navaja njegove misli, da 15. stoletje še ni poznalo narodne zavesti v našem pomenu besede. Tudi sodobni viri so jih poimenovali kot Nemce.³⁴³ Po mnenju Krefta je bil nosilec nacionalizma lahko le meščanski razred in ne fevdalec. Ugovarja tudi misli o politično teritorialni združitvi jugoslovanskih pokrajin. Politične razmere niso omogočale združitve zaradi turške ofenzive, vsa dejanska moč se je koncentrirala na Dunaju ali v Budimu. Kreft ni kritičen in brez pomisleka povzema Piccolominija tam, kjer mu ustreza.

³³⁹ N.p., Prvi teden ljubljanske drame. Izvirna slovenska drama B. Krefta, Celjski grofje, v: Slovenski narod, letnik LXV, št. 216, 23. 9. 1932, Ljubljana, 1932, s. 2.

³⁴⁰ Bratko Kreft, Celjski grofje. Drama iz življenja srednjeveških fevdalcev, katerim so tlačanili naši predniki, Slovenske poti VI, Tiskovna zadruga v Ljubljani, Ljubljana, 1932, s. 35. V nadaljevanju Kreft 1932.

³⁴¹ Kreft 1932, s. 25–26.

³⁴² Kreft 1932, s. 26.

³⁴³ Kreft 1932, s. 27.

Kreftove besede, da je drama utemeljena na zgodovinskih dejstvih, je izzvala h kritični oceni zgodovinarja Frana Zwittera. Kreftova koncepcija pravde proti Veroniki je po njegovem mnenju nevzdržna; prav tako zavrne tezo, da bi *ius pri-mae noctis* pri nas obstajal kot zakonita pravica zemljiških gospodov. Piscu očita nerazumevanje in nepoznavanje socialnega in pravnega položaja meščanstva v srednjem veku. Strinja pa se s Kreftom, ko ta odklanja nacionalno interpretacijo politike Celjskih.³⁴⁴

Vse tri drame so ne glede na nacionalni ali socialni naboj v času med obema vojnama ohranjale zgodovinski spomin na Celjske. Če seštejemo predstave, ki jih citira Bruno Hartman, ugotovimo, da so v obdobju do leta 1940 odigrali na slovenskih odrih 62 predstav Veronike Deseniške, 22 predstav Hermana Celjskega in 43 predstav Grofov Celjskih.³⁴⁵

Med obema vojnama je po oceni Bruna Hartmana posebno mesto šlo dramati-zacijam Kočevarjeve povesti Mlinarjev Janez. Igrali so ga predvsem okrog Celja, kjer je bilo ljudsko izročilo o Celjskih še živo, zlasti na Teharjih samih. Predstave so pritegovale množice gledalcev, ki jim je, kot meni Hartman, godilo trivialno, klišejsko odrsko upodabljanje zgodovinsko oporečne preteklosti njihove najožje domovine. Toda, opozarja Hartman, kljub trivialnosti so imele predstave neiz-podbiten delež pri oblikovanju družbene zavesti krajev in pokrajine.³⁴⁶

Leta 1932 je Družba sv. Mohorja v Celju izdala Detelov roman Veliki grof iz 19. stoletja. Uvodna razmišljanja je prispeval Jakob Šolar. Ko je razmišljal o vzrokih, ki so Detelo nagovorili k pisanju romana, je menil, da je bila med drugimi razlogi mogoče prav borba med Habsburžani in Celjskimi v Dunajskem Novem mestu najmočnejši faktor, saj se je v tej borbi odločala ne samo usoda Celjskih, ampak nadaljnja usoda vseh Slovencev.³⁴⁷

Posebno mesto med literarnimi deli gre zgodovinskemu romanu Anne Wamb-rechtsammer (1897–1933) Danes grofje Celjski in nikdar več. Anna je bila doma-činka s Planine, strastno navezana na rodne kraje. To jo je gnalo pri ustvarjanju krajših strokovnih zgodovinskih prispevkov in zgodb z zgodovinskim ozadjem, ki so imele podlago v temeljito preštudiranem arhivskem gradivu in obstoječi strokovni literaturi. Ker je morala zaradi bolezni prekiniti šolanje že pri šestnajstih letih, je ostala samouk. Številna dela so ostala v rokopisu, veliko pa je objavljala v dnevnem časopisu. V graškem Tagespostu je aprila leta 1933 kot podlistek pričel

³⁴⁴ Fran Zwitter, Bratko Kreft, Celjski grofje, v: Sodobnost, 1, Slovenska knjižna zadruga, Ljubljana, 1933.

³⁴⁵ Hartman 1977, sklic na opombo 126, s. 46.

³⁴⁶ Hartman 1977, s. 50.

³⁴⁷ Dr. Franc Detela, Zbrani spisi, ur. Jakob Šolar, I. zvezek, založila Družba sv. Mohorja v Celju, Celje, 1932.

izhajati njen najobsežnejši tekst Heute Grafen von Cilli und nimmermehr. Uspelo ji je, da si je v graškem Leykamu zagotovila zanj založnika, toda umrla je pred izidom knjige. Roman je takoj postal uspešnica in so ga do konca 2. svetovne vojne ponatisnili v nemškem jeziku še trikrat.³⁴⁸ V slovenščino ga je prevedel Niko Kuret in je bil še štirikrat ponatisnjen, zadnjič v letu 1992. Upravičeno ga lahko uvrstimo v seznam najpopularnejših zgodovinskih romanov pri Slovencih. Laična javnost ga dojema kot zgodovinsko povsem verodostojnega in dogaja se, da ga pisci sodobnih literarnih tekstov o Celjskih navajajo skupaj s strokovnimi deli. Zadnji primer je zgodba Grad nesrečne ljubezni, ki je izšla leta 2006.³⁴⁹

Zgodbi, ki pripoveduje o obdobju najvišjega vzpona Celjskih in njihovem nenadnem tragičnem propadu, bralec sledi skozi pripoved dveh Celjskim zvestih oprod. Prvi del, ki pripoveduje o nesrečnem zakonu med Friderikom in Elizabeto Frankopansko ter o priporu obeh zaljubljenecv Friderika in Veronike, tvori zgodba mračnega Jošta Soteškega, dolgoletnega vdanega oprode Friderika in na koncu zvestega orodja starega Hermana. Po smrti Jošta pripoved povzame Berthold Aprehar, ki ga izberejo za oprodo Ulriku II. V njegovi pripovedi sledimo življenjskim zgodbam Ulrika, Katarine in Friderika, zdaj že starega moža, vse do trenutka, ko si celjsko posest razdelijo plenilci. Wambrechtsamerjeva zvesto sledi zgodovinsko potrjenim dejstvom o Celjskih, saj se je, kot je znano, s proučevanjem obstoječe literature in arhivskega gradiva dodobra seznanila v Gradcu. V zgodbo je vpletla tudi vse ljudske pripovedi o Celjskih: o skrivnem rovu z zakladnico, ki naj bi potekal pod Savinjo in povezoval Zgornji grad s Spodnjim gradom, o zakladu v Solčavi, različico o Mlinarjevem Janezu in dekliču, čigar oče po smrti obeh prekolne Ulrika in celjski rod ter o velikem viharju, ki se je dvignil ob prevozu zaklada z Žovneka v Celje po smrti Friderika. Obilno si je pomagala s Celjsko kroniko in očitno pristajala na opise značajev zadnjih treh Celjskih, kakršne so zapustili srednjeveški kronisti, zlasti Piccolomini. Zato izžarevajo njeni značaji veliko energijo, neizmerljivo slo po oblasti in uživanju, kar se v različnih otenkih odraža pri Hermanu, Frideriku, Barbari in Ulriku. Elizabeta, Veronika in Katarina so zgolj njihove ali nemočne ali pa vdane žrtve. Iz njenega pisanja je nedvoumno slutiti tudi Novačanov vpliv, zlasti pri opisu veličastnih političnih sanj Hermana in njegovega vnuka Ulrika, ki si želita za družino kot končni cilj pridobiti krono. Sigismund Luksemburški nastopa le kot statist Hermanovih sanj. Naletimo tudi na misel o lastni deželi Celjski z glavni mestom Celjem, ki se je nadejajo meščani. Zdi se, da je Ana Wambrechtsamer povzemala po Novačanu, saj je prav ona njegovega Hermana prevedla v nemščino. Ni se čuditi, da se je roman

³⁴⁸ Aleksandra Krofl, Anna Wambrechtsamer, Turistično društvo Planina pri Sevnici, Ljubljana, 1998, s. 105.

³⁴⁹ Helena Štefanič, Grad nesrečne ljubezni. Friderik Celjski in Veronika Deseniška na Fridrihštajnu, Celjska Mohorjeva družba, Celje, 2006.

priljubil generacijam v slovenskem prostoru, tako da so ga od prvega izida vsako desetletje ponovno ponatisnili. Roman je tesen preplet zgodovinskih dejstev in predpostavk o Celjskih in njihovih sodobnikih in je v veliki meri pripomogel k utrditvi zgodovinskega spomina na Celjane pri Slovencih. Grofje so drzni, bogati, oblastiželjni in vsem strastem vdani. Prav strasti in hlepenje po oblasti za vsako ceno, ki mu žrtvujejo tudi člane lastne družine, jih na koncu pokoplje, povzema mnenje številnih drugih tudi avtorica tega priljubljenega romana.

CELJSKI NA RELIEFU MARIJE ZAVETNICE NA PTUJSKI GORI

Avguštin Stegenšek (1875–1920), pionir slovenske umetnostne zgodovine, je o cerkvi na Črni gori prvič pisal v vodniku, objavljenem leta 1914. V njem ni niti z besedo omenil imen upodobljenec na reliefu Marije Milostne. Nasprotno, pri sicer vrhunskem umetniškem delu na Ptujski gori gre po mnenju Stegenška za že večkrat izveden, priljubljen srednjeveški motiv Marije kot zavetnice vesoljnega človeštva. Na Črni gori naj bi bil upodobljen standarden motiv, po katerem so na levi uvrščeni zastopniki duhovnih, na desni pa zastopniki posvetnih stanov. »V veliki večini«, piše Stegenšek, »pa so zastopniki delavnih stanov, meščani in meščanke, kmeti in kmetice, le otrok pogrešamo, kakor če bi teh ne stiskale revne in bridkosti, ki tarejo vse človeštvo.«³⁵⁰ Celjski oltar in beneficij Marijinega označenja je pripisal kot donacijo Frideriku II. in nekritično bralcu prenesel njegovo življenjsko zgodbo: »Ta grof ni na dobrem glasu. Do l. 1422 je živel s svojo ženo Elizabeto, grofico Frangepani, ko pa se je zagledal v Hrvatico Veroniko Deseniško, je ženo umoril! Cesar ga je zato obsodil na smrt in lastni oče, grof Herman II., ga je zaprl v mogočen stolp na celjskem gradu, zapeljivko pa je dal potopiti. Šele l. 1429 je prišel Friderik zopet na beli dan in dve leti pozneje je romal v Rim, da bi javno pokazal, da se je poboljšal. Mogoče, da je šele sedaj ustanovil ta beneficij.«³⁵¹ Relief angelov grbonoscev v vhodni lopi, od katerih drži en angel ptujski grb (navzdol obrnjeno sidro), drugi angel pa celjskega (prečke in zvezde), mu služi kot dokaz, da so bili Celjani udeleženi pri gradnji cerkve od samega začetka.

Angela s ptujskim in celjskim grbom omenja že Ignac Orožen leta 1875 in ob razpravljanju o ustanoviteljih cerkve ugotavlja, da so to nedvomno gospodje Ptujski in grofje Celjski, o čemer pričajo grbi na ščitih angelov grbonoscev.³⁵²

³⁵⁰ Avguštin Stegenšek, *Božja pot k Materi Božji na Črni gori*, Kn.šk.ž.u. na Črni gori pti Ptuj, 1914, s. 5.

³⁵¹ Stegenšek 1914, s. 23.

³⁵² Ignaz Orožen, *Das Bisthum und das Diözese Lavant, I. Theil. Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mahrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. V., Röttsch und Zirkoviz. Erscheinene als Beigabe zum Lavanter Schematismus 1868–1875*, Marburg, 1875, s. 493–495.

Dve leti po Stegenškovi smrti, leta 1922, je njegov stanovski kolega in hkrati velik občudovalec Fran Kovačič objavil razpravo o portretirancih pod plaščem Marije Zavetnice na Ptujski gori.³⁵³ Kot osnova za študijo so mu služili zapiski Stegenška, ki naj bi (po Kovačiču) s študijo reliefne podobe Marije Zavetnice začel pred letom 1912, ko se je preusmeril v jeruzalemsko topografijo. Študija se je ohranila v celoti v nemški in slovenski stenografski verziji, historični del je bil večinoma že izpisan in nanj se je Kovačič naslonil ob objavi.

Stegenšek je izhajal iz predpostavke, da je osnutek reliefne podobe nastal od jeseni 1408 do poletja 1409. Na reliefu namreč ni papeža, ki bi po ustaljeni srednjeveški praksi moral biti, so pa zato vsi ostali posvetni in duhovni dostojanstveniki: cesar, kralj, vojvoda, kardinal in škof. Situacija na reliefni podobi, po mnenju Stegenška, odlikava razmere v katoliški Cerkvi konec 14. in v začetku 15. stoletja. Cerkveni razkol, ki se je začel leta 1389, je leta 1408 pripeljal do situacije, da so kardinali zapustili oba papeža, Gregorija XII. In Benedikta XIII. Leta 1409 so sklicali cerkveni zbor v Pisi in pozvali cerkveni svet, da jima odreče pokorščino; leta 1410 so izvolili Aleksandra V., ki mu je leta 1411 sledil Janez XXIII. Evropa je bila tako razdeljena med tri papeže. Kralj Sigismund s pristaši, med najzvestejšimi so bili Celjski grofje, in cesar Rupert se niso hoteli opredeliti za nobeno frakcijo in relief naj bi bil po Stegenšku odraz tega nevtralnega stališča.³⁵⁴

Raznolikost upodobljenecv usmerja avtorja k misli, da so portreti narejeni po živečih vzorih. Kovačič se sklicuje na bogato oz. obsežno ikonografsko znanje Stegenška, ko v posamičnih portretih prepozna individualne poteze, jih primerja s potezami s pečatov in kovancev ter z osebnimi opisi, ki so se za Celjske ohranili pri Piccolominiju. Kjer ne more uporabiti prvega ali drugega, se sklicuje na politične zveze in povezave, nasprotja ter splošne politične in cerkvene razmere. Ne nazadnje je osnovna podstat za izdelavo teorije razpoznavno naslikan celjski grb.

Stegenšek naj bi že v pismu monsignorju Grausu zapisal, da je na črnogorskem reliefu razpoznal kakih 30 portretov, od teh kakih 20 z gotovostjo. Iz celjske družine in njihovega sorodstvenega kroga naj bi to bili: Herman II. Celjski, njegov sin Friderik II. z ženo Elizabeto Frankopansko, njeno materjo Katarino, roj. Carrara in stricem Nikolajem Frankopanskim, Ludvik Celjski, Herman III. in njegova žena Elizabeta Abenberg, Herman Kilavi (nezakonski sin Hermana II. Celjskega), hči Barbara Celjska s soprogom Sigismundom Luksemburškim, Ana Celjska in njen mož Nikolaj Garai, Elizabeta in njen mož Henrik IV. Goriški ter nečakinja Ana Poljska.

³⁵³ Stegenšek dr. A. - Kovačič Fr., *Historični portreti na oltarni podobi župne cerkve na Črni ali Ptujski gori*, Časopis za zgodovino in narodopisje, leto XVII, Zgodovinsko društvo V Mariboru, Maribor 1922, s. 57–76. V nadaljevanju Kovačič 1922.

³⁵⁴ Kovačič 1922, s. 59–60.

Od ptujskih sta upodobljena domnevno nezakonska hči Hermana II. Celjskega Valburga in mož Bernard Ptujski. Posebno skupino predstavljajo na reliefu sorodniki Hermana II. Celjskega po materi Katarini, ki je izvirala iz bosanske vladarske hiše.

France Stele, naslednik Stegenška, je o reliefni podobi pisal leta 1940³⁵⁵ in potem še v drugi, izpopolnjeni izdaji vodnika po Ptujski gori leta 1966.³⁵⁶ Naročnika cerkve na Ptujski gori sta po mnenju Steleta Bernard III. Ptujski in žena Valburga, ki je bila verjetno hči Hermana II. Celjskega. Prisotnost Celjskih naj bi dokazoval celjski grb poleg podobe Valburge pod Marijinim plaščem in celjski grb, ki se nahaja poleg ptujskega v lopi pred glavnim vhodom.³⁵⁷ Stele je sodil, da je Stegenškova smer, v kateri je iskal razlago za milostni relief, pravilna. 80 glav je namreč upodobljenih s tolikšno pazljivostjo za individualne poteze – v pokri-valih, stopnjah starosti in tipih obrazov, da tega ni mogoče prezreti.³⁵⁸ Relief ima nedvomno rodbinski značaj. Trditev, da na podobah Marijinega varstva v tem zgodnjem času ne bi smeli iskati individualnih portretov, ne drži. Glede določitve oseb pod plaščem Marije in določitve zgodovinskega trenutka, ki je povzročil nastanek umetnine, bo po mnenju Steleta potrebna podrobnejša in ponovna presoja. Vsekakor je Stegenškova kombinacija prebistroumna in premikavna, da bi jo bilo mogoče preprosto odkloniti, toda dokazi niso tako sklenjeni, da bi jim mogli brez pridržka pritrčiti, zaključuje Stele.³⁵⁹

Stegenškova teorija o upodobitvi Celjskih na Ptujski gori je imela za ohranjanje mita dolgo trajen pomen; Celjski so se zdaj vizionirali, vsaj najpomembnejši med njimi. Članku je bila dodana odlična fotografija reliefa z označenimi posamičnimi portretiranci in bila večkrat ponatisnjena. Še leta 1972, ko je bila v Pokrajinskem muzeju Celje odprta v okviru stalne kulturno zgodovinske zbirke Celjska soba, jo je avtorica postavitve Milena Moškon uporabila za ilustracijo zgodovine Celjskih. Teorijo je prvič zavrnil leta 1963 Emilijan Cevc, podprli pa so ga tudi izsledki restavratorskih del v 80. letih 20. stoletja.

CELJSKI V MEDVOJNI LIKOVNI UMETNOSTI

Med obema vojnama se je kultu Celjanov, ki so bili zdaj v zenitu, pridružila manj številna populacija likovnih ustvarjalcev. Na njihovo temo je celjski slikar Avgust Friderik Seebacher (1887–1940) v založništvu Martina Perca leta 1930 izdal 12

³⁵⁵ France Stele, Ptujška gora, Župni urad na Ptujski gori, 1940.

³⁵⁶ France Stele, Ptujška gora, Zadruga katoliških duhovnikov SFRJ v Ljubljani, Ljubljana, 1966.

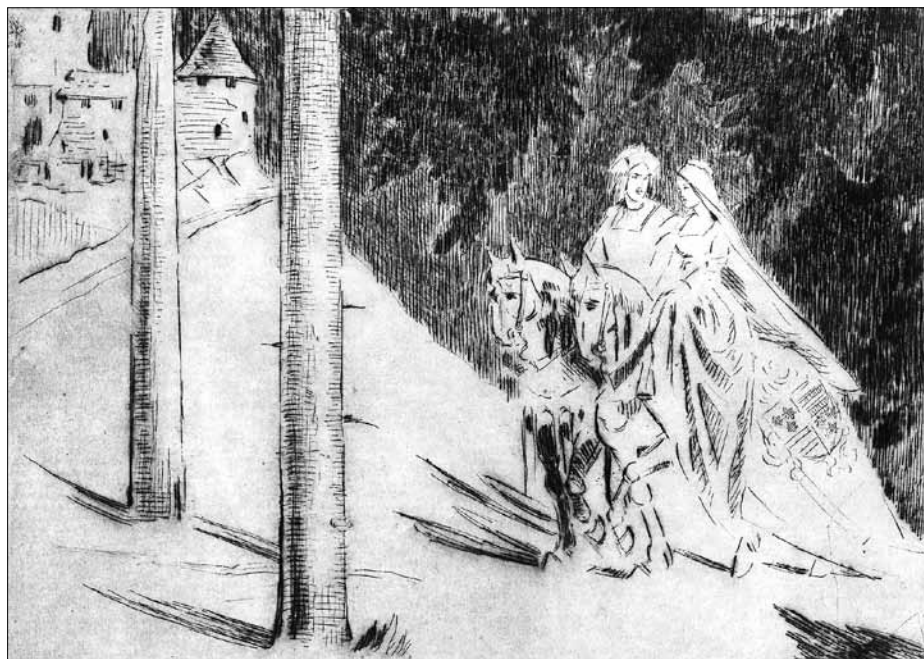
³⁵⁷ Stele 1940, s. 40.

³⁵⁸ Stele 1940, s. 107.

³⁵⁹ Stele 1940, s. 110.

radirank pod naslovom *Celeja antiqua et nova*, II. zvezek. Naslovi posamičnih podob so bili: Grad Žovnek; Konrad Žovneški, pevec ljubezni; Friderik I., zadnji Žovneški in prvi Celjski, postane grof Celjski; Ulrik I. Celjski s cesarjem Karlom IV. v Rimu; Katarina Bosanska slavnostno vkoraka v celjski dvor; Herman I. podeli vojvodi Albrehtu III. viteški udarec; Herman II. reši kralja Sigismunda pri Nikopolju; Poljsko poslanstvo snubi Ano, hčer Viljema Celjskega; Poroka Barbare Celjske s kraljem Sigismundom; Turnir v Celju; Doljni grad, nekdanji dvor grofov Celjanov; Gornje Celje. Tekst je dodal zgodovinar Janko Orožen. O izvoru grofov Celjskih se izjasni pri radiranki Grad Žovnek. Pojasnjuje, da so slovenski rodovi po kratki dobi narodne samostojnosti prešli pod oblast velike nemške države. Visoki plemiški gospodje so bili večinoma nemškega rodu, vendar je prešel v njihove vrste tudi del nastajajočega domačega plemstva. Celje je bilo središče Savinjske marke, upravljali so jo mejni grofje, katerih pradedna sta bila Volkun in Svetopolk. V prvi polovici 12. stoletja so ti gospodje izgubili mejno grofovstvo in se umaknili v središče svoje prave zemljiške posesti, na grad Žovnek. Pričeli so se imenovati Žovneški in so kasneje postali Celjski grofje.

Ivan Vavpotič (1877–1943) se je kot scenograf spoznal s Celjskimi že leta 1933, ko je izdelal kulise za Novačanovega Hermana Celjskega, ki so ga igrali v Celju na prostem. Verjetno je takrat padla pobuda, da Vavpotič izdela stensko poslika-

Friderik in Veronika, jedkanica, August Seebacher, 1942, hrani Pokrajinski muzej Celje.

vo za Celjski dom, ki je bil prvotno osrednja hiša celjskega nemštva, Celjani pa so ga hoteli v čim večji meri posloveniti. Vavpotič je leta 1935 izdelal študijo v olju, naslovljeno kot Prihod mladoporočencev grofa Ulrika II. Celjskega in Katarine Branković v Celje leta 1426. Slika je primer Vavpotičevega zgodovinskega slikarstva. Umetnik dela ni realiziral, saj ga mesto zaradi pomanjkanja denarja ni nikoli naročilo.³⁶⁰

Na temo Celjskih je ustvarjal tudi slikar Fran Tratnik. Njegovo olje Katarina Celjska je danes v zasebni lasti v Celju. Razstavljeno je bilo na Celjskem kulturnem tednu maja 1938 v Celju, zato je precej verjetno, da je bilo naslikano prav za to priložnost.³⁶¹

Katarina Celjska, olje, 66 × 46 cm, Fran Tratnik, 1938. Foto: Viktor Berk.

Iz literature³⁶² je znano, da je v medvojnem času dve deli naslikal slikar Rajko Slapernik (1896–1975): Veroniko Deseniško (1938) in Smrt Ulrika II. Celjskega. Tako kot za prej naštete likovnike lahko tudi za Slapernika domnevamo, da ga je navdihovalo srečanje s Celjem, saj je sodeloval kar na treh božično prodajnih razstavah – v letih 1931, 1932 in 1936.

ODNOS DO GROFOV CELJSKIH V CELJU IN OKOLICI

O tem da bi Celje vlagalo velike napore v načrtno ohranjanje mita o Celjskih v času med vojnama, ni dokazov, ne materialnih ne v virih. Se pa je mesto pogosto sklicevalo na slavno preteklost in na ta način gojilo, vzdrževalo in poglobljalo lokalno pripadnost. Župan mesta Celja Alojz Mihelčič se je v pozdravnem govoru ob začetku Celjskega kulturnega tedna skliceval na dva momenta v zgodovini, ki sta prispevala delež k skupni narodni kulturi: rimsko Celejo in čas, ko je bilo

³⁶⁰ Ivan Vavpotič, inv. št. S 2201, katalog, Narodna galerija Ljubljana, Ljubljana, 1987, s. 88.

³⁶¹ Likovna razstava, v: Celjski kulturni teden, 1.–8. 5. 1938, Odbor Celjskega kulturnega tedna, Celje, 1938, s. 41.

³⁶² Igor Grdina, Celjski grofje in literatura, v: Med dolžnostjo spomina in razkošjem pozabe, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2006, s. 204, opomba 124.

Celje prestolnica grofov Celjskih, »ki so prvi hoteli ustvariti jugoslovansko skupnost«.³⁶³

Velik vtis in dolgotrajen vpliv na lokalni zgodovinski spomin so povzročile štiri predstave Hermana Celjskega, odigrane v Celju septembra 1933. Zahtevni projekt je izpeljal Celjski studio pod režiserjem Milanom Košičem v »velikem stilu« in v »mogočni sceneriji in moderni iluminaciji« akademskega slikarja Ivana Vavpotiča. Kot je zapisal R. P. v Novi dobi, deluje Herman Celjski na prostem veliko močnejše kot v zaprtem prostoru gledališke hiše, »ker daje velika pozornica v naravi igri vse naravnejše, prepričevalnejše obeležje«. Predstava je privabila Celjane, okoličane in številne obiskovalce iz oddaljenejših krajev.³⁶⁴ Scenske učinke je povečala glasbena spremljava avtorja Karla Sancina, ravnatelja Glasbene Matice, ki je prav za to predstavo napisal predigro za orkester in glasbene vložke za nekatere scene.³⁶⁵

Veronika Deseniška, neznani avtor, olje, platno, 85 × 55 cm, 19. stoletje, hrani Pokrajinski muzej Celje. Foto: Tomaž Lauko.

Številni so v Novačanovih Celjskih videli in razumeli resnične, zgodovinske osebe celjske dinastije. To dokazuje članek objavljen prav tako v Novi dobi na prvi dan uprizoritve, 7. 9. 1933. V vznesenem slogu pisec slika Hermana kot kneza in kralja po moči in miselnosti. Herman je sanjal, da Celje dobi moč, kot jo je imelo v času rimske Claudie Celeje. Herman sanja, kako raste Celje in kako raste država, katere prestolnica bo mesto ob Savinji. Plemena od Koroške do Črnega morja govore en jezik, so junaška in zdrava, tlačijo jih pa tuji gospodarji. Vse to bi se dalo združiti v skupno mogočno državo. Tako je sanjal ta kralj v svojem celjskem gradu; najmogočnejše, najveličastnejše sanje, kar jih je kdo sanjal v Celju. Protiutež Hermanovim sanjam so sanje Veronike o ljubezni do Friderika, najveličastnejše sanje, ki

³⁶³ Županov govor, v: Celjski kulturni teden, 1.-8. 5. 1938, Odbor Celjskega kulturnega tedna, Celje, 1938, s. 3.

³⁶⁴ R. P., Nova doba, letnik 15, št. 74, 11. 9. 1933, Celje, 1933, s. 3.

³⁶⁵ I. K., Sancin, Celjska suita, v: Celjski kulturni teden, 1.-8. 5. 1938, Odbor Celjskega kulturnega tedna, Celje, 1938, s. 51.

jih je katera ženska kadarkoli sanjala v Celju. Herman in Veronika polagata svoje upe v roke Friderika, toda obema se sanje izničijo. Veronika izdihne pod rokami krovloka in Hermanu zadnji potomec umre v Beogradu zaradi zavisti Madžarov. Toda kljub temu so bile sanje Hermana tako močne, da so se uresničile.³⁶⁶

Na lokalni ravni se je spomin na Celjske odražal v iskanju materialnih preostankov njihove slavne zgodovine. Tako iz mestnega časopisa *Nova doba* izvemo, da je konservator Marjan Marolt poskušal najti grobnico Celjskih grofov v Marijini cerkvi ter ugotoviti njeno arhitektonsko obliko in vrednost. 1. decembra 1930 so odstranili tlak in naslednjega dne izkopali obokan prostor, globok 2 m, širok 1,80 m in dolg 2,45 m. Našli so tri krste s kostmi in z ostanki mašniške obleke, rožni venec in tkanino; vse to so leta 1813 ob obnovi cerkve pometali v odprtino. Izsledki so pokazali, da so v tej grobnici pokopavali le minorite, medtem ko je bilo grobnico Celjskih potrebno iskati za glavnim oltarjem, pod poslopjem starega okrožnega sodišča. Z izkopavanji so nameravali nadaljevati, predvidevali pa so, da bo potrebno precej denarja. Finančna sredstva so pričakovali od mestne občine in drugih. Pisec zaključuje: »To je v interesu Celja in njegove lepe zgodovine.«³⁶⁷

Leta 1937 so ponovno v Jurkloštru iskali grob Veronike Deseniške, vendar ga niso našli. To je bilo že drugo iskanje po letu 1856.³⁶⁸

Ko je celjska mestna občina muzejskemu društvu odstopila razvaline Starega gradu nad Celjem v last, je leta 1931 prof. Janko Orožen izkopaval zasut hodnik na Starem gradu, vendar ni bil uspešen.³⁶⁹ Stari grad kot najočitnejši in najmarkantnejši spomin na Celjske je bil prevelik zalogaj za društvo, ki je v tridesetih letih vse sile usmerilo v podporo Brodarjevih izkopavanj v Potočki zijalki. Zato je Gornji celjski grad ponovno prevzela mestna občina in opravila več nujnih restavratorskih del.³⁷⁰

Janko Orožen je s pomočjo gimnazijcev zbral med ljudstvom še živeče spomine na gradove in graščine v porečju Savinje. Velik del zbranega gradiva predstavljajo pripovedi o gradovih Celjanov, predvsem o Starem gradu nad Celjem in Bežigradu; govorijo o krutosti Celjskih, njihovih zakladih in o zalezovanju lepih deklet.³⁷¹

³⁶⁶ B. S., Sanje v celjskem parku. K uprizoritvi Hermana Celjskega, v: *Nova doba*, št. 73, 7. 9. 1933, s. 2.

³⁶⁷ *Nova doba*, 5. 12. 1930, s. 2.

³⁶⁸ Jože Mlinarič, Kartuziji Žiče in Jurklošter, Žička kartuzija ok. 1160–1782, Jurkloštrska kartuzija ok. 1170–1595, Založba Obzorja Maribor, Maribor, 1991, s. 224.

³⁶⁹ Zapisnik občnega zbora 6. 4. 1933, Muzejsko društvo Celje 1922–1937, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje.

³⁷⁰ Zapisnik občnega zbora 8. 1. 1935, Muzejsko društvo Celje 1922–1937, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje.

³⁷¹ Janko Orožen, Gradovi in graščine v narodnem izročilu, 1. Gradovi in graščine ob Savinji, Sotli in Savi, Celje 1936.

O odnosu do Celjskih je razmišljal pisec, ki se je podpisal samo z začetnico S. v lokalnem glasilu leta 1938 in obžaloval dejstvo, da se petstote obletnice pokneženja Celjskih ni nihče spomnil. Slovenci se nekako branimo grofov Celjskih kot nečesa nepristnega in potvorjenega v zgodovini. Odklanjamo in celo obsojamo jih, ker ni jasno izpričanih potrdil o njihovi narodnosti; z zgodovinskega stališča je to krivično, z narodnega pa usodno. Kako naj Celjski razkrijejo svojo narodnost, če v njihovem času o narodnostih in narodnem prepričanju ni ne duha ne sluha. Celjani so bili proti Habsburžanom in to zadostuje, da jih označimo kot protinemške.³⁷² Česar ni mogoče zanikati, je, da so Celjani združili velik del ozemlja, ki danes tvori slovenski del države. Dejstvo je, da so si Celjski hoteli ustvariti lastno in kolikor mogoče neodvisno ozemlje. In če bi se Celjanom posrečilo ustvariti neodvisno kneževino, bi bila to kneževina našega ozemlja in našega naroda in to dvoje bi dalo pokrajini značaj, celo proti volji vladajočih. Celjske grofe je razvoj dogodkov že odrival in bi jih še naprej oddaljeval od nemškega vpliva ter zblíževal z območji na južni strani. Pisec se obregne ob Krefta, češ, da je na celjski rod zlil vse temne barve, s katerimi je mogoče obarvati srednjeveški fevdalni sistem. »Morda ni treba«, zaključuje pisec, »da bi bili celjskemu rodu za kar koli hvaležni, resnica pa je, da so prav Celjski dvignili našo pokrajino do veljave, kakor je ni imela ne poprej ne poslej. In isto velja za mesto Celje.«³⁷³

Spomin na Celjske se je intenzivno gojil na Teharjih. Iz lokalnega časopisa izveemo, da je pokojni rodoljub Ivan Pečnak, zaveden Teharčan, zapustil teharski šoli sliko Veronike Deseniške. Slika po mnenju pisca nima umetniške vrednosti, je pa zanimiva kot edini portret »nesrečne tragedinje«. Na sliki je napis »Veronika v. Dessenic«. Po ustnem potrdilu pokojnega Pečnaka je slika prišla z gradu v kmečke roke in bila do srede 19. stoletja v lasti Koželjeve rodbine. Pisec, ki si je sliko ogledal, je označil portretiranko za »poltno blondinko s silno kmetišskimi rokami«. Gre za obraz kmečke lepoticice z rjavimi očmi in rumeno rjavimi lasmi, na katerem je mogoče razbrati veliko vdanost.³⁷⁴ Olje je v resnici delo neznanega avtorja iz 19. stoletja s pomanjkljivim slikarskim znanjem. Portret se je ohranil in ga je po razstavi Grofje Celjski (1999–2000) Osnovna šola Štore podarila Pokrajinskemu muzeju Celje.³⁷⁵

Na fotoreportaži o Teharjih v Ilustriranem Slovencu so lahko bralci videli fotografijo hiše Mlinarjevega Janeza, zaslužnega za plemenitenje Teharčanov, Pengarjev dom, kjer je bil prvotno dom Marjetice in zastavo, ki jo je nosil Mlinarjev Janez v

³⁷² S., Celjski grofje, v: Nova doba, leto XX, št. 12, 18. 3. 1938, Celje, 1938, s. 6.

³⁷³ S., Celjski grofje, v: Nova doba, leto XX, št. 13, 25. 3. 1938, Celje, 1938, s. 6.

³⁷⁴ Jos. Gosak, 500 let stara slika Veronike Deseniške, v: Nova doba, št. 36, 29. 3. 1924, Celje, 1924, s. 1.

³⁷⁵ Tatjana Badovinac, kataložna enota št. 58, Veronika Deseniška, v: Katalog razstave Grofje Celjski, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 1999, s. 42.

boju s Turki pred Beogradom ter graščino Bežigrad, ki naj bi bila s podzemeljskim rovom povezana s Starim gradom.³⁷⁶

Med vnete glasnike grofov Celjskih se je zapisal domačin Rajko Vrečer, rojen Teharčan, sicer pa učitelj v Žalcu. Vrečer je bil hkrati zgodovinar in dramatik in je za svoja dela celo zbiral gradivo po dunajskih arhivih. Pisal je eno- in dvodejanke, ki so jih izvajali, ter daljša odrska dela, ki so ostala v osebнем arhivu. Igre so imele zgodovinsko vsebino: Ulrik, grof celjski in Teharjani; Jan Vitovec; Erazem Tattenbach; Ivan Kacijanar.³⁷⁷ Vrečer se v svojem življenjepisu spominja, da je napisal delo Ulrik, grof Celjski in Teharjani kot narodno igro s petjem. Pregledal in za svojo Veroniko Deseniško naj bi jo uporabil celo pesnik Oton Župančič, ki je menda v pogovoru z Ivanom Prekorškom celo izjavil, češ, mali morajo delati za nas, velike. Kot se spominja Vrečer, naj bi mu Župančič vrnil rokopis šele na urgenco odvetnika dr. Kalana iz Celja.³⁷⁸

Vrečer je leta 1930 izdal zgodovino Savinjske doline, kjer je na veliko pisal o Celjskih, seveda pompozno in nekritično. V očeh vsakega, v zgodovini nekoliko podkovanega bralca. Vrečerjeva izvajanja seveda niso mogla izvabiti drugega kot nasmešek, nekritični bralci pa so delo jemali kot zgodovinsko potrjeno resnico. Tako npr. piše o boju pri Nikopolju leta 1396 kot o bitki, kjer naj bi se Herman II. uspešno boril »s svojo slovensko armado«.³⁷⁹

Vrečer je povzemal po Aeneasu Sylviusu Piccolominiu premalo kritično in potencirano. Sicer je omenjal, da so Piccolominijeve karakteristike Celjskih pretirane in pisane v duhu osebnega sovraštva, kar pa ga ni oviralo, da ne bi bralcu prenesel pristranskih mnenj srednjeveških piscev v celoti. Težava je bila v tem, da so Vrečerja na veliko uporabljali in citirali lokalni zgodovinarji in da po njegovem delu še danes posegajo številni, ki iščejo podrobnosti iz lokalne zgodovine. Nekritična predstava o Celjskih se je na ta način utrjevala pri vedno novih generacijah.³⁸⁰

³⁷⁶ Zanimiv list slovenske zgodovine, Teharje in njih plemstvo, v: Ilustrovani Slovenec, 3, št. 131, 12. 6. 1927, Ljubljana, 1927, s. 188–192.

³⁷⁷ Rajko Vrečer, Savinjska dolina s posebnim ozirom na splošno, krajevno in upravno zgodovino v besedi in sliki, samozaložba, Žalec, 1930, s. 266. V nadaljevanju, Vrečer 1930.

³⁷⁸ Rajko Vrečer, Životopis, 26. 11. 1955, Žalec, s. 9–10, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje.

³⁷⁹ Vrečer 1930, s. 36.

³⁸⁰ Vrečer 1930, s. 42–43: »V Celju je vladal v tej dobi grof Friderik, v ljubezni strasten, ter zavrgel zakonito ženo in imel kot ljubico priležnico Veroniko. Ženo svojo pa, iz grofje rodbine na Hrvaškem, pa je umoril lastnoročno. Konkubino pa je dal njegov oče Herman utopiti v kopeli. Grof Friderik je vzel kratko malo možem njihove žene, tiral cele črede deklic v svojo palačo, prebivalce je smatral kot svoje sužnje, cerkve je oropal imetja, okoli sebe je zbiral ponarejevalce denarja, otrovnike in čarovnike.«

»V tej dobi je bil grof Ulrik star prilično 50 let. Mož je bil širokih pleč, močnih kosti, suh in s tankimi stegni, bledega lica, velikih rdečkastih oči, zahripanega glasu, velikodušen, bistroumen in nemirnega duha, ki ne pozna utrudljivosti radi telesnega napora ali čutnega užitka. Tuja mu je bila zvestoba danih obljub in

Vrečer je aktualnejši takrat, ko piše o beneficiju Celjskih grofov pri župnijski cerkvi Marije Snežne na Solčavi v letih od 1341 do 1365 in omenja med ljudmi še živo pripoved, po kateri so nekateri člani grofovske rodbine večkrat zahajali v Solčavo na lov in se dalj časa mudili v lovišču. Večji kmetiji nad Solčavo naj bi na ta način ostal priimek »Knez« zato, ker so baje tam bivali nekateri člani celjske dinastije, ko so prebežali na Solčavsko. V Solčavi se pod stopnicami, ki vodijo k cerkvi, nahaja hiša s starim domačim imenom »Vitez«, druga hiša v vasi pa se vulgo imenuje »Vitezič«. V teh hišah naj bi prebivala dva stražnika Celjskih z nalogo, da posvarita ubežne grofe v primeru, če bi jih zasledovalci ogrožali.³⁸¹

Avtor celo poglavje posveča Veroniki Deseniški, toda verzija je popolnoma nestvarna.³⁸² Prav tako mi ni uspelo ugotoviti, od kod izvira Vrečerjeva interpretacija poplemenitenja Teharčanov, saj naj bi bil zasačeni Celjan Vilo, verjetno Viljem, sin Ulrika I., dekle pa Eliška, hči vaškega sodnika.³⁸³

Vrečerjevo delo je bilo razširjeno med lokalnim bralstvom, še danes ga veliko citirajo in je nedvomno veliko pripomoglo k zgodovinskemu spominu na Celjske v širši celjski regiji.

VERONIKA DESENIŠKA – PREDMET MEDNARODNEGA SPORA

Veronika Deseniška je neposredno pred izbruhom druge svetovne vojne postala celo predmet spora med Hrvati in Slovenci. Anton Novačan, znan po sočnih izjavah, je hote ali nehotе sprožil žolčno diskusijo o izvoru Veronike Desenič na Hrvaškem. V časopisu »Novosti« je leta 1939 objavil članek, v katerem je ovrgel tezo hrvaškega zgodovinarja Emila Laszowskega, sicer direktorja državnega arhiva, da je bila Veronika Deseniška v resnici plemkinja iz rodbine Tešenskih v Šleziji, sestra Ladislava Tešenskega, ki se je poročil z Margareto Celjsko, vnukinjo Hermana II.

dane besede, zmožen vsake hinavščine, ropar tuje lastnine, zapravljivec svojega imetja, spreten v besedi in dejanju. Oče mu je izbral zakonsko polovico despota Račina, devica grške nezvestobe, sicer pa častitljiva po postavi in šegi. Moški zakonski otroci so ji pomrli. Odslej se je otrešel grof Ulrik zvestobi zakona, imel je tuje žene, marsikateri devici pa vzel čast in ime. Tudi na Dunaju se je zaljubil v neko zakonsko ženo, koje moža je zato vzel v posebno varstvo. Da je bilo občevanje nemoteno, je poveril moža s skrbstvom nekega grofovega gradu blizu Dunaja. Šele pozneje je zvedel grof za hudobne namene strastnega grofa, ki ga je prosil, da ga odpusti iz službe in mu dovoli iti na dom. Grof mu je ustregel. Odišlega užaljenca pa je dal zasledovati po štirih slugih, ki so moža – brezdvomno z vedenjem in naročilom grofa – na poti domov umorili. Odslej je ostala prešuštnica v palači celjskega grofa v vlogi grofove prave žene, obdane v sijaju številnega dvora.«

³⁸¹ Vrečer 1930, s. 147–148.

³⁸² Vrečer 1930, s. 159–161.

³⁸³ Vrečer 1930, s. 255–256.

Celjskega.³⁸⁴ Laszowski se je v podkrepitev svoje teze skliceval na številne kroniste 16. in 17. stoletja, kot sta bila šlezjska zgodovinarja Fridericus Lucae in Fridrik Wilhelm Sommersberg. Novačan je za nameček še zapisal, da je Veronika vsekar bila »jedna mala slatka Hrvatica«, priležnica Celjskoga grofa Friderika, koja je pače pospešila pad Celjske dinastije.³⁸⁵ Pisanje je prizadelo samospoštovanje Hrvatov in spodbudilo Viktorja Kučinića, da je v oktobru leta 1939 v podlistku dnevnika *Novosti* (št. 279 do št. 296) objavil, potem ko si je ogledal vsa prizorišča Veronikinega življenja, serijo čustveno obarvanih člankov o njenem trpljenju na begu pred maščevalnim Hermanom II. Zaključil je z lastno tezo, da sta obstajali dve Veroniki, od katerih nobena ni bila Hrvatica. Prva Veronika, umorjena na Ojstrici leta 1425, naj bi izvirala iz vasi Kunze na Kočevskem, kjer je bil spomin nanjo, tako Kučinić, še izredno močan. Veronika von Kotsche naj bi bila zgolj priležnica strastem predanega Friderika II. in ne njegova zakonska žena. Okoli leta 1445 naj bi se Friderik II. poročil z drugo Veroniko, Veroniko von Teschen, in ta je kot zakonita žena pokopana v Jurkloštru. Kučinić je ovrgel legendo, da naj bi bila Veronika živa zakopana v steni gradu Veliki Tabor. Domoljubna poanta Kučinićevega pisanja se izkristalizira v zadnjem poglavju miniserije, ko zapiše, da je čisto zadosti, da so Hrvati žrtvovali celjskim tiranom eno žrtev, dobro in plemenito Frankopanko ter zaključuje: »A ponosnim Desinčanima služi na čast, da njihovo malo i lijepo seoce nije nikada, pa ni prije pet stotina godina, opskrbljivo pohotne velikaše bijelim robljem. Nije Desinić-selo radjalo »male i slatke Hrvatice« zato, da postanu priležnice moćnih Celjskih pustolova i da nakon izgubljena djevičanstva budu s visoke Krvovice sunovraćene u bezdani ponor s razrezanim vratom ...«³⁸⁶

³⁸⁴ Emil Laszowski, *Porijeklo Veronike Deseničke, Hrvatsko kolo*, književno znanstveni zbornik za leto 1938, Matica Hrvatska, Zagreb, 1938.

³⁸⁵ Viktor Kučinić, *Veronika Desenička*, v: *Novosti*, št. 279, 9. 10. 1939, Zagreb, 1939, s. 11. V nadaljevanju *Novosti* 1939.

³⁸⁶ *Novosti* 1939, št. 296.

Umor Veronike, Marijan Trepše, ilustracija v knjigi Viktorja Kučinića Veronika Desenička, 1939. Posneto po: Jagarčec, 2013, s. 24.

Lobanja, sredina 17. do začetek 19. stoletja, Dvor Veliki Tabor, Muzeji Hrvatskog zagorja. Foto: Siniša Žnidarec.

Lobanja je bila najdena v kapeli dvorca Veliki Tabor; pripisali so jo Veroniki Deseniški. Rezultati analize C-14 so pokazali, da je dosti mlajša, vendar legenda, da so Veroniko pokopali v dvorcu, živi naprej. Povzeto po: Jagarčec, 2013, s. 21–22.

GROFJE CELJSKI V »DRŽAVI KMETOV IN DELAVCEV«

Po končani drugi svetovni vojni smo Slovenci zaživel v državi, v kateri je oblast pripadala »ljudstvu«. Propagandni stroj politične elite, ki je dejansko usmerjala vzvode oblasti, jo je razglašal za državo delavcev in kmetov. Revolucionarno razumevanje družbenih sil je plemstvo uvrščalo med družbi škodljive elemente, ker je stoletja izkoriščalo slovenski narod – narod kmetov. Nova razmerja v družbi so že med vojno napovedovali požigi številnih gradov, ki niso bili vedno vojaško utemeljeni, ampak so bili uničeni, ker so simbolizirali pretekle vladajoče sloje. Razen tega je bilo plemstvo na Slovenskem že izza 19. stoletja v slovenskem zgodovinopisju razumljeno kot »tujerodno« in zato stranskega pomena za raziskovalce, zazrte izključno v zgodovino »slovenskega naroda«.

ZNANSTVENO IN ŠOLSKO ZGODOVINOPISJE O CELJSKIH

Slovensko znanstveno zgodovinopisje se je odzvalo na dane politične razmere z raziskovalnim programom, ki se je prilagajal vizijam ustvarjalcev nove družbene stvarnosti. 7. 12. 1946 je Bogo Grafenauer v zdaj že velikokrat citiranem nastopnem govoru začrtal temelje bodočemu razvoju zgodovinopisja. Dosežke do leta 1945 je, z redkimi izjemami, ocenil kot rezultat vpliva nemškega zgodovinopisja in njegovih metod. Posledice tega so, je poudaril Grafenauer, da smo dobro poučeni o političnih in upravnih spremembah, o političnih in kulturnih delavcih, strankarskih programih, pravnih oblikah in okvirni državni zakonodaji, o tujem plemstvu in bojih, ki so se odvijali na naši zemlji in za njo med temi tujci. Mnogo bolje smo poučeni o zgodovinski nadstavbi kot o njenem vsakokratnem gospodarskem in družbenem temelju in o vsakdanjem življenju slovenskih ljudskih množic.³⁸⁷ Nov čas zahteva nov pristop oz. novo metodo dela – zgodovinski materializem. Prednost zgodovinskega materializma je, da prelaga težišče zgodovinskega raziskovanja v gospodarstvo in družbeni ustroj, posledično na široke ljudske množice. Ker niso predmet zgodovinarjevega študija več predvsem države in vladarji, ampak široke ljudske množice, so zanj vsi narodi enako zgodovinski: razlikovanje med zgodovinskimi in nezgodovinskimi narodi odpade.³⁸⁸ Grafenauer je mnenja, da se mora težišče raziskovalnega dela slovenskih zgodovinarjev premakniti na gospodarski in družbeni razvoj, posledično na proučevanje širokih ljudskih množic; le na ta način se bo zgodovina

³⁸⁷ Bogo Grafenauer, Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času, v: Zgodovinski časopis, leto I, št. 1–4/1947, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Ljubljana, 1948, s. 22. V nadaljevanju Grafenauer 1947.

³⁸⁸ Grafenauer 1947, s. 22–23.

slovenskega ozemlja končno transformirala v zgodovino slovenskega naroda. Zgodovina slovenskega naroda skozi vse tisočletje je bila omejena skoraj izključno na probleme družbenega razvoja. Razredni boj slovenskih podložnikov proti tujim gospodom je bila obenem naša notranja in zunanja politika.³⁸⁹ Ker je bil slovenski narod tisoč let omejen na podložniški kmečki razred, je slovenska zgodovina v prvi vrsti kmečka zgodovina. To ne pomeni, da ostali razvoj zanjo ne bi bil pomemben, toda zanimiv je vendarle predvsem kot razvoj neločljivega okvira in kot naš lastni narodni razvoj, končuje Grafenauer.³⁹⁰

Grafenauerjevega koncepta ni mogoče razumeti samo kot ustrezno prilagoditev zgodovinskih raziskovalnih teženj novim političnim razmeram. Prej gre za potrditev razmišljanja številnih zgodovinarjev, ki so že pred letom 1945 oporekali smiselnosti raziskav politične zgodovine na Slovenskem v starejših obdobjih, ker je bila v rokah »tujcev«, saj Slovenci kot »narod podložnikov« v njej niso aktivno sodelovali. Bogo Grafenauer sam v predgovoru k Zgodovini Slovencev iz leta 1979 zapiše, da so bile koncepcije slovenskega zgodovinarstva v narodnostnem in metodološkem pogledu leta 1945 takšne, da jih je zmaga socialistične revolucije le potrdila, obenem pa jih je dopolnila z marksistično ideologijo, ki se je do leta 1945 uveljavljala v slovenskem zgodovinarstvu izven univerzitetnega dela.³⁹¹

Leta 1951 se je zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Ljubljani udeležil ideolog Boris Zihlerl in v referatu³⁹² strnil pričakovanja trenutne politične elite do zgodovinske stroke. Kritično ocenjevanje obstoječih vrednot ali bolje prevrednotenje vseh obstoječih vrednot je značilno za vsako revolucijo, tudi slovensko, ki je bila spočeta v Osvobodilni fronti. Temu se morata podvreči tudi slovenska znanost in umetnost, zlasti pa družbene vede, katerih najobsežnejšo vejo tvori zgodovinarstvo.³⁹³ Če kje velja, da se zgodovina družbe začneja z zgodovino neposrednih proizvajalcev, to velja pri Slovencih. Njihova zgodovina je namreč dolga stoletja prav zgodovina neposrednih proizvajalcev, kmetov, iz katerih je večji del izšla slovenska družba 19. in 20. stoletja, predvsem pa je iz razredne diferenciacije slovenskega podeželja izšel slovenski delavski razred. Zgodovinarji naj se pri raziskovanju poslužujejo metode, ki je znana kot dialektična metoda zgodovinskega materializma. Zgodovinar naj raziskuje zgodovino materialne proizvodnje in zgodovino neposrednih proizvajalcev. Ni mogoče reči, da bi bila ta metoda pri Slovencih nova; toda vse slovensko predvojno uradno in sploh

³⁸⁹ Grafenauer 1947, s. 23.

³⁹⁰ Grafenauer 1947, s. 24.

³⁹¹ Bogo Grafenauer, Predgovor, v: Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1979, s. 14.

³⁹² Boris Zihlerl, O nekaterih teoretičnih in praktičnih problemih slovenskega zgodovinarstva, v: Novi svet, letnik VI, št. 6, 1951, Ljubljana, 1951. V nadaljevanju Zihlerl 1951.

³⁹³ Zihlerl 1951, s. 482.

poklicno zgodovinopisje je uporabljalo metode starejšega in sodobnega buržoaznega zgodovinopisja. Dialektična metoda zgodovinskega raziskovanja se je pred vojno na Slovenskem uveljavljala skoraj izključno v marksistični publicistiki, zato je predvojna marksistična publicistika pomenila začetek novega obdobja v slovenski zgodovinski vedi.³⁹⁴ Zihlerl je bil mnenja, da je v starejšem slovenskem zgodovinopisju prevladoval vpliv romantične Rankejeve šole, v novejšem pa vpliv neopozitivistov in neoromantikov. Osredotočali so se na probleme srednjega veka in se umikali problemom novejše zgodovine.³⁹⁵

Slovensko zgodovinopisje je sledilo vzpostavljenemu konceptu in kot piše Peter Štih, ko podrobno obravnava odnos slovenskega zgodovinopisja do srednjeveškega plemstva,³⁹⁶ je po letu 1945 »le tu pa tam nastalo kakšno delce« na to temo. Načrtnih ali večjih raziskav ni bilo in tudi nobena doktorska disertacija na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani ni bila posvečena problematiki plemstva.³⁹⁷ Pač pa se je o plemstvu pisalo v pregledih in sintezah slovenske zgodovine; vloga tega družbenega sloja je prikazana shematsko, skrajno poenostavljeno in skromno, kar zlasti velja za nižje plemstvo. Visoko plemstvo je bilo vključeno v koncept nacionalno-razredne zgodovine Slovencev iz enega samega razloga: brez plemstva kot »političnega ljudstva« ni bilo mogoče postaviti političnega okvirja zgodovine Slovencev, pri čemer je bil zato izbor tem, ki so mu zgodovinarji namenjali pozornost, omejen na najnujnejše politično delovanje. Ostala vprašanja se niti niso postavljala, izjema so bili ponovno Celjski grofje. Štih domneva, da iz dveh razlogov: prvič, ker so bili edina visokoplemiška rodbina, ki je prebivala na slovenskem ozemlju, in drugič, kar je še pomembnejše, edina, za katero se domneva, da je izviral iz slovenskega prostora. Premik v odnosu do plemstva je simbolizirala okrogla miza v času zborovanja slovenskih zgodovinarjev v Celju leta 1982.³⁹⁸

V preglednih delih zgodovine slovenskega naroda ali Slovencev so grofje Celjski obsežneje predstavljeni v izpopolnjenem ponatisu Zgodovine Slovencev do razsvetljenstva Milka Kosa 1955, v Grafenauerjevi Zgodovini slovenskega naroda 1955 in 1965 in v prvi pregledni monografiji Zgodovini Slovencev leta 1979. Posamične strokovne članke, ki so obravnavali izključno Celjske, sta objavila Franjo Baš leta 1951 ter Vlado Habjan leta 1972 in 1975. Posebnost predstavlja

³⁹⁴ Zihlerl 1951, s. 483–484.

³⁹⁵ Zihlerl 1951, s. 485.

³⁹⁶ Peter Štih, Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovinopisje, v: Melikov zbornik, Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2001, s. 61–70. V nadaljevanju Štih 2001.

³⁹⁷ Štih 2001, s. 66.

³⁹⁸ Štih 2001, s. 66–67.

doslej najobsežnejša monografija v slovenskem jeziku na temo Celjskih Janka Orožna, ki jo je »prikril« v prvi knjigi trilogije Zgodovina Celja in okolice ter je izšla, čeprav brez znanstvenega aparata, leta 1971.

Razprava Franja Baša, napisana v mrtvem času za raziskovanje srednjeveških elit, šteje med zgodovinarji še danes za najboljšo splošno oceno grofov Celjskih in njihove dobe.³⁹⁹ Predstavlja poskus, razumeti ravnanje Celjskih, jih postaviti v pravo razmerje z dogajanjem v takratni Evropi in izrisati značajske poteze ali osebnostne portrete zadnjih članov celjske hiše. Avtor se je dela lotil, kot se je sam izjasnil, zaradi številnih različnih pogledov na Celjske, ki so onemogočali ločevanje med dejstvi, politično propagando, ljudskim glasom in domnevami. Isto je veljalo za literarne upodobitve Celjskih, ki so si bile tako nasprotne, kot so bile nasprotne njihove podobe iz sočasnih virov ali pa iz polpretekelega gledanja na njihovo vlogo in pomen za jugoslovansko državno misel.⁴⁰⁰ Baš se je odločil poiskati verodostojno sliko Celjskih s primerjavo med zapisi Piccolominija v začetnih in kasnejših delih in Celjsko kroniko ter ob upoštevanju sočasnega razvoja kulturnega življenja in različnih zgodovinskih silnic. V ta široko zasnovan okvir družbenega in političnega dogajanja Evrope je nato avtor umestil Žovneško/Celjske in jih poskusil značajsko karakterizirati. Pripisal jim je uradniško miselnost in uradniško organizacijo njihovih posesti in jih smatral za izrazite predstavnike nove dobe. Baš ne verjame v povezanost celjskega dvora s sodobnimi kulturnimi tokovi ali v humanistično razpoloženje Celjsko /Žovneških. Nasprotno, pripisuje jim kmečko življenjsko miselnost, prirojen čut za smotrnost, konkretnost in poudarjen individualizem.⁴⁰¹ Herman mu predstavlja najbolj harmonično politično postavbo med Celjskimi, ker je tako v zunanji kot notranji politiki zagovarjal samo lastne dinastične interese.⁴⁰² Baševi orisi Celjskih so plastični in duhoviti. Tako za Friderika II. pravi, da je bil tipični predstavnik propadajočega srednjeveškega viteza, njegov oče pa primer fevdalca, ki z graditvijo svoje dinastične stavbe živi že v novem veku.⁴⁰³ Ulrik ni bil več politični grof Celjski, temveč brezdomovinski kondotjer, ki se izživlja v bojih za osebno oblast in zato simbolizira višek nesmotrne viteške borbenosti za oblast. Pustil je vnemar celjsko dinastično zemljo z blaginjo njenega prebivalstva vred in jo v bojih za oblast nad tujino izčrpal in

³⁹⁹ Ferdo Gestrin, Spremna beseda, v: Nada Klaić, Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone, Celjski zbornik 1982, Posebna izdaja, Kulturna skupnost občine Celje v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in Zgodovinskim društvom Celje, Ljubljana, 1982, s. 6; Ignacij Voje, Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru, okrogla miza 1. 10. 1982, v: Zgodovinski časopis, leto 37, št. 1–2, Ljubljana, 1983, s. 110.

⁴⁰⁰ Franjo Baš, Celjski grofi in njihova doba, v: Celjski zbornik 1951, Svet za prosveto in kulturo mesta Celja, Celje, 1951, s. 8. V nadaljevanju Baš 1951.

⁴⁰¹ Baš 1951, s. 12.

⁴⁰² Baš 1951, s. 15.

⁴⁰³ Baš 1951, s. 18.

osiromašil.⁴⁰⁴ Bašev članek je vnesel v raziskave Celjskih nove dimenzije, saj jih umešča v širši zgodovinski okvir, ne da bi jih po nepotrebnem ožigosal ali po nepotrebnem povelečeval. Avtor nam predstavi postopno rast Žovneško/Celjskih in opozori na dejstvo, da so se jim s prevzemanjem novih služb, kot je npr. funkcija deželnega glavarja na Kranjskem, širila obzorja in nabirale nujne politične izkušnje.⁴⁰⁵ Dober primer je Baševo stališče do Knežjega dvorca v mestu, ki zanj ni nujno zgolj dragocen umetnostni objekt, ampak odraz potrebe Celjskih po osredotočenju uradniške uprave na primernejšem kraju, kot ga je predstavljal prvotni sedež Celjskih – odročni Stari grad.⁴⁰⁶ Baš se je distanciral od predvojnega povzdigovanja Celjskih, opozoril je na njihove dejanske odlike in prednosti, vendar hkrati tudi na pomanjkljivosti, ki so jih popeljale v propad. Analiziral je izvor njihove ekonomske moči; meni, da so se kot vojni najemniki na vojaških pohodih politično šolali in ekonomsko krepili. Iz njihovih funkcij vojnih najemnikov nato izvaja razvoj osebnostnih potez, kot so brezobzirnost, nasilnost in zavestno hotenje po nadvladi. Celjske enači s kondotjeri v takratnih italijanskih mestih. Bil je tudi prvi, ki je z Barbare Celjske »izmil blato«, katerega so po njej obilno polivali srednjeveški kronisti; pisci slovenskega zgodovinopisja so jih namreč brez kritične distance zvesto kopirali ali pa se jim izognili.

Milko Kos je leta 1955 natisnil dopolnjeno zgodovino Slovencev iz leta 1933. Stališč do Celjskih v vmesnem času ni menjal. Še enkrat je poudaril, da nacionalizem v smislu 19. in 20. stoletja v srednjem veku ni obstajal in da je bilo težišče zadnjega Celjana na Ogrskem in ne v slovenskih deželah. Pri tem ni nanizal novih argumentov za svoje trditve, niti ni podrobneje obrazložil navedenih. V kolikor bi Ulrik uspel, bi Ogrska s pridruženimi Srbijo, Hrvaško in slovenskimi deželami združevala velik del Južnih Slovanov. Toda novi državni tvorbi bi nasprotovalo plemstvo na Hrvaškem in Ogrskem, še večja nevarnost pa bi grozila s turške strani, saj je bila turška moč v času zadnjega Celjskega v vzponu.⁴⁰⁷

Bogo Grafenauer je leta 1955 grofe Celjske izpostavil kot edino fevdalno rodbino, ki je v 15. stoletju resno ogrozila Habsburžane v boju za prevlado nad deželami, poseljenimi s slovenskim življem. Po predstavitvi vzpona in padca Celjskih se je dotaknil njihovega resničnega pomena za slovenski razvoj. Polemiziral je z »meščanskim zgodovinopisjem«, ki je pripisovalo Celjanom v slovenskem in jugoslovanskem razvoju velik pomen in trdilo, da so bili Celjski pomembni v narodnem oziru, ne glede na to, ali so se nacionalnega značaja svojih političnih

⁴⁰⁴ Baš 1951, s. 19.

⁴⁰⁵ Baš 1951, s. 11.

⁴⁰⁶ Baš 1951, s. 12.

⁴⁰⁷ Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Slovenska matica, Ljubljana, 1955, s. 315–317.

ciljev zavedali ali ne. Celjsko politiko so povezovali z jugoslovansko idejo in bili prepričani, da bi celjska kneževina postala slovenska država, ki bi pozneje lahko ščitila koristi slovenskega ljudstva. Grafenauer se strinja, da je bila politika Celjanov v večji meri obrnjena k pokrajinam s slovanskim prebivalstvom kakor politika drugih dinastov na slovenskih tleh. Povzema pa stališče Milka Kosa, da so Celjani na enak način posegali tudi na sever in na severovzhod. Grafenauer je tako kot Kos mnenja, da je bilo težišče zadnjega Celjana na Ogrskem in da bi bilo tam tudi središče politične sile Celjskih, če bi preživel. Nemogoče je v zvezi s Celjskimi govoriti o kakšnem načrtu jugoslovanske države, pri čemer se strinja s Kosovo argumentacijo, da ta doba še ni poznala narodne zavesti. Grafenauer se strinja z Bašem, ki Ulrikove načrte na Ogrskem označi kot popolnoma nesmotrne in v nasprotju s tokovi širšega razvoja. Stremljenja Celjana so bila v vsakem primeru obsojena na neuspeh, ker je ogrsko plemstvo zahtevalo oblast v deželi za domače plemstvo in nasprotovalo vrivanju tujih velikašev. Udejstvovanje na Ogrskem kaže, po Grafenauerju, da Celjski niso bili zraščeni s slovensko zemljo in da niti od daleč ni predstavljala središča njihove politike. V jezikovnem smislu so bili Nemci. Iskali so zgolj pot do uspeha, ne glede na državne in narodnostne meje.⁴⁰⁸ Predstavljali so silo, ki je s celjsko kneževino Slovence še bolj delila oz. razbijala glede na takratni družbeni razvoj, ki je podpiral povezovanje dežel v celoto. Prav razdrobljenost pa je bila po Grafenauerju poglobljena cokla slovenskemu kulturnemu razvoju.⁴⁰⁹ Ko je bil leta 1965 drugi zvezek Grafenauerjeve Zgodovine slovenskega naroda ponatisnjen, ni avtor v ničemer spremenil ali dopolnil omenjenih stališč glede Celjskih.⁴¹⁰

Prva polovica sedemdesetih let je na polju zgodovinopisja prinesla v odnosu do Celjanov nekaj novosti. Nosilci so bili ljudje, katerih korenine so segale v Celje ali neposredno okolico: Janko Orožen, Vlado Habjan, Ludovik Modest Golia in Bruno Hartman.

Leta 1971 je celjski zgodovinar Janko Orožen izdal Zgodovino Celja in okolice⁴¹¹, katere najobsežnejše poglavje prikazuje zgodovino grofov Celjskih. To je bil do takrat najbolj podroben prikaz njihove politične in gospodarske rasti, njihovega uveljavljanja v slovenskem in srednjeevropskem prostoru ter njihovega vpliva kot donatorjev na srednjeveško sakralno in grajsko arhitekturo v slovenskem

⁴⁰⁸ Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, II. Zvezek, Doba zrele fevdalne družbe od uveljavljanja frankovskega fevdalnega reda do začetka kmečkih uporov, Kmečka knjiga, Ljubljana, 1955, s. 212. V nadaljevanju Grafenauer 1955.

⁴⁰⁹ Grafenauer 1955, s. 214.

⁴¹⁰ Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek, Druga popravljena in delno dopolnjena izdaja, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1965, s. 400–403.

⁴¹¹ Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, I. del, Od začetka do leta 1848, Celjski zbornik, Posebna izdaja, Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje, Celje, 1971. V nadaljevanju Orožen 1971.

prostoru. Orožen je obdelal okoli 1300 registrov z ohranjenimi listinami v dunajskem državnem arhivu,⁴¹² kar je predstavljalo jedro dela. Iz poglavja Književnost o Celjskih grofih je razvidno, da je skozi njegove roke šla vsa literatura, ki je bila napisana o Celjskih ali se jih je delno dotikala⁴¹³. Če povzamem po Dopschu in Štihu, je zaradi pomanjkanja znanstvenega aparata Orožnovo delo veliko izgubilo, vendar velja še vedno za doslej najobširnejše delo o Celjskih.

Orožen je ponovno ubesedil ideje o Celjskih izpred druge svetovne vojne. O njihovem izvoru pravi, da so bili zelo verjetno potomci karantanskih slovenskih prednikov. V času rasti svojega rodu so živeli na območju rimsko-nemške države, kar je oblikovalo njihov značaj.⁴¹⁴ Celjski so se proti vzhodu usmerjali ne zato, ker bi bil tam odpor manjši, ampak jih je v to silila geografska zasnova njihove rasti. Pri izražanju misli je bil nedoločen. Rodbinske zveze, gospodarske težnje in fevdalno-državniška politika Celjskih so po oceni Orožna imele enoten cilj. Četudi ne zavestno, je praktična politika Celjanov dobivala – gledano z današnjega zornega kota – jugoslovanske poteze. Na Hrvaškem, trdi Orožen, so bili Celjski tesno povezani z domačim plemstvom; niso se čutili tujce in tudi niso veljali za tujce. Hermanova ustanova Lepoglava je postala žarišče kulturnega dela in Friderik je v Medjimurje uvedel glagoljaštvo. Orožen zavrača trditev, da v času Celjskih ni bilo nacionalizma. Bil je, le da posebne sorte; madžarski napad po smrti Sigismunda na Nemce označi kot nacionalni spopad; tudi husitske vojne so poleg verskega imele nacionalni značaj. Trdi tudi, da so se zlasti celjske ženske vrasle v slovanski svet. Meni, da je Barbara med Slovaki in Čehi postala Čehinja, Ana in Elizabeta ml. sta postali Poljakinji, Elizabeta st. je bila bližja Madžarom in Čehom kakor Nemcem.⁴¹⁵ Orožen sklepa, kaj bi se lahko zgodilo, če Elizabeta Celjska ne bi umrla in bi Matija Korvin postal naslednik Ulrika II. Celjskega, grofa in kneza. Pri njem kot prvem zasledimo misel, da sta bila tako Ulrik II. kot njegov rabelj Ladislav Hunyadi mučenika, ki sta padla v boju vsak za svoje pravice.⁴¹⁶

Leto kasneje je prevod Kronike grofov Celjskih izdal Modest Golia.⁴¹⁷ Prevodu je dodal pregled zgodovine Žovneških oz. Celjskih. Golia tretira Celjske kot zanimiv pojav v slovenski in jugoslovanski zgodovini in za razliko od Orožna, čigar dela po naštetih literaturi sodeč ni upošteval ob pisanju prereza zgodovine Celjskih, stoji na stališču: »Kakor smo videli, nimajo celjski grofje niti malo zaslug za združeva-

⁴¹² Orožen 1971, s. 283.

⁴¹³ Orožen 1971, s. 280–287.

⁴¹⁴ Orožen 1971, s. 259.

⁴¹⁵ Orožen 1971, s. 260.

⁴¹⁶ Orožen 1971, s. 261.

⁴¹⁷ Ludovik Modest Golia, Kronika grofov Celjskih, prevod prirejen po izdaji: Franz Krones, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, Graz, 1883; Založba Obzorja, Maribor, 1972. V nadaljevanju Golia 1972.

nje slovenskih in jugoslovanskih pokrajin v karšnemkoli narodnostnem oziru.« Negativne posledice izumrtja Celjskih naj bi občutilo zgolj Celje, ki je bilo sedaj iz središča dogajanja potisnjeno v provinco.⁴¹⁸

Sočasno z Orožnom je deloma povsem nove, deloma pa že slišane in brane poglede na Celjske v prvi polovici sedemdesetih let izpostavil Savinjčan Vlado Habjan. Kot domačin je Celjske sicer opazil že v začetku svojega publicističnega delovanja, toda takrat nedvomno še ni slutil, da bodo v zrelih letih postali jedro njegovega dela. Leta 1955 je zapisal, potem ko jih je z določeno simpatijo označil za tatinske klativiteze, češ, le kdo se bo ukvarjal z motno zgodovino pred več stoletji, ko pa je neposredna preteklost nabita z zanimivostmi.⁴¹⁹ Po politični diskreditaciji je Habjan končal študij zgodovine na oddelku za zgodovino na FF v Ljubljani in se lotil teme Celjskih oziroma vprašanja državotvornih elementov v preteklosti slovenskega naroda z nekaterimi povsem novimi pogledi na koncept slovenskega zgodovinopisja, kar je ostalo do konca srž njegovega dela. V začetku sedemdesetih je objavil v Kroniki dva članka⁴²⁰ na temo Celjskih in napovedal knjigo Državnostni kneževini Celjanov in Goriških ter podeželski panti.

Habjan je obravnaval razmerja med Habsburžani in Celjani ter se loteval pomena Celjskih kot nosilcev knežje oblasti. Razpravljal je o bojih med celjsko hišo in leopoldinsko vejo Habsburžanov, ki jo je vodil Friderik III. zaradi povišanja Celjskih med državne kneze. Pri tem je zastopal stališče, da so takrat interesi določali narodno pripadnost vladarjev. Za Celjane navaja, da je bila večina njihove posesti skoncentrirana na slovensko-kajkavskem govornem prostoru. Domačin je lahko vplival na nemško (latinsko) pisarno v Celju in Gorici, ni pa mogel na Dunaj.⁴²¹ Nasprotoval je stališču oz. teorijam, da nismo imeli podomačenih fevdalcev; mednje šteje med drugim Devinske gospode.⁴²² Trdil je, da kupnine, perspektivne dedne pogodbe in konkretna zavojevanja kažejo, da so Celjski opuščali postojanke na povsem nemškem govornem ozemlju in se osredotočili na zaokroževanje svoje državnosti južno od porečja Drave. To je počel že Herman Mogočni. Državnostno zaokroževanje kneževine se je pod Urhom nadaljevalo. Urh je bil kot knez na višjem nivoju in je zato vlekel velike poteze knežje konfederativnih zvez v Podonavju, na Balkanu in celo v Gornji Italiji. Za Habjana so bili zmagovalci

⁴¹⁸ Golia 1972, s. 107.

⁴¹⁹ Vlado Habjan, Z Mihom po Dobrovljah, v: Dobrovlje v borbi in svobodi, Občinski odbor ZB Braslovče, Celje, 1955, s. 43.

⁴²⁰ Vlado Habjan, Celjsko-avstrijska vojna od leta 1438 do 1443 ali vojna za Ljubljano in Istro, v: Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto XIX, št. 3, Ljubljana 1971, s. 137–148; isti, Boj Celjskih za Podravje in Posočje v letih 1425–1430, v: Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto XXIII, Ljubljana, 1975, s. 1–13.

⁴²¹ Habjan 1971, s. 137.

⁴²² Habjan 1971, s. 139.

v celjsko-habsburški vojni Celjani. Trditev naj bi dokazovali številni gradovi, ki jih je krški škof kot začetnik vojne leta 1442 zapisal Frideriku II. Celjskemu kot vojno odškodnino.⁴²³ Ko razpravlja o neuspešnem celjskem obleganju Ljubljane, v katerem se Ljubljančani izkažejo kot zvesti zavezniki Habsburžanov, je bil mnenja, da je bila prav Ljubljana pretrd oreh za dokončno oblikovanje srednjeveške knežje državnosti na slovensko-kajkavskem in le delno nemškem jezikovnem prostoru južno in vzhodno od Alp. Ob tem dejstvu ga je prešinilo spoznanje, da osrednji in najbolj revni del Kranjske ni nikoli premogel deželno – državnostnih fevdalcev.⁴²⁴

Vztrajanje Celjanov pri obleganju Ljubljane in Novega mesta dokazuje, da sta bili to zadnji oviri za celjsko oblast na prostoru od Drave do Istre. Sovražnosti v letu 1442 poimenuje Habjan kot celjsko vojskovanje za Ljubljano in za Avstrijčeve dele Istre, Kranjske in Koroške. Tudi spopade na Koroškem mora bralec razumeti kot zaokroževalno vojno Celjskih. Iz priznanja vojvode Albrehta in avstrijskega kneza Sigismunda, ki sta skupaj s Friderikom III. 17. avgusta 1443 priznala pokneženemu grofu Frideriku, Urhu Celjskemu in potomcem naslov državnega kneza, je razvil tezo, da je postala kneževina Celjanov enakovredna Avstriji, Češki, Bavarski, Švici, Firencam itd. Še bolj jasno, postajala je zgodovinska dežela (torej – državnostna izoblikovanost, ki jo kasneje tako pogrešamo).

Habjan celo sklepa, da bi nam celjska in goriška državnost v letih 1848, 1918 in 1945 koristili, če bi ju znali pojasniti mejnim komisijam. V smislu celjskega zaokroževalnega načrta razume Habjan tudi dedno pogodbo med Celjskimi in Habsburžani.⁴²⁵ Trditev opira na dedne povezave z Goriškimi, pri katerih naj bi Celjski imeli dolgoročne politično zaokroževalne namene (Katarina in Elizabeta Celjska ter sestrična Katarina Gorjansko-Celjska, ki je pomagala do dedne pogodbe z Goriškimi leta 1437). Tudi obojestranska dedna pogodba v času Ulrika II. iz leta 1451 z Walsejsko-Devinskimi je bila sklenjena z namenom poseganja po širši Sloveniji.⁴²⁶ Za vsemi pogodbami, trdi Habjan, je čutiti idejo zavestnih oblikovalcev dežele z državnim potencialom (če dvomimo v obnovo nekdanje Karantanije), toda smrt je izigrala njihove načrte. Knežji Celjani (zadnji trije) so vsak za svoje obdobje z navedenimi načrti in pogodbami izpovedali svoje zaokroževalne nagibe. Težili so k ozemeljski in jezikovni povezanosti tudi preko rimske meje, ki je bila po Habjanu bolj formalna kot dejanska – proti kajkavskemu Zagorju in Varaždinu, proti podgorjanskemu Samoboru in celotnem ozemlju do Trsta in kvarnerskega Bakra.⁴²⁷

⁴²³ Habjan 1971, s. 142.

⁴²⁴ Habjan 1971, s. 143.

⁴²⁵ Habjan 1971, s. 144.

⁴²⁶ Habjan 1971, s. 147–148.

⁴²⁷ Habjan 1971, s. 148.

V razpravi o boju Celjskih za Podravje in Posočje v letih 1425–1430 Habjan opisuje vojno s bamberškimi škofi, ki je bila neuspešna, toda Celjani so v tem času pospešeno utrjevali svojo državnost. Celjski so bili potem, ko so po letu 1420 dedovali za Ortenburžani, prva povsem iz domačega središča izvirajoča uprava v slovenskih deželah. Knežje neodvisna gospodstva Celjskih so zdaj motile le še otočaste enklave Avstrijskih in cerkvene posesti. Najbolj moteča sta bila Ljubljana in Beljak. Dogodke okoli Beljaka in Wolfsberga je treba po mnenju Habjana razumeti kot poskus povezovanja kneževine. Beljak je bilo potrebno iztrgati iz rok Bamberžanov. Z istim namenom naj bi Celjski oblegali Šentpavel in Šentandraž in ob pomoči koroških palatinov Goriških združevali posesti na Koroškem. Sklepna misel Habjana je, da dogodki v letih 1425–1430 kažejo, da je celjski rod želel iz Celja kot središča obvladovati vse dravske dotoke in sploh porečje Drave.⁴²⁸ Podobno naj bi Celjski v navezi z Luksemburžanom poskušali v letih 1420–1430 osvoboditi Istro in Furlanijo izpod beneške nadoblasti.⁴²⁹ Šlo je za sodelovanje s preganjanim oglejskim patriarhom Ludvikom II. Teckom, ki je na begu pred Beneško republiko živel pri Celjskih.

Vojni v letih 1441–1446 (boj Friderika II. in Ulrika II. z ogrskimi Hunyadiji) in 1438–1443 (bitka Ulrika II. z leopoldinsko vejo Habsburžanov) Habjan interpretira kot zmagoviti vojni.⁴³⁰ V dejanjih Celjanov vidi celo potezo jezikovnega zaokroževanja, kajti vrnjeni gradovi Vajškra-Landskron pri Beljaku na Koroškem, Wildon ob Muri in Radgona kot ogrska vrata ležijo na severnem delu slovenske jezikovne meje in so zato z jezikovno narodnostnega stališča posebej pomembni.⁴³¹ Celjski so ob pomoči Ortenburških in Goriških v letih od 1360 do 1460 resno odpravili Habsburžane in Hunyadije iz četverokotnika Alpe – Panonija – porečje Une – Istra – Alpe. Habjan je slovensko zgodovinopisje obtožil, da je nalašč zamolčalo, da od karantanskega osmega stoletja dalje (ali šestega stoletja!) še noben oblastnik ni iz političnega središča na trdno slovenskem ozemlju obvladoval toliko našega sveta kot Celjski, ki so bili dominantni posestniki tudi v severozahodni Slavoniji in Hrvaški.⁴³²

Herman Celjski naj bi v letih 1422 in 1431 ne imel nemških ampak popolnoma južnoslovanske nagibe. Patriarh Teck se je s Hermanovo pomočjo bojeval za Istro in Furlanijo in v okviru teh naporov je spadal tudi poskus osvojitve Beljaka kot pomembne točke na strehi slovenskega sveta. Zavetje, ki so ga Celjski nudili oglejskemu patriarhu Tecku, ocenjuje Habjan, je bilo pozitivno za celotno slovensko ozemlje, saj se je dežela na ta način tudi cerkveno karitativno združevala.

⁴²⁸ Habjan 1975, s. 5.

⁴²⁹ Habjan 1975, s. 7.

⁴³⁰ Habjan 1975, s. 8.

⁴³¹ Habjan 1975, s. 9.

⁴³² Habjan 1975, s. 10.

Teck je iz mesta ob Savinji poslal več dekretov, npr. tistega o nabirkah za pogoreli celjski špital po vsej Kranjski. Celje je postajalo središče, ki je bilo po njegovem mnenju nujno potrebno, saj je dajalo ljudstvu zavest, da je tam njegovo jedro. Toda – tako pisec – Slovenci tega nismo znali povezati, zato se nismo dokopali do središčne zavesti in zato so si toliko našega ozemlja jemale tuje metropole ter središča duhovne in vsakršne družbene moči.⁴³³ Zaključuje z besedami: »Politika knežjih Celjskih od Hermana do Urha, gledana z zornega kota XIX. stoletja, prav tako ni imela zavestnih slovensko nacionalnih potez. Ali zato je praktična dejavnost taka, da je slovenskega, dokaj inertnega človeka družbeno dramila in ga potiskala v predverje oblasti. Od tod pa bi moral prebivalec tudi sam storiti še kak korak čez poslednji prag do popolne družbene in državne uveljavitve. Z eno besedo, Celjski dežele in človeka v njej niso provincializirali, kot so to prej ko slej počeli Habsburžani. In v tem je vsa »nacionalna« prednost večjezičnih Celjskih.«⁴³⁴

Tako Orožnovo kot Habjanovo izvajanje je na polju strokovnega zgodovinopisja izzvenelo v prazno. Prva pregledna zgodovina Slovencev iz leta 1979 je vsebovala skoraj v celoti ponatisnjeno Grafenauerjevo stališče do Celjskih iz leta 1955 oz. 1965. Grafenauer še enkrat zavrne misel o kakšnem načrtu jugoslovanske države kot popolnoma nemogočo. Noviteto je predstavljal poudarek, da so bili Celjski poslednja velika dinastija, pomembna v evropski visoki politiki, ki je imela svoje središče na slovenskih tleh. To je pomenilo, da je bil njihov knežji dvor v Celju poleg Trsta edini kraj na Slovenskem, kjer so mogli odmevati evropski kulturni tokovi tistega časa, kot je bil npr. humanizem. Toda njihove dinastične posesti niso bile nikoli zaokrožene do takšne mere, da bi pomenile tudi resnično združevanje slovenskega ozemlja. Grafenauer je še enkrat podčrtal negativne posledice udejstvovanja Celjskih, ki naj bi slovensko ozemlje le še bolj drobilo, ne pa povezovalo.⁴³⁵

Leta 1977 je izšla doktorska disertacija rojenega Celjana Bruna Hartmana, ki se je z mitom o Celjskih srečeval, ko je bil le-ta po spominu avtorja še na moč živ. Prisostvoval je gledališkim predstavam o Hermanu Celjskem in Mlinarjevem Janezu kot otrok in se kasneje srečeval z dramatikom o Celjskih kot umetniški vodja in dramaturg v Slovenskem ljudskem gledališču v Celju. K razmisleku ga je silil nerazložljiv uspeh pogosto trivialnih gledaliških del med gledalstvom. Piše, kako

⁴³³ Habjan 1975, s. 12.

⁴³⁴ Habjan 1975, s. 12–13.

⁴³⁵ Začasna oslabitev Habsburžanov in ustalitev deželnih stanov. Celjski grofje, v: Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1979, s. 217–219.

je že takrat začutil, da mora obstajati za takšno stanje še kakšna druga razlaga dramskih tekstov razen poznavanja dramske teorije.⁴³⁶

Hartmanovo delo sicer ne sodi v ožje področje zgodovinopisja, je pa prvič strnjeno prikazalo obseg prisotnosti celjske plemiške rodbine v slovenski dramatiki in opozorilo na tesno povezanost med dramskimi teksti z njihovo tematiko in družbeno političnim dogajanjem. Teksti o Celjskih so bili pogosto odmev dnevne politike in tesno povezani z oblikovanjem slovenske narodne identitete ter oblikovanjem samopodobe pri Slovencih. Podrobno je obdelal vse dramske tekste, ki so bili napisani v slovenskem jeziku, od prve (izgubljene) Schneiderjeve drame Ulrih Celjski iz leta 1817, do veseloigre Veronika Frančka Rudolfa, objavljene leta 1976. Dramskih besedil na temo Celjskih je veliko, med njimi so številna literarno nedognana dela, ki jih je mogoče uvrstiti celo pod trivialno literaturo, vendar so se, kot poudarja Hartman, nekatera z veliko mero sporočilnosti trdo zasedla med publiko z manj strogim okusom.

Najbolj priljubljen med ljudstvom je motiv Veronike Deseniške, kar si avtor razlaga s tem, da je bil slovenski človek stoletja v podrejenem položaju in se je zato zlahka identificiral z Veroniko kot žrtvijo oblastnika.⁴³⁷ Motiv Mlinarjevega Janeza je, po Hartmanu, preprostemu slovenskemu človeku – podložniku izvor zaupanja v svojo moč in upanja v prihodnost. Motiva sta bila v slovenski literaturi uporabljena za nacionalno mitologijo od začetka 19. stoletja dalje in so ju povezovali z zgodovino slovenskega naroda. Ves čas obstoja je bila dramatika o Celjskih idejno tesno povezana s sodasnimi interpretacijami zgodovine s političnih stališč. Ob priporočilih politikov so pisatelji skušali dajati tej dramatiki politično izpovedno moč z idejo jugoslovanstva, ki so jo vcepjali Celjskim. Habsburžani so bili utelešena ideja Avstrije, v kateri so Slovenci imeli podrejen položaj, s Celjskimi kot vladarji pa bi bili državotvoren element. V času stare Jugoslavije je slovenska politična levica napadala buržoazno monarhistično ureditev Jugoslavije in s tem tudi jugoslovanstvo celjske dinastije. Levico je podprlo moderno zgodovinopisje in mit o njihovem jugoslovanstvu se je zrušil. Slovenski družbeni in politični preobrat v začetku tridesetih let je pomenil hkrati tudi preobrat v slovenski dramatiki o Celjskih. Problematika Celjskih je od nacionalne prešla na socialno, nato pa se je vse bolj usmerjala v človeško intimo.⁴³⁸ Avtor je mnenja, da so bili socialni konstitutivni elementi uprizarjanja celjske dramatike v preteklosti sila močni. Izpričevali so se zlasti ob pomembnih nacionalnih kulturnih in političnih akcijah, ob javnih praznikih in deklarativno manifestativnih prireditvah. Po njegovem

⁴³⁶ Bruno Hartman, *Celjski grofje v slovenski dramatiki*, Slovenska matica, Ljubljana, 1977, s. 5. V nadaljevanju Hartman 1977.

⁴³⁷ Hartman 1977, s. 126.

⁴³⁸ Hartman 1977, s. 127.

je v slovenski literaturi malo dramskih del, ki bi imela tolikšno socialno konstitutivno moč. Slovensko gledališče je domačo dramatiko o Celjskih uprizarjalo s posebno zavzetostjo, saj so mu ta besedila omogočala uprizoriti družbeno zavest in čutenje slovenskega naroda v svojem času, obenem pa se je z njo uresničeval kot njegov konstitutivni element.⁴³⁹ V novejšem času se je gledališče odmaknilo od tega dramskega mita in se pri tem oprlo na novo zavest slovenskega naroda o lastni državnosti in zgodovinskosti. Jugoslovanstvo v celjski dramatikii je preprosto prevrednoteno v »*licentia poetica*«, hipoteze in mite je odpravila realnost zgodovinskega uresničenja. Po mnenju avtorja je slovenska dramatika o Celjskih odigrala v slovenski družbi pomembno nacionalno, socialno in estetsko vlogo. Mobilizirala je mnoge kreativne sile in jih usmerjala tja, od koder je sama izšla, med slovensko ljudstvo in narod.⁴⁴⁰

Razen Hartmana so se raziskovalci celjske tematike večinoma osredotočali na politične cilje in gospodarsko rast celjske hiše in šele študija Primoža Simonitija o humanizmu na Slovenskem je opozorila na širše potenciale celjskega dvora.⁴⁴¹ Renesansa in humanizem sta se iz Italije selila v gotsko usmerjeno srednjo Evropo; sprva skoraj izključno na tamkajšnje knežje dvore in bogate škofovske rezidence, kasneje v gospodarsko močna meščanska središča in od preloma stoletja naprej tudi na univerze. Simoniti ocenjuje, da je bil v času zgodnjega humanizma na Slovenskem en sam dvor, kjer so obstajale realne možnosti za vznik humanizma – dvor pokneženih grofov Celjskih. Neposrednih dokazov za to ni, obstajajo pa druga živa znamenja in posredna pričevanja, ki dajejo avtorjevi tezi ustrezno težo.

Družina Celjskih, ki se je vzpenjala, je vso energijo usmerjala v prilaščanje novih posestev in širjenje politične moči, zato so bili kulturni in izobrazbeni interesi po mnenju Simonitija dokaj v ozadju. Niso pa bili povsem izničeni, na kar se da posredno sklepati iz nekaterih dejstev, na katera opozarja. Izobrazba članov celjske hiše, tako ženskih kot moških, ostaja neznanka, toda za vsaj enega od sinov Hermana II. je znano, da se je šolal v izvorni deželi humanizma – Italiji. To je bil Herman Kilavi, kasnejši škof, ki je obiskoval univerzo v Bologni. Prav tako je znano, da je celjski dvor nudil dolga leta zatočišče oglejskemu patriarhu Ludviku Tecku in da je intenzivno posegal v italijanske zadeve, npr. v času vojne z Benečani. Ob vseh teh stikih, tako Simoniti, je bilo upravičeno pričakovati tudi kulturno oplajanje celjskega dvora z duhom humanizma.⁴⁴²

⁴³⁹ Hartman 1977, s. 128.

⁴⁴⁰ Hartman 1977, s. 129.

⁴⁴¹ Primož Simoniti, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*, Slovenska matica Ljubljana, Ljubljana, 1979. V nadaljevanju Simoniti 1979.

⁴⁴² Simoniti 1979, s. 15–16.

Piccolomini, zaprisežen humanist, je označil Ulrika II. kot moža velikih duševnih zmožnosti in retorične sposobnosti, skratka odlik, ki so jih humanisti posebej cenili. Izjava ima veliko težo, meni Simoniti, saj je bil Piccolomini skrajno kritičen do razmer, na katere je naletel v deželah severno od Alp; v naših krajih se je po lastnih besedah počutil kot izgubljen med divjaki.⁴⁴³ Razen tega, razmišlja nadalje Simoniti, se je moralo nekaj prvin humanizma, čeprav zgolj v zunanji obliki, dotakniti Celjskih že zaradi potrebe, da poudarijo enakovrednost svojega dvora tudi navzven, tako nasproti svojim političnim tekmečem kot zaveznikom.

Najmočnejši indikator prisotnosti humanističnega duha na celjskem dvoru ostaja nagrobni govor Johannes Rotha ob smrti Ulrika II. Celjskega. Po Simonitiju gre za enega najzgodnejših, mogoče celo za prvi primer izrazito humanističnega nagrobne govora v prostoru severno od Alp.⁴⁴⁴ Roth je bil v tem času protonotar ogrskega kralja Ladislava Posmrtnika, ki je smrt Ulrika občutil kot veliko izgubo; temu primeru je bila zato vsebina besedila. Simoniti dopušča obe možnosti: Rothov govor je lahko bil zgolj literarna tvorba, lahko pa je bil tudi govorjen. V drugem primeru so prišli kot potencialni poslušalci v poštev samo celjska duhovščina in plemstvo, od katerih je avtor moral pričakovati, da bodo govor razumeli in sprejeli.⁴⁴⁵

Povsem svojstven pojav je tudi Barbara Celjska; Simoniti se tukaj strinja z Bašem, da je Barbara že novoveški pojav. O tem pričajo njena številna znanstva s humanisti, zanimanje za astrologijo in njena religiozna konciliantnost, toda avtor se sprašuje, v kolikšni meri se je Barbarino ravnanje celjskega dvora sploh dotaknilo.⁴⁴⁶

Z izumrtjem rodbine so bile možnosti, da celjski dvor preraste v žarišče humanizma v slovenskem prostoru, dokončno uničene. Kljub temu so bili nastavki dani, saj o tem ne nazadnje govori podatek, da je celjsko območje dunajskemu humanizmu v fazi uveljavljanja prispevalo nekaj pomembnih osebnosti.⁴⁴⁷

Šolsko zgodovinpisje je v odnosu do plemstva in grofov Celjskih sledilo usmeritvam znanstvenega zgodovinpisja. V prvih letih je bilo mogoče opaziti nekatere pretirane dnevno politične poudarke, toda grofje Celjski niso povsem izpadli iz zgodovinskih prikazov. Poudarek je na njihovi mogočnosti in dejstvu, da nasto-

⁴⁴³ Simoniti 1979, s. 16.

⁴⁴⁴ Simoniti 1979, s. 30.

⁴⁴⁵ Simoniti 1979, s. 23–24.

⁴⁴⁶ Simoniti 1979, s. 16.

⁴⁴⁷ Simoniti 1979, s. 225–226.

pajo kot opozicija proti Habsburžanom, večstoletnim tlačiteljem Slovencev.⁴⁴⁸ Kasneje se je šolsko zgodovino pisje omejilo na objektivne, vendar skopo odmerjene vrstice. V gimnazijskem učbeniku iz leta 1961⁴⁴⁹ so Celjski obravnavani v okviru oblikovanja dinastičnih ozemelj na Slovenskem. Kot možni sorodniki savinjskih krajišnikov iz 11. stoletja so predstavljeni v vlogi edinih resnih nasprotnikov dokončne umestitve Habsburžanov na slovenska tla in zato jim pripade nekoliko več pozornosti. Ulrik umre kot žrtev zamere ogrskega plemstva.

Deset let kasneje Ivan Grobelnik⁴⁵⁰ nameni Celjskim bistveno več prostora. Grofje so bili v 15. stoletju ne samo najnevarnejši sovražniki Habsburžanom, ampak so jim bili tudi povsem enakopravni. Ker Habsburžani niso priznali njihove »osamosvojitve« leta 1436, je izbruhnil vojaški spopad. Celjski so predstavljeni kot zmagovalci v tej vojni in Habsburžani so jih priznali za državne kneze. Toda ker je Ulrik II. prenesel težišče politike na Ogrsko, si je nakopal nevarne nasprotnike med ogrskim plemstvom in rod je izumrl.⁴⁵¹ Grobelnik dijaka seznanja s teorijo meščanskega zgodovino pisja, ki je v celjski kneževini videlo osnutek slovenske države. Ob tem avtor poudari neutemeljenost teorije, saj v dobi, ki ni poznala narodne zavesti, Celjskim ni mogoče pripisovati slovenskih narodnostnih načrtov. Po jeziku so bili Nemci, ki so posest širili tam, kjer so lahko uspeli. Opozori pa, da se je nedvomno v rokah rodbine oblikovalo zaokroženo slovensko ozemlje.⁴⁵² V ponatisu učbenika leta 1978 je isti avtor poglavje o Celjskih še razširil s podrobnim opisom pogreba Ulrika II. Celjskega, ki ga je povzel po Celjski kroniki.⁴⁵³

V učbenikih je prevladovala tradicionalna delitev na Slovence kot podložnike in plemstvo kot tujce še v pozna osemdeseta leta. Karantanija in spodnja Panonija ohranjata status zadnjih slovenskih samostojnih kneževin. Celjski izstopajo v tem kontekstu zgolj kot močan nasprotnik Habsburžanov. Izumrtje Celjskih v letu 1456 in Goriških leta 1500 pomeni dokončno utrditev posesti in oblasti Habsburžanov na slovenskih tleh vse do konca 1. svetovne vojne.⁴⁵⁴

⁴⁴⁸ Oskar Hudales, Zgodovina za nižje strokovne šole, Prvi del, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1947, s. 30–31.

⁴⁴⁹ Ivan Grobelnik, Jože Koropec, Anatol Krasovski, Franc Terseglav, Zgodovina za II. razred gimnazije, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1961, s. 61.

⁴⁵⁰ Ivan Grobelnik, Zgodovina za gimnazije in sorodne srednje šole, II, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1971. V nadaljevanju Grobelnik 1971.

⁴⁵¹ Grobelnik 1971, s. 64.

⁴⁵² Grobelnik 1971, s. 66.

⁴⁵³ Ivan Grobelnik, Zgodovina za 2. razred srednjih šol, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1978, s. 56–57.

⁴⁵⁴ Branko Božič, Tomaž Weber, Zgodovina 6, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1988.

OKROGLA MIZA 1982 – SPREMENJEN POGLED NA PLEMSTVO V ZGODOVINI

V odnosu do grofov Celjskih in plemstva v celoti kot zanemarjene teme slovenskega zgodovinarstva je prišlo do premika na XXI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju, ko je bila 1. oktobra 1982 organizirana okrogla miza Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru. Povod zanjo sta bila pravkar izdana knjiga hrvaške medievistke Nade Klaićeve *Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone*⁴⁵⁵ in dejstvo, da je zborovanje potekalo v Celju, sedežu grofov Celjskih. Moderator okrogle mize je bil dr. Ferdo Gestrin, ki je bil hkrati tudi pisec predgovora k omenjeni knjigi. Gestrin je sodil, da je čas, da slovensko zgodovinarstvo korigira celotno stališče do fevdalnega razreda v srednjem veku in da se vključi obravnava dejavnosti tega razreda v našem okolju v slovensko zgodovino.⁴⁵⁶

Uvodna govornika na okrogli mizi sta bila Nada Klaić in Bogo Grafenauer, ki ju je prisotni avditorij razumel kot zagovornika izločujočih se stališč do Celjskih: Klaićevo kot pobudnico in borko za pravilno vrednotenje Celjskih v hrvaškem/posredno slovenskem zgodovinarstvu in Grafenauerja kot zgodovinarja, ki skozi ves čas strokovnega delovanja na polju zgodovinarstva slovenskega naroda sistematično potiska plemstvo in celjske dinaste v ozadje. Klaićeva je kritično komentirala črno belo interpretacijo srednjeveške tematike s strani jugoslovskega zgodovinarstva na splošno po letu 1945 in izpostavila, da se to posledično najbolj opaža v slovenski zgodovini, ki na ta način ostaja brez politične zgodovine. »Kajti«, kot se je slikovito izrazila, »če tistemu delu naroda, ki je nosilec politične zgodovine, to pa je bilo v srednjem veku plemstvo, odrežeš glavo, ostane narodova preteklost brez politične zgodovine«.⁴⁵⁷

Podrobneje je po njenem mnenju napačno stališče slovenskega zgodovinarstva osvetlila v svoji knjigi. Vprašanje nacionalne pripadnosti grofov Celjskih pri opredeljevanju njihove vloge v zgodovini, kot si ga zastavljajo slovenski zgodovinarji, se zdi Klaićevi nepotrebno in celo zgodovinsko neupravičeno.⁴⁵⁸ Prepričana je, da je v XV. stoletju, prav tako kot v prejšnjih in kasnejših stoletjih, jezik najmanj prikladen merilo za ocenjevanje človekovega delovanja na katerem koli področju. Vprašanje jezika je vprašanje kulturne ravni in možnosti pridobivanja izobrazbe,

⁴⁵⁵ Nada Klaić, *Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone*, Celjski zbornik 1982, Posebna izdaja, Kulturna skupnost občine Celje v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in Zgodovinskim društvom Celje, Ljubljana, septembra 1982. V nadaljevanju Klaić 1982.

⁴⁵⁶ Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru, okrogla miza 1. 10. 1982, v: *Zgodovinski časopis*, leto 37, št. 1–2, Ljubljana, 1983, s. 93. V nadaljevanju Celjani 1982.

⁴⁵⁷ Celjani 1982, s. 94.

⁴⁵⁸ Klaić 1982, s. 21/22.

ne pa političnih nazorov. V srednjem veku noben jezik ni mogel združiti stanovsko in gospodarsko razdvojenih skupin.⁴⁵⁹ Zamera slovenskega zgodovinarja do Celjskih, češ, da niso imeli smisla za politično enotnost slovenskih dežel, je neosnovana. To zgolj pomeni, da sta jih tako slovensko kot hrvaško zgodovinarje ocenjevala skozi prizmo nacionalizma. Potrebno pa je, tako Klaićeva, pri oceni Celjskih upoštevati in ocenjevati vlogo, ki so jo imeli v obstoječih zgodovinskih okvirih. Vsak njihov politični uspeh je tudi naš ponos.⁴⁶⁰

Grafenauer je Klaićevi, ki je na okrogli mizi ponovila stališča, odgovoril, da ne zanika pomena dinastov v zgodovini, vendar je mnenja, da so za zgodovinarja pomembni le v toliko, v kolikor se njihovo delovanje vgrajuje v konkreten razvoj naroda. Lahko so pozitiven element, ki pospešujejo razvoj etnične skupnosti ali pa so, nasprotno, zanjo zaviralni element. Celjske vidi kot pozitiven element v zgodovini slovenskega naroda z dveh vidikov: bili so edini lastniki z dvora, ki je lahko postal kulturno središče humanizma, pomembni pa so tudi kot organizatorji agrarnega in neagrarnega gospodarstva. Vztraja pa pri negativni oceni Celjskih, češ, da so s svojimi političnimi prizadevanji za lastno deželo slovensko zemljo še naprej drobili, namesto da bi jo združevali.⁴⁶¹ Sicer pa resne zgodovine Celjskih grofov ne bo mogoče pisati, dokler ne bodo na voljo originalni dokumenti.⁴⁶²

Govorniki, ki so sledili, so vsak s svojega delovnega področja osvetlili del zgodovine Celjskih: Ignacij Voje je opozoril na neraziskano področje poseganja Celjskih v balkanski prostor, vse do vprašanja stikov s turško porto. Vlado Habjan je govoril o skrbno načrtovanih družinskih povezavah Žovneško-Celjskih z Ortenburžani in Goriškimi v »pravo fevdalno dinastično ... mafijo«. ⁴⁶³ Primož Simoniti je razmišljal o renesančnem humanizmu in Celjanih ter o možnostih recepcije humanizma na celjskem dvoru.⁴⁶⁴ Bruno Hartman je opozoril na dejstvo, da je bila snov o Celjskih za slovensko literaturo izredno plodovito uporabljena, saj je do leta 1982 nastalo na to temo kar 26 dramskih del. Bil je mnenja, da je njihova snov v vodilnih predvojnih dramah služila za izpovedovanje slovenske (jugoslovanske) nacionalne misli, nakar je Kreft z marksistično interpretacijo razdril meščanski mit o slovenstvu Celjskih.⁴⁶⁵ Emilijan Cevc je Celjske predstavil kot radodarne mecene Cerkvi in s tem kot pomembne podpornike vnosa visoke gotske arhitekture v slovenski prostor.⁴⁶⁶ Tatjana Bregant je posredovala rezultate

⁴⁵⁹ Klaić 1982, s. 22.

⁴⁶⁰ Klaić 1982, s. 115.

⁴⁶¹ Celjani 1982, s. 95.

⁴⁶² Celjani 1982, s. 94.

⁴⁶³ Celjani 1982, s. 97.

⁴⁶⁴ Celjani 1982, s. 100.

⁴⁶⁵ Celjani 1982, s. 101.

⁴⁶⁶ Celjani 1982, s. 102–104.

arheoloških izkopavanj na Starem gradu, prvotni rezidenci grofov Celjskih.⁴⁶⁷ Udeleženci so se lotili še problematike njihove vojske in pomembnega vprašanja, kako opredeliti pojem »naroda« v obravnavanem obdobju in o takratni stopnji morebitne nacionalne ozaveščenosti.

Vsestranska in strnjena predstavitev Celjskih na okrogli mizi leta 1982 v Celju je pokazala, kako napačno je celjske dinaste znova in znova ocenjevati s tesnega nacionalističnega piedestala, ki vrednoti akterje v narodovi zgodovini s stališča Slovenci: tujci. Široka paleta vprašanj o Celjskih, ki jo je odprla okrogla miza in številne nakazane teme, ki bi jih bilo še potrebno raziskati, so spodbudili moderatorja okrogle mize dr. Ferda Gestrina, da je sklenil okroglo mizo z besedami: »Z novimi podrobnimi preučevanji, ki naj bi zajeli v analizo vse razpoložljivo gradivo in ki naj bi obravnavala vsa področja dejavnosti in življenja Celjanov, bomo mogli priti do prave zgodovinske podobe njih samih in njihove dobe in šele tedaj bomo mogli pravilno oceniti njihovo vlogo in pomen v zgodovini slovenskega naroda in naših narodov«. ⁴⁶⁸

O UPODOBLJENCIH NA PTUJSKI GORI DRUGAČE

Leta 1963 je Emilijan Cevc ovrgel tezo, da so na Ptujski gori med upodobljenci pod Marijinim plaščem grofje Celjski, njihovi sorodniki in sodelavci. Strinja se s predhodnima raziskovalcema Steletom in Stegenškom, da so bili Celjski razmeroma kmalu med donatorji nove ustanove, kar dokazuje njihov grb na oltarnem ciboriju, ki spada med nastarejše kose cerkvene opreme. Z več argumenti pa potem Cevc zavrne Stegenškovo, kot pravi sam – mikavno hipotezo, »da so ljudje, zgrnjeni pod Marijinim plaščem, portretne upodobitve Celjanov ter njihovih sorodnikov in prijateljev – da gre kar za celjski družinski votivni relief«. ⁴⁶⁹ Cevc navaja, da ni nikjer dokazano, da bi bila Valpurga, žena Bernarda IV. Ptujkega, v resnici nezakonska hči Hermana II. Celjskega. Nadalje, če so leta 1408 v Budvi res slavili krst Elizabete, hčerke Barbare Celjske in Sigismunda Luksemburškega, in je tam umetnik imel možnost skicirati vse kraljeve sorodnike, zakaj potem naročnik ni dal upodobiti vnukinje kraljeve krvi? In še najmočnejši protiargument: Stegenšek je gradil svojo tezo na predpostavki, da na reliefu ni upodobljen papež. Vzrok naj bi bila zmeda ob hkratnem vladanju treh papežev, od česar sta se tako ogrski kralj Sigismund Luksemburški kot cesar Rupert distancirala. Cevc trdi, da je bil prvotno papež na reliefu upodobljen in tiara, ki se je ohranila na glavi, ki

⁴⁶⁷ Celjani 1982, s. 104–109.

⁴⁶⁸ Celjani 1982, s. 113.

⁴⁶⁹ Emilijan Cevc, Srednjeveška plastika na Slovenskem, Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja, Slovenska Matica, Ljubljana, 1963, s. 146. V nadaljevanju Cevc 1963.

danes nosi cesarsko krono, je papeška tiara. Cesarjeva glava je kasnejše delo in ni adekvatna prvotni figuri; dodali naj bi jo v času obnavljanja reliefne podobe v 17. stoletju. Razen tega stilni kriteriji reliefa pomikajo nastanek dela v bližino leta 1420 in nikakor v prvo desetletje 15. stoletja. Cevc se strinja, da grbovna ščitka ob straneh reliefa dokazujeta, da gre pri reliefu nedvomno za portretno tendenco, toda kdo so portretiranci, ostaja nerešeno vprašanje.⁴⁷⁰

Marijan Zadnikar je v publikaciji *Ptujska gora*, objavljeni leta 1987, razkril potvorbo pri angelih grbonoscih, ki je služila številnim pri potrjevanju velike angažiranosti Celjskih na Ptujski gori. Restavratorska dela so namreč razkrila, da se pod celjskimi zvezdami in žovneškimi bruni na ščitu enega od angelov grbonoscev skriva povsem neznan grb. Kdo, kdaj in s kakšnim namenom je prekril prvotni grb s celjskimi grbovnimi simboli, ostaja neznanka. Omenjal jih je že Ignacij Orožen, ko je leta 1875 pisal o Ptujski gori. Kljub Cevčevi utemeljeni zavrnitvi Zadnikar še vedno polaga določeno težo na Stegenškovo teorijo, saj jo ponovi: »Pozornost pa pritegujejo nase različni verniki, ki so se zaupno in pobožno zbrali pod njenim varovalnim plaščem. Ob cesarju in kardinalu klečijo na videz povsem preprosti ljudje pa spet kronane glave, žene in možje in vojaki med njimi. Nobenemu ne vemo imena. Le dva sta povsem določno označena: na levi strani v prvi vrsti mlajša ženska s celjskim grbom ob sebi in na desni plemič s ptujskim sidrom. To naj bi bila ustanovitelj Ptujske gore Bernard III. Ptujski in njegova žena Valburga, hčerka celjskega grofa Hermana II., čigar najširše sorodstvo in mnoge vodilne osebnosti tedanje srednje Evrope naj bi bile upodobljene na reliefu. Ker kažejo prav vsi obrazi osebne, to je portretne poteze, je poskušal Avguštin Stegenšek že pred mnogimi desetletji mnoge med njimi določiti kot resnične osebnosti iz časa nastanka reliefa. Čeprav se mu to pri vseh morda ni povsem prepričljivo posrečilo, je s svojo duhovito razpravo vsekakor opozoril na dejstvo, da gre za vrsto pravih portretnih upodobitev, ki v tistem času – Stegenšek ga določno postavlja kar v leti 1408/09 – tudi drugod po Evropi še niso bile v navadi.«⁴⁷¹

ODNOS DO CELJSKIH V CELJU IN OKOLICI PO LETU 1945

Pogled v dogajanje v celjskih kulturnih krogih po letu 1945 razkriva, da se stališče do Celjskih v njihovem izvornem miljeju kljub novim družbeno političnim razmeram ni bistveno spremenilo. To se najlepše vidi pri vprašanju razstavne vsebine celjskega muzeja. Leta 1946 je država namreč ustanovila Mestni muzej Celje, ki je prevzel zbirke, prostore in naloge nekdanjega Muzejskega društva Celje. Odprla

⁴⁷⁰ Cevc 1963, s. 146, s. 152.

⁴⁷¹ Marijan Zadnikar, *Ptujska gora*. Visoka pesem slovenske gotike, Družina, Ljubljana, 1987, s. 56–62

se je možnost pridobitve ustreznih razstavnih prostorov v Stari grofiji, prvič po dolgih desetletjih neuspešnih društvenih prizadevanj. Ob spretni izrabi trenutnega političnega stanja so člani muzejskega in zgodovinskega društva apelirali na Okrajni ljudski odbor Celje – mesto leta 1946: »V skladu z duhom OF in našega kulturnega življenja v svobodi je predati poslopje (Stara grofija, op.p.) instituciji celjskega okrožnega muzeja, kar bo hkrati ustrezalo novemu muzealnemu zakonu, ki bo očrtal naloge in delokrog pokrajinskih muzejev. Bodoči okrožni muzej moramo dvigniti na višino kulturne ustanove prvega reda za mesto Celje. Za ves okrožni teritorij naj bo kulturno žarišče. Kompliciran stroj takega muzeja, pretehtanih, skrbno urejenih zbirk, opremljenih s katalogi in vodiči, predavanji in publikacijami bo odprl širokim množicam našega delovnega ljudstva. Muzej se mora izoblikovati v živo in nazorno ljudsko univerzo za poglede v našo preteklost in za kažipot v bodočnost.«

Pri tem se avtorji dopisa sklicujejo na bratsko Rusijo: »Fantastičen porast obiska sovjetskih muzejev je povezan s paralelnim dviganjem omike in znanja, vse to je blagodejen sad njenega širokogrudnega državnega skrbstva. Muzeji s sorodnimi ustanovami krepe hkrati narodno in državljansko zavest in bude v množicah ponos državljanske skupnosti. Naša ljudska oblast usmerja z velikim razumevanjem našo kulturno rast, našla bo pravo pot za upravičene nujnosti celjskih muzealcev, ki se trudijo v novi dobi iz temeljev zgraditi in ustvarjati okrožni muzej po načelih znanosti v prirčni ljudski povezavi.«⁴⁷²

Iz načrta vsebinske ureditve muzeja, ki ga je predložil dr. Drago Mušič, od 3. januarja 1946 podpredsednik Muzejskega društva v Celju, je razvidno, da se lokalno okolje ni želelo odreči ali celo izvzeti iz prikaza zgodovinskega razvoja celjske regije slavne domače plemiške družine grofov Celjskih, zato jih je skrilo pod blestečo dnevno-politično retoriko. Ko se Mušič obregne ob predvojni kabinetni sistem razstavljanja gradiva v muzejih, opozori, da smo od zgodovine zavojevalcev naše zemlje prešli k zgodovini ljudstva. Temu mora biti prilagojena tudi muzejska postavitev, saj naj bo lokalni muzej predvsem posredovalec izobrazbe širokim plastem ljudstva s pomočjo zgodovinskega, politično zgodovinskega, narodopisnega, umetnostnega in naravoslovnega gradiva, zbranega samo na domačem ozemlju. Muzejsko gradivo, ki je povezano z razvojem življenja domačega ljudstva in se predvideva za razstavljanje, je Mušič zaokrožil v 16 sklopov, pri čemer je vključil kot ločeno temo Celjske grofe in predlagal: »Muzejsko gradivo o Celjskih grofih (naj bo, op. p.) prikazano s stališča osvajalne in kapitalistične družinske politike

⁴⁷² AŠ MD Celje, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje, Spomenica okrajnemu ljudskemu odboru Celje-mesto, 4. junij 1946, podpisani Zgodovinsko društvo, Muzejsko društvo v Celju, Študijska knjižnica v Celju.

grofov Celjskih. Njih oblastno politični in socialno politični odnošaji do slovenskega ljudstva in slovenske zemlje.«⁴⁷³

Tudi Janko Orožen se v publikaciji, namenjeni pohodnikom in turistom po celjskem okolišu, leta 1948 še v ničemer ni odrekel predvojnemu razumevanju in vrednotenju Celjskih v narodovi zgodovini. Celjske interpretira kot mogočen rod, ki je iztrgal v celjski pokrajini oblast iz rok Habsburžanov. Poudarja njihov vzpon na hierarhični lestvici, bogastvo, s katerim so prekašali številne vladarje svojih dni in njihove sorodstvene zveze z evropskimi vladarskimi hišami: »Celjski grofje so bili v fevdalnem sestavu rimsko-nemške države, to je res. Verjetno je, da se kmetom pod njihovo oblastjo ni dobro godilo, saj se v tem pogledu najbrž niso ločili od drugih fevdalcev. Tradicija o grofovski brezsrčnosti, ki se je ohranila med narodom, se deloma gotovo nanaša na prave celjske grofe. Niti nacionalne težnje jih niso vodile, saj doba zanje še ni bila zrela. Toda zatajiti se ne da zgodovinsko dejstvo, da so celjski grofje najbrž izvirali iz slovenskega rodu selško-breških grofov, ki mu je po ženitvi pripadala tudi sv. Hema, in da so kazali posebno težnjo, razširiti svojo oblast preko jugoslovanskih dežel. Kot fevdalci celjski grofje niso bili naši, toda naša je bila materialna in ljudska podlaga njihove moči«. ⁴⁷⁴ Orožen še enkrat ponovi v predvojnem času propagirano legendo o plemenitenju Teharčanov, zastavi Mlinarjevega Janeza in podzemeljskem hodniku med Bežigradom in Starim gradom.⁴⁷⁵

Ambiciozni razstavni projekt Mestnega muzeja Celje se ni uresničil, toda grofje Celjski so vseeno prišli v muzej, le da po drugi poti in zaradi politične volje lokalne oblasti. Leta 1956 je namreč Zavod za spomeniško varstvo LRS Opatjskemu župnemu uradu naslovil dopis z nalogo, da premesti lobanje članov celjske dinastične hiše iz Marijine cerkve v Celju v muzej. Obrazložitev zahtevka je bila enostavna: »Ker se v lurški kapeli Marijine cerkve v Celju razkazujejo kot zgodovinska znamenitost lobanje, ki so po zgodovinski tradiciji lobanje celjskih grofov, se morajo te premestiti v Mestni muzej v Celju, kjer bodo lažje dostopne javnosti, ki obiskuje celjski muzej, poleg tega pa bo v muzeju moglo strokovno osebje bolje skrbeti za njihovo prepariranje in ohranitev.«⁴⁷⁶

⁴⁷³ AŠ MD Celje, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje, Dr. D(rago) Mušič, Kakšen naj bo novi celjski muzej, s. 2.

⁴⁷⁴ Janko Orožen, *Celje z zaledjem*, Zadržna knjižna izdaja, Znanstvena knjižnica 6, Založila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celju, Celje, 1948, s. 19. V nadaljevanju Orožen 1948.

⁴⁷⁵ Orožen 1948, s. 91–93.

⁴⁷⁶ Dopis Zavoda za spomeniško varstvo LRS, št. 3/3–56, Ljubljana 20. 3. 1956, podpisan Turnher Edo, upr. ravnatelj, Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje.

Slab mesec kasneje je lokalni časopis že poročal o predstavitvi lobanj iz cerkve v muzej.⁴⁷⁷ Obisk in zanimanje ljudi za Celjske je moralo biti torej precejšnje, sicer se oblastni organi ne bi odločili za premestitev lobanj, razmisleka vredno pa je tudi dejstvo, da lobanj preprosto niso umaknili v depo, kar ne bi bilo presenetljivo dejanje za petdeseta leta. Nasprotno, iz skromno ohranjene dokumentacije je mogoče razbrati, da so v muzeju že leta 1963 odprli srednjeveško sobo in jo leta 1964 preuredili v razstavo Celjskih grofov. Ko se je v drugi polovici šestdesetih let in v prvi polovici sedemdesetih let Pokrajinski muzej Celje v celoti prenavljal, so leta 1974 postavili in odprli stalno razstavo umetnostne in kulturne zgodovine od gotike do historicizma. Sestavni del razstave je bila tako imenovana »Soba Celjskih grofov«, ki je v besedi in z eksponati (vključene so tudi lobanje članov celjske plemiške družine) predstavila prelomne dogodke iz preteklosti te dinastije.⁴⁷⁸ Upravičeno lahko domnevamo, da je bila razstava Celjskih v slovenskem prostoru prva stalna muzejska razstava, posvečena neki plemiški rodbini. Avtorica je bila v vseh treh primerih kustodinja Milena Moškon. Zahteve okolja in prisotnost Celjskih v lokalnem zgodovinskem spominu so bili očitno tako močni, da so prevladali nad uradnimi političnimi smernicami.

Skozi »Sobo Celjskih« so se do preureditve kulturno zgodovinske zbirke po letu 2000 zvrstile generacije osnovnošolcev celjske regije, postala pa je tudi cilj vsakoletnih šolskih izletov nekaterih drugih slovenskih osnovnih šol. Lobanje grofov Celjskih so se zapisale v spomin številnih generacij, njihovo izročilo je ostalo živo.

STAVBNI SPOMENIKI – STVARNA PRIČEVANJA CELJSKE ZGODOVINE

Da so sedemdeseta leta v razmerju do Celjskih prinašala nek nov in svež veter, dokazuje ponovno obujen interes mesta za prvotno rezidenco grofov Celjskih – Stari grad. Še pomembnejši stavbni pomnik na Celjske je bil Knežji dvor, toda ta je bil tudi v novi državi FLR Jugoslaviji oz. SFR Jugoslaviji, tako kot v obdobju Habsburške monarhije in kasneje Kraljevine Jugoslavije, v službi vojske – tokrat kot vojašnica Slavka Šlandra. Ker je bil v pristojnosti Jugoslovanske ljudske armade, je bil nedosegljiv za raziskave umetnostnih zgodovinarjev, arheologov ali restavratorjev.

Več možnosti je ponujal že pred letom 1941 dobro obiskan Stari grad. Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih letih je bil v Celju izdelan načrt revitalizacije

⁴⁷⁷ Milena Moškon, Lobanje celjskih grofov v Mestnem muzeju, v: Celjski tednik, št. 17–18, s. 6, Celje, 1956.

⁴⁷⁸ Vera Kolšek, Ob 100-letnici celjskega Pokrajinskega muzeja, Celjski muzej IV, Zbirka vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Založba Obzorja Maribor, Ljubljana, 1982, s. 11, s. 22–23.

prvotnega sedeža grofov Celjskih. Dr. Ivan Stopar, ki je poleg Curka oral ledino na polju slovenske kastelologije, je celjski Stari grad prav zaradi gradbenih posegov iz časa Celjskih javnosti predstavljal kot »sintezo in hkrati vrh razvoja grajske arhitekture na Slovenskem«. ⁴⁷⁹ Kompleks površinsko pokriva 16.000 m² in je po obsegu ter arhitektonskih rešitvah, ki so postale vzor za mnoge gradove vse do tam, do koder je segal vpliv celjskih zvezd, izjemnega značaja in pomena. ⁴⁸⁰ Ker so načrtovalci želeli ustvariti čim bolj originalno podobo gradu, so naročili arheološka raziskovanja. Grad so vsestransko obdelali z vidikov umetnostne zgodovine, zgodovine in arheologije, kar je bilo v slovenskem prostoru svojevrsten precedens.

Med zgodovino in arheologijo je v slovenskem prostoru vladal specifičen, da ne rečemo izključujoč odnos. Le Goff je že leta 1965 dal arheološkim virom pomemben poudarek z obrazložitvijo, da listine odsevajo civilizacijo, ki predstavlja predvsem zgornji sloj srednjeveške družbe, arheologija pa nasprotno razkriva korenine grobega in vsakdanjega srednjega veka. Med nekaterimi arheologi se je izoblikovalo mnenje, da je slovensko zgodovinopisje arheologiji dovoljevalo pravico razlage le za tista obdobja, ki ne premorejo pisnih virov ali pa so le-ti maloštevilni. ⁴⁸¹ Bogo Grafenauer je v polemiki s Koroščem v začetku petdesetih let ocenjeval, da so arheološki viri pomembni kot neposredni ostanki preteklosti, njihova slaba stran pa je premajhna določenost in pojasnenost glede nastanka oz. prihoda na teren. Kritično preverjeni pisani viri, po njegovem mnenju, presegajo arheološke najdbe. ⁴⁸² Pri raziskavah Starega gradu je prišlo do učinkovite simbioze med zgodovino in arheologijo. V letih 1972–1983 in 1986 je oddelek za arheologijo na ljubljanski filozofski fakulteti opravil obsežna arheološka izkopavanja in pod vodstvom Tatjane Bregant razkril gradbeno razvojno pot celjskega gradu od 11. do 17. stoletja. Sprotna arheološka odkritja in najdbe so povezovali s listinskim gradivom o istočasnih zgodovinskih dogodkih, s čimer so lahko obrazložili ali potrdili opažene spremembe in na ta način sestavili kompleksno podobo razvoja gradu. ⁴⁸³

Opravljenе raziskave so postale osnova za program sanacije in prezentacije celjskega gradu. ⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ Ivan Stopar, *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem*, Slovenska matica 1977, Ljubljana, 1977, s. 143. V nadaljevanju Stopar 1977.

⁴⁸⁰ Stopar 1977, s. 143.

⁴⁸¹ Tomaž Nabergoj, *Arheologija in gotika*, v: *Gotika v Sloveniji-svet predmetov*, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, 1995, s. 83, s. 85. V nadaljevanju Gotika 1995.

⁴⁸² Gotika 1995, s. 81, s. 83.

⁴⁸³ Tomaž Nabergoj, *Arheologija in gotika*, v: *Gotika 1995*, s. 11; podrobno: Tatjana Bregant, prispevek v *Celjani 1982*, s. 104–109.

⁴⁸⁴ Dušan Kramberger, Ivan Stopar, *Program sanacije in prezentacije gradu Celje*, v: *Celjski zbornik 1987*, Kulturna skupnost občine Celje, Celje, 1987. V nadaljevanju Program sanacije 1987.

Poslopje je še premoglo relativno kompaktno srednjeveško substanco, kar je bila zasluga več kot stoletnih prizadevanj Celjanov, vendar jo je zob časa kljub vsemu že močno ogrozil. Avtorja sta potrebo in nujnost sanacije utemeljevala z njegovimi arhitektonskimi karakteristikami in okoliščino, da je njegov obstoj živa priča nekdanje moči grofov, poznejših knezov Celjskih. Vse naštetu je po njunih izvajanjih celjski grad opredelilo za najpomembnejši spomeniški kompleks na Slovenskem.⁴⁸⁵ Program sanacije je lovil ravnovesje med željo stroke, da ohrani in prezentira v čim večji meri obstoječo srednjeveško substanco, ter potrebami sodobne gostinske ponudbe in turistične atraktivnosti. V okviru danih možnosti naj bi grad kar najbolj polno zaživel, hkrati pa naj bi njegov razrušeni del ohranil romantični nadih, saj, kot sta sklepala Stopar in Kramberger, je prav ta za številne obiskovalce verjetno še najbolj privlačen. Pri tem sta avtorja s pridom uporabila mit o Celjskih. Poudarjala sta, da za arhitekturo, ki bi z ničemer ne spominjala na čas, ko je bil grad središčna postojanka Celjskih grofov, poznejših državnih knezov, na gradu ni prostora. Zato so načrtovali tudi rekonstrukcijo nekaterih lesenih fortifikacijskih grajskih sestavin, ki naj bi nazorno poudarile značaj grajske arhitekture.⁴⁸⁶

Sanacijska dela so stekla šele v devetdesetih letih s programom javnih del, toda ponos mesta Celja in osrednja točka celjske vedute ostaja nevralglična točka turističnih želja in interesov, zahtev strokovne javnosti in finančnih zmožnosti ter sposobnosti Mestne občine Celje. Zgodovinski spomin na Celjske je danes postal predmet komercializacije, ki spretno izkorišča njihov mit, nima pa več nobene stične točke s prvotnim domačijskim ali kasnejšim umetno ustvarjenim zgodovinskim mitom o slavnih prednikih.

CELJSKI V LITERaturi PO LETU 1945

Cvetoči mit o državotvornosti grofov Celjskih iz obdobja med obema vojnama je v spremenjenih družbenopolitičnih razmerah nove Jugoslavije doživel hladen tuš. Literarna kritika je začutila nujno potrebo, da redefinira stališče do najbolj udarnih predvojnih dramskih tekstov, kot je bil n.pr. Herman Celjski Antona Novačana. Josip Vidmar je korigiral svojo prvotno sodbo in zdaj zapisal, da je zgrešeno povelečeval Hermanovo izjemnost in opustil družbeno moralne kriterije.⁴⁸⁷ Franc Zadavec očita Novačanu, da se je dal zapeljati misli o celjskem snovanju slovanske države, medtem ko ga France Koblar označi kot veliko pesniško utvaro.⁴⁸⁸

⁴⁸⁵ Program sanacije 1987, s. 88.

⁴⁸⁶ Program sanacije 1987, s. 90.

⁴⁸⁷ Hartman 1977, s. 95.

⁴⁸⁸ Hartman 1977, s. 96.

Iz Hartmanovega pregleda lahko razberemo, da je bila Župančičeva Veronika Deseniška prav tako pogosta tema povojne literarne kritike in literarne zgodovine, toda ne prva ne druga se nista spuščali v »jugoslovanstvo Celjskih«, ki ga je v dramo vpletel avtor.⁴⁸⁹

Edina drama, ki je po vojni še naprej osvajala odrske deske, so bili Kreftovi Grofje Celjski. Iz Hartmana in bibliografije Jožeta Munde je mogoče razbrati intenziteto uprizarjanja drame; igrali so jo leto za letom po vsej Sloveniji in Jugoslaviji na ljudskih in poklicnih gledaliških odrih. Lokalni kritik leta 1946 izvedene uprizoritve je v drami videl poučno igro, ki bo v prihodnosti poučevala občinstvo, kako je bilo slovenskemu ljudstvu v preteklosti in kaj je moralo pretrpeti, da se je osvobodilo.⁴⁹⁰ Kritik Vladimir Kralj je leta 1951 v Celju uprizorjeni drami ob rob zapisal, da so Kreftovi Grofje razumljeni kot končni obračun z meščansko romantično dramo na Slovenskem in kot demokratična zavrnitev opevanja »jugoslovenskega nacionalizma v umetniških upodobitvah«.⁴⁹¹ Hartman je bil nasprotno mnenja, da je Kreftova drama kljub političnemu pozivu v povojnem obdobju izzvenela v prazno, saj je bilo tisto, kar je bilo prej tarča Kreftovih napadov, v sodobnem času odpravljeno, spremenjeno ali oslajeno.⁴⁹²

V povojnem obdobju so nastajala nova literarna dela na temo Celjskih.⁴⁹³ Novi dramski teksti so iskali v Celjskih zgolj zgodovinsko ozadje za povsem sodobne dileme ali drugače povedano, pisci so si sposodili zgolj zunanjo formo, fabulo ali imena protagonistov, sposojeno dilemo pa obravnavali v duhovnih razmerjih sodobnega sveta. Drame so tako izgubile vsak političen ali mobilizatorski naboj.

Domačijski mit o »mogočnih« grofih Celjskih pa je v povojnem obdobju še naprej nezadržno širil roman Anne Wambrechtsamer Danes grofje Celjski in nikdar več. Kot je zapisal prevajalec Niko Kuret ob zadnji izdaji romana leta 1992, je roman postal uspešnica slovenskega knjižnega trga. Tiskali so ga kar petkrat: 1940, 1957, 1963, 1977 in 1992. Kuret je pripisal velik uspeh romana med slovenskim bralstvom značilnostim Wambrechtsamerjeve kot domačijske pisateljice s poudarjenimi romantičnimi potezami. Uporabila je namreč posrečen »arhaičen slog« in odlično okarakterizirala osebe, ki v romanu nastopajo.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Hartman 1977, s. 84–86.

⁴⁹⁰ Hartman 1977, s. 106.

⁴⁹¹ Vladimir Kralj, Zgodovinska dramatika in Kreftovi Celjski grofje, v: Novi svet, letnik VI, št. 1, Ljubljana, 1951, s. 70.

⁴⁹² Hartman 1977, s. 107.

⁴⁹³ Franček Rudolf, Celjski grof na žrebcu, 1969; Franček Rudolf, Veronika, 1974; Matjaž Kmecl, Friderik z Veroniko ali grofje celjski danes in nikoli več, upr. 1979.

⁴⁹⁴ Niko Kuret, spremna beseda, v: Anna Wambrechtsamer, Danes grofje Celjski in nikdar več, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992.

GROFJE CELJSKI V SAMOSTOJNI DRŽAVI SLOVENCEV – REPUBLIKI SLOVENIJI

TRI CELJSKE ZVEZDE V DRŽAVNEM GRBU

Leti 1990 in 1991 sta bili za slovenski narod enako prelomni kot obdobje po razpadu Habsburške monarhije in ob vključevanju v skupno državo z jugoslovanskimi narodi leta 1918. Paradoksalno je, da je tudi tokrat ponovno svojo spremno vlogo odigral mit o grofih Celjskih. Tako kot v času sprejemanja državnih simbolov v Državi Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1921, se je tudi leta 1990 ponovila ista zadrega. Ponovno je bilo treba poiskati nove državne simbole pravkar nastale države. 23. 12. 1990 je bil izveden o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije in od 93,2 % udeleženih upravičencev jih je okrog 95 % glasovalo za samostojnost. Po zakonu je bilo potrebno narodovo zahtevo, izraženo na plebiscitu, v šestih mesecih spraviti v življenje. Vprašanje državnih simbolov je bilo ponovno rojeno.

Andrej Pleterski je že junija 1990 zapisal, da pričakuje v kratkem v slovenski javnosti na to temo živahno razpravo. Obljubljeno je bilo, pravi, da tokrat odločitve ne bodo več politične ali čustvene, ampak strokovne. Ob tem je glede simbolov ponudil nekaj rešitev. Njegova prva splošna ugotovitev je bila, da ne obstaja nikakršen nacionalni mit v modernem pomenu besede. Najmanjši skupni imenovalec je indoevropski mit. Poudaril je tudi, da slovenskih srednjeveških državnih simbolov ni. To, kar je danes mišljeno kot zvezda, je bil nekdanji znak sonca. Tri zvezde v grbu Celjskih so brez pomena in postanejo smiselne šele kot sonca: sonce ob vzhodu, zenitu in ob zahodu. Pleterski je članek zaključil z ugotovitvijo, da sta obstoječa grb in zastava zelo posrečena skupka vseh temeljnih mitov naših prednikov, le rdečo zvezdo bi morali nadomestiti z rumeno.⁴⁹⁵

Predvidevanja Pleterskega so se izkazala kot upravičena. Že v poletnih mesecih se je razvila kratka polemika o ustreznosti slovenskih simbolov na državni ravni, na primer Triglava. Konec leta 1990 je pričela z delom podkomisija za državne simbole v okviru komisije za ustavna vprašanja. Sestavljali so jo strokovnjaki s področja družboslovja in likovnega oblikovanja ter politiki. Ker se podkomisija ni mogla zediniti, je v aprilu 1991 pripravila razpis. Ob sklicevanju na javno razpravo je predlagala v razmislek med Slovenci najbolj sprejete simbole: Triglav z morskimi valovi, kranjskega deželnega orla v modri barvi na srebrnem ščitu, tri stilizirane celjske zvezde na modrem ščitu in ščit s poševno razporejenimi

⁴⁹⁵ Andrej Pleterski, Slovenski državni simboli – od kod in kam, v: Delo, letnik 32, št. 137, 14. 6. 1990, Ljubljana, 1990, s. 6.

nacionalnimi barvami v istih proporcih kot na zastavi.⁴⁹⁶ Na natečaj je prispelo 87 predlogov, od katerih je podkomisija, ki v celoti z nobenim ni bila zadovoljna, odbrala štiri. Ker so vodilni slovenski oblikovalci natečaj bojkotirali, je Društvo oblikovalcev naknadno organiziralo interni natečaj za grb. Rešitve naj bi obravnavala podkomisija na seji, sklicani za 21. junij 1991. Iz članka Damjana J. Ovseca, ki je bil kot etnolog in umetnostni zgodovinar član podkomisije, je bilo razvidno, da je še pred sejo, 21. junija 1991 dopoldne, dr. France Bučar, predsednik skupščine, sestanek odpovedal in sam izbral grb – predlog akademskega kiparja Marka Pogačnika.⁴⁹⁷ Iz pregleda dnevnega tiska pa je bilo razvidno nasprotno, namreč da je bil Marko Pogačnik že 18. 6. 1991 predstavljen javnosti kot »oče novega slovenskega grba«.⁴⁹⁸ Natančen potek dogodkov bi bilo potrebno še dodatno preveriti, vendar je bilo bistveno, da je 25. 6. 1991 Skupščina Republike Slovenije sprejela ustavni zakon o grbu in zastavi Republike Slovenije skupaj s Temeljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije in Deklaracijo o neodvisnosti ter drugimi najnujnejšimi zakoni. Uzakonjen je bil Pogačnikov predlog grba in zastave.

Marko Pogačnik je koncept grba obrazložil v več intervjujih. Pojasnil je, da je pristopil k izdelavi grba kot k umetniškemu delu. Pri tem je izhajal iz metode zdravljenja krajine in je grb ustvaril kot kozmogram, ki naj bi ozavestil identiteto Slovenije in ji s tem pomagal, da sprostí svoje zatrte sile in razvije svoje potencialne.⁴⁹⁹ Vsebinsko ozadje zasnove državnih simbolov je bilo objavljeno tudi v posebni monografiji, posvečeni Državnemu zboru RS. Grb Slovenije, ki ima obliko štita, vsebuje lik Triglava, dve valoviti črti, ki ponazarjata morje in reke ter tri zlate šesterokote zvezde, razporejene v obliki trikotnika nad Triglavom. Obliko in posamične elemente slovenskega grba je mogoče, po avtorjevih izvajanjih, brati večplastno. Lahko si jih razlagamo kot identiteto slovenskega krajinskega prostora; ali kot v simbolih izraženo osnovno ravnotežje znotraj človeškega bitja, ravnotežje med ženskim in moškim počelom. Geometrijska kompozicija, na osnovi katere je oblikovan slovenski grb, je zasnovana na osnovi dveh enakokrakih trikotnikov, trikotnika nebes in trikotnika zemlje, ki se stikata v središču spodnje od treh zvezd. Glede zvezd je Pogačnik pojasnil, da izvirajo iz grba domače plemiške družine Celjskih grofov, ki so v času visokega srednjega veka pod svojo oblastjo združevali

⁴⁹⁶ Janez Mlinar, Celjski grofje – zgodovinski mit?, v: Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino, Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije Kranj 2006, sklic na opombo 24 na s. 111: Arhiv DZ RS. Sklic 1990–1992. Podkomisija za simbole. Natečajni pogoji in opredelitve projektne naloge, s. 6.

⁴⁹⁷ Damjan J. Ovsec, Pogačnikov grb – navaden zmakek, v: Delo, letnik 34, št. 158, Ljubljana, 11. VII. 1992, s. 28.

⁴⁹⁸ Gomišček Toni, Grb, ki naj bi ščitil Slovenijo: pogovor z »očetom« novega slovenskega grba Markom Pogačnikom iz Šempasa, v: Primorski dnevnik, 47, št. 108, 18. 6. 1991, s. 13.

⁴⁹⁹ Marko Pogačnik, Tiha sporočila Slovenije, v: Delo, Sobotna priloga, letnik 34, št. 294, Ljubljana, 19. 12. 1992, s. 29.

velik del ozemlja, ki sestavlja današnja Slovenijo. Zvezde Celjskih grofov zato simbolizirajo kulturno-državniško tradicijo slovenskih dežel v okviru njihove vključenosti v tokove evropske zgodovine. Pogačnik je grb dodatno utemeljeval s sklicevanjem na viziji dveh vodilnih slovenskih umetnikov: Franceta Prešerna, kjer je v uvodni sliki h Krstu pri Savici naslikan Triglav nad vodno gladino in z ožarjenim nebom ter Plečnikov kip Marije na Bledu. Kip je nastal v tridesetih letih 20. stoletja, njegova posebnost pa je, da je na plašču vklesan Triglav s šestokrako zvezdo, torej grb, ki je bil v nasprotju z uradno določenim slovenskim grbom v Kraljevini Jugoslaviji.⁵⁰⁰

Damjan J. Ovsec je bil v času sprejemanja državnih simbolov eden od najbolj vnetih nasprotnikov predlagane in kasneje sprejete različice Marka Pogačnika in je napisal več kritičnih člankov. Ker se v bistvenem prispevki med sabo ne razlikujejo, povzemam njegovo stališče zgolj po članku v Novi reviji iz leta 1993. V njem Ovsec Pogačnikov izdelek označi kot nesprejemljiv. Grb se mu zdi problematičen tako z likovnega kot tudi z oblikovnega stališča. Po njegovem mnenju mora grb vsak Slovenec, ne glede na izobrazbo, občutiti, to je pa mogoče le, če grb zadane bistvo nečesa globlje slovenskega ali slovensko psiho. Pri vsebinskih elementih Ovsec tri zvezde razume kot celjske zvezde, vzete iz celjskega mestnega grba in očita Pogačniku, da ne pozna osnovnih heraldičnih pravil, saj iz mestnega ni mogoče oblikovati državnega grba.⁵⁰¹ V odgovoru je Pogačnik Ovsca poučil o njegovem zmotnem razumevanju grba: tri zvezde imajo simbolno vsebino in se Pogačniku zdijo primerne kot element državnega grba tudi zato, ker so Celjski v poznem srednjem veku pod njihovim znamenjem združili velik del slovenskih dežel. Odločitev za tri zvezde je bila še lažja, ker izvirajo iz srca Karantanije, s svete gore Strmec z romarsko cerkvijo sv. Jurija, od koder so jih Žovneški podedovali.⁵⁰²

POUDARJEN ZGODOVINSKI INTERES ZA PLEMSTVO

V drugi polovici osemdesetih se je plemstvo začelo postopoma, v devetdesetih pa »skozi velika vrata«⁵⁰³ vračati v slovensko zgodovino, ugotavlja Peter Štih; postalo je ena glavnih, če že ne kar osrednja tema srednjeveških študij. Bistvo novega zgodovinskega koncepta predstavlja spoznanje, da slovenske zgodovine

⁵⁰⁰ Marko Pogačnik, Slovenski državni simboli, v: Državni zbor Republike Slovenije, izdal in založil Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana, 1995, s. 45–46.

⁵⁰¹ Damjan J. Ovsec, Slovenski državni simboli sprejeti, v: Nova revija, letnik XII, 1993, št. 134/135, Ljubljana, 1993, s. 232(758)–235(761)

⁵⁰² Marko Pogačnik, Navidezna objektivnost, v: Nova revija, letnik XII, 1993, št. 136/137, Ljubljana, 1993, s. LIII/LIV.

⁵⁰³ Peter Štih, Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovino, v: Melikov zbornik, Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2001, s. 69. V nadaljevanju Štih 2001.

ni mogoče koncipirati samo kot zgodovino slovenskega naroda. Slovenci so se po mnenju Štiha kot etnična, narodna in nacionalna skupnost oblikovali postopoma, v najboljšem primeru od konca srednjega veka naprej; govoriti o zgodovini Slovencev v starejših obdobjih je zato anahrono. Slovenske zgodovine ni mogoče zreducirati na zgodovino enega naroda, saj to pomeni, da se iz obravnave preteklih obdobji izpustijo vsi ne-Slovenci. Slovensko zgodovino je treba koncipirati kot zgodovino vseh ljudi, ki so živeli na slovenskem ozemlju, ne glede na njihovo jezikovno, etnično ali kakšno drugo pripadnost. V takšnem konceptu je dovolj prostora tudi za plemstvo, ki ga ni mogoče označevati kot tujce. Plemiške družine so živele v slovenskem prostoru generacije dolgo, kot politično ljudstvo so imele odločilno besedo in prostor, v katerem so živele, je postal njihova domovina.⁵⁰⁴

Med obilico strokovnih publikacij na temo srednjega veka in srednjeveškega plemstva v slovenskem prostoru jih je izšlo po letu 1990 kar nekaj, ki so obravnavale zgodovino grofov Celjskih; tokrat, za razliko od poprejšnjih obdobji, brez nacionalnega ali ideološkega pečata. Avtorji so očitno pisali v duhu načela, ki sta si ga zastavila Peter Štih in Vasko Simoniti v uvodu Slovenske zgodovine do razsvetljenstva, namreč, da se stvari predstavijo takšne, kot so bile.⁵⁰⁵ Več ali manj so strokovna zgodovinska dela ostala v mejah zanimanja ožje zgodovinske stroke. Največ medijske pozornosti in pozornosti širše javnosti je uspel pritegniti Vlado Habjan leta 1997 ob izdaji svojega življenjskega dela, ki ga je napovedoval že v začetku 70. let.⁵⁰⁶ Z njim je bilo posnetih več televizijskih oddaj, njegove teze o zgodovini slovenskega naroda pa so naletele v javnosti na širok odmev.

Tisto, kar Habjanovo zgodovino že v izhodišču ločuje od dotedanjih pregledov slovenske zgodovine, je namen avtorja, da razveljavi tezo o Slovencih kot nezgodovinskem narodu; med sedmimi obdobji, v okvir katerih umesti zgodovino Slovencev, so štiri označena kot obdobja »slovenske državnosti«. Celjski so bili v povezavi z Goriškimi, po njegovem mnenju, odločilni za slovensko družbeno rast v poznem srednjem veku, zato obdobje od 1360 do 1460 poimenuje »sto slovenskih zlatih let«.⁵⁰⁷ Habjan slovenske zgodovinopisce, ki z izjemo Josipa Grudna po njegovem mnenju niso znali pravilno vrednotiti vloge Celjskih, odpravi kot »otroke avstrijskega formalizma«, češ, da se niso in se ne morejo otresti starih klišejskih osvetlitev slovenske zgodovine.⁵⁰⁸ Osrednja točka njegovega razumevanja slovenske zgodovine v poznem srednjem veku je, da so bili Celjski »družbeno

⁵⁰⁴ Štih 2001, s. 69.

⁵⁰⁵ Peter Štih, Vasko Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva, Mohorjeva družba v Celovcu, Korotan Ljubljana, Ljubljana, 1996, s. 10.

⁵⁰⁶ Vlado Habjan, Mejniki slovenske zgodovine, Društvo 2000, Ljubljana, 1997. V nadaljevanju Habjan 1997.

⁵⁰⁷ Habjan 1997, s. 69.

⁵⁰⁸ Habjan 1997, s. 84.

domača in neodvisna državno-politična moč»,⁵⁰⁹ njihova kneževina pa »država v nastajanju«. Priznava, da državnost Celjskih ni imela jasnih narodnostnih ciljev, saj je šlo za prednarod, jih je pa omogočala, ker je ograjevala svoj jezikovni prostor predvsem na slovenskega in kajkavskega človeka.⁵¹⁰ Habjan interpretira celjsko obleganje »habsburškemu centralizmu zveste« Ljubljane kot dokaz stremljenja po združitvi slovenskih dežel. Mesta sicer niso osvojili, so jim pa morali Avstrijci priznati naslov neodvisnih knezov v mirovni pogodbi leta 1443.⁵¹¹ Pravi tudi, da je bilo priznanje naslova državnih knezov leta 1443 potrditev naslova iz leta 1436. To je po njegovem pomenilo dokaz za »državno pravni položaj Celjskih« v odnosu do Habsburžanov.

Celjski so svoje velikopotezne posestno zaokroževalne načrte izvajali v tesni povezavi z Goriškimi; v ta sklop je sodilo tudi omogočanje zatočišča oglejskemu patriarhu Ludviku II. Tecku. Ulrik II. naj bi snoval oglejsko-proceljansko škofijo v Gornjem Gradu,⁵¹² zato smrt Ulrika II. in mirovna pogodba, ki jo je Goriškim leta 1460 vsilil Friderik III. Avstrijski, nista pomenili samo izbrisa dveh suverernih rodbin, nosilk področne državnosti in potrditev drugega suverena. Šlo je za zamenjavo centrov politične moči, pri čemer se je uveljavil tisti center, ki je bil zunaj slovenskih meja. Karantanska in oglejska tradicija sta izgubili vso veljavo. Padel je potencialni samoobrambni zid proti »dunajski avstrizaciji in cesaropizmu«. Posledice niso izostale: petstoletni odliv zakupnin in podobnega denarja ter ukinitvev in usihanje dveh do sedaj prestolniških mestnih središč – Celja in Gorice.⁵¹³ Nasprotno pa se je v času Celjskih, ki so znali izkoristiti ugodno lego slovenskega prostora v trgovsko transportnem smislu, z njimi vred vzpenjala vsa takratna družba, zlasti ker ni bilo hujših vojn.⁵¹⁴ Glede jezikovne uporabe, sodi Habjan, sta bila tako goriški kot celjski dvor večjezična – mednarodna; z njunim izginotjem je bila preprečena »premostitev jezikovne razpoke med podeželskimi množicami in vodilnimi plastmi v mestih, samostanih in gradovih«. ⁵¹⁵ Slovenci so v nasprotju z Avstrijci z izumrtjem Celjskih izgubili svoje razvojno jedro. Tudi Habsburžani so bili v Avstriji tujci, vendar so v boju za svojo uveljavitev postali njihovo jedro, med drugim so ustanovili univerzo in dve škofiji.⁵¹⁶

⁵⁰⁹ Celjski so bili prostorsko in ne narodnostno državotvorni knezi. Prostorsko povsem podomačeni knezi so se bojevali zoper imperialnega Friderika III. Habsburškega, v: Vlado Habjan, Bermudski šesterokotnik za Slovence, v: Ob 80-letnici Vlada Habjana, 2000, št. 124,125,126, Društvo 2000, Ljubljana, 2000, s. 210.

⁵¹⁰ Habjan 1997, s. 87.

⁵¹¹ Habjan 1997, s. 90.

⁵¹² Habjan 1997, s. 79.

⁵¹³ Habjan 1997, s. 83.

⁵¹⁴ Habjan 1997, s. 76.

⁵¹⁵ Habjan 1997, s. 79.

⁵¹⁶ Habjan 1997, s. 85.

Kot je bilo že omenjeno, so Habjanove interpretacije v dnevnem časopisju in drugih medijih sprožile veliko zanimanja, manj odmeva pa so doživele v strokovnih krogih. Zgodovinarji so se strinjali v oceni, da gre za povsem nov pogled na zgodovino Slovencev in na slovensko zgodovino. Nekaterim, med drugimi tudi Francu Šrimpfu, se zdijo Habjanovi pogledi šokantni in izzivalni zlasti za obdobje grofov Celjskih – v pozitivnem pogledu.⁵¹⁷ Prunku se zdi Habjanovo poudarjanje velike vloge Celjskih grofov v slovenski zgodovini upravičeno, »zlasti ker je v slovenskem prostoru le zelo redko nastajala državnost, ki je imela središče v tem prostoru«. ⁵¹⁸ Žnidariču predstavljajo Mejniki slovenske zgodovine velik dosežek slovenskega zgodovinarstva, ugovarja pa avtorju pri oceni, da pečat Celjskih ni bil tako proslovenski in državotvoren ter usoden za nadaljno slovensko zgodovino, kot on trdi. Žnidaričeva teza je, da so bili Celjski kljub vsemu tuje plemstvo, z nemščino kot sporazumevalnim jezikom.⁵¹⁹ Še bi lahko naštevali različna mnenja; ob grofih Celjskih so se ponovno, kot že velikokrat, »križala kopja na bojnem polju zgodovinarstva«.

Izven medijske pozornosti je ostala študija Petra Štiha,⁵²⁰ ki v osnovi jemlje temelje mitu o Celjskih oz. deželi Celjski kot »slovenski državi v nastajanju«. V vrsti zgodovinarjev, ki so pisali o sporazumu med Habsburžani in Celjskimi, je bil Štih prvi, ki se je poglobil v dokumente o poravnavi, sklenjeni leta 1443 v Dunajskem Novem mestu. Sporazum je bil kompromis, je zapisal Štih, ki je imel nalogo obvarovati ugled obeh strani. Navedel je dva razloga, ki sta botrovala sporazumu: kot prvega, da je bil leta 1442 Friderik III. okronan za nemškega kralja, kot drugega pa niz vojaških porazov Celjskih v drugi polovici leta 1442. Diplomatska pogajanja so se začela spomladi 1443. Končni rezultat je bil, da je Friderik III. priznal Frideriku II. in Ulriku II. Celjskemu ter njunim dedičem državno knežjo položaj. Za razliko od povišanja iz leta 1436 (Sigismund Luksemburški) gre tokrat sicer za priznanje knežjega položaja grofom osebno, ne pa tudi njihovim teritorijem. V praksi je to pomenilo, da ni bilo več govora o kneževini, sestavljeni iz dveh celjskih grofij, prav tako pa ni bilo niti besede o rudniškem in novčnem regalu, da o ograjnem sodišču sploh ne govorimo.⁵²¹

Štih v nasprotju s predhodno zgodovinsko literaturo, ki je poravnavo iz leta 1443 v glavnem ocenjevala kot habsburško popuščanje Celjskim oz. kot potrditev nji-

⁵¹⁷ Franc Šrimpf, Novo, tudi drugačno mnenje in tehtanje, v: Dvatisoč, 124, 125, 126, Društvo 2000, Ljubljana, 2000, s. 246.

⁵¹⁸ Janko Prunk, Esej o slovenski zgodovini, v: Dvatisoč, 124, 125, 126, Društvo 2000, Ljubljana, 2000, s. 227.

⁵¹⁹ Marjan Žnidarič, Novo delo Vlada Habjana, v: Dvatisoč, 124, 125, 126, Društvo 2000, Ljubljana, 2000, s. 231.

⁵²⁰ Peter Štih, Celjski grofje, vprašanje njihove deželnoknežje oblasti in dežele celjske, v: Grafenauerjev zbornik, Znanstvenoraziskovalni center SAZU (ect), Ljubljana 1996. V nadaljevanju Štih 1996.

⁵²¹ Štih 1996, s. 248–249.

hovega enakopravnega položaja glede na Habsburžane (Chmel, Gubo, Pirchegger, Kos, Grafenauer, Dopsch), ugotavlja, da je bil v resnici lahko zadovoljen predvsem Friderik III. Habsburški. V zameno za knežji naslov je ponovno vzpostavil deželnoknežjo oblast nad Celjskimi in njihovimi teritoriji ter ohranil celovitost svojih notranjeavstrijskih dežel.⁵²² Kljub dobrim nastavkom, gospostva in posestva Celjskih niso nikoli dozorela v Celjsko deželo. Poleg habsburške opozicije je bil glavni razlog temu izumrtje družine leta 1456.⁵²³ V okviru rimsko nemškega cesarstva so torej Celjski od leta 1443 naprej priznavali nad sabo deželnoknežjo oblast Friderika III., čeprav so nosili naslov državnih knezov. Njihov položaj je bil podoben položaju kasnejših naslovnih knezov. Friderik jim ni priznal deželnoknežje oblasti, ki bi se izrazila v lastnem celjskem ograjnem sodišču, obdržali so le pravico do krvnega sodstva nad podložniki.⁵²⁴ Štihove ugotovitve kažejo, da so se vsaj pravno, če že ne v praksi, sanje Celjskih o samostojni deželi končale v pičlih sedmih letih. Kot ugotavlja Štih, to dejstvo pojasnjuje tudi intenzivno politično preusmeritev Ulrika II. na Hrvaško in Ogrsko. Tam Friderik III. Habsburški ni imel pravomočja in le tam bi lahko Ulrik še uresničil svoje po najvišji oblasti hlepeče zamisli.

Peter Štih se je lotil tudi kritičnih pogledov na Celjske, ki so jih izrazila nekatera vodilna imena slovenskega zgodovinopisja. Tako je zavrnil vrednotenje Celjskih, ki je temeljilo na tezi, da so Celjski razbijali enotnost Slovencev v srednjem veku. Mnenja je, da je takšna ocena s stališča zgodovinopisja, ki zgodovinski razvoj ocenjuje zgolj s slovenskim vatlom in s pozicije naroda v moderni dobi, sicer razumljiva, je pa krivična in anahrona, saj od dinastov 15. stoletja pričakuje, da se bodo obnašali kot narodni politiki in voditelji 19. ali zgodnjega 20. stoletja.⁵²⁵

Svojevrstno in do sedaj povsem novo smer razmišljanja o razmerju Habsburžani – Celjski je v devetdesetih letih predstavil Janko Kos.⁵²⁶ Bil je mnenja, da je za preraščanje ljudstva v narod poleg gospodarske, politične in socialne sestave populacije potrebna še njegova osrediščenost in ozemeljska celovitost. Ta pa Slovincem v srednjem veku ni bila dana, saj niso imeli političnega, cerkvenega ali kulturnega središča v svojem osrčju. Slovensko ozemlje je bilo fevdalno teritorialno razdrobljeno. Habsburžani so do konca 15. stoletja poskrbeli za zaokroževanje; dežele niso bile več fevdalno razdrobljene, ampak združene pod eno vladarsko

⁵²² Štih 1996, s. 252.

⁵²³ Štih 1996, s. 254.

⁵²⁴ Štih 1996, s. 250.

⁵²⁵ Peter Štih, Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine, v: Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino, zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2006, s. 46.

⁵²⁶ Janko Kos, Duhovna zgodovina Slovencev, Slovenska matica, Ljubljana, 1996. V nadaljevanju Kos 1996.

hišo. Dežele in deželni stanovi, v katere so bili Slovenci organizirani, so bili odvisni od skupnega deželnega kneza in so s tem postali člen skupnega teritorialno, upravno in politično enotnega sveta. Celjski knezi, ki so v prvi polovici 15. stoletja posedovali velik del slovenskih ozemelj, so s svojimi srednje- in južnoevropskimi zvezami pridobivali »skorajda nekakšno dinastično moč«. V tekmi s Habsburžani so propadli zaradi lastnih napak. Kosu se zdi nestvarna misel, da bi Celjski grofje v nasprotju s Habsburžani omogočili razvoj Slovencev v veljaven narod ali celo več, v nadnarodno skupnost, ki bi že bila prva oblika južnoslovanske ali vsaj jugoslovanske nacije. Meni, da bi bila takšna možnost za slovenski narod kot posebno zgodovinsko enoto, nastalo na že zamejeni teritorialni podobi srednjeveškega slovenskega ljudstva, neustrezna in morda celo nevarna.⁵²⁷ To domnevo pripisuje krogom, ki so konec 19. in na začetku 20. stoletja namesto slovenskega naroda želeli ustvariti nacijo, ki bi Slovence predstavila v drugačen narodni okvir.⁵²⁸ Željo so opirali na prizadevanje Celjanov, ki so hoteli razširiti politično vlogo iz slovenskega prostora, ki je bilo za njih premajhno, v sosednje obsežnejše fevdalne teritorije – hrvaške, bosanske, srbske in madžarske – morda celo v zvezi s češkimi in poljskimi dinastičnimi združevanji. Uresničitev takšnih teženj bi Slovence popeljala iz posebne enote na robu svetega rimskega cesarstva v nove, narodno in socialno drugače oblikovane tvorbe. Morali bi se stapljati z drugače oblikovanimi deželami in socialnimi strukturami in s tem tudi z drugimi narodi. Jezikovna, politična, kulturna in cerkvena meja s hrvaškimi pokrajinami bi izginjala, prek nje bi se dogajala drugačna narodna stratifikacija in kot rezultat tega procesa bi ne nastal slovenski narod v današnjem pomenu besede in tudi ne nacija, ki bi se utemeljila v tem narodu kot pravem državotvornem subjektu. Narodni zemljevid slovenskih in okoliških dežel bi bil bistveno drugačen. Celjska dinastija bi v primeru uspeha ohranila Celje kvečjemu kot nekdanje grajsko izhodišče in bi težišče oblasti premaknila na jugovzhod ali severovzhod – v Zagreb, Peč ali Budim.⁵²⁹ Habsburžani so dali fevdalni razdrobljenosti srednjeveških slovenskih dežel notranjo enotnost, stabilnost in s tem jasno razmejenost navzven in na ta način ustvarili »materialno podlago«, na kateri je lahko reformacija zastavila svojo zgodovinsko dejavnost.⁵³⁰

Brošura Janka Prunka s kratko zgodovino Slovenije, ki je leta 1994 služila potrebam Urada za informiranje Republike Slovenije, je leta 1996 v razširjenem obsegu izšla v nemškem in angleškem jeziku, ponovno kot promocijsko gradivo omenjenega urada. Kot pravi avtor, je preko knjigarn našla pot do številnih bralcev

⁵²⁷ Kos 1996, s. 46–47.

⁵²⁸ Kos 1996, s. 47–48.

⁵²⁹ Kos 1996, s. 48.

⁵³⁰ Kos 1996, s. 48–49.

Turistični utrinki iz Celja; razglednico, odposlano l. 1900, hrani Pokrajinski muzej Celje.

angleškega in nemškega jezika.⁵³¹ In kakšno podobo o Celjskih je Prunk ponudil tujemu bralcu? Grofje Celjski stopijo v Prunkovo zgodovino v 15. stoletju kot politični tekmeč Habsburžanov na slovenskem ozemlju. Kot zanimivost pove, da vidijo v obliki njihovega grba stilizirani kelih sv. Grala, ki naj bi bil domnevno skrit na ozemlju Slovenije – v Rogatcu. Prunk na kratko povzema vse pomembne prelomnice v vzponu celjske družine. Ko je leta 1436 Sigismund Luksemburški povzdignil Celjske v položaj državnih knezov, njihovo celjsko in ortenburško posest pa do statusa kneževin – neposrednih državnih fevdov – so Celjski začeli nemudoma dajati kneževini obeležja samostojne knežje države. Ko je bil Ulrik II. Celjski leta 1456 ubit v Beogradu, se je po Prunku, razvoj posebne celjske kneževine, ki je bila kratkotrajna država s središčem na slovenskem ozemlju, prekinil in končal.⁵³²

V nasprotju s Prunkom je Sergij Vilfan v prispevku, ki je bil objavljen istega leta, poudaril, da bi bilo pretirano, »če bi kdo hotel videti v celjskih sodiščih slovensko državo v pomenu 20. stoletja ...« Višja sodna oblast, ki so jo Celjani od leta 1436 imeli neposredno od države, in pravica do lastnega sodišča za plemstvo, sta pomenili, da so bile glavne celjske pokrajine povzdignjene v položaj dežel, vendar se Vilfan sprašuje, koliko je bilo to sploh učinkovito zaradi nasprotovanja Habsbur-

⁵³¹ Janko Prunk, *Kratka zgodovina Slovenije*, Založba Grad, Ljubljana, 2002, s. 5. V nadaljevanju Prunk 2002.

⁵³² Prunk 2002, s. 27–29.

žanov. Rangirati Celjane glede na rod ali narodno zavest je nesmiselno. Potrebno je upoštevati, da so vse visoke plemiške rodbine tistega časa bile po rodu in po zavesti mednarodne; če bi zanje uporabili kriterije, po katerih bi v slovenskem prostoru včasih radi ocenjevali Celjane, bi jih velik del izginil iz nacionalnih zgodovin. Iz zapisanega je razumljivo, da Vilfan zavrača tudi interpretacijo celjske ekspanzije proti jugovzhodu kot zametku jugoslovanske ideje.⁵³³

Slišati in brati pa je bilo mogoče še povsem nasprotno glasove; ko Jan Makarovič kritizira dvojno bedo slovenskega parazitskega nacionalizma, uporabi kot dokaz tudi Celjske. Po njegovem slovenski nacionalizem izhaja iz istih vrednot kot nemški parazitski nacionalizem, se pravi iz surovosti in nasilja nad šibkejšimi, ki bi se jih sleherni narod moral sramovati, ne pa da je nanje ponosen. Drugič pa si suroveže in silake, ki jih imamo Slovenci v svoji zgodovini malo, izmišljujemo v prepričanju, da bomo zaradi tega imenitnejši. Najbolj znana in trdoživa je zgodba o Celjskih grofih, ki naj bi bili menda ustvarili že v srednjem veku nekakšen zametek slovenske države. Razkrinkal jih je že Trubar, pri čemer mu ni šlo za nacionalni ampak za socialni protest. Iluzijo, da bi imeli Celjski kaj skupnega s slovenstvom, je uspešno zavrnil že Milko Kos. Slovenski narod se je porodil iz slovenskega ljudstva. Oblikovanje slovenskega naroda se je začelo z uporom proti tujemu gospodarju, etnični konflikt in narodna zavest sta pri Slovencih že od vsega začetka povezana s socialnim konfliktom in uporom proti socialni neenakosti. Slovenska narodna zavest se je oblikovala iz odpora proti gospodarju, ki je bil hkrati tujec, in je bila zato že od začetka orientirana demokratsko ne pa aristokratsko. Vertikalna mobilnost je z malo pretiravanja identična z narodnim izdajstvom, zaključuje Makarovič.⁵³⁴

V šolskih učbenikih se je po letu 1990 prostor, namenjen Celjskim, postopoma širil, na primer v osnovnošolskem učbeniku avtoric Olge Janša-Zorn in Darje Mihelič, kjer je izpostavljena ljubezenska zgodba Friderika II. in Veronike. Stari poudarki v njem ostajajo: Celjski (fevdalci nemškega rodu) kot glavni nasprotniki Habsburžanov in oboji obarvani s podtonom tujstva.⁵³⁵

V učbeniku za srednje šole Ivana Grobelnika in Ignacija Vojeta iz leta 1995 so Celjski prav tako še vedno obravnavani v okviru poglavja Slovenske dežele pod tujo oblastjo. Poudarka sta dva: prvi je, da so Celjski uspešno zaokrožili posest v deželah Štajerski, Koroški in Kranjski. Vmešavanje v ogrske zadeve je prispevalo k njihovemu propadu. Drugega predstavlja misel, da so bili Celjski grofje v 15.

⁵³³ Sergij Vilfan, *Prek gospostev do dežel*, v: *Dokumenti slovenstva*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1994, s. 44.

⁵³⁴ Jan Makarovič, *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti*, Založba Obzorja, Maribor, 1996, s. 315–316.

⁵³⁵ Olga Janša-Zorn, Darja Mihelič, *Zgodovina za 6. razred*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1995, s. 151.

stoletju poslednja velika dinastija z evropskim pomenom, ki je imela središče na slovenskih tleh. Zmaga v boju za celjsko dediščino je pomenila dokončno utrditev habsburške oblasti v Notranji Avstriji. Posnetku Friderika II. na turnirju v Konstanci je dodan še kratek povzetek tragične zgodbe Veronike Deseniške.⁵³⁶

Stane Brzelak je eden redkih, ki ob grofih Celjskih v učbeniku za tehniške in druge strokovne šole zapiše, da fevdalnih rodbin ne moremo opredeljevati nacionalno, kot nemške ali slovenske, saj so v srednjem veku edini pomen pripisovali človeškemu položaju v družbi. Brzelaku se zdi po zelo strnjemem zgodovinskem orisu rodbine potrebno opozoriti, da so bili Celjski grofje zadnja velika dinastija evropskega pomena, ki je imela središče na slovenskih tleh in Celje je zato poleg Trsta edini kraj v slovenskih deželah, kamor so segli pomembni evropski kulturni in umetnostni tokovi tistega časa.⁵³⁷

V letu 2000 je bila tema o grofih Celjskih v programu zgodovine na maturi. Obravnavani so bili kot eden od dejavnikov, ki so konec 14. in v 15. stoletju slabili moč Habsburžanov. Podrobno je bil predstavljen vzpon Žovneških/Celjskih na hierarhični družbeni lestvici in vzporedna krepitev njihove ekonomske moči. Sporazum iz leta 1443 je interpretiran kot zaključek brez pravega zmagovalca, poudarjena je le medsebojna dedna pogodba. Avtor pouči dijaka, da je bilo s propadom Celjskih bilo konec možnosti, da bi na naših tleh z mogočno plemiško hišo nastalo močno in bogato politično središče, ki bi se moglo meriti z drugimi prestolnicami v Evropi. Če pa bi takšna država že nastala, je ne bi mogli poimenoovati kot slovensko, saj v času vzpona in propada Celjanov še ni bilo sledu o slovenski narodni zavesti.⁵³⁸

CELJSKI – PLEN SODOBNIH PROMOCIJSKIH TEŽENJ

Konec osemdesetih oz. v začetku devetdesetih let je v Celju postal središčni predmet zanimanja Knežji dvor, sedež grofov Celjskih potem, ko so Stari grad prepustili vojaškemu namenom. Po izumrtju dinastije in vojnah za njihovo dediščino je dvor postal cesarska last; njegova rast se je ustavila, stavbni sklop pa je očitno začel propadati. V drugi polovici 16. stoletja je bil dvor deležen obsežnih prenov.⁵³⁹ Od sredine 18. stoletja do zadnjega desetletja 20. stoletja je bila v objektu vojašnica, zato je prve stavbno zgodovinske raziskave za izdelavo konservatorskega programa omogočil šele dokončni umik vojaštva iz stavbe.

⁵³⁶ Ivan Grobelnik, Ignacij Voje, Zgodovina 2, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1995, s. 43.

⁵³⁷ Stane Brzelak, Zgodovina 1 za tehniške in druge strokovne šole, Modrijan, Ljubljana, 1996, s. 148–149.

⁵³⁸ Boris Pavliha, Zgodovina na maturi 2000, Zbirka Priročniki št. 7, ICO d. o. o., Mengeš, 1999, s. 128.

⁵³⁹ Ivan Stopar, Knežji dvorec v Celju, v: Varstvo spomenikov, letnik 38, Ljubljana, 1998, s. 98–122.

Dvor in neposredna okolica sta postala predmet podrobnih raziskav arheologov in umetnostnih zgodovinarjev.⁵⁴⁰ Zaščitna izkopavanja Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje na lokaciji Knežjega dvora so potekala v letih od 1992 do 1996. Na presenečenje stroke se je pod funkcionalnimi vojaškimi prezidavami dvorca ohranilo še toliko elementov originalne stavbe (npr. kapela s freskami), da je bil sprejet sklep o poskusu obnove dvorca v čim pristnejši obliki. Na območju dvorca so arheologi izkopali tudi stotine kilogramov keramičnega srednjeveškega gradiva. Med gradivom, ki je bilo do sedaj rekonstruirano, so s Celjskimi po vsej verjetnosti še najtesneje povezane pečnice z ohranjenim grbom.

V drugi polovici devetdesetih let je povzročil novo aktualizacijo Celjskih Pokrajinski muzej Celje; v letu 1998 je organiziral mednarodni simpozij na njihovo temo. Simpozij je izčrpno spregovoril o plemiški družini in v ta namen združil številne znanstvene discipline, od zgodovine in umetnostne zgodovine, do slovstva, arheologije in medicine. V letu 1999 je bila odprta razstava Grofje Celjski, ki je nato gostovala v Ljubljani in Zagrebu, od leta 2012 pa je kot stalna postavitev umeščena v prvo in drugo nadstropje palacija Knežjega dvorca. Doživela je množičen odziv zlasti v laični javnosti. Veliko medijske pozornosti je vzbudila identifikacijska raziskava lobanj domnevno grofov Celjskih v Pokrajinskem muzeju Celje.⁵⁴¹ Zvonka Zupanič Slavec je s pomočjo nove medicinske metodologije – epigenetike in drugih medicinskih ved – dokazala dedno povezanost ohranjenih lobanj ter jim določila spol, starost in obolevnost. Odkrila je tudi 20. generacijo potomcev Barbare Celjske, ki še danes živijo na severu Nemčije. Ker se iz ohranjenih lobanj ni dalo izolirati dovolj kakovostne DNA za potrebne preiskave, je primerjava z genetskim materialom še živčih potomcev odpadla. Na podlagi historiografskih in identifikacijskih rezultatov je lobanje z večjim ali manjšim verjetnostnim procentom poimenovala.⁵⁴²

V zadnjem času se mitska razsežnost grofov Celjskih odraža n.pr. v splošni uporabi imena »Knežje mesto« za Celje, v začetku devetdesetih let pa smo bili priča tudi bolj prozaičnim in profitno naravnanim izrabam imena Celjanov: pašteta Friderika in Veronike, pivo Celjskih grofov, motociklistični klub Celjski grofje in še bi lahko naštevali.

V zgodnjih devetdesetih je ponovno oživela tradicija uprizarjanja dram na temo Celjskih v avtentičnem okolju Starega gradu avtorjev Antona Novačana in Otona

⁵⁴⁰ Robert Krempuš, Arheološke raziskave Knežjega dvora v Celju, v: Srednjeveško Celje, *Archaeologia historica Slovenica* 3, ur. Mitja Guštin, Oddelek za arheologijo, s. 25–38.

⁵⁴¹ Zvonka Zupanič Slavec, Družinska povezanost grofov Celjskih, Identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj, Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana 2002. V nadaljevanju Zvonka Zupanič Slavec 2002.

⁵⁴² Zvonka Zupanič Slavec 2002, s. 239.

Župančiča. Celjski so postali predmet zanimanja modernih umetnosti, kot so performansi; v letu 2006 je bila v Knežjem dvoru na ogled stvaritev Žovneški grofje umetnika Mihe Vipotnika. Predstava je s pomočjo scenskih elementov, zvoka in videa popeljala gledalca skozi zgodbo dinastije s ciljem, da bi predstavila Celjske kot politično, ekonomsko, predvsem pa državotvorno moč, ki se je do danes ohranila le kot mit. V literarnem svetu se je že dodobra uveljavila Veronikina nagrada celjske založniške hiše Fit Media za dosežke slovenske moderne ustvarjalnosti na področju poezije.

Ponovno se obuja tradicija vsakoletnega cerkvenega obreda, posvečenega Celjskim; januarja 2007 se je namreč na pobudo celjskega škofa Antona Stresa brala v Marijini cerkvi v Celju maša v njihov spomin. Gre za obuditev zahteve svetovalcev pokojnih grofov, ki so leta 1457 od Habsburžanov zahtevali, da se boljše poskrbi za minoritski samostan v Celju, kjer Celjski počivajo. Samostan naj bi bil v slabem stanju in tudi slabo dotiran. Svetovalci so zahtevali, da se vsako leto na ponedeljek po sv. Treh kraljih opravi obletnica, ki se je naj udeleži po sto mašnikov; vsake kvatre pa naj bo cerkvena slovesnost za rajnike grofe z 32 mašniki.⁵⁴³

⁵⁴³ Fran Kos, Doneski za krajevne kronike, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, XV. letnik, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 1919, s. 88.

SKLEP

Politična in ekonomska prodornost je vodilne člane celjske družine že v času njihovega življenja umestila v interesno polje kronistov – sodobnikov. Po izumrtju se je zanimanje za Celjske v naslednjih stoletjih zmanjševalo, kljub temu pa so ostajali historična stalnica zlasti v deželah, kjer so bili politično, ekonomsko ali vojaško prisotni. V ožjem slovenskem prostoru je nastalo le eno delo o Celjskih; neznani celjski kronist je v drugi četrtini 15. stoletja v Kroniki grofov Celjskih skušal zabeležiti tisto, kar je sam videl in slišal. Kronika velja v mejah danega za objektivno delo. Negativna podoba Celjskih v naslednjih stoletjih je pretežno posledica zapisov Eneja Silvija Piccolominija, ki so imeli velik ugled in s tem vpliv na kasnejše kroniste. Iz njegovih del izhaja podoba celjske plemiške družine, ki je bila sicer sposobna ter gospodarsko, vojaško in politično uspešna, toda zaznamovana z nekaterimi skrajno negativnimi značajskimi lastnostmi. V prvi vrsti z ambicioznostjo, ki je bila brezobzirna ne samo do drugih, ampak tudi do članov lastne družine, poleg tega pa z nagnjenostjo k razvratu, k prekomernemu predajanju telesnim čutom in strastem. Pristranske in nepreverjene karakteristike so nekritično povzemali kasnejši pisci. O tem pričajo številni zapisi iz 17. in 18. stoletja, med drugim Valvasor v svoji popularni Slavi vojvodine Kranjske.

Konec 18. in v začetku 19. stoletja je tudi izvorno deželo Celjskih – Štajersko zajela nova evropska duhovno-umetnostna usmeritev – romantika. V iskanju neobičajnega in presežnega so literarno-historični pisci nove smeri posegali v preteklost in ob porastu deželnega nacionalizma iz zgodovinskega spomina potegnili Celjske kot primer slavne štajerske rodbine v poznem srednjem veku. Pri ustvarjanju so se naslanjali na izročilo omenjenih kronistov in ob tem Celjske različno interpretirali. S stališča štajerskega patriotizma so jih obravnavali z dosti simpatije, običajno pa so jim Celjski služili kot izhodišče za razpredanje misli o minljivosti slave in moči. Svojevrsten prispevek k ohranjanju spomina na celjsko hišo so pomenile lobanje, ki so jih leta 1813 odkrili in postavili na ogled v celjski cerkvi Marije Vnebovzete, kjer so imeli Celjski družinsko grobnico. Strast po opredmetenju spomina je povzročila, da so v slovenskih in sosednjih deželah vrsto eksponatov vezali na Celjske, kar pa je umetnostno zgodovinska stroka konec 20. stoletja v veliki meri ovrгла.

Zgodovinski spomin na Celjske je dobil v 19. stoletju dodatne dimenzije. To stoletje v Evropi zaznamuje intenzivno oblikovanje narodov in nacionalnih držav in v tem dolgotrajnem in zapletenem procesu je veliko vlogo odigralo tudi zgodovinopisje. Doslej je zgodovinsko izročilo o Celjskih napajalo predvsem poljudno zgodovinsko in literarno ustvarjanje ter lokalno ljudsko slovstvo, odslej so Celjski

predmet obdelave slovenskega nacionalno obarvanega zgodovinopisja. To je bil čas, ko se je v želji po čim starejši in uglednejši nacionalni zgodovini oblikovalo še nekaj drugih historičnih konstruktov. Konec 18. stoletja je vzniknil in se v zgodovinopisju kasneje ukoreninil mit o Karantaniji kot slovenski državi v času zgodnjega srednjega veka. Uničenju Karantanije so po takratni zgodovinski razlagi sledila stoletja slovenske podrejenosti tujemu plemstvu. Takšno interpretacijo zgodovine so skušali nekateri zgodovinarji omiliti, med njimi sredi 19. stoletja kot prvi Janez Trdina, ki je zagovarjal stališče, da so bili grofje Celjski potomci prvotno uničenega slovenskega plemstva. Herman II. Celjski naj bi zasnoval veliko jugoslovansko državo, medtem ko je Ulrik II. v boju s Friderikom III. Habsburškim po Trdinovi interpretaciji postal samostojen vladar, neodvisen od Avstrije.

Trdinovo tezo, ki je Celjskim v atmosferi rodoljubne zanesenosti nadela nacionalni predznak, so kasneje nekateri slovenski ljubiteljski in tudi šolani zgodovinarji dodelali. Retrogradno so bila prizadevanja grofov Celjskih razumljena in interpretirana kot polaganje temeljev slovenske oz. jugoslovanske državnosti. Če je prej obstajal bujen umetniški in ljudski spomin na Celjske, ga je zdaj konotacija nekaterih zgodovinarjev potisnila v sfero nacionalnega mita. Med najvidnejšimi zagovorniki njegove vsebine so bili Karl Verstovšek in Josip Gruden pred razpadom Habsburške monarhije, med obema vojnoma Emilijan Lilek, Janko Orožen, Fran Kovačič in Fran Erjavec, v sedemdesetih in zlasti v devetdesetih letih preteklega stoletja, v času prelomnih dogajanj za zgodovino slovenskega naroda, pa je bil medijsko najbolj odmeven zagovornik celjskega mita Vlado Habjan.

Zgodovinski mit o Celjskih se opira na tri izhodišča. Prvo je domnevno slovenski oz. slovanski izvor Celjskih; bili naj bi potomci že v zgodnjem srednjem veku zatrtih slovenskih elit. Drugo izhodišče razlaga aktivnost Celjskih v prostoru, poseljenem z Južnimi Slovani, kot težnjo po ustanovitvi južno slovanske države. V tretjem primeru pa se celjsko združevanje plemiških posesti v okviru slovenskih dežel interpretira kot elemente slovenske srednjeveške državnosti. V različnih družbeno političnih razmerah so bile izpostavljene različne komponente mita; nekatere so zagovorniki mita opuščali, druge nadgrajevali. V času ostrih nacionalnih spopadov konec 19. in v začetku 20. stoletja je bila v ospredju tista plast mita, ki je govorila o južnoslovanskih državotvornih ambicijah Celjskih in njihovi protihabsburški usmeritvi; ta usmeritev je prevladala zaradi danih političnih razmer tudi v času stare Jugoslavije. V zadnjih desetletjih 20. stoletja in deloma že pred letom 1941 je v ospredje prodrla ideja o elementih srednjeveške slovenske državotvornosti v politiki Celjskih.

Kot je značilno za vse nacionalne zgodovinske mite, ki so nastali v 19. in 20. stoletju, tudi celjski nima zadostne zgodovinske podlage. Temelji na interpretaciji politič-

nih potez Celjanov v duhu mobilizacijskih potreb novega časa in pri tem prenaša moderne pojme o narodu in državi v pozni srednji vek. Mitiziranju zgodovinske vloge Celjskih v nacionalnem pogledu so številni zgodovinarji ugovarjali: Anton Melik že leta 1919, sledili so mu medievist Milko Kos, pravni zgodovinar Mate Dolenc in Fran Zwitter. Po drugi svetovni vojni se je v kontekstu spremenjenih družbeno političnih razmerij v znanstvenih zgodovinskih vrstah odklonilen odnos do celjskega mita še okrepil (Bogo Grafenauer).

Vodilni slovenski zgodovinarji so opozarjali na dejstvo, da tako slovenski narod kot slovenska ali jugoslovanska nacionalnost v času Celjskih nista obstajala. Celjski so podobno kot druge plemiške hiše njihovega časa zasledovali cilje lastne družine, imeli so visoke ambicije, ki se pa niso mogle vezati na imaginarni slovenski narod oz. jugoslovanske narode. Evropska družba njihovega časa se je delila glede na pripadnost družbenim slojem in ne po nacionalnosti. Zagovarjali so stališče, da so grofje Celjski s težnjo po ustanovitvi Celjske dežele slovenski prostor samo dodatno drobili in ne povezovali; pod vprašaj so postavljali zlasti usmerjenost političnih interesov Ulrika II. itd.

Celjski mit je od vsega začetka sprožal nasprotovanje ne le v vrstah znanstvenega zgodovinopisja, ampak tudi med izobraženci v širšem merilu. Njihov najpogostejši očitek je bil, da je mitiziranje Celjskih v nasprotju s temeljnimi interesi slovenskega naroda, saj so bili Celjski vendarle Nemci in kot taki predstavljajo tuje tlačitelje slovenskega naroda. Omenjene mitske predstave o Celjskih so nasprotniki pobijali z drugim mitom, s tistim o Slovencih – podložnikih, ki jim že stoletja vladajo tuji gospodarji, pri čemer so k Nemcem šteli še Italijane in Madžare. Tako »hlapčevski mit«, kot ga je poimenovalo zgodovinopisje, kot karantanski sta v zgodovinskih krogih danes v veliki meri že presežena.

Kljub strokovnim zavrnitvam so zagovorniki mita sprožili energije, ki so pomagale pri slovenskem narodnem oblikovanju in nekajkrat zadostovale tudi za pokritje trenutnih političnih potreb. Na njihovo pobudo so se tri zvezde iz grba srednjeveške visokoplemiške rodbine Celjskih umestile v nacionalni simbol – slovenski grb; najprej leta 1921 v času Kraljevine SHS in nato leta 1991 ob konstituiranju samostojne države Republike Slovenije.

Pomembno prelomnico v odnosu do Celjskih in plemstva nasploh so v slovensko znanstveno zgodovinopisje prinesla osemdeseta in devetdeseta leta 20. stoletja. Nesprejemljivost stališča o Celjskih kot nosilcih slovenske oz. jugoslovanske državotvornosti so podprle nove raziskave (Peter Štih), toda hkrati se je Celjskim in ostalemu plemstvu v slovenskem zgodovinopisju prvič skušalo objektivno odmeriti mesto v zgodovini slovenskega prostora in slovenskega naroda.

Odgovor na vprašanje, od kod celjskemu zgodovinskemu mitu moč, da je preživel vse družbeno politične spremembe, ki so se dogajale v slovenskem prostoru, je iskati v močnem zaledju, ki ga je mitu nudil zgodovinski spomin na celjsko plemiško družino. Od konca 18. stoletja do današnjih dni so Celjski ostali prisotni v širši javnosti. Zaradi svojih posebnosti so Celjski postali privlačna tema romantične literarne ustvarjalnosti na Štajerskem. Prav tako so bili tema prvih poskusov literarnega ustvarjanja v slovenskem jeziku, v literarno obravnavo so jih jemali zlasti od druge polovice 19. stoletja naprej (Josipina Turnograjska, Fran Kočever, Josip Jurčič, Fran Detela, Anton Aškerc). Višek popularnosti so doživeli med obema vojnama; takrat so na temo Celjskih burila duhove ugledna peresa Otona Župančiča, Antona Novačana in Bratka Krefta. Celjski kot dramska snov so bili vsebina živahnih dnevnih polemik in z romanom Anne Wambrechtsamerjeve Danes grofje Celjski in nikdar več postali literarna uspešnica.

K stalnemu obnavljanju mita je prispevala zagledanost v slavno preteklost Celjskih v njihovih izvornih krajih – Celju in širši celjski regiji. Ljudsko slovstvo je hranilo Celjske v podobi oblastnih gospodarjev, obenem pa so jim isti gospodje imponirali zaradi vojaške odličnosti in drznosti, ekonomske in politične uspešnosti ter velike ambicioznosti. Celjski so ponesli ime Celja v svet in lokalna mentaliteta je to znala ceniti. Verjetno je še najbolje ujel razmerje domačijskega miljeja do Celjskih Anton Novačan, tudi sam domačin, in ga utelesil v liku mogočnega Hermana II. Ljudski spomin na Celjske se je v veliki meri oplajal tudi z likom in usodo Veronike Deseniške. Neznanka v zgodovinskih virih je v ljudskih očeh zrasla v simbol ljubezenske žrtve, ki je padla kot odvečna figura na šahovnici političnih in ekonomskih interesov. Čeprav v negativnem smislu je žrtev vendarle popularizirala svojega krvnika.

Zgodovinski mit o Celjskih je eden od nacionalnih zgodovinskih mitov, ki jih je rodil čas slovenskega narodnega oblikovanja v 19. in 20. stoletju. Če ga primerjamo z nekaterimi drugimi, ugotovimo, da ni nikoli dosegel razsežnosti karantanskega mita, ki se je preko učbenikov, literature in dnevne politike postopoma umestil v zgodovinskem spominu Slovencev. Ni se mogel kosati tudi z vsesplošnim sprejemanjem »hlapčevskega mita« in še bi lahko naštevali. Ima pa celjski mit svojo posebnost; s pomočjo literarnih del, glasbe, likovne umetnosti in občasnopolitike ima za posledico, da so Slovenci grofe Celjske kot edino srednjeveško plemiško rodbino v največji možni meri sprejeli »za našo« oz. »za slovensko« in da so v Celju ter širši celjski okolici postali del vsakdanjika tukajšnjih ljudi.

COUNTS OF CELJE BETWEEN THE HISTORY AND MYTH

The political and economic penetration of the leading members of the Celje dynasty already made them interesting to chroniclers – their contemporaries. After the extinction of the dynasty, the interest in the Celje dynasty in the following centuries diminished. However, they remained a historical constant, especially in countries where they had been a political, economic or military presence. In the narrower Slovenian area, only one work was published on the Celje dynasty; in the second quarter of the 15th century, an unknown chronicler from Celje in the Chronicle of the Counts of Celje attempted to record what he himself had seen and heard. Within the given limits, the Chronicle is considered to be objective. The negative image of the Counts of Celje in the following centuries is mainly the result of the scripts of Enea Silvio Piccolomini which were quite renowned and had an impact on subsequent chroniclers. From his works, the idea of the Counts of Celje as a capable and economically, militarily and politically successful dynasty emerged, though it was marked by some highly negative personal qualities. This primarily included ambition, which was ruthless, not only to outsiders but also to family members, as well as a tendency for debauchery, overindulgence to carnal desires and to passions. Such biased and unverified characteristics were uncritically repeated by later writers. Proof of this can be found in numerous records from the 17th and 18th century, including Valvasor's Glory of the Duchy of Carniola.

At the end of the 18th and in the beginning of the 19th century, the country of origin of the Counts of Celje, the Styria region, was enveloped by the new European spiritual and artistic period – the Romantic period. In the search for the unusual and the extraordinary, literary-historical writers of the new direction, with the rise of provincial nationalism, brought the Celje nobility from historical oblivion and presented them as an example of the famous Styrian family from the late Middle Ages. Their writings were based on the tradition of the chroniclers mentioned above and interpreted differently the Celje dynasty. From the perspective of patriotism in Styria, the dynasty was treated with much sympathy. However, usually the Celje dynasty was a starting point for discussions on the transience of fame and power. A peculiar contribution to preserving the memory of the House of Celje are the skulls, found and exhibited in 1813 at the Church of Mary's Assumption in Celje at the location of the family crypt of the Counts of Celje. Due to the desire to make sense of the memory, a series of exhibited pieces was connected to the Celje dynasty, though this was refuted by art historians at the end of the 20th century.

The historical memory of the Celje dynasty reached a new dimension in the 19th century. The Europe of that period was characterized by the intense formation

of nations and countries under the major influence of, among others, historical records. Until then, the historical tradition regarding the House of Celje fuelled especially popular historical and literary pursuits and the local folk literature, though it was at that period that the Counts of Celje became the subject of Slovenian nationally-oriented historical constructs. That period also gave rise to several other historical constructs, elaborated due to the desire for an older and more reputable national past. At the close of the 18th century, the historical myth of Carantania as the Slovenian country from the Early Middle Ages was born and later even established. According to the then historical explanation, the destruction of Carantania was followed by centuries of subordination of the Slovenes under foreign nobility. There exist attempts at relieving this historical interpretation. For example, in the mid-19th century, Janez Trdina was the first to speak in favour of the idea that the Counts of Celje were the descendants of the originally destroyed Slovenian nobility. Hermann II of Celje was considered to have established the great country of Yugoslavia, while Ulrich II in combat with Frederick III of Habsburg, according to the interpretation of Trdina, became an independent ruler independent from Austria.

Trdina's thesis which, in the atmosphere of patriotic enthusiasm, gave a mark of nationalism to the Celje dynasty, was subsequently refined by some Slovenian amateur and professional historians. Retrogradely, the efforts of the Counts of Celje were considered and interpreted as laying the foundations of Slovenian and Yugoslav nationality. If before there existed a vivid artistic and plebeian memory of the Celje dynasty, afterwards it was pushed towards the realm of national mythology by the connotation imprinted by certain historians. Among the most prominent defenders of its contents were Karl Verstovšek and Josip Gruden before the downfall of the Habsburg monarchy, Emilijan Lilek, Janko Orožen, Fran Kovačič and Fran Erjavec during both World Wars, in the 1970s and especially in the 1990s, at the time of the breakthrough events for the Slovenian nation, the most famous defender of the myth of Celje was Vlado Habjan.

The historical myth of the Celje dynasty is based on three starting points. The first one is allegedly the Slovenian or Slavic origin of the Celje dynasty. They were considered descendants of the Slovenian elite which were already suppressed in the Early Middle Ages. The second starting point explains the activity of the Celje dynasty in the region populated by South Slavs as the tendency for the formation of a South Slavic country. According to the third starting point, the combining of estates of the Celje dynasty within the region of Slovenia is interpreted as the element of Slovenian medieval statehood. Different components of the myth have been exposed to various socio-political situations: some defenders abandoned the myth, the others upgraded it. In the time of fierce national conflicts at the

end of the 19th and at the beginning of the 20th century, there was one layer of the myth in the forefront that spoke about the South Slavic ambitions of the Counts of Celje regarding the foundation of a state and their anti-Habsburg orientation. This viewpoint also prevailed in the period of the old Yugoslavia due to the given political situation. In the last decades of the 20th century and also partly before 1941, the idea on the elements of the Slovenian medieval statehood in the politics of the Celje dynasty came to the forefront.

As is typical for every national historical myth created in the 19th and 20th century, the myth of the Celje dynasty is also not sufficiently based on historical fact. Instead, it is based on the interpretation of political features of the Counts of Celje in the spirit of the mobilization needs of the new era and it transfers modern concepts of nations and countries into the Late Middle Ages. Many historians have argued about the mythization of the historic role of the Counts of Celje from the national point of view, for example, Anton Melik in 1919, followed by medievalist Milko Kos and legal historians Mate Dolenc and Fran Zwitter. After World War 2, the negative attitude towards the Celje myth grew stronger as a result of the changes in social and political relations within the community of scientific historians (Bogo Grafenauer).

Leading Slovene historians pointed out the fact that no such concepts as the Slovene nation or Slovene or Yugoslav nationality existed in the time of the Counts of Celje. The Celje dynasty has, like other noble houses of their time, followed their own dynastic objectives, and they had high ambitions which however could not be linked to the imaginary Slovenian or Yugoslav nations. Society in Europe in the era of the Counts of Celje was divided by social classes and not nationality. The idea was defended that the Celje dynasty based on their aspirations to establish a Celje territory only contributed to the balkanization of the Slovene territory, instead of bringing it closer together. Focus was especially in the political interest of Ulrich II etc.

From the very beginning, the Celje myth gave rise to objections not only by scientific historians but of intellectuals in general. Most often, they were of the opinion that the mythization of the Counts of Celje was in contradiction with the main interest of Slovenes, as the Counts of Celje were, in fact, German and as such represented the oppressors of the Slovene nation. The mentioned mythical notions enveloping the Counts of Celje were killed off by opponents via another myth, the one about Slovenes the subjects, ruled by foreign masters for centuries, which beside Germans also include the Italians and Hungarians. The so-called "Myth of slaves," as entitled by historians, as well as the Carantanian myth has mostly been transcended today.

Despite rejections by experts, the defenders of the myth have awoken forces which have helped with the Slovene national formation and also satisfied at several opportunities current political needs. At their initiative, the three stars from the coat of arms of the medieval highly noble Celje dynasty became part of a national symbol, that is the Slovenian coat of arms, first in 1921 during the period of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and later in 1991 during the constitution of the independent state of Slovenia.

An important breakthrough in the relation to the Celje dynasty and nobility in general occurred in Slovenian scientific historiography in the 1980s and the 1990s. The unacceptability of the perception of the Celje dynasty as the catalysts in the formation of a Slovenian and Yugoslav state was supported by new studies (performed by Peter Štih) though simultaneously, this was also the time when the first attempts to objectively categorize the Counts of Celje as well as the rest of the nobility in Slovene history were carried out.

The question, where the Celje myth has managed to draw the strength necessary to survive all the social and political changes in the Slovene territory may be answered by the fact that there exists a strong link between the historically objective memory and the myth of the Celje dynasty, as the Counts of Celje, since the end of the 18th century until today, have never disappeared from the conversations of the general public. As a result of their peculiarities, the Counts of Celje became an attractive topic of romantic literary endeavours in Styria. Also, they were the topic of the first attempts at literary efforts in Slovene, while they underwent literary interpretation starting in the second half of the 19th century (Josipina Turnograjska, Fran Kočevar, Josip Jurčič, Fran Detela, Anton Aškerc). Their popularity peaked between both World Wars. It was at that time that the agitating topic of the Celje dynasty was relied upon by renowned writers such as Oton Župančič, Anton Novačan and Bratko Kreft. The Celje dynasty as a dramatic topic filled brisk daily polemics and even became a best seller when Anna Wambrechtsamer published “The Counts of Celje Today and Never Again” (Danes grofje Celjski in nikdar več).

The constant treatment of the myth was fuelled by the focus on the famous history of the Celje dynasty at the place of their origin, in Celje and in the wider Celje region. The folk literary tradition has kept alive the image of the Counts of Celje as authoritative lords, while simultaneously, the same individuals commended them due to their military excellence and boldness, economic and political ability and unsurpassed ambition. The Counts of Celje made the city of Celje famous globally, which was appreciated by the locals. Perhaps the most successful at capturing the attitude of the locals towards the Celje dynasty was

Anton Novačan, a local, who created the mighty character of Herman II. The popular memory of the Celje dynasty also benefited from the character as well as the fate of Veronika of Desenice. This historical unknown became in the eyes of the people a symbol of a love sacrifice, the pawn on the chessboard of political and economic interests. Even if in the negative sense, the victim has managed to popularize her executioner.

The historic myths about the Celje dynasty are one of the national historical myths born from the formation of the Slovene nation in the 19th and 20th century. If compared to others, we find that it never reached the dimensions of the myth of Carantania, which has gradually been integrated into textbooks, literature and the everyday politics of the Slovenes' history. It could not withstand the widespread acceptance of the "servitude myth," etc. However, there exists a peculiarity in the Celje myth: due to literary works, music, graphic arts and sometimes also politics, its consequence is that Slovenes have accepted the Counts of Celje as the only medieval noble family of "ours" and "of Slovenia" to the largest possible extent, and that the Counts of Celje have become part of everyday life of the Celje locale and its broader surroundings.

CITIRANA LITERATURA IN VIRI

- Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje, AŠ Muzejsko društvo Celje, Zapisniki 1922–1937.
- Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje, AŠ Muzejsko društvo Celje, Satzungen des Musealvereins.
- Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje, Rajko Vrečer, Životopis, 26. 11. 1955, Žalec.
- Fran Albrecht, Kako je nastala Veronika, v: Slovenski narod, št. 277, 4. 12. 1924, Ljubljana, 1924, s. 3.
- Janez Arlič, Očetova kletev (Pergodba leta 1454), v: Pesmi za kratek čas, Drobтинice za novo leto 1847, II. leto, s. 259–261.
- Anton Aškerc, Poslednji Celjan, v: Zbrano delo, Peta knjiga, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1990.
- Tatjana Badovinac, katalogna enota št. 58, Veronika Deseniška, v: Katalog razstave Grofje Celjski, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 1999.
- Franjo Baš, Grofje Celjski, Celjski zbornik 1951, Svet za prosveto in kulturo mesta Celja, Celje, 1951.
- Bogdan Binter, Vojteh Štrukelj, Zgodovina Jugoslovanov za tretji razred srednjih šol, Jugoslovansko profesorsko društvo, Sekcija Ljubljana, Ljubljana, 1938.
- B. Borko (Božidar Borko), Pol ure z avtorjem »Hermana Celjskega«, v: Jutro, št. 95, 22. 4. 1928, Ljubljana, 1928, s. 11.
- B. (Borko), A. Novačan, Herman Celjski, v: Jutro, leto IX, št. 108, 9. 5. 1928, Ljubljana, 1928, s. 6.
- Branko Božič, Tomaž Weber, Zgodovina 6, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1988.
- Josip Brinar, Domoznanstvo. Zemljepisni podatki in zgodovinske slike o kraljevin Srbov, Hrvatov in Slovencev, Založila Goričar & Leskošek v Celju, Celje, 1923.
- Josip Brinar, Domoznanstvo. Zemljepisni podatki in zgodovinske slike o kraljevini Jugoslaviji, Založila Goričar & Leskošek v Celju, Celje, 1929.
- Stane Brzelak, Zgodovina 1 za tehniške in druge strokovne šole, Modrijan, Ljubljana, 1996.
- A. K. Cestnikov, Očetova kletev, v: Novice gospodarske, obertnijske in narodske, št. 43, 30. 5. 1857, s. 171 in št. 44, 3. 6. 1857, s. 175, Ljubljana, 1857.
- Emilijan Cevc, Srednjeveška plastika na Slovenskem, Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja, Slovenska Matica, Ljubljana, 1963.
- Celjani v slovenskem in srednjeevropskem prostoru, okrogla miza 1. 10. 1982, v: Zgodovinski časopis, leto 37, št. 1–2, Ljubljana, 1983.
- Hans Chillian, Barbara von Cilli, Borna-Leipzig, 1908.
- Benedetto Croce, Zgodovina Evrope v 19. stoletju, Ljubljana, 1934.
- Jože Curk, Grad Gornje Celje, v: Celjski zbornik 1957, Svet za prosveto in kulturo okraja Celje, Celje, 1957.
- Janez Cvirn, geslo Ferdo Kočever, Enciklopedija Slovenije, zvezek 5, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1991.
- Mira Delavec, Nedorčnost in sila: življenje in delo Josipine Urbančič-Turnograjske, Gorenjski glas, Kranj, 2004.

- Franc Detela, Zbrani spisi, ur. Jakob Šolar, I. zvezek, založila Družba sv. Mohorja v Celju, Celje, 1932.
- Fran Detela, Veliki grof. Zgodovinski roman, v: Fran Detela, Zbrana dela, II. knjiga, uredil in opombe napisal Jakob Šolar, Mohorjeva družba v Celju, Ljubljana, 1963.
- Metod Dolenc, Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško, Založba rektorata Univerze kralja Aleksandra v Ljubljani, Ljubljana, 1930.
- Metod Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Sostavni očrt, Akademski založba Ljubljana, Ljubljana, 1935.
- Heinz Dopsch, Die Grafen von Cilli – Ein Forschungsproblem?, v: Südostdeutsches Archiv 17–18, 1974–1975.
- Fran Erjavec, Slovenci. Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled, Znanstvena knjižnica, 6. zvezek, Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1923.
- Fran Erjavec, Pavel Flere, Starejše pesnice in pisateljice. Izbrani spisi za mladino, Učiteljska tiskarna v Ljubljani, Ljubljana, 1926.
- Andrej Fekonja, Celje in okolica, v: Dom in svet, Ilustrovani list za leposlovje in znanstvo, VIII. letnik, Ljubljana, 1895.
- Rolanda Fugger Germadnik, Ignacij Orožen (Laško, 30. januar 1819 – Maribor, 13. april 1900), v: Studia Historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, letnik 7, št. 3–4, 2007, Maribor, 2007, s. 513–527.
- Anton Funtek, Teharski plemiči. Spevoigra v treh dejanjih. Uglasbil dr. Benjamin Ipavec, Zbirka dramatičnih del in iger, 55. zvezek, Dramatično društvo v Ljubljani, Ljubljana, 1890.
- Ferdo Gestrin, Spremna beseda, v: Nada Klaić, Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone, Celjski zbornik 1982, Posebna izdaja, Kulturna skupnost občine Celje v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in Zgodovinskim društvom Celje, Ljubljana, 1982.
- Janko Glaser, K bibliografiji Zupančičevih spisov, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, leto XXIV, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 1929.
- Ludovik Modest Golia, Kronika grofov Celjskih, prevod prirejen po izdaji: Franz Krones, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, Graz, 1883; Založba Obzorja, Maribor, 1972.
- J. S. Gombarov, Celje in njegova okolica, v: Slovenski gospodar. List ljudstvu v poduk, letnik XII, Maribor, 1878, št. 20.
- Gomišček Toni, Grb, ki naj bi ščitil Slovenijo: pogovor z »očetom« novega slovenskega grba Markom Pogačnikom iz Šempasa, v: Primorski dnevnik, 47, št. 108, 18. 6. 1991, s. 13.
- Jos. Gosak, 500 let stara slika Veronike Deseniške, v: Nova doba, št. 36, 29. 3. 1924, Celje, 1924, s. 1.
- Fr. Gov. (Fran Govekar), A. Novačan, Herman Celjski, v: Slovenski narod, št. 105, 7. 5. 1928, Ljubljana, 1928, s. 2.
- Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, II. Zvezek, Doba zrele fevdalne družbe od uveljavljanja frankovskega fevdalnega reda do začetka kmečkih uporov, Kmečka knjiga, Ljubljana, 1955.

- Bogo Grafenauer, Problemi in naloge slovenskega zgodovinskega pisarstva v našem času, v: Zgodovinski časopis, leto I, št. 1–4/1947, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Ljubljana, 1948.
- Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda, II. zvezek, Druga popravljena in delno dopolnjena izdaja, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1965.
- Bogo Grafenauer, Zgodovinske pisarne na Slovenskem v dobi romantike in njegova dediščina, v: Glasnik Slovenske matice III, 1979, Ljubljana, 1979.
- Bogo Grafenauer, Predgovor, v: Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1979.
- Bogo Grafenauer, Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinskega pisarstva, v: Franc Kos, Izbrano delo, Slovenska matica, Ljubljana, 1982.
- Igor Grdina, Peter Štih, Spomini Helene Kottaner: ženski glas iz srednjega veka, Nova revija, Ljubljana, 1999.
- Igor Grdina, Celjska kronika, spomenik srednjeveške književnosti na Slovenskem, v: Jezik in slovstvo, letnik XXXVI, 1990/1991, Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana, 1991.
- Igor Grdina, Celjski grofje in literatura, v: Med dolžnostjo spomina in razkošjem pozabe, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2006.
- Igor Grdina, Od rodoljuba z dežele do meščana, Konstituiranje slovenske narodne identitete, Studia humanitatis, Ljubljana, 1999.
- Ivan Grobelnik, Jože Koropec, Anatol Krasovski, Franc Terseglav, Zgodovina za II. razred gimnazije, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1961.
- Ivan Grobelnik, Zgodovina za gimnazije in sorodne srednje šole, II, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1971.
- Ivan Grobelnik, Zgodovina za 2. razred srednjih šol, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1978.
- Ivan Grobelnik, Ignacij Voje, Zgodovina 2, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1995.
- Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, reprint prve izdaje, ki je izšla v 6 zvezkih v letih 1910 do 1916, Mohorjeva družba, Celje, 1992.
- Andreas Gubo, Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart, Graz, 1909.
- Dragotin Gustinčič, Veronika Deseniška, v: Književna republika. Mesečnik za sve kulturne probleme, god. II, februar 1925, broj 6, knjiga druga (od sept. 1924 do dec. 1925), Zagreb, 1925.
- Vlado Habjan, Z Mihom po Dobrovljah, v: Dobrovlje v borbi in svobodi, Občinski odbor ZB Braslovče, Celje, 1955.
- Vlado Habjan, Celjsko-avstrijska vojna od leta 1438 do 1443 ali vojna za Ljubljano in Istro, v: Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto XIX, št. 3, Ljubljana, 1971.
- Vlado Habjan, Boj Celjskih za Podravje in Posočje v letih 1425–1430, v: Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino, leto XXIII, Ljubljana, 1975.
- Vlado Habjan, Mejniki slovenske zgodovine, Društvo 2000, Ljubljana, 1997.
- Vlado Habjan, Bermudski šesterokotnik za Slovence, v: Ob 80-letnici Vlada Habjana, 2000, Društvo 2000, Ljubljana, 2000.

- Bruno Hartman, Celjski grofje v slovenski dramatiki, Slovenska matica, Ljubljana, 1977.
- Dragotin Hribar, Črtice iz društvenega življenja v Celji v letih 1830–1860, Domovina, leto I., št. 4, 20. 6. 1891, Celje, 1891, s. 41–42.
- Oskar Hudales, Zgodovina za nižje strokovne šole, Prvi del, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1947.
- Fran Ilešič, Slomškov učitelj Ivan Anton Zupančič (1788–1833), v: Zbornik Matica Slovenska, XIV. zvezek, Ljubljana, 1912.
- Jožef Iskrač Frankolski, Veronika Deseniška. Epična pesem v XV. spevih, Celovec, 1863.
- Nadica Jagarčec, Legenda o Veroniki Desiničkoj – riječju i slikom, katalog, Dvor Veliki Tabor, Desinić, Muzeji Hrvatskog zagorja, 2013.
- Anton Janko in Nikolaus Henkel, Nemški viteški liriki s slovenskih tal. Žovneški, Gornjegrajski, Ostrovrški, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1997.
- Olga Janša – Zorn, Historično društvo za Kranjsko, izdala in založila Modrijan založba, Ljubljana, 1996.
- Olga Janša-Zorn, Darja Mihelič, Zgodovina za 6. razred, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1995.
- Josip Jurčić, Veronika Deseniška, Tragedija v petih dejanjih, Slovenska Talija, Zbirka dramatičnih del in iger, 53. zvezek, Ljubljana, 1886.
- I. K., Sancin, Celjska suita, v: Celjski kulturni teden, 1.–8. 5. 1938, Odbor Celjskega kulturnega tedna, Celje, 1938.
- F. K., Anton Novačan: Herman Celjski, v: Slovenec, št. 105, 8. 5. 1928, Ljubljana, 1928, s. 7.
- Bella v. Kámánházy, Das Grab der Cilley, v: Literarische Berichte aus Ungarn, Zweites Heft, Zweites Jahrgang, X. Kleinere Mittheilungen, Budapest, 1878.
- Johann von Kalchberg, Die Grafen von Cilli, eine Begebenheit der Vorzeit, Ulrich, Graf von Cilli, Grätz und Leipzig, brez letnice.
- Etele Kiss, 4.100, Kelch aus Torna, v: Imre Takács, Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismundus von Luxemburg 1387–1437, Ausstellungskatalog, Budapest, Szépművészeti Múzeum, Luxemburg, Musée national d'histoire et d'art, Budapest-Luxemburg, 2006, s. 390–391.
- Nada Klaić, Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone, Celjski zbornik 1982, Posebna izdaja, Kulturna skupnost občine Celje v sodelovanju z Zvezo zgodovinskih društev Slovenije in Zgodovinskim društvom Celje, Ljubljana, 1982.
- Matjaž Kmecl, geslo Janez Trdina, Enciklopedija Slovenije, 13. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1999.
- Michel Knittl, Cilli, Cilli, 1890.
- Ferdo Kočevar, Mlinarjev Janez, slovenski junak ali vplemitenje Teharčanov, Zagreb, 1859.
- Ferdo Kočevar, Mlinarjev Janez slovenski junak ali vplemenitba Teharjanov, Celje, 1892.
- Dušan Kos, Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2005.
- Dušan Kos, Problem Hermanovega sodišča, v: Zgodovina za vse, leto XVI, št. 2, Zgodovinsko društvo Celje, Celje, 2009.

- Fran Kos, Doneski za krajevne kronike, v: Časopis za zgodovino in narodopisje, XV. letnik, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 1919.
- Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, Kosmos. Zbirka poljudno znanstvenih in gospodarskih spisov, spominov, potopisov, itd., Ljubljana, 1933.
- Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Slovenska matica, Ljubljana, 1955.
- Milko Kos, Grofje Celjski, v: Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave, Slovenska matica, Ljubljana, 1985.
- Milko Kos, Pregled slovenske historiografije, v: Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave, Slovenska matica, Ljubljana, 1985.
- Janko Kos, Duhovna zgodovina Slovencev, Slovenska matica, Ljubljana, 1996.
- Miha Kosi, Prometna politika celjskih grofov, v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema-nova spoznanja, Celje, 1998, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 1999.
- Miha Kosi, Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem, Zbirka ZRC 20, ZRC SAZU, Založba ZRC, Ljubljana, 1998.
- Miha Kosi, Grajska politika – primer grofov Celjskih, v: Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik 60, št. 3, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2012.
- Kolba Judit, Ö.9. Kehely Tornáról, v: Művészet Zsigmond király Korában 1387–1437, II. Katalógus, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1987.
- Vera Kolšek, Ob 100-letnici celjskega Pokrajinskega muzeja, Celjski muzej IV, Zbirka vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Založba Obzorja Maribor, Ljubljana, 1982.
- Fran Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje. Zgodovinski opis, Matica Slovenska, Slovenska zemlja. Opis slovenskih pokrajin v prirodoznanskem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem oziru, VII. zvezek, Ljubljana, 1926.
- J. K. (Juš Kozak), Kulturni pregled. Kreftovi Celjski grofje, v: Jutro, leto XIII, št. 219, 20. 9. 1932, Ljubljana, 1932, s. 3.
- Vladimir Kralj, Zgodovinska dramatika in Kreftovi Celjski grofje, v: Novi svet, letnik VI, št. 1, Ljubljana, 1951.
- Dušan Kramberger, Ivan Stopar, Program sanacije in prezentacije gradu Celje, v: Celjski zbornik 1987, Kulturna skupnost občine Celje, Celje, 1987.
- Silvo Kranjec, Slovenci na poti v Jugoslavijo, v: Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije, Ljubljana, 1939.
- Fr. K., Bratko Kreft, Celjski grofje, v: Slovenec, letnik LX, št. 215, 20. 9. 1932; št. 216, 21. 9. 1932, Ljubljana, 1932.
- Bratko Kreft, Celjski grofje. Drama iz življenja srednjeveških fevdalcev, katerim so tlačanili naši predniki, Slovenske poti VI, Tiskovna zadruga v Ljubljani, Ljubljana, 1932.
- Anton Krempl, Dogodivšine štajerske zemle. Z posebnim pogledom na Slovence, Graz, 1845.

- Robert Krempuš, Arheološke raziskave Knežjega dvora v Celju, v: Srednjeveško Celje, *Archaeologia historica Slovenica* 3, ur. Mitja Guštin, Oddelek za arheologijo, s. 25–38.
- Aleksandra Krofl, Anna Wambrechtsamer, Turistično društvo Planina pri Sevnici, Ljubljana, 1998.
- Franz v. Krones, *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*, Graz, 1883.
- Viktor Kučinić, Veronika Deseniška, v: *Novosti*, št. 279–296, Zagreb, 1939.
- Niko Kuret, spremna beseda, v: Anna Wambrechtsamer, *Danes grofje Celjski in nikdar več*, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992.
- Ivan Lah, *Josipina Turnograjska. Njeno življenje in delo*, Slovenska ženska knjižnica, 1. zvezek, Maribor, 1921.
- Ivan Lapajne, *Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*, Ljubljana, 1884.
- Em(ilijan) Lilek, *Jugoslovanska politika celjskih grofov*, v: *Nova doba*, leto II, št. 7 (15. 1. 1920), št. 8 (17. 1. 1920), št. 9 (20. 1. 1920), Celje, 1920.
- Dragotin Lončar, *Politično življenje Slovencev*, Ljubljana, 1921.
- M., *Narodno gledališče v Ljubljani*. Veronika Deseniška, v: *Slovenec*, št. 279, 6. 12. 1924, Ljubljana, 1924, s. 5.
- Josip Mal, *Grb Slovenije*, v: *Slovenec*, leto XLIX, št. 31, 9. 2. 1921; št. 33, 11. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 1–2.
- Jan Makarovič, *Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti*, Založba Obzorja, Maribor, 1996.
- Anton Melik, *Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Pota in cilji*. Zbirka poljudno znanstvenih spisov, 1. zvezek, Tiskovna zadruga Ljubljana, Ljubljana, 1919.
- Anton Melik in Janko Orožen, *Zgodovina Jugoslovanov za nižje razrede srednjih šol*. I. del, Založila Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1928.
- Vasilij Melik, *Zgodovinska tradicija pri Slovencih v drugi polovici 19. stoletja*, v: XIX. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Ljubljana, 1983.
- Vasilij Melik, *Slovenski državno pravni programi 1848–1918*, v: *Slovinci in država*, zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU od 9. do 11. novembra 1994, SAZU, Ljubljana, 1995.
- Therese Meyer, *Reliquiar des heiligen Blutes*, v: *800 Jahre Spittal, 1191–1991, Spuren europäischer Geschichte*, Ausstellungskatalog, Spittal an der Drau, 1991.
- (Alojzij Mihelčič), *Županov govor*, v: *Celjski kulturni teden*, 1.–8. 5. 1938, Odbor Celjskega kulturnega tedna, Celje, 1938.
- Vinko Mirt, *Slovenski grbi*, v: *Glas Korotana*, 9, Celovec, 1984.
- Janez Mlinar, *Podoba Celjskih grofov v narativnih virih*, *Historia* 11, Znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2005.
- Janez Mlinar, *Celjski grofje – zgodovinski mit?*, v: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino*, zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2006.

- Jože Mlinarič, Kartuziji Žiže in Jurklošter, Žička kartuzija ok. 1160–1782, Jurkloštrska kartuzija ok. 1170–1595, Založba Obzorja Maribor, Maribor, 1991.
- Dušan Moravec, Bogo Grafenauer, Vlado Schmidt; geslo Anton Tomaž Linhart, v: Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1992.
- Milena Moškon, Lobanje celjskih grofov v Mestnem muzeju, v: Celjski tednik, št. 17–18, s. 6, Celje, 1956.
- Tomaž Nabergoj, Arheologija in gotika, v: Gotika v Sloveniji-svet predmetov, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, 1995.
- Anton Nerat, Zgodovinska čitanka namenjena učencem višje stopnje osnovnih šol, Založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, Ljubljana, 1924.
- Anton Nováčan, Celjski knezi-Kraljedvorski rokopis-Dramatska umetnost in Bratko Kreft, v: Jutro, leto XIII, št. 231, 4. 10. 1932, št. 232, 5. 10. 1932, Ljubljana, 1932.
- Vlado Novak, Chronica ... der fürstlichen Grafschaft Cilli, Ms. 186, v: Katalog rokopisov Ms 1 – Ms 250, Oddelek za raziskovalno delo, Knjižnica Edvarda Kardelja v Celju, Celje, 1987.
- Neznani pisec, Zanimiv list slovenske zgodovine, Teharje in njih plemstvo, v: Ilustrovani Slovenec, 3, št. 131, 12. 6. 1927, Ljubljana, 1927, s. 188–192.
- Neznani pisec, Likovna razstava, v: Celjski kulturni teden, 1.–8. 5. 1938, Odbor Celjskega kulturnega tedna, Celje, 1938.
- N. p., Prvi teden ljubljanske drame. Izvirna slovenska drama B. Krefta, Celjski grofje, v: Slovenski narod, letnik LXV, št. 216, 23. 9. 1932, Ljubljana, 1932, s. 2.
- N. p., Bratko Kreft: »Celjski grofje«, v: Nova doba, leto XIV, št. 92, 14. 11. 1932, Celje, 1932, s. 3.
- N. p., Slavnostni večer v celjskem mestnem gledališču, v: Nova doba, leto VII, št. 18, 19. 2. 1925, Celje, 1925, s. 3.
- N. p., Mariborske vesti. Predavanje o celjskih grofih, v: Tabor, letnik VII, št. 143, 27. 6. 1926, Maribor, 1926, s. 2.
- N. p., Grb Slovenije, v: Jutro, leto II, št. 35, 10. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 2.
- N. p., Spor za ime in grb Jugoslavije, v: Jutro, leto II, št. 43, 19. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 1.
- N. p., Najnovejša poročila. Seja ustavnega odbora, v: Slovenec, 19. 2. 1921, št. 40, leto XLIX, Ljubljana, 1921, s. 4.
- N. p., Politične novice. Dr. Žerjavova dediščina iz Avstrije, v: Slovenec, leto XLIX, št. 41, 20. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 3.
- N. p., Celjski grb kot predstavitelj Slovenije, v: Jutro, leto II, št. 44, 20. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 1.
- N. p., Seja ustavnega odbora, v: Slovenec, letnik LIV, št. 42, 22. 2. 1921, Ljubljana, 1921, s. 1.
- N. p., Ob obletnici našega ujedinjenja, v: Slovenski narod, št. 276, 2. 12. 1920, leto LIII, Ljubljana, 1920, s. 1.
- N. p., Slike iz štajerske zgodovine, Utr. Moserjeva knjigotržnica, Gradec, 1908.
- N. p., Zadnji grof Celjski, v: Naš dom. Zbirka povesti, pesmi in narodnega blaga, 2. zvezek, Celje, 1908.
- N. p., Štajerski Slovenci v ljubljanskem gledališču, priloga Domovini, št. 4, Celje, 5. 2. 1893.

- N. p., Teharje in »Teharski plemiči«, v: Ilustrovani Narodni koledar za navadno leto 1894, leto VI, Celje, 1894.
- Ignac Orožen, Celska kronika, Celje, 1854.
- Ignaz Orožen, Das Bisthum und das Diözese Lavant, I. Theil. Das Bisthum, das Domkapitel und die Dekanate: Marburg, Mahrenberg, Jaring, St. Leonhard in W. V., Rötsch und Zirkoviz. Erscheinene als Beigabe zum Lavanter Schematismus 1868–1875, Marburg, 1875.
- Ignac Orožen, Mihael Plaskan farmešter ino dekan pri sv. Frančišku v Stražah, v: Slomšekove Drobtinice za leto 1864, XVIII. letnik, Maribor, 1864.
- o., Kulturni pregled. Celjski grofje otvarjajo sezono. Današnja premiera v ljubljanski drami, v: Jutro, leto XIII, št. 217, 17. 9. 1932, Ljubljana, 1932, s. 6.
- Janko Orožen, Celje z zaledjem, Zadrudna knjižna izdaja, Znanstvena knjižnica 6, Založila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celju, Celje, 1948.
- Janko Orožen, Zgodovina Celja in okolice, I. del, Od začetka do leta 1848, Celjski zbornik, Posebna izdaja, Svet za kulturo in znanost Skupščine občine Celje, Celje, 1971.
- Damjan J. Ovsec, Slovenski državni simboli sprejeti, v: Nova revija, letnik XII, 1993, št. 134/135, Ljubljana, 1993, s. 232(758)–235(761).
- Damjan J. Ovsec, Pogačnikov grb – navaden zmazek, v: Delo, letnik 34, št. 158, 11. VII. 1992, Ljubljana, 1992, s. 28.
- Božo Otorepec, Grb, geslo v: Enciklopedija Slovenije, 3. zvezek, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1989, s. 378.
- R. P., Nova doba, letnik 15, št. 74, 11. 9. 1933, Celje, 1933, s. 3.
- Daša Pahor, Spomeniki na območju Slovenije v risbah Leopolda barona Stadla, v: Acta historiae artis Slovenica, 13, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2008, s. 159–189.
- Tamás Pálosfalvi, Barbara und die Grafen von Cilli, v: Imre Takács, Sigismundus Rex et Imperator, Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437, Ausstellungskatalog, Budapest-Luxemburg, 2006.
- Janez Parapat, Turški boji v XV.in XVI. veku s posebnim ozirom na Slovence, v: Letopis Matice slovenske za leto 1871, Matica slovenska, Ljubljana, 1872, s. 1–158.
- Janez Parapat, Kočevje, v: Matica slovenska za leto 1874, Ljubljana, 1874.
- Boris Pavliha, Zgodovina na maturi 2000, Zbirka Priročniki št. 7, ICO d. o. o., Mengeš, 1999.
- Joseph Pfanner, Der Erbstreit und die Übergabe der Grafschaft Cilli. Eine dramatische Geschichte in 5 Aufzügen, getreu nach ächten Original=Urkunden bearbeitet, Cilli, 1796. Ponatis: Gräß, 1815, im verlage bey Josepha Miller.
- Andrej Pleterski, Slovenski državni simboli – od kod in kam, v: Delo, letnik 32, št. 137, 14. 6. 1990, Ljubljana, 1990, s. 6.
- Marko Pogačnik, Tiha sporočila Slovenije, v: Delo, Sobotna priloga, letnik 34, št. 294, Ljubljana, 19. 12. 1992, s. 29.
- Marko Pogačnik, Slovenski državni simboli, v: Državni zbor Republike Slovenije, izdal in založil Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana, 1995.

- Marko Pogačnik, Navidezna objektivnost, v: Nova revija, letnik XII, 1993, št. 136/137, Ljubljana, 1993, s. LIII/LIV.
- Pavel Poljanec, Kratka zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana, 1907. Ponatis iz »Novega slovenskega Štajerca«.
- Pratika Akademске založbe za poslovno leto 1935–1936, ur. Silvester Škerl, Akademska založba, Ljubljana, 1935.
- Janko Prunk, Esej o slovenski zgodovini, v: Dvatisoč, 124,125,126, Društvo 2000, Ljubljana, 2000.
- Janko Prunk, Kratka zgodovina Slovenije, Založba Grad, Ljubljana, 2002.
- Elisabeth Reichmann-Endres, 3/4/5: 2 Stifter-Reliefs der Grafen von Ortenburg aus der Stadtpfarrkirche Spittal an der Drau, v: 800 Jahre Spittal 1191–1991, Spuren europäischer Geschichte, Ausstellungskatalog, Stadtgemeinde Spittal an der Drau, 1991, s. 254–255.
- Branko Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, Mladinska knjiga Ljubljana, Ljubljana, 1983.
- Rokopisna Celjska kronika, vpis Ignaca Orožna, s. 374. Hrani arhiv Opatije sv. Danijela v Celju.
- Mirko Rupel, Reformacija, v: Zgodovina slovenskega slovstva I, ur. Lino Legiša v sodelovanju z Alfonzom Gspanom, Slovenska matica, Ljubljana, 1956.
- S., Celjski grofje, v: Nova doba, leto XX, št. 12, 18. 3. 1938; št. 13, 25. 3. 1938, Celje, 1938, s. 6.
- B. S., Sanje v celjskem parku. K uprizoritvi Hermana Celjskega, v: Nova doba, št. 73, 7. 9. 1933, Celje, 1933, s. 2.
- Hartmann Schedel, Weltchronik, Nürnberg, 1493.
- Hagen Schulze, Država in nacija v evropski zgodovini, Založba cf*, Modra zbirka – Delajmo Evropo, Ljubljana, 2003.
- Gabriel Johann Seidl, Veronika von Dessenitz, v: dr. Anton Schlossar, Johann Gabriel Seidl, seine Sagen und Geschichten aus Steiermark, Graz, 1881, s. 125–128.
- Gabriel Johann Seidl, Graf Ulrich von Cilli, v: Anton Schlossar, Steiermark in deutschen Liedern, Graz, 1880.
- Slovenski protestantski pisci, ur. Mirko Rupel, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1966.
- Ivan Srša, Imaju li zidne slike u crkvi sv. Ivana u Ivaniću Miljanskom i skriveno značenje? v: KAJ, 1–2, Časopis za književnost, umetnost, kulturu, Zagreb, 2009.
- STA, Na Dunaju našli film iz leta 1911 o Ulriku Celjskem in Karadjordju, v: Delo, št. 168, letnik XLV, 23. 7. 2003, Ljubljana, 2003, s. 6.
- France Stele, Ptujška gora, Župni urad na Ptujški gori, 1940.
- France Stele, Ptujška gora, Zadruga katoliških duhovnikov SFRJ v Ljubljani, Ljubljana, 1966.
- Stegenšek dr. A. - Kovačič Fr., Historični portreti na oltarni podobi župne cerkve na Črni ali Ptujški gori, Časopis za zgodovino in narodopisje, leto XVII, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 1922.
- Avguštin Stegenšek, Božja pot k Materi Božji na Črni gori, Kn. šk. župnijski urad na Črni gori pri Ptuj, 1914.

- Ivan Stopar, Knežji dvorec v Celju, v: Varstvo spomenikov, letnik 38, Ljubljana, 1998, s. 98–122.
- Ivan Stopar, Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na slovenskem Štajerskem, Slovenska matica 1977, Ljubljana, 1977.
- Ivan Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, Spodnja Savinjska dolina, Založba Park, Ljubljana, 1992.
- Alexander Georg Supan, Die vier letzten Lebensjahre des Grafen Ulrich von Cilli mit besonderer Berücksichtigung der Stände-revolution in Österreich in den Jahren 1451 und 1452, Wien, 1868.
- J. A. Suppantschitsch, Ausflug von Cilli nach Sulzbach, Marburg, 1826.
- J. A. Suppantschitsch, Der Abschied, Ms 165, Domoznanski oddelek, Osrednja knjižnica Celje.
- Imre Szilágyi, Celjski grofje v madžarskem zgodovinopisju in literaturi, v: Historični seminar 3: zbornik predavanj 1998–2000, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, Ljubljana, 2000.
- Jakob Šolar, Uvod, v: Dr. Franc Detela, Zbrani spisi, uredil Jakob Šolar, I. zvezek, Družba sv. Mohorja v Celju, Celje, 1932.
- Franc Šrimec, Novo, tudi drugačno mnenje in tehtanje, v: Dvatisoč, 124, 125, 126, Društvo 2000, Ljubljana, 2000.
- Helena Štefanič, Grad nesrečne ljubezni. Friderik Celjski in Veronika Deseniška na Fridrihštajnu, Celjska Mohorjeva družba, Celje, 2006.
- Peter Štih, Vasko Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva, Mohorjeva družba v Celovcu in Korotan v Ljubljani, Ljubljana, 1996.
- Peter Štih, Nacionalizem kot zgodovinski nesporazum (Spremna beseda), v: Patrick J. Geary, Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope, Studia humanitatis, Ljubljana, 2005.
- Peter Štih, Slovenske predstave o slovensko-nemških odnosih v srednjem veku, v: Studia Historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije, letnik 1, št. 2, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za zgodovino in Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru, Maribor, 2001.
- Peter Štih, Ej ko goltnoš do tu-le, udari po konjih!, v: Zgodovina za vse, leto III, št. 2, Zgodovinsko društvo Celje, Celje, 1996.
- Peter Štih, Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovinopisje, v: Melikov zbornik, Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosede, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2001.
- Peter Štih, Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine, v: Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino, zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19. -21. oktober 2006, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2006.
- Peter Štih, Celjski grofje, vprašanje njihove deželnokežje oblasti in dežele celjske, v: Grafenauerjev zbornik, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 1996.
- Milica Štrekelj, Grad Ojstrica v Savinjski dolini, Časopis za zgodovino in narodopisje, XIV. letnik, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor, 1918.

- Janez Trdina, Zgodovina slovenskega naroda, Matica slovenska v Ljubljani, Ljubljana, 1866.
- Janez Trdina, Moje življenje, Izbrano delo I, Naša beseda, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1971.
- Henrik Tuma, Jugoslovanska ideja in Slovenci, Gorica, 1907.
- L. U. (Lojze Ude), Ali smo ali nismo?, v: Svobodna mladina, Mesečnik za sodobna slovenska kulturna vprašanja, št. 6–7, 1928, Ljubljana, 1928.
- Ustava kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Uradni list deželne vlade za Slovenijo, letnik III, št. 87, 27. 7. 1921.
- Johann Weichard Freiherrn von Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, Laibach-Nürnberg 1689, 2te unveränderte Auflage, Rudolfswerth, 1877–79, X. Buch, Von den Landes-Fürsten und Herzogen in Crain, s. 282–284.
- Johann Weichard Freiherrn von Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, Laibach-Nürnberg 1689, 2te unveränderte Auflage, Rudolfswerth, 1877–79, XI. Buch, Von den Städten, Märckten, Schlössern und Klöstern in Crain.
- Johann Weichard Freiherrn von Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, Laibach-Nürnberg 1689, 2te unveränderte Auflage, Rudolfswerth, 1877–79, XV. Buch, Von den Jahr-Geschichten in Crain, unter der Oesterreichischen Regierung.
- Valvasor in sodobniki. Izbrano delo, Zbirka Naša beseda, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1971.
- Ivan Vavpotič, katalog, Narodna galerija Ljubljana, Ljubljana, 1987.
- Karel Verstovšek, Celjski grofje in jugoslovansko ozemlje, v: Ilustrovani narodni koledar, 17, Celje, 1906
- Josip Vidmar, Anton Novačan, Herman Celjski, 1928, v: Literarne kritike, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1951.
- Josip Vidmar, Oton Župančič, Veronika Deseniška, v: Literarne kritike, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1951.
- Sergij Vilfan, Slovenci – kmečki narod?, v: XXIX. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj, 28. 6. – 17. 7. 1993, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik, Ljubljana, 1993.
- Sergij Vilfan, Prek gospostev do dežel, v: Dokumenti slovenstva, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1994.
- Peter Vodopivec, Slovenci v 19. stoletju. Miti in stvarnost, v: Temeljne prelomnice preteklih tisočletij, zbornik referatov, 30. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, 28.-30. 9. 2000, Rogla, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2001.
- Peter Vodopivec, Srednja Evropa, nekdanja Jugoslavija in Balkan: novi ali stari nacionalizmi?, v: Glasnik Slovenske matice, leto XVII, št. 1–2, Slovenska matica v Ljubljani, Ljubljana, 1993.
- Peter Vodopivec, Začarani krog nacionalne zgodovine, v: Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino, zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19. -21. oktober 2006, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2006.

- Peter Vodopivec, Zgodovinski miti in šolska zgodovina, v: Vloga mitov pri poučevanju slovenske zgodovine, Zbornik referatov, Laško, 22. – 23. marec 2002, Društvo učiteljev zgodovine, Ljubljana, 2003.
- Peter Vodopivec, Zgodovinopisje, geslo, v: Enciklopedija Slovenije, 15. zvezek, Mladinska knjiga, Ljubljana, 2001.
- Peter Vodopivec, Slovenska zastava ima svojo zgodovino, v: Tretji dan. Krščanska revija za duhovnost in kulturo, letnik XXXIII (304/305), št. 1–2, Društvo SKAM in Medškofijski odbor za mladino, Ljubljana, 2004
- Ignacij Voje, Balkanska politika celjskih grofov, v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema-nova spoznanja, Celje, 1998, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 1999.
- Rajko Vrečer, Savinjska dolina s posebnim ozirom na splošno, krajevno in upravno zgodovino v besedi in sliki, samozaložba, Žalec, 1930.
- Marijan Zadnikar, Ptujška gora. Visoka pesem slovenske gotike, Družina, Ljubljana, 1987.
- Boris Zihel, O nekaterih teoretičnih in praktičnih problemih slovenskega zgodovinopisja, v: Novi svet, letnik VI, št. 6, 1951, Ljubljana, 1951.
- Zvonka Zupanič Slavec, Družinska povezanost grofov Celjskih, Identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj, Založba ZRC, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, Ljubljana, 2002.
- Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1979
- Zgodovina slovenskega slovstva I. Do začetkov romantike, ur. Lino Legiša s sodelovanjem Alfonza Gspana, Slovenska Matica, Ljubljana, 1956.
- Fran Zwitter, Bratko Kreft, Celjski grofje, v: Sodobnost, 1, Slovenska knjižna zadruga, Ljubljana, 1933.
- Fran Zwitter, Slovenski politični prerod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike, Zgodovinski časopis, letnik XVIII, 1964, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Ljubljana, 1965.
- M. Z., Premijera Veronike Deseniške, v: Slovenski narod, št. 276, 3. 12. 1924, Ljubljana, 1924, s. 3.
- Aleksander Žižek, Cronica dass ist Eigentliche und Rechte Erklarung ..., v: Zbirka rokopisov, Mali tiski 2, Zgodovinski arhiv Celje, Celje, 1996.
- Marjan Žnidarič, Novo delo Vlada Habjana, v: Dvatisoč, 124, 125, 126, Društvo 2000, Ljubljana, 2000.
- Katja Žvanut, Heraldične upodobitve Celjskih: Pomen grba pri uveljavljanju politične in družbene identitete Celjskih, v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema-nova spoznanja, Celje 1998, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 1999.
- O. Župančič, Veronika Deseniška, v: Jutro, leto V, št. 284, 4. 12. 1924, s. 5.
- Oton Župančič, Veronika Deseniška. Tragedija v petih dejanjih, Splošna knjižnica, Zvezek 28, Zvezna tiskarna in knjigarna, Ljubljana, 1924.
- Johann Baptist von Winklern, Chronologische Geschichte des Herzogthums Steyermark, Gräß, 1820.

*Leta 2012 je bila v obnovljenem Knežjem dvorcu postavljena stalna razstava Grofje Celjski.
Foto: Nataša Žmaher.*

Zgodovinsko društvo Celje

Današnjim prebivalcem »knežjega mesta« bi težko očitali nespoštljiv odnos ali pomanjkljiv interes do plemiške rodbine, ki je Celje pred več kot petimi stoletji za vselej postavila na zemljevid evropske zgodovine. Tragična usoda Veronike Deseniške buri že domišljijo malih vrtičkarjev med vzpenjanjem na Friderikov stolp obnovljenega Starega gradu, medtem ko njihove starše vznemirjajo tudi Barbarine strasti ali Ulrikova smrt. Vsake toliko kdo povpraša tudi za skrivnostni rov, ki grad povezuje z mestom, ali pa kdo ve kje skriti zaklad. Slavni in mogočni predniki ostajajo v zgodovinski zavesti celjskih meščanov, vsakršno dogajanje, povezano z njihovo preteklostjo, je deležno velikega zanimanja, ohranjanje zgodovinskega spomina nanje pa predstavlja pomembno prvo sodobne mestne identitete. Pa čeprav je za njimi, razen lobanj in zidov, ostalo bore malo oprijemljivega, zato pa toliko več razlag in interpretacij, zgodb in pripovedk, legend in mitov. Kajti prav pomanjkanje ustreznih virov in gradiva, njihovo nepoznavanje in poenostavljeno razumevanje ob politični preračunljivosti ter povsem človeškem hrepenenju po slavi in veličini praviloma omogoča plodna tla za nastanek najrazličnejših mitologiziranih predstav o preteklosti. In prav celjskemu mitu, enemu najbolj znanih in zakoreninjenih mitov slovenskega prostora, je namenjena pričujoča knjiga mag. Rolande Fugger Germadnik, zgodovinarke in muzealke, vztrajne, sistematične in kritične zbirateljice védenja o Celjanih in varuhinje njihove dediščine, ki se že vrsto let profesionalno ukvarja z raznimi vidiki tako materialne kot duhovne zapuščine Celjskih grofov. Med drugim tudi kot avtorica monografije o Barbari Celjski ter stalne razstave o Celjskih grofih v Pokrajinskem muzeju Celje, ki predstavljata zaokrožen in celovit rezultat strokovnega in raziskovalnega dela, ki ne bi bilo mogoče brez občutka tako za preteklost oz. dediščino kot za njeno sodobno razumevanje. Tudi v svojem novem delu avtorica jasno, razločno in prepričljivo predstavi komponente spreminjajočega se zgodovinskega spomina na Celjane ter skuša odgovoriti na vprašanja, kdaj se je celjski mit rodil, kakšna je bila njegova razvojna pot in kdo so bili njegovi akterji. Kot je za mite značilno, več kot o preteklosti, iz katere se napajajo, povedo o okoliščinah in razmerah v času, v katerem so nastali, se oblikovali in razširjali. Zato je tudi mitologiziran zgodovinski spomin na Celjske grofe predvsem odraz dobe in njenih sprememb. Če je bil sprva rezultat in obnem plen zmagovitih rivalov iz habsburške hiše, kasneje, na predvečer moderne dobe, pa deželno patriotske romantizacije, je v drugi polovici 19. stoletja stopil na pot svoje nacionalizacije in ideologizacije, ki ju šele v zadnjih desetletjih uspešno načenjata in izpodrivata trivializacija in komercializacija. Čeravno gre za edino visoko plemiško rodbino, ki je prebivala v slovenskem prostoru ter iz njega domnevno tudi izhajala, Celjani pač delijo usodo ostalega plemstva, ki ga narodnoubuditeljsko slovensko zgodovinopisje že v 19. stoletju označi za tujerodno in ga na ta način izloči iz procesa oblikovanja nacionalne identitete – glavnega merila odnosa do preteklosti. Kar pa obnem ne prepereči idealističnega iskanja zametkov slovenske in jugoslovanske države prav v geopolitiki te družine ter s tem povezano vztrajno iskanje slovanske veje njihovega rodovnika, ki je svoj vrhunec doseglo v prvi polovici dvajsetega stoletja. Na anahronistično iskanje narodne zavesti v času, ki le-te ni poznal, kot tudi na ostale ideološke, umetniške in druge nesmisle so sicer opozarjali že sodobniki, pa vendarle so miti sila trdovratna reč.

Zato je pričujoče delo Rolande Fugger Germadnik toliko dragocenejše. Prinaša namreč vse, kar je danes treba vedeti o zgodovini celjskega plemiškega rodu, seznanja s tem, kaj in zakaj so vedeli nekoč, obnem pa opozarja tudi na tisto, kar velja pozabiti.

dr. Tone Kregar

zgodovini.ce

Cena 16 EUR

GROFJE CELJSKI med zgodovino in mitom

Rolanda Fugger Germadnik

zgodovini.ce

ISSN 1854-7591

Rolanda Fugger Germadnik

Grofje Celjski med zgodovino in mitom

Leta 1996 sem v Pokrajinskem muzeju Celje prevzela zbirko grofov Celjskih in kmalu zaznala, da dojemanje te plemiške družine v ožjem in širšem okolju nikakor ni nevtravno. Prevladovali so entuziasti, ki so Celjskim pripisovali cilje in vloge, ki so daleč preraščali uradna zgodovinska dejstva, obstajala pa je tudi skupina nasprotnikov, ki so v njih videli predvsem osovraženo in zatiralsko nemško plemstvo. V meni se je vse močnejše porajalo vprašanje, zakaj se javnost, zlasti starejša generacija, tako intenzivno opredeljuje do tega več kot pol tisočletja oddaljenega zgodovinskega pojava in ob kakšnih informacijah si je oblikovala svojo zgodovinsko presojo. Lotila sem se raziskovanja podatkov in vplivov, ki so Celjske zlasti v slovenskem prostoru umeščali v javni spomin že v času njihovega življenja in še posebej po njihovem izumrtju leta 1456, vse do današnjih dni. Upam, da mi je v pričujočem delu uspelo ponuditi nekaj odgovorov na to še vedno živo zgodovinsko vprašanje, pri katerem mi je naslov narekovala kar notranja logika teme: Grofje Celjski med zgodovino in mitom.

mag. Rolanda Fugger Germadnik